PETER ALTGELD

roman de

Howard Fast

EDITURA DE STAT

HOWARD FAST

Peter Altgeld

— roman —

În româneşte de I. A. BUJES

Editura de Stat
Bucureşti, 1949

———————————

Titlul original:

———————————

Corectură [V1.0]: martie 2021

———————————

Partea întâia
PROLOG PASTORAL

I

Tatăl era un om aspru. Dacă fusese vreodată îngăduitor, sentimental, iubitor şi blând, din toate astea nu-i mai rămăsese nicio urmă.

Copilul se temea de el. Şi când copilul greşea, ceea ce numea tatăl „greşeală”, era pedepsit. Ar trebui un pomelnic tot atât de lung ca şi cursul râului Ohio pentru a înşira toate întâmplările aspre şi amare care plămădiseră caracterul tatălui; aşa că o parte din amărăciunile şi asprimile îndurate de tată în cursul vieţii lui, se revărsau în pedeapsa aplicată copilului. Tatăl nu bea decât bere, dar mânia avea asupra lui un efect asemănător cu acela pe care-l are, asupra altora, alcoolul.

Şi pedeapsa era aplicată cu mânie.

De zidul bucătăriei atârnau nişte hamuri, şi când tatăl se mânia, se îndrepta spre ele. Expresia feţei lui, plină de zbârcituri şi arsă de soare, îl prevestea pe copil de ce-l aşteaptă: era o expresie cu totul aparte, plămădită dintr-o mânie deosebită de altele, care părea să cuprindă gândul că greşelile acestui copil nu se asemănau cu acelea ale celor doi fraţi sau ale celor trei surori ale lui.

— Vino-ncoa! spunea tatăl.

Şi copilul înţelegea. Dacă ar fi fost altul la rând, să fie bătut, ar fi plâns sau ar fi scâncit, dar el nu făcea asta. Mama îi apăra câteodată pe ceilalţi, cu toate că prin intervenţia ei nu făcea altceva decât să înteţească mânia soţului, dar pe el nu-l apăra, cel puţin nu înainte de a-l auzi urlând de durere.

Înfipt pe picioarele lui scurte şi puternice, copilul era şi el aspru, ca şi tatăl lui, era urât şi nu avea în el nimic deosebit, după spusele vecinilor.

Şi cureaua era grea, iar tatăl putea să ridice un sac de cincizeci de kilograme de făină cu braţul întins.

Copilul mergea spre hambar, urmat de tatăl lui, care strângea cureaua în mână.

Şi în mersul băiatului, în fiecare pas al lui era ceva aparte care mărea mânia tatălui.

În timp ce loviturile cădeau regulat, fără îndurare, copilul îşi mesteca durerea între dinţi. Carnea se ridica, se umfla, apoi dădea sângele. Tatăl simţea furia urcându-i-se la cap; în vine, în nervi şi în tendoane, curgea amărăciunea tuturor suferinţelor şi nedreptăţilor care făcuseră din el ceea ce era. Toate acestea se concentrau în loviturile de curea. Apoi îşi dădea seama de ceea ce făcea şi se oprea. Copilul, pe jumătate gol, pleca împleticindu-se şi tatăl se întorcea greoi în casă, potolit.

II

Asta se petrecea puţin înainte de izbucnirea războiului civil. Cea mai mare parte a statului Ohio era pe atunci acoperită de păduri virgine, din cele care-ţi dau impresia că străpung cerul, alcătuind un fel de lăcaş uriaş, susţinut de copaci asemănători cu nişte coloane cu circumferinţe de câte trei şi chiar cinci metri, unde nu sunt nici hăţişuri, nici vlăstare tinere, nimic afară de frunze moarte, muşchi umed şi tăcere. Copilul iubea pădurea. Avea unsprezece ani şi se numea John Peter Altgeld. Era muncitor, dar când nu avea treabă, se ducea în pădure. „La ce altceva te-ai putea aştepta de la el? spuneau vecinii. El însuşi parc-ar fi un om al pădurii”. Aşa şi era. Părul lui negru şi aspru îi stătea ca o perie pe cap, picioarele îi erau prea scurte. Nu era diform, dar nici n-avea o statură frumoasă. Avea un foarte uşor „bot de iepure”, ceea ce-l făcea să pronunţe cuvintele cu mai mare greutate decât ceilalţi copii de vârsta lui, iar fălcile lui erau foarte puternice. La prima

vedere, îţi făcea impresia că nu fusese niciodată tânăr, dar îţi dădeai seama, după o clipă, că numai fălcile prea puternice îi dădeau o înfăţişare mai bătrânicioasă şi mai tristă decât cea obişnuită la cei de vârsta lui. Ochii albaştri erau plăcuţi dar, din cauza înfăţişării lui, nimeni nu ajungea să-şi dea seama de asta. Mai ales că nu te privea niciodată în faţă.

Nu era de mirare că-şi căuta adăpost în pădure.

Nu spunea nimănui ce-l atrăgea acolo. Era treaba lui. La fermă, domneau munca şi ura, din zori şi până-n noapte. În altă parte era oare mai bine? Habar n-avea. Poate că erau familii mai sărace decât a lui? Nici asta nu ştia. Gândurile copilului erau simple, fără întortocheri. Pădurea se deosebea mult de fermă: acolo găsea linişte. Broaştele şi alte vietăţi fugeau la apropierea lui fără să-i facă vreun rău. Mai era şi un pârâu şi băiatul se plimba prin matca lui.

Drumul se înfunda în pădure, drept ca o săgeată. O lua pe acolo vara, ca să ajungă la şcoala districtului. N-avea voie să meargă decât vara pe drumul acela, dar asta-i ajungea. Dacă oamenii cu carte erau duşmanii fireşti ai tatălui său, în schimb nu erau prieteni nici cu el şi asta din cauza că vorbeau o altă limbă decât a lui: yankeea, acea limbă pe care, o învăţă de la oamenii care-şi băteau joc de accentul lui german, gutural. Profesorii îl biciuiau şi lecţiile îi pricinuiau dureri de cap, dar mersul la şcoală îi dădea o înţelegere a drumului, ale cărui făgaşe adânci luau naştere în pădure, treceau pe lângă şcoala de lemn şi străbăteau munţi şi văi, spre o ţară de vis. De aceea, când se afla în pădure, nu pierdea drumul din ochi, ghicind că va veni o zi în care-l va folosi pentru plecarea lui fără gând de întoarcere.

Când urmărea pârâul prin pădure, sărind ca o pisică peste bolovanii alunecoşi, putea să vadă pământurile lui Ichabod Morrisson, un fermier

yankeu din apropiere. Morrisson avea o droaie de copii şi lui John Peter, deşi nu se juca cu ei, îi plăcea să-i privească de la marginea pădurii şi să-şi închipuie că duc o viaţă plăcută şi liniştită, deşi în realitate ea nu se deosebea cu nimic de viaţa lui. Printre ei era şi o fetiţă, Lulubelle, despre care credea că e cea mai frumoasă fiinţă din lume şi pe care, după ce începuse să citească, o asemuia cu o domniţă din cartea sa de citire. Închipuirea sa, în luptă continuă cu sărăcia noţiunilor învăţate, îi păstra acestei fetiţe un loc de cinste în viaţa minunată pe care nădăjduia s-o ducă într-o zi. Ideea pe care şi-o făcea despre această viaţă minunată, era de altfel alcătuită numai din elemente negative: nu va fi bătut, nu va fi dispreţuit, nu-i va fi foame.

Iarna, din nenorocire, nici în pădure nu se mai putea refugia: îl împiedicau frigul şi zăpada. Şi zilele fiind foarte scurte, nu avea niciodată timp să-şi termine munca.

III

Familia se statornici într-o fermă mai mare, o fermă de 140 de acri. După ce pătimise, se lipsise de lucrurile cele mai trebuitoare, îndurase foamea, se tocmise, tatăl izbutise în cele din urmă să cumpere ferma, dar rămăsese cu o datorie ipotecară uriaşă. O seară întreagă se purtă omeneşte, zâmbind şi chiar cântând, gândindu-se la însemnătatea pe care o avea în patria lui pentru un ţăran, fecior şi nepot de ţăran, stăpânirea unei asemenea bucăţi de pământ. O budincă şi ceva bere transformară seara aceea într-o sărbătoare şi mama plânse de mândrie. Când emigraseră, copilul avea numai unsprezece luni. Ceea ce-l mira mai mult era faptul că ţara de unde veniseră părinţii lui era, după vorbele tatălui, un loc de pe care erai fericit să-l părăseşti şi, în acelaşi timp, tot atât de fericit să ţi-l reaminteşti. Totuşi, deosebirea dintre

vechea şi noua patrie nu-i apărea destul de limpede. Erau înconjuraţi de familii germane, norvegiene, cehe şi lituaniene, precum şi de oamenii ăştia mai ciudaţi decât toţi, numiţi yankei. De altfel, nici yankeii nu erau stabiliţi demult în Ohio. Numai indienii, misterioasele piei roşii, aceşti nenorociţi lipsiţi de adăpost, pe care îi vedeai rătăcind câteodată prin oraşe şi altă dată intrând şi ieşind din pădure în grupuri pitoreşti, erau singurii băştinaşi. Erau şi singurii care nu simţeau vrăjmăşia pământului şi nici nu se lăsau copleşiţi de disperare.

Dar în seara sărbătorii date în cinstea fermei, nimeni nu se gândea la neplăceri. Tatăl le vorbi despre patria de unde plecaseră şi John Peter, care nu-l auzise niciodată povestind, asculta cu ochii holbaţi şi gura căscată. Exista deci o lume nesfârşit de mare! Pe măsură ce-şi dădea seama mai bine de câte o parte din lumea asta, căuta să-i găsească un locşor în înţelegerea lui. Aşa îl întâmpinară visurile, dorinţa şi foamea. Transformarea asta era problema care-i stăpânea închipuirea: ceea ce era urât, se făcea frumos ca în basmele pe care le citea, imposibilul devenea posibil, aşa cum o dovedea această fermă, în ciuda pereţilor crăpaţi ai casei, a câmpurilor în paragină şi a hambarului putred. Viaţa trecută dispăruse. De acum înainte nu-şi va mai căuta adăpostul în pădure, ci în aceste noi posibilităţi de transformare. Părul lui aspru va fi mătăsos şi cârlionţat, trupul lui mărunt va creşte înalt şi graţios. Şi însuşi tatăl, a cărui mânie era atât de înspăimântătoare, putea în seara asta, să nu mai fie mânios şi să nu mai aibă obrazul ca tăiat în piatră.

Curând însă copilul a înţeles că tatăl nu făcuse altceva decât să-şi schimbe stăpânul şi că lăcomia acestui nou stăpân, cei 140 de acri de pământ, nu va putea fi mulţumită niciodată. Dacă mai înainte munciseră din greu, acum munceau de două ori pe atât şi, în închipuirea copilului, datoria

ipotecară ajunse să fie un monstru cu chip de om. Porcul, în loc să fie tăiat pentru nevoile casei, fu vândut, din cauza ipotecii, şi la fel se întâmplă cu cartofii şi chiar cu napii. Tot ipoteca fu de vină că tatăl deveni mai aspru, mai amărât. Şi când cureaua se abătea asupra copilului, tot datoria era aceea care-i dădea tatălui o cruzime nouă.

În ferma cea veche, copilul nu muncise decât pentru ai lui. Şi cum nu era întotdeauna mult de lucru, îi mai rămânea şi timp de joacă, de hoinăreală sau chiar de mers la şcoală. Dar între timp împlinise treisprezece ani şi tatăl hotărî că era prea bătrân ca să mai meargă la şcoală; ceea ce nu însemna însă că trebuia să trândăvească. Trebui deci să intre în slujba altora. „Are puterea unui bărbat, spunea tatăl. Poate munci ca un bărbat”. Şi aşa copilul se duse într-o zi la familia Bjornsen, a doua zi la familia Schwab, apoi la familia Johnes, întorcându-se apoi la Bjornsen, rămânând trei zile ici, şi două colo, sau lucrând o jumătate de zi la patru kilometri depărtare, iar cealaltă jumătate, la opt kilometri. Cu timpul ajunse ca o vită de jug, abrutizat şi incapabil să reacţioneze. Se culca şi se scula frânt de oboseală. „Ţi-e rău, îi spunea mama, poate ar trebui să te odihneşti”. Dar tatăl era cuprins de furii crâncene numai la gândul că băiatul s-ar putea îmbolnăvi. Închipuiţi-vă că tatăl însuşi s-ar îmbolnăvi, că şi-ar rupe un picior sau un braţ, că şi-ar tăia o mână, lucruri care se pot întâmpla lesne atunci când munceşti din greu. Închipuiţi-vă asta o clipă! Şi veţi înţelege c-ar fi însemnat sfârşitul tuturor planurilor! Ferma s-ar fi dus pe gârlă, datoriile s-ar fi abătut asupra lor, femeia şi copiii ar fi murit de foame. Dar mai bine să nu mai vorbim! „Copilul are dureri? Da de unde, e leneş. Nu e biciuit şi asta îl răsfaţă. Copilul aduce trei dolari pe săptămână”.

IV

John Peter muncea. Încărca fânul, întorcea gunoiul. De o mie de ani strămoşii lui făcuseră la fel şi cei care erau slabi sau bolnavi n-aveau decât să moară. Era puternic. Făcea treizeci de kilometri, se maturiza, sângele îi circula mai repede prin vine şi într-o zi mâna lui opri cureaua, o mână care încleştă cu putere braţul tatălui.

— Ticălosule!

— Nu mă bate, spuse copilul. Să nu mă baţi. M-am săturat de atâta bătaie.

Vorbi în englezeşte.

— Vorbeşte în limba mea, răspunse tatăl în nemţeşte.

— Asta e limba mea. Nu mă mai bate.

— Vorbeşte în limba mea.

— Asta-i limba mea.

Braţul scăpă de strânsoare. Tot tatăl era mai puternic. Şi deşi copilul se apără, el fu din nou bătut. „E un ticălos, un diavol", spunea tatăl.

În ziua aceea copilul ştia bine că va pleca. Legăturile care-l reţineau slăbiseră mult. Ştia că va pleca şi că nu se va mai întoarce. Lumea cealaltă în care voia să se ducă era, poate, înspăimântătoare, dar nimic nu putea fi mai groaznic decât lupta sălbatică, peste puterile omeneşti, pe care o duceau ai săi ca să-şi târască scârnăvia asta de viaţă.

Îl judeca acum pe tatăl lui cu altă înţelegere, datorită schimbărilor care se petreceau în mintea lui şi faptului că era conştient de aceste schimbări. Se gândea la sine însuşi ca la unul pe care-l cheamă „Pete". Era un nume american: „Mă numesc Pete şi voi pleca", îşi spunea el. Şi-şi anunţă tatăl.

— Unde te vei duce?

— Voi pleca. Vei vedea.

— Vrei să pleci? Bine, pleacă! Vei crăpa de foame. Îţi închipui poate că eşti un bărbat! Ei bine, du-te.

Totuşi timpul trecea, şi el nu pleca, atât de mare îi era teama de lume, de necunoscutul de dincolo de fermă. Dar pe măsură ce înainta în vârstă, visurile lui erau mai complexe, mai tulburătoare, mai bogate.

Fierberea care agita pe atunci ţara, cuprinse şi acest colţ pierdut din Ohio. Fermentul era războiul şi acel care răscolea ţara şi oamenii se numea Lincoln, un om care venea dintr-un loc la fel de singuratic ca şi al lui. Ştirile care ajungeau până la ferma aceea pierdută nu erau prea lămurite. Afară de câte un ziar german, din când în când, nu primeau alte ziare. Şi din tot ce spuneau unii şi alţii despre războiul ăsta, nu înţelegeau mare lucru; se alegeau numai cu păreri lipsite de limpezime, cum se întâmplă de obicei cu oamenii legaţi de pământ şi numai de pământ.

Trăia pe undeva un tâlhar, anume Jeff Davis, şi într-un cântec despre el se spunea că trebuie să fie spânzurat de creanga unui măr. Mai erau şi alţi oameni ciudaţi, numiţi „abolиţionişti”, care ţineau cu negrii, cu sclavii. Pe la fermele unde lucra, Pete auzea cântându-se: „Pentru Uniunea glorioasă, să murim, prieteni!” şi cânta şi el cuvintele astea pentru că-i plăcea melodia. Când le cânta, simţea cum îi zvâcneşte sângele în vine, cu nelinişte. Dar nu avea decât o idee foarte nelămurită despre acea „Uniune”, şi cuvântul „glorie” nu însemna absolut nimic pentru el, atât de puţin cunoştea engleza; învăţase numai cuvintele cele mai obişnuite, acelea care îi serveau la muncile câmpului.

Cei mai mulţi dintre stăpânii lui erau împotriva acestui război.

Toţi veniseră din vechiul continent cu o concepţie despre război, moştenită din bătrâni, pe care o împărtăşea şi Pete, atât cât îl ajuta mintea: războiul era o pedeapsă cerească, asemănătoare cu ciuma sau vărsatul, care nu-i interesa îndeaproape.

Totuşi, într-o zi, când se dusese în oraş cu Bjornsen, văzuse o manifestaţie patriotică pe

strada principală din Little Washington. O unitate a Gărzii naţionale din Ohio se pregătea să plece pe front. Erau acolo, pe strada prăfuită, paisprezece oameni, bine aliniaţi, cu uniforme albastre şi centiroane roşii.

Meyenberg, bătrânul băcan, îi aţinea mulţimii o cuvântare în limba germană. Stacy, judecătorul de pace, vorbi în engleză, apoi veni rândul bătrânului Fritz Anderson, veteran al Revoluţiei, care, cu barba albă-n vânt şi cam ameţit de băutură, vorbi despre bătălia de la Bunker Hill. Pe măsură ce numărul veteranilor revoluţiei scădea, numărul bătăliilor la care luase parte Fritz Anderson creştea, aşa că până la urmă reieşea că participase la toate încăierările, mari sau mici.

Pete îl întrebă pe Bjornsen ce era Revoluţia şi Bjornsen, neîncrezător în puţinele lui cunoştinţe, răspunse că fusese un război ca şi ăsta, dar cu mulţi ani în urmă. O tobă începu să bată: întâi o duruitură lungă, pe urmă una scurtă, apoi plan, plan, plan, plan, şi Garda naţională se puse în mişcare. Unii cântau: „Suzana din Kentucky era uşuratică dar nu avea noroc”, sau ceva asemănător. Pete sări din căruţă şi fugi după soldaţi. Bjornsen începu să strige: „Pete! Pete! Unde te duci?”.

„Ce vârstă aveţi? Ce vârstă aveţi?” îi întreba Pete pe soldaţi.

Bjornsen sfârşi prin a-l prinde:

— Te voi spune tatălui tău, strigă el.

„Ce vârstă aveţi?”. Soldaţii, cea mai mare parte feciori de ţărani şi având cu toţii mai puţin de douăzeci de ani, îi zâmbeau. „Dă-l dracului pe bătrân. Vino cu noi, micuţule!” îi strigă unul dintre ei.

Se întoarse la fermă cu Bjornsen, dar acele cuvinte i se mai învârteau încă prin cap: „Vino cu noi! Vino cu noi!”. Bunăvoinţa care le însoţea, sfârşi prin a-l îmbăta. „Vino cu noi, micuţule!”. Umăr la umăr: „Vino cu noi!”. Niciodată nu i se

spusese aşa ceva. Niciodată nu i se întâmplase ceva asemănător.

V

— Plec la război, îi spuse el tatălui.

Vocabularul lui nu era prea bogat. Nu vorbea cu tatăl său decât o dată sau de două ori pe săptămână; cu mama sa, tot atât, şi poate ceva mai mult cu fraţii şi surorile.

— Da? spune tatăl. Ei bine, ai să rămâi aici. Munca…

— Plec la război, repetă Pete, asta-i tot. M-am hotărât. Plec.

Văzându-l serios, văzând că nu se îndoia de ceea ce spunea, nu şovăia şi nu se simţea niciun fel de nehotărâre în cuvintele lui, tatăl îşi privi fiul ca şi cum l-ar fi văzut pentru prima dată. Îl cercetă de jos în sus, îi văzu picioarele scurte, muşchii puternici, urâţenia chipului, părul aspru, „botul de iepure” şi ochii fiului său care îi spuneau: „S-a sfârşit cu pedepsele! Sunt un bărbat, auzi, un bărbat!”.

— Când vei pleca, vei pleca, spuse atunci tatăl. Până atunci însă o să munceşti, auzi?

— Aud, răspunse Pete.

Munci un an întreg. Nu-i trecea prin minte că războiul s-ar putea sfârşi: devenise un element al naturii, ca ploaia sau ninsoarea. Curiozitatea se trezi şi vru să ştie mai multe despre ţara lui. Războiul se ducea în sud, de aceea se interesa de regiunile sudului. Sau începea să cânte „Dixie”: „Priveşte spre sud, priveşte spre Dixie, acolo unde nu e nici vară, nici iarnă, nimic afară de cerul albastru şi de pelicanii roz”.

Dar femeile frumoase! Şi cine ştie ce i se poate întâmpla unui soldat? O lege nouă pusese stăpânire pe trupul lui şi dorinţele lui de altădată nu mai aveau nicio însemnătate faţă de acelea care începeau să-l frământe acum. Munca lui se

resimţea. I se întâmpla să se oprească în mijlocul lucrului, să facă socotelile pe dos, aşa încât oamenii se plângeau tatălui său. „Fiul tău, să ştii, are un cap sec”. Dar tatăl nu-l bătea. Ştia că ar ieşi o luptă al cărei sfârşit îl cunoştea. Totuşi îl înştiinţa:

— Vecinii te privesc ca pe un idiot.

— Pentru că sunt idiot.

— Ca pe un om pe jumătate nebun, auzi! Ca pe unul care nu umblă cu picioarele pe pământ.

— Bine.

— Ruşinea cade asupra mea, îi aminti tatăl. Vei munci, mă auzi?

— Bineînţeles că aud, răspunse Pete în englezeşte.

Pete aşteptă un an întreg, culegând în acest timp o mulţime de informaţii asupra războiului. Să pleci şi să devii soldat nu era chiar atât de simplu. Se putea, dar trebuia să îndeplineşti multe forme complicate. Pete află că aceia care deveneau soldaţi, într-un fel sau altul erau nişte proşti. Un om inteligent se angaja în Garda naţională: soldaţii plecau ca voluntari şi administraţia îi dădea fiecăruia o primă de o sută de dolari. În această regiune, care era contra războiului, prima prilejuia afaceri interesante de substituire, căci o sută de dolari însemnau, poate, pentru unii o avere, dar pentru alţii, mai nimic în comparaţie cu primejdia care-i pândea în război. Când se află că se înfiinţează Regimentul 48 al Gărzii naţionale, Pete descoperi un recrutor despre care mai auzise. Câteva cuvinte, o semnătură pe un formular şi afacerea se încheie: tânărul devenea soldat al Republicii şi stăpânul a o sută de dolari. Se întoarse acasă oarecum speriat, liberat, dar cu inima strânsă în acelaşi timp, totuşi încântat de ceea ce făcuse în deplină cunoştinţă de cauză şi din propria lui iniţiativă. Îmbogăţit cu cei o sută de dolari pe care-i ţinea strâns în mână, se întoarse acasă şi-i spuse tatălui:

— Ei bine! S-a făcut. Sunt soldat.

Dar vechea frică se trezi în el, văzând cum mânia se întindea pe chipul tatălui său, se mărea, înroşindu-şi faţa, contractându-l muşchii, umflându-i vinele şi frica îi descleştă deodată pumnul: hârtiile verzi se desfăcură ca nişte flori, căzând la pământ, ca într-o scenă de teatru nepotrivită dintr-o piesă proastă. Amândoi se priviră, apoi tatăl întrebă, în sfârşit:

— Unde? Cum asta?

Se simţeau amândoi nenorociţi. Astfel, se schimbau rolurile. Situaţiile se inversau din pricina acestor bani, mai mulţi bani decât avusese vreodată unul din ei. Duşmănia dintre ei, teama, pieriră ca prin farmec şi peste ei se lăsă tristeţea şi oboseala acelora care o viaţă întreagă au simţit mizeria. Tatăl ştiu că fiul său va pleca. Fiul, înţelegând clipa asta, nu mai văzu în adversarul său, în duşmanul lui de moarte, decât un ţăran bătrân, sfârşit de muncă, sfârşit de viaţă. Copilul deveni dintr-odată fiul, primul născut, singura imagine a nemuririi pe care o poţi avea. Tânărul se plecă, ridică banii şi spuse simplu:

— Prima.

O dădu tatălui său, care ţinu o clipă hârtiile în mână, apoi le numără, o dată şi încă o dată: o sută de dolari. Şi chemă pe mama, pe fraţii şi pe surorile lui.

— O sută de dolari, spuse tatăl.

— O sută de dolari, repetară ceilalţi.

Mama plânse. Tatăl, stingherit că vorbele lui însemnau plecarea fiului, mormăi greoi:

— O să ai nevoie de bani, când vei fi soldat.

— N-am nevoie de nimic, răspunse Pete în germană, arătând că victoria lui îi îngăduia să facă şi concesii.

— O sută de dolari, repeta mama. Gândurile ei erau atât de tulburate încât nu se putea gândi la altceva.

— O să ai nevoie cel puţin de o parte din aceşti bani, reluă tatăl.

— Nu vreau nimic.

Era liber. Nu înţelegeau asta?

— Zece dolari, propuse tatăl.

Era primul gest omenesc pe care-l făcuse până atunci tatăl faţă de fiu. La urma urmei, n-avea importanţă de unde veneau banii. Tatăl îi oferea zece dolari. Tânărul primi.

VI

La magazie li se împărţiră uniforme, pături, bidoane, puşti şi muniţii. Va veni o zi în care Peter va înţelege ce este războiul şi încă multe alte lucruri. Clipa în care uniforma lui albastră va fi prefăcută în zdrenţe i se va întipări în memorie şi va face parte dintr-o vastă frescă, în care se vor încrusta imaginile puştilor descărcându-se chiar în feţele soldaţilor, apa infectată de friguri, încălţămintea prefăcându-se în hârtie şi păturile de lână, în scame. Dar deocamdată totul era minunat. Mulţumită statului Ohio, era acum îmbrăcat cum nu mai fusese niciodată. Uniforma era, într-adevăr, mult prea mare şi era iar adevărat că în ziua în care se împărţiră puştile, una dintre ele se descărcă şi ucise un voluntar tânăr, liniştit şi greoi la vorbă, dar astea erau numai mici amănunte ale marelui roman pe care-l trăia. Cum să te opreşti la asemenea nimicuri când, pentru prima oară în viaţa ta, eşti tratat ca un om printre oameni şi iei parte la îndoielile, greşelile şi entuziasmul lor. Şi nu era nici atât de urât, după cum i se spusese. În mijlocul acestei adunături ciudate de oameni scunzi sau înalţi, graşi, slabi, glumeţi sau nesuferiţi, propria lui urâţenie pierdea mult din importanţa ei. Luă trenul pentru prima dată în viaţa lui, la fel ca mulţi din regiment. Niciodată nu mai părăsise Ohio, dar nici ceilalţi nu erau mai breji, afară de câţiva veterani, subofiţeri în cea mai mare parte, care-şi

arătau dispreţul faţă de tinerii recruţi. Pretindeau chiar că această mică plimbare de la magazie la câmpul de instrucţie nu avea nimic comun cu războiul, dar la cel bun să vorbeşti? Nu se ştia oare că rebelii erau nişte laşi, nemernici şi trădători, care vor fugi la prima împuşcătură? Oricum, războiul era aproape terminat. Nu se duceau decât să-l sfârşească în chip glorios. Nimeni nu-i contrazicea. Aşa că mergeau cântând, mestecând primul chiştoc, umflându-şi pieptul în toate staţiile în care mulţimea venea să-i întâmpine, în timp ce veteranii spuneau cu dezgust: „Rumegătoare! Adevărate rumegătoare!”. Pete era de altfel de aceeaşi părere.

Dar la o sută cincizeci de kilometri de Washington, toate se schimbară. Fură goniţi afară din vagoane sub o ploaie torenţială şi subofiţerii se răzbunară, aliniindu-i cu ţipete şi ameninţări. Apoi, rămaseră acolo, sub ploaie, timp de două ore, să-l aştepte pe colonel.

Acesta, un om scund, uscăţiv şi bărbos, sosi în trăsură, mestecând o ţigară stinsă. Aruncă o privire lungă, rece, asupra regimentului său, îi privi pe ofiţerii Gărzii naţionale care-i zâmbeau şi al căror zâmbet se stinse sub privirea lui. Colonelul fusese rănit de trei ori, ultima dată când voluntarii din Ohio fuseseră înfrânţi la Shell Mound. Chemă pe căpitanul Frank, care ieşi din rând şi salută milităreşte.

— Avem de făcut treizeci şi cinci de kilometri înainte de primul popas, spuse colonelul.

— Dar se lasă noaptea, domnule colonel, şi plouă.

— Văd şi eu.

— Dar…

Căpitanul înţelese, încuviinţă şi plecă. Deodată, îşi aminti, se opri, se întoarse şi salută.

VII

Străbătură Washingtonul, dar mândria lor pierise. Uniformele erau decolorate şi prăfuite şi se înfundau până la glezne în noroiul de iunie. După două săptămâni de instrucţie căpătaseră convingerea, atât ei cât şi colonelul, că nu vor fi buni soldaţi, cu toate că învăţaseră să încarce puştile, să ochească în grup în aceeaşi direcţie şi să nu ia în glumă chipul legendar al rebelului. Învăţaseră, de asemenea, cum se face şi se desface o tabără şi începuseră să ştie ce este un marş. În ziua aceea un singur alt regiment străbătea cu ei Washingtonul, dar valuri continue de regimente asemănătoare trecuseră înaintea lor. Oamenii regimentelor decimate se întorceau schilozi, pe tărgi sau în căruţe. Unele regimente nu se mai întorceau deloc. Se spunea despre ele că erau desfiinţate, pentru că nu se putea reface un regiment cu doi sau trei supravieţuitori şi în orice caz nu atunci când trebuie să te grăbeşti, când situaţia e atât de disperată ca în vara anului 1864, atât de disperată încât o biată trupă de ţărani din Ohio era trimisă de-a dreptul în prima linie sau, cum spunea colonelul, la „măcel”.

— La măcel, dacă asta este părerea dumneavoastră, răspunsese generalul.

— Cu două săptămâni de instrucţie! Astea nu sunt trupe, nu sunt nimic.

— Dar sunt oameni, nu-i aşa?

— Va fi un măcel.

— Ei bine! Va fi un măcel, încuviinţase generalul.

Peter nu aflase decât foarte puţin din convorbirea asta. Ştia că merge spre sud şi văzuse o mulţime de lucruri: oraşe mari şi chiar capitala. Dar frica îl cuprindea, îi pătrundea în creier şi chiar în picioare, frica aceea care plutea deasupra naţiunii ca un giulgiu, atât era de mare, de nefolositor şi de nesfârşit, masacrul. Peter era, totuşi, mai tare decât ai dreptul să fii la şaisprezece ani, mai tare decât cei zece sau doisprezece soldaţi

care dezertaseră de frică sau pentru că le era dor de acasă, mai tare decât acela care fusese prins şi spânzurat ca pildă în faţa frontului. Sergentul Jerry O'Day spunea că are toate calităţile trebuincioase unui soldat. Împărţea alcoolul sau tutunul cu ceilalţi şi era zdravăn ca un cal tânăr… Era atât de obişnuit să meargă cu picioarele goale, încât atunci când încălţămintea i se rupse, tălpile nu-i sângerară; se întăriră şi mai mult. Dacă n-ar fi fost frica, acel simţământ al catastrofei care creştea necontenit pe măsură ce înaintau spre sud şi care se manifesta prin zăpăceală, şovăieli, în marşuri şi în contramarşuri, ar fi fost aproape fericit. Avea destulă mâncare, şi să mergi era mai puţin greu decât să munceşti. Era adevărat că nu mai cântau, dar noaptea, în bivuac, sub cerul înstelat, erau în jurul lui oameni, camarazii lui, şi el nu cunoscuse niciodată prietenia. Îi plăcea să-i asculte pe alţii, vorbind, iubea vocile cu accent american, dulce şi tărăgănat şi chiar şi cuvintele obişnuite, repetate de atâtea ori:

— Doamne, ce obosit sunt!

— Uf! În curând n-o să mai am picioare. Se vor toci până la glezne şi nu-mi vor rămâne decât oasele, ca să le lustruiesc!

— Să-ţi spun ceva, Jed, toceşte-le până la glezne: te vor trimite acasă.

— N-ai să pleci acasă atât de curând, băiete.

— O să le scriu porcilor ălora de rebeli.

— Ce anume?

— Vreau să propun ceva: Să ne întâlnim şi să ne strângem mâna!

— Să le strângem mâna, hai?

— Sigur.

— O să-ţi tragă un glonte în burtă!

— Fără-ndoială.

Acestea erau convorbirile din fiecare seară. Pete nu dorea să fie împuşcat de ai săi, dar nici nu ţinea să-şi piardă viaţa în război.

Nu făcea parte dintre cei nemulţumiţi, se plângea mult mai puţin decât majoritatea dintre ei şi era atât de recunoscător pentru cel mai mic semn de bunăvoinţă, încât oamenii din compania sa sfârşiră prin a simţi o mare prietenie pentru el. Dacă doreau ceva, băiatul se grăbea să-i ajute şi dacă i se puneau ouă de broască ţestoasă sau broaşte vii în raniţă, zâmbea ca şi cum într-adevăr i-ar fi făcut plăcere. Într-o zi poposiră lângă un orăşel şi patru sau cinci dintre ei se duseră la o prostituată luându-l şi pe Pete, care niciodată nu sărutase o fată şi care nu le spusese niciodată mai mult decât bună ziua sau bună seara. Râseră de teama şi de ruşinea lui, dar ruşinea pieri şi visurile lui se apropiară mai mult de înţelegerea reală a vieţii. Simţea cum creşte în el o forţă atât de mare încât într-o zi, când fu întrebat ce va face după război, răspunse cu brutalitate:

— Tot, tot.

Vorba, care-l împiedicase să se exprime, o întrebuinţa acum cu mai multă uşurinţă. Un simţământ de încredere în sine şi de putere crescu în el odată cu barba neagră care-i mijea pe obraz. Şi simţământul ăsta se întări şi mai mult la gândul că într-o zi o adevărată barbă îi va acoperi buza şi fălcile puternice. Se transforma repede şi ideile care-i treceau prin cap, nu i-ar fi venit cu câteva luni înainte. Un tip din Cleveland, care fusese pastor înainte de război, îi dădu să citească un roman: Mântuirea lui Megee. Căznindu-se cu textul, înţelegând numai pe jumătate, împiedicat de neştiinţa lui, întrezări totuşi un nou orizont. O discuţie pătimaşă între un aboliţionist şi un sclavagist îi dădu, într-o seară, prima viziune de ansamblu a acestui război, în care el nu era decât un pion mărunt şi fără însemnătate. Din clipa aceea îşi dădu seama de câteva lucruri: de patru milioane de sclavi negri, de o Uniune născută din sângele şi din suferinţa oamenilor, de principiile

abstracte ale binelui şi răului, de drepturile omului şi de multe altele.

Toate acestea începură să i se învârtească prin creier. Aproape că te înnebunea gândul la tot ce ascundea în sine lumea asta uriaşă şi surprinzătoare.

VIII

Între timp, frica şi zăpăceala domneau nestânjenite. Se dădea atunci o mare bătălie pe malurile râului James şi, deşi de patru ori porniseră spre el, ca să-l treacă, se întorseseră de patru ori din drum. Se povestea că erau discuţii între ofiţerii şi cartierul general asupra posibilităţilor lor de luptă. Şirul neîntrerupt de răniţi, care trecea râul, dovedea câtă nevoie aveau de ei, oricât de nepricepuţi erau, dar dispreţul pe care li-l arătau ofiţerii, nu era făcut să le ridice moralul. Când aflară că vor fi trimişi în est, în Kentucky, ca să lucreze la drumuri şi că vor fi asimilaţi cu trupele de geniu, începură, din spirit de contradicţie, să facă pe vitejii şi să vorbească de o grevă. Peter auzea acest cuvânt pentru întâia dată şi îl mira mult mai mult decât dorinţa camarazilor săi de a intra în luptă, deoarece încerca şi el acel sentiment care îi împingea pe ceilalţi să-şi facă datoria sau să moară.

Erau cât pe-aci să vadă de aproape o adevărată bătălie în clipa în care un detaşament de cavalerie rebel trecu râul prin vad, într-o noapte întunecoasă şi atacă furios flancul rezervei lor.

Dacă această lovitură ar fi fost făcută cu forţe mai însemnate, toată rezerva din Ohio şi Illinois ar fi fost pusă pe fugă şi cursul războiului s-ar fi schimbat cel puţin vremelnic, dar rebelii nu trimiseseră decât câteva companii, aşa că raidul se stinsese ca o licărire. Pete trăi atunci cele mai ciudate clipe din viaţa sa. Sări din pat pe jumătate gol, deşteptat de împuşcături şi de sunete de

trompetă şi se trezi în mijlocul unor oameni care-şi căutau puştile şi baionetele, orbecăind prin întuneric, într-o zăpăceală de nedescris. Se auzeau împuşcături rare, regulate, ţipete, şi panica se întinse peste tot. Pete fu surprins de faptul că nu-i era frică. În timp ce sute de oameni fugeau care încotro, căutând locuri mai ferite, el rămase nemişcat în faţa cortului până în clipa în care se sună adunarea. Plecă atunci, sub ordinele unui sergent, oprindu-se pe malul râului, unde rămaseră în tot restul nopţii.

Nu avu timp să se mândrească de faptul că nu era un soldat mai rău decât alţii, căci a doua zi îl doborî o puternică febră: gloria şi încrederea fură deci înăbuşite de malarie. Timp de două zile ramase întins sub cortul umed, scuturat de fiori, rugându-se să fie acoperit, în timp ce scurta lui glorie dispărea şi simţământul lui trecător de maturitate se îneca în lacrimi de copil.

Pastorul, care îi împrumutase cartea, petrecu cea mai mare parte din timp lângă el, rugându-l să se pregătească pentru călătoria în lumea cealaltă, dar îngăduinţa obişnuită a lui Pete pierise şi mârâia ca un animal prins în cursă. Sergentul încercă să găsească un medic şi după două zile de cercetări zadarnice se hotărî să-l transporte la cel mai apropiat spital de campanie.

Mai târziu Pete nu-şi aminti decât foarte vag această perioadă de timp, mai ales din două motive: primul, pentru că avea o febră foarte puternică, şi al doilea, pentru că vedea în jurul lui lucruri foarte neplăcute. Chirurgii cu şorţurile pline de sânge îi aminteau de fermierii care taie porci. Un om muri, într-o zi, lângă el, din cauza unei hemoragii. Sângele îi curse din gură pe pătură, apoi pe pat. Cadavrul rămase acolo toată noaptea. Asprimea şi dârzenia care-l caracterizase pe Pete până atunci se destrămară şi începu să plângă ca niciodată până atunci.

Se simţea mai bine în delirul său, acolo unde frunzişul arunca o umbră adâncă, unde vântul de sud şuiera uşor prin văzduh şi unde erau mii şi mii de fete cu părul de culoarea mătăsii de porumb.

După două săptămâni i-au spus că-i sănătos şi l-au trimis la regiment.

IX

Războiul era, pentru Pete, o stare de lucruri permanentă. I se părea câteodată că fusese dintotdeauna soldat şi nici nu se gândea la ce va face când se va sfârşi războiul. Nu scrisese acasă, pentru că nu avea pe nimeni de la care ar fi dorit să capete veşti. De aceea, când sfârşitul veni pe neaşteptate şi când regimentul său fu trimis la vatră, el nu se purtă ca ceilalţi care-şi urlau entuziasmul şi cheltuiau mulţi bani, ca să se îmbete cu alcool. Ce război! Nicio bătălie adevărată, nimic care să semene cu Gettyburg, într-adevăr nimic! În sfârşit, fusese soldat, şi asta înseamnă ceva în viaţa unui om! Dar nu în cea a lui Pete. Şi în timp ce mergea spre Washington, Pete rămânea tăcut în mijlocul veseliei generale. Întoarcerea nu era un lucru vesel pentru el; era, dimpotrivă, o tragedie să fii astfel izgonit din singura viaţă plăcută pe care ai trăit-o vreodată.

X

Şi ferma şi oamenii se schimbaseră. Se întorsese acasă nu din dorinţa de a o vedea, ci ca un animal care nu cunoaşte decât o vizuină. În uniformă, ca un străin, în mijlocul familiei sale, îşi privea fraţii şi surorile, tatăl şi pe femeia aceea bătrână şi urâtă care era mama lui, ca pe nişte necunoscuţi. Mânia şi furia tatălui dispăruseră şi chiar tonul vocii lui se schimbase. Bătrânul Altgeld nu era nici mai mare, nici mai puternic decât acest fiu pe care-l privea cu teamă. Cât despre mamă, arăta limpede că vrea să-i fie pe plac. Ea zâmbi, îl

îmbrăţişă şi chiar plânse puţin. Fiul ăsta nu mai putea fi bătut. Călătorise, întâlnise duşmanul şi făcuse un legământ cu acei misterioşi zei ai războiului. Ţărani de douăzeci de generaţii, primiseră despărţirea ca pe o fatalitate şi nu se mai aşteptau la întoarcerea fiului lor; iată însă că era aici, devenise un străin de care trebuiau să se ferească, în ciuda lacrimilor vărsate. Plânsul este firesc: nu era oare sânge din sângele lor şi carne din carnea lor?

Faptul că supravieţuise acestui război grozav şi sângeros, că luptase cu monştrii rebeli, făceau din el un erou în ochii fraţilor şi ai surorilor lui. Erau deci dispuşi să-l admire, să-l recunoască drept şeful lor, să-i asculte povestirile şi chiar să-l iubească, dar el îi respinse.

— Te-ai bătut? îl întrebară.

— Nu.

— Ai omorât pe cineva?

— Nu.

— L-ai văzut pe Jeff Davis?

— Nu.

Astfel îi pierdu. Era cât pe-aci să-i cucerească şi acum era iar departe de ei. După o săptămână sau două de muncă la fermă, o muncă mult mai puţin aspră decât cea de altădată, înţelese că trebuie să plece şi-i spuse asta tatălui său.

— Unde ai să te duci? îl întrebă acesta.

Avea planul său. Acum nu mai era un neştiutor; şi dacă îl luau drept una dintre acele epave pe care numai războiul le poate folosi, le va dovedi că se înşelau. Ştia să citească şi să scrie engleza, ba şi să socotească, foarte puţin, e adevărat, dar era un început. Va învăţa şi se va întoarce, într-o zi, nu ca soldat, ci ca domn şi stăpân.

Răspunse deci tatălui său că se va duce la şcoala din Mansfield.

— La şcoală! spuse tatăl, nu însă cum ar fi spus-o cu ani în urmă, ci încercând să înţeleagă, să

dea o însemnătate acestui cuvânt. Şcoala e făcută pentru bogaţi, pentru fiul ducelui sau al negustorului.

Cum vorbea în limba lui, nu se putea opri să nu gândească aşa cum gândeşte un ţăran din bătrâna Europă. Vocea lui era tristă şi amară.

— Şcoala nu e făcută pentru muncitor, nici pentru ţăran. Nu e pentru noi. Te-ai născut oare bogat? Sau poate camarazii tăi ţi-au vârât în cap ideile astea prosteşti? Ai ajuns un vagabond nefolositor, acum că războiul te-a trimis înapoi la pământul tău ca să-ţi câştigi pâinea, aşa cum fac toţi oamenii din neamul nostru.

— Poate că da, habar n-am, răspunse Pete.

— Atunci, du-te de munceşte.

Pete ştia că discuţia lor n-avea niciun rost. Nu-i rămânea decât să plece. Trăise totuşi, destul şi din greu, ca să ştie că lumea nu e generoasă cu oamenii. Ştia că dacă pleca, nu se va mai întoarce.

— Suntem bătrâni, îl ruga mama. Tatăl tău n-a vrut să te jignească.

Ei stăruiră mult. Şi atunci simţi cum creşte în el o mânie ciudată şi plecă fără să-şi ia rămas bun.

XI

E drept, învăţătura la şcoală era gratuită, dar trebuia să mănânce, şi să aibă un loc unde să doarmă. Găsi o cameră mică şi păcătoasă deasupra tăbăcăriei din Mansfield şi o împărţi cu alţi doi tineri. Duhnea ca o uzină de produse chimice; te înăbuşeai vara, iarna îngheţai şi nici paturi nu erau. Dormeau pe podea, înfăşuraţi în nişte pături vechi pentru cai.

Mâncau ce găseau, dacă găseau ceva: resturi de la măcelar, porumb fiert, pâine uscată. Pete trăia mai bine atunci când câştiga trei dolari pe săptămână, dar asta era o întâmplare şi nu câştiga regulat. La şcoală de asemenea trebuia să muncească uneori până la zece ore pe zi, ca să nu

i-o ia înainte băieţii normali, cu trei ani mai tineri decât el. Era încet şi greu de cap. Şi de câte ori trebui să audă asta! Lupta din greu ca să înţeleagă misterele înmulţirii, împărţirii şi ale scăderii. Dacă punea o întrebare, toată clasa începea să râdă. Chiar şi profesorul îl întrebă o dată:

— Eşti sigur, John, că locul tău e aici?

Pete nu putea să sufere acel orăşel din Ohio, adormit şi mulţumit de el însuşi. „Pleacă! Du-te!" îşi spunea el. Ceva nu mergea, era o prea mare prăpastie între ceea ce făcea şi ceea ce ar fi putut să facă. Cu toate astea era de părere că nu există lucruri imposibile. Era convins că puţini oameni aveau visuri asemănătoare cu ale lui. Descoperi o lucrare despre Thomas Jefferson şi începu să citească tot ce-i cădea în mână cu privire la viaţa acestui om de seamă, dar când încercă să exprime în cuvinte minunata descoperire a democraţiei, acestea ieşiră bâlbâindu-se din gura sa şi gândurile lui se topiră în batjocura şi ironia celorlalţi.

Şi trebuia să trăiască, să câştige cel puţin trei dolari pe săptămână. Încărca marfă în căruţe, făcea alergături, treaba în casă, se străduia să se scoale la miezul nopţii, ca să ajute la curăţirea tăbăcăriei, dar nu strângea decât câţiva cenţi de ici şi de colo. „Timpuri grele", i se spunea, când i se plăteau cincizeci de cenţi pe oră. Mama veni să-l vadă într-o dimineaţă, după ce el nu mâncase de trei zile şi deşi înfulecă tot ce-i adusese, îi purtă pică şi nu-i mulţumi.

Sfârşi prin a înţelege că dorea să fie învăţător. Nu voia să mai fie o vită care trage la jug, ci să trăiască cealaltă viaţă, aceea în care oamenii erau bine îmbrăcaţi, mâncau pe săturate, păreau fericiţi şi în care copiii ştiau mai multe decât el. Un institutor era respectat! Ştia acum unde voia să ajungă, foamea şi lipsurile lui aveau deci o ţintă. De atunci, fu mai fericit: îşi creă o lege şi o filosofie a reuşitei prin muncă. Şi va dovedi tuturor că putea munci mai mult decât oricare altul.

Trecu un an. Era încă în viaţă, slăbise, fusese de două ori bolnav, dar trăia şi reuşise. Veni o zi în care plecă pe jos la Lexington, pentru a vizita pe un domn Gailey, care conducea o şcoală de dascăli.

Gailey nu-l primi cu plăcere, dar Pete vorbi vreme de trei ceasuri, lămurind pentru ce trebuia să devină învăţător, pentru ce Gailey trebuia să-l ajute. Va plăti toţi banii, chiar dacă ar trebui să muncească pentru asta toată viaţa.

Era mare lipsă pe atunci de învăţători şi mai ales de oameni care să cunoască engleza şi germana.

În cele din urmă Gailey îl primi.

XII

La nouăsprezece ani era institutor şi câştiga treizeci şi cinci de dolari pe lună. Nimeni nu şi-ar fi închipuit aşa ceva despre fiul lui Altgeld. Se vede treaba că oamenii nu trebuie judecaţi după înfăţişare. Îşi cumpără un costum negru şi-şi tăie scurt, părul. Mustaţa lui, crescând, îi va acoperi în curând buza crăpată. Îşi luă şi un baston mic, semnul distinctiv al profesorului. Într-o zi, bătând un copil pentru prima dată, nu contenea să-şi spună: „Munceşte şi stăruie! De unde am plecat eu? De la nimic. O pedeapsă, prin urmare, nu strică”. Şi când se plimba pe străzile din Moodville, oamenii îl salutau, iar când intra în şcoală, îi făcea plăcere să simtă că e cineva. Şcolarii nu-l puteau suferi, dar nu-i puteau suferi nici pe ceilalţi învăţători, şi dacă Pete avea uneori îndoieli asupra principiilor rigide pe care le aplica, nu-şi îngăduia să fie tulburat de ele. Învăţătura e un fel de zeu. Citea foarte mult şi, când termina o carte, se simţea ca după o rugăciune. Bătrânele domnişoare Carteret îl poftiră la ceai. Făceau parte din cea mai aleasă societate a oraşului şi reprezentau oarecum cultura locală. Rămase mut

de admiraţie văzând măreţia şi eleganţa locuinţei lor, a camerelor pline de lucruri, canapeaua, fazanul împăiat, părând viu sub un glob de sticlă artistic gravat, care avea în vârf un vânător de porţelan, dantelele delicate, covorul oriental, vitrina şi nenumăratele lămpi pictate, dar îşi recapătă siguranţa şi fu de acord că Whitman era, într-adevăr, un barbar, deşi nu auzise niciodată vorbindu-se de el şi nu ştia nici măcar dacă era un general sau o celebritate politică locală. Admise că teatrul, deşi opus religiei, putea să contribuie la formarea oamenilor de elită. Povestindu-şi amintirile din război, descoperi că putea fi amuzant, căci cele două surori şi pastorul metodist râseră cu multă voie bună. Dar ceaiul fierbinte nu stinse focul care-l mistuia.

Cu cât avea mai multe satisfacţii, cu atât creşteau şi dorinţele lui. El care, altădată, n-ar fi îndrăznit să se gândească la o femeie, făcea acum curte unei învăţătoare drăguţe de la şcoală. Bineînţeles, încă nu putea nădăjdui s-o cucerească pe fiica lui Charles Adams, rotarul, dar uneori visa la asta.

Tatăl şi mama veniră o dată să-l vadă, rugându-l să-i fie milă de bătrâneţea lor. Când le răspunse cu mândrie şi dispreţ, maică-sa izbucni în plâns, iar tatăl privi în pământ, încurcat. Ei erau ţărani şi fiul lor era un domn, dar, iată că erau ameninţaţi să-şi piardă ferma dacă nu găseau banii de care aveau nevoie.

— Bine, sfârşi prin a spune el, bine. O să vă dau ce doriţi.

Ei îi sărutară mâna. Niciodată nu visaseră să fie părinţii unui asemenea fiu.

— Bine, repetă el.

Toată lumea spunea că Peter Altgeld îşi va face un rost, că avea caracter şi voinţă. Acestea doar se vedeau. Când o fată îl respingea, se găsea o alta care să se plimbe cu el până la marginea oraşului, apoi în umbra potecilor lăturalnice, unde

totul devenea uşor. Dar imediat după aceea îl cuprindea din nou frica, şi gândurile i se zbăteau în creier ca o pasăre în colivie.

Când le vizită din nou pe domnişoarele Carteret, îl izbi un miros de mucegai pe care nu-l băgase în seamă prima dată. Anton Schwab, beţivul oraşului, ateu pe deasupra, se agăţă într-o zi de el la ieşirea de la şcoală şi îi spuse:

— Ce mai faci, model de virtute?

Vru să plece, căci nu se cuvenea să fie văzut stând de vorbă cu Schwab, el, un profesor, dar ateul nu voia să-i dea drumul.

— Ascultă-mă bine, Altgeld, căci în scurtă vreme sângele tău va îngheţa la fel ca al celor care trăiesc pe aici: ai un suflet, auzi! Eu pot cu atât mai mult să-ţi spun asta, cu cât nu cred în Dumnezeul lor metodist – baptist – luteran. În orice caz, într-un oraş în care nu găseşti mai mult de trei, patru suflete, nu e chip să le treci cu vederea. Dar, în curând, nu vei mai avea suflet, ci în locul lui, o piatră şi, crede-mă, mă pricep la asta. Spun totdeauna: Pete Altgeld, ăsta-i un om! Dar nu! Eşti pe cale să te schimbi. Poate că n-ai inimă! Toţi sunt nişte bigoţi, bigoţi scârboşi, împuţiţi. Ce-i înveţi pe copii în şcoala ta? O să-ţi spun: minciuni. Doi şi cu doi fac patru, adevărul etern, etc… Minciuni! Şi devii chiar tu o mică minciună murdară şi prevăzătoare! Du-te, pleacă de aici înainte de a fi prea târziu. Şi prea târziu, asta vine foarte repede. Ehei, ştiu eu ce spun.

Îi fu, bineînţeles, teamă c-au fost văzuţi împreună, deşi epava asta morală, murdară, nerasă, duhnind a alcool, îi dădu, de pe altă parte, încredere în sine. Schwab era totuşi un învăţat… Avusese nenumărate ocazii de-a reuşi în viaţă. La ce oare îl împingea? Să-şi părăsească ocupaţia care-i aducea treizeci şi cinci de dolari pe lună? Asta nu! Muncise din greu, ca să ajungă aici. Alţii avuseseră o copilărie, el nu. Acum, cel puţin, avea ceva. Se convingea singur repetându-şi: „Acum,

am ceva!”. Dar pe măsură ce treceau zilele, săptămânile şi lunile, siguranţa lui pieri treptat, pe nesimţite, fără să-şi dea seama, dar până la urmă înţelese că era tot atât de legat ca şi mai înainte. Doar legăturile se deosebeau. Nu acesta era castelul pe care-l visase. Plecat să cucerească lumea, sfârşise prin a intra în Societatea feminină de poezie. I se părea că muncitorii, în faţa dughenei lui Meyer, îşi băteau joc de el. Nu era de aşteptat să se însoare? Avea douăzeci de ani şi oamenii credeau că se va căsători cu una din cele trei fete din oraş care doreau să-l ia de bărbat.

„De ce nu sunt ca ei? se întreba el mereu. Sunt oare bolnav, decăzut sau nebun?”

De ce vedea el în negru ceea ce alţii vedeau în alb? Pentru ce nu-i admira pe cetăţenii ăştia drepţi şi fără pată? Ce ambiţii îl rodeau?

Când părăsi oraşul, îşi dădu seama că fugise, fugise fără pricină. Familia sa şi oamenii din oraş încercară să-şi lămurească plecarea lui în fel de fel de chipuri. Vorbiră de el o vreme, apoi îl uitară. Îi neliniştise întotdeauna, deşi nu ştiau prea bine de ce. Beţivul oraşului nu lămuri pe nimeni când le spuse că Pete plecase ca să-şi salveze sufletul.

XIII

Nu era îngrijorat de sufletul său, dar semăna mai degrabă cu un cal care şi-a rupt frâul. Gândise destul! Îşi petrecuse cinci ani învăţând şi gândind, se deghizase în haine negre şi se plimbase pe străzi cu un bastonaş. Rupse bastonul în bucăţi. Mergea pe şoseaua spre Cincinnati, cu haina lui neagră pe braţ, dar cum era prea cald, şi haina prea grea, o zvârli în şanţ. Apoi zvârli cravata neagră. Curând îşi suflecă mânecile şi-şi dezgoli braţele muşchiuloase. El, învăţător! Nu ştia nimic, mai puţin decât nimic, dacă se poate spune. Era o capcană, totul era o capcană. Trei fete de ales,

hotărăşte-te. Scuipă în praf şi izbucni în râs, lovindu-se cu palma peste pulpe.

E de ajuns să vezi limpede, ca să înţelegi. Văzuse limpede. Era cât pe-aci să fie prins în capcană, dar asta nu i se va mai întâmpla. Beţivul era şi el un imbecil. De fapt cu ce drept ţinea predici? Poate că nu era în stare să facă altceva. Dar chiar dacă nu era un Dumnezeu, Pete Altgeld nu era de o seamă cu acel nenorocit.

Sări o barieră, culese câteva mere, apoi îşi răcori picioarele în apa liniştită a unui pârâu.

Se culcă într-o claie de fân după ce urmări un timp, cu privirea, stelele căzătoare. Trase cu urechea la zgomotele nopţii: ţipătul bufniţelor, orăcăitul broaştelor, mugetul vacilor.

Va fi privit ca un vagabond, dar atâta pagubă: nu va fi singurul. Drumurile erau pline de soldaţi. Uneori mergea pe lângă ei, sau se aşeza la focul lor, mâncând conserve şi ascultându-le povestirile, mereu aceleaşi. Găsi de lucru la Cincinnati: o săptămână într-o fabrică, o alta la încărcatul vagoanelor de cale ferată, dar nu se mai simţea legat, înlănţuit. Era liber şi când se va lega de ceva, era sigur că se va găsi pe calea cea bună. Dacă ar fi fost un război, s-ar fi înrolat, dar nu era. Atunci îşi urmă drumul. Vedea oamenii din uzine: şi asta era un fel de robie. La Cincinnati văzu înfrângerea unei greve: să-ţi închipui că o grevă putea duce la ceva, era o nebunie. Trebuia să începi prin a te scăpa de toate lanţurile. Drumul era singurul lucru adevărat. Să munceşti? Da, când ţi-e foame. Şi să citeşti? Ei bine, de la Woodville, nu mai citise decât o cărticică de H. D. Thoreau, pe care i-o dăduse un alt vagabond. Era o carte bună, dar nu mai avea încredere în cărţi. Drumul luminat de soare, ziua, de stele, noaptea, aici era adevărul.

XIV

Străbătu Indiana şi Illinois. Nu-l speria munca. În acel anotimp câştiga uşor un dolar sau atât cât îi trebuia ca să-şi plătească o masă. Îi plăcea să muncească, munca era înrădăcinată în însăşi firea lui, dar fără constrângere, fără lanţuri. Era poftit, câteodată, la masă, în familia câte unui fermier şi se simţea bine cu ei; alteori petrecea câteva ceasuri lângă o fată zâmbitoare, cu obrajii proaspeţi. Ştiind că-i a lui pentru scurtă vreme, se simţea mai bine decât cu toate celelalte pe care le cunoscuse. Cam pe atunci începu să-şi facă o imagine vie despre ţara sa. Înţelese că pentru a o cunoaşte, trebuia să-ţi intre în carne, să te pătrundă până la oase: să fii una cu câmpiile, drumurile şi pădurile. Aici, în pământul ăsta bogat din Middle-West, bătea adevărata inimă a Americii.

Chiar dacă ar fi vrut, n-ar fi putut să se împotrivească dorinţei care-l purta, peste plaiuri, şi se îndrepta spre est cu fluxul, cu miile şi sutele de mii de oameni. Se simţea însoţit de căi ferate, uzine, ferme, familii, triburi, de-a lungul provinciilor pe care le străbătea. Vorbea câteodată germana, alteori engleza. Nu se mai exprima greoi ca pe vremuri, cuvintele lui îmbrăcaseră culorile vieţii şi, cu toate că nu-şi dădea seama de schimbările petrecute în creierul lui, ba chiar le-ar fi şi tăgăduit; toată literatura pe care o citise, se organiza, se lămurea, se plămădea în noţiuni bogate şi curgătoare.

Se recunoştea în oamenii aceia care vorbeau cu el, căci, înzestraţi aparent cu o minte greoaie, erau aspri ca şi el şi semănau foarte mult cu tatăl lui. Felul lor tăcut de a fi se contopea cu fuga lor aprigă spre vest, pentru a cuceri libertatea şi pâinea, gândul care-i chinuise şi-i chinuia pe ei şi pe părinţii lor.

Dar când veni iarna şi când recolta fu strânsă, cei fără adăpost se întoarseră în oraşe şi Pete se duse cu ei. Drumul îngheţase şi livezile pline de fructe făceau parte din trecut: vagabonzii erau deci

nevoiţi să-şi schimbe năravul. Fie ei şomeri, veterani de război, muncitori agricoli, sau derbedei care, fără muncă, trăiau atât pe spinarea fermierilor cât şi a lucrurilor, toţi făceau parte din tagma dezmoşteniţilor, a celor fără adăpost, fără pământ.

Cu ei trebuia Pete să-şi încerce norocul. La Saint-Louis intră în „cozile" de şomeri. În afară de asta, nu-i rămânea decât să fure, ceea ce nu-i surâdea deloc. Va câştiga bătălia, se va ridica până în vârful scării sociale, dar, pentru început, trebuia să aibă unde dormi şi ce mânca. Din nefericire, erau patru oferte pentru o singură cerere: trebuia să lupţi, să calci şi să treci peste unul mai slab. Şi după ce-ţi cheltuiai ultimul ban ca să-ţi cumperi bere sau un sandvici, şi dorinţa de a trăi se învolbura în tine cu putere nestăvilită, îţi vindeai munca şi pe mai puţini bani. În cele din urmă, fu angajat la băile de pucioasă cu şaptezeci şi cinci de cenţi pe zi.

Se sfârşise cu cântecul şi cu jocul. Lucrul cel mai însemnat era să rămâi în viaţă, şi duminica nu-şi putea îngădui, cu douăzeci şi cinci de cenţi în buzunar, decât să facă cu ochiul fetelor, într-o cafenea, sorbindu-şi singurul pahar de bere, în sunetele unui vals. Dar şaptezeci şi cinci de cenţi nu fac viaţa nici frumoasă, nici înfloritoare, nici trandafirie, astfel că murea încetişor de foame. Îşi pierdu curajul şi ajunse să semene cu un animal. Vocea mulţimii crescânde a celor fără lucru începuse să-i fie familiară şi cunoscu un sentiment nou pentru propria-i persoană..

Dar în clipa în care totul părea pierdut, agenţii de la calea ferată sosiră pentru a recruta mână de lucru cu trei şi patru dolari pe zi. Şi, înainte spre paradis cu M.K.T.-ul! America mergea spre vest şi călătoria era gratuită pentru oricare Yank, Mick sau Hunky cu spatele zdravăn şi mintea slabă. Aceasta o proclamau cu mare zgomot şi berea curgea în valuri. Pete Altgeld porni să cucerească gloria.

XV

Se câştigau trei dolari pe zi. Echipele plecau spre est şi sud, spre câmpiile galbene, care se întindeau cât vedeai cu ochii, spre orizont, ba poate chiar şi dincolo de el. Calul de fier înainta, mânat, după cum spuneau oamenii, de nemernicul acela de Jay Gould care omorâse mai mulţi irlandezi decât avusese vreodată districtul Mayo. Pete îşi găsi loc într-una din aceste echipe care mânuiau kilometri întregi ciocanul, târnăcopul şi lopata. Cântecul fierului pe fier, al târnăcopului în lemn, vesteau o eră nouă. Oamenii cântau: „Aşezaţi-l, aşezaţi-l cu lovituri de ciocane, fierul ăsta e atât de greu că veţi muri curând sub el”. Şinele înaintau ca ceva viu: zeci mii de oameni, trei sute de vagoane, un bordel ambulant, un cort-spital unde erau duşi cei care nu cădeau decât pentru a muri. Taberele creşteau din loc în loc: erau locuri de desfrâu, organizate de aceeaşi companie care aşeza şinele, pentru a lua înapoi sâmbăta ce câştigaseră oamenii într-o săptămână, muncind din zori şi până-n noapte: alcoolul era un dolar paharul, femeile de douăzeci de ori mai mult şi mai erau şi ruleta, bacaraua şi alte câteva jocuri.

Pete înţelese din prima zi de ce se făcuse recrutarea cu o asemenea înscenare, pentru ce cursese atâta bere şi de ce erai plătit trei dolari pe zi, când la Saint-Louis nu câştigai decât şaptezeci şi cinci de cenţi: pentru că, vara, cădeau mai mulţi oameni decât pe un câmp de bătălie. Căldura îi secera ca pe muşte. Trebuiau înlocuiţi! Oamenii se sfârşesc repede cu acest fel de muncă. Toată ziua mânuiau ciocanul, cheia, târnăcopul sau lopata şi nu le lăsau să cadă decât în clipa în care munca era oprită de întuneric. Calea ferată trebuia să străbată continentul: oamenii trebuiau deci să lucreze neîncetat.

Pete Altgeld era tânăr şi puternic. Era mândru de puterea lui. Un irlandez care lucra alături de el încercă să-l prevină: „Mai pe-ndelete, micuţule, îi spuse el, sau te vei pomeni deodată lungit pe pământul Kansasului!”. El se mulţumi să râdă şi-i arătă ce era în stare să facă.

Irlandezii erau atunci, după cum se ştie, expediaţi cu grămada din Irlanda şi aduşi direct pe şantier. N-aveau în ei focul sacru, ca el, nici siguranţa că se vor urca până în vârful piramidei sociale. O, cât despre asta, el putea munci! Nu-i trebuia prea multă imaginaţie ca să vadă şinele înaintând spre glorie şi era nevoie de un om ca el, pentru a le aşeza. Irlandezii erau slabi şi prost hrăniţi, şi după douăsprezece ore de lucru se duceau să bea toţi banii care le mai rămăseseră. Poţi să ajungi bogat cu trei dolari pe zi dacă ştii să faci economii. Asta făcea Pete şi, în toate zilele, sub cerul arzător, le repeta toate astea, irlandezilor.

Apoi, într-o bună dimineaţă, se simţi cuprins de friguri şi nu se mai putu ţine pe picioare. Fu dus sub un hangar şi începu să tremure de frig. Irlandezii dădură din cap, privindu-l pe bietul idiot, care stătea acolo, sub nişte saci, aşteptând sosirea doctorului. Acesta, foarte grăbit, îi propuse să-l ducă la spital, dacă plătea trei dolari pe zi…

Pete nu primi; prefera să moară.

— Asta ţi se va întâmpla, spuse doctorul. Aici, nimeni nu-ţi va aduce de mâncare.

— Trei dolari pe zi! Dar e tocmai ce câştig!

Febra întărâtându-l, Pete se împotrivi şi mai mult: avea nevoie de acei bani pentru a ajunge în vârful piramidei. Nu-şi va petrece viaţa mânuind târnăcopul şi lopata. Pusese banii ăştia deoparte, dolar cu dolar, şi acum voiau să-i ia înapoi! Mai bine să moară!

— Foarte bine, spuse doctorul, dar nu aici.

Pete reuşi să se scoale, dar leşină îndată.

Doctorul făcu semn brancardierilor care aşteptau afară şi fu dus la spital, un hangar mare,

făcut din scânduri şi pânză. Fu dezbrăcat: banii îi ţinea la brâu. Compania nu glumea cu asemenea chestiuni şi banii fură încredinţaţi intendentului. Şaizeci de dolari reprezentau douăzeci de zile de îngrijiri, dar a şasea zi, când crezură că va muri, îi cumpărară un coşciug şi-i pregătiră o groapă garantată de cel puţin trei picioare adâncime, pentru suma de şaptesprezece dolari. Dar se însănătoşi. Când părăsi patul, slăbise cu zece kilograme, suferea de groaznice dureri de cap şi nu mai avea niciun ban. Deoarece echipa lui înaintase cu treizeci de kilometri, ceru directorului îngăduinţa să se urce într-un tren.

— Unde vrei să te duci? îl întrebă directorul.

— La lucru.

— Nu mai ai de lucru. Nu mai eşti în stare. Noi nu dăm trei dolari unor cadavre.

El stărui, aminti că-i întrecuse pe irlandezi la lucru. Oare nu spusese şi şeful echipei că era unul din cei mai buni lucrători ai săi.

— Nu-i nimic de făcut, repetă directorul. Vrei să-ţi ajungi echipa? Du-te pe jos.

Pete porni de-a lungul căii ferate. Erau 45 de grade la umbră, dar nu era umbră. La un moment dat avu impresia că preria se ridică şi coboară ca marea. Căzu grămadă într-o baracă plină cu scule şi aşteptă noaptea. Apoi, îşi reluă drumul. Bucătarul unei cantine îi dădu o bucată de pâine şi un cârnat. În aceeaşi dimineaţă ajunse în tabără. Irlandezii plecau la lucru. Se frecară la ochi şi-l priviră aiuriţi. „Iată omul puternic”, spuse unul dintre ei, dar fără ură. Dacă Pete s-ar fi văzut, ar fi înţeles pentru ce. Când îl găsi pe şeful echipei şi-i ceru să-l primească la lucru, ştiu îndată care va fi răspunsul.

— Nu mai merge, Pete.

— Ce nu mai merge?

— Nu mai eşti bun de nimic. De ce nu pleci în nord? Aici sunt friguri.

— N-am un ban, răspunse el. Vă rog, domnule, lăsaţi-mă să-mi reiau lucrul.

— Odihneşte-te şi o să mai vorbim.

— Mi-e bine, mă simt foarte bine acum. Puneţi-mă la încercare şi veţi vedea.

Şeful mârâi, apoi încuviinţă. Dar irlandezii erau acum în frunte. Pete rezistă timp de două ore, apoi picioarele îl trădară şi se prăbuşi. Fu dus la umbră şi în aceeaşi seară şeful îi dădu o autorizaţie pentru a lua trenul spre nord şi un sfat bun de pe deasupra:

— Şterge-o sau eşti mort într-o lună.

XVI

Îi fusese teamă în timpul războiului, dar nu era teama pe care o simţea acum. La abia douăzeci şi doi de ani, îşi pierduse toată puterea şi-l aruncau ca pe o sculă nefolositoare. Nimănui pe lume nu-i păsa de Pete Altgeld şi era totuna dacă era viu sau mort. Societatea îşi are cerinţele ei, şi când nu sunt îndeplinite, ea îţi întoarce spatele.

Porni spre nord. Hainele îi atârnau pe el în zdrenţe; barba îi acoperea faţa. De câte ori încerca să lucreze într-o fermă, îl cuprindeau frigurile. Se ruga de oameni să-i dea să mănânce. Niciodată nu i se întâmplase asta şi niciodată nu crezuse că i se va putea întâmpla, dar trupul are nevoi care trebuie potolite.

Deveni un vagabond. Dormea prin hambare sau sub cerul liber şi se trezea dimineaţa disperat, ţeapăn, cu trupul dureros. Câteodată, de-a lungul drumurilor drepte, ca nişte săgeţi care duceau spre nord, vechile lui visuri se trezeau şi, în ciuda realităţii, încrederea îi revenea. Dar visurile nu mai erau decât nişte amăgiri şi avea o singură dorinţă, să trăiască.

Unii oameni erau miloşi, alţii cruzi, cei mai mulţi, nepăsători. Era primit câteodată cu puşca în mână, căci avea înfăţişarea acelor nenorociţi

alungaţi de societate, care pradă pe cei care i-au alungat. O familie din Kansas îl îngriji, totuşi, în timpul unei boli. Îl hrăni şi-l adăposti, poate în amintirea timpului nu prea îndepărtat în care căuta şi ea, de-a lungul drumurilor, calea vieţii. Dar era şi ea supusă legilor societăţii şi până la urmă îl izgoni.

Străbătu Kansasul, ajunse în regiunea Missouri. Iarna, ar fi murit, dar timpul fiind frumos, supravieţui şi-şi continuă drumul cu nădejdea că de partea cealaltă a colinei va întâlni norocul. Mergea, pentru că dorinţa de a trăi era prea puternică, prea statornică şi-l împingea înainte când orice alt gând de a merge mereu pierise.

Partea a doua
MĂRTURIA

I

Deşteptarea din somn este, păstrând proporţiile, ca o a doua naştere. Oamenii simpli vorbesc, de altfel, despre somn ca de o moarte trecătoare, şi de moarte ca de un somn lung. Capul se odihneşte noaptea şi vâltoarea în care se zbat gândurile peste zi se potoleşte. Se petrece undeva o limpezire şi visurile de dimineaţă aparţin unei alte lumi. În dimineaţa aceea, când judecătorul se trezi, visurile sale mai dăinuiră o clipă înainte de a se pierde în adâncurile memoriei. Se agăţa de amintiri: un chip dispărut, un drum pe care-l străbătuse, câteva întâmplări neplăcute, dar visurile dovedesc în mod plăcut că toate sunt schimbătoare. Groaza se risipeşte repede, şi soarele e aici pentru a mărturisi frumuseţea vieţii. Mai sunt şi alţi martori: moliciunea unui pat cald, cearşafurile albe şi curate, o pernă de fulgi şi pături bune pentru a te feri de răcoarea toamnei. E adevărat că alţii nu se trezesc astfel, ci pe pământul tare şi rece, în temniţă, pe o grămadă de ovăz sau pe o podea plină de păduchi şi că alţii se deşteaptă la o viaţă pentru care somnul e singura mângâiere. Judecătorul nu prea voia să ţină seama de maxima biblică: „Nu exist decât prin mila Domnului”. Îşi amintea foarte bine prin câte greutăţi trecuse şi, dacă i se dăduse vreodată o mână de ajutor, trebuia mai ales să se felicite, după părerea lui, că avusese voinţă. La urma urmei, e drept să-l ajuţi pe cel care merită.

Când se deştepta din somn ca dintr-o moarte trecătoare, soarele lumina o mare parte din cameră şi judecătorul intra, fără grabă, în viaţa de toate zilele. Se întorcea când pe o parte, când pe alta,

deschidea şi închidea ochii, se întindea ca un animal mulţumit, scoţând suspine uşoare. Odihnit fiziceşte de moliciunea patului, încerca senzaţia aceea minunată pe care n-o simţim decât în clipa trezirii, sau în momentele de mare slăbiciune: aceea de a pluti de la inconştient la conştient, ca un duh neîntruchipat încă. Se găsea tot atât de puţin în trecut ca şi în prezent şi, dându-şi seama de acesta din urmă, trecu pe rând prin pielea mai multor personaje: Pete Altgeld, ţăran; Pete Altgeld, soldat; Pete Altgeld, vagabond care căuta nădejdea acolo unde nu era; Pete Altgeld în viaţă, murind, învins, triumfând. Îşi aminti începutul norocului său, când, în clipa cea mai grea, îi cunoscuse pe acei oameni milostivi care-l hrăniseră. Cu această amintire trecu definitiv de la starea de somnolenţă la trezire. Se întreba uneori ce ar mai fi putut să-l mai tulbure.

II

Se auzeau voci de partea cealaltă a uşii:

— Taci! O să-l trezeşti pe judecător.

— Cine ţipă? De n-ai mai urla atât!

— Taci.

— Ba tu să taci!

— Şi până una, alta, fă bine şi vorbeşte-mi pe un alt ton.

— Ei, asta-i bună? Nici mie nu-mi place tonul tău.

— N-am văzut niciodată o jupâneasă care să nu fie grosolană.

— Ia ascultă, s-ar crede că te trezeşti la tine acasă.

— O să te dau afară.

— Nu zău! Aş putea povesti atâtea despre tine!

— Eu sunt jupâneasă aici, aşa că fă-mi plăcerea şi du-te la bucătărie. Auzi? La bucătărie!

Judecătorul o auzi pe soţia sa deschizând uşa camerei şi ieşind în capul scării.

— Daţi-vă jos amândouă şi terminaţi cu gălăgia, spuse ea.

Judecătorul se sculă. Viaţa era complicată şi problema servitorilor, ea însăşi, nu era chiar atât de simplă. Înţelese cauza neliniştii sale: era 11 noiembrie 1887.

III

Judecătorul dădu la o parte păturile, lăsă să-i atârne o clipă picioarele afară din pat, apoi îşi încălţă papucii. Se duse la fereastră şi privi frumoasa dimineaţă însorită. Luna noiembrie la Chicago e o lună plăcută, cu zile răcoroase, şi cerul limpede. Arborii şi-au pierdut aproape toate frunzele, dar păsările, care n-au plecat încă spre sud, sunt pline de vioiciune.

La ora asta, puţin înainte de şapte, oamenii pleacă la muncă, un sergent stă la o încrucişare de străzi, căruţa unui lăptar trece cu un clinchet. Totul e firesc. Pe judecător îl străbătu un fior, luă un halat de casă şi se înveli.

În dimineaţa aceea se simţea mai ales sensibil la sunete, la miresme, la frig şi la cald, la tapetul camerei, la toate senzaţiile pe care le primeşti de obicei fără să le bagi în seamă. Era gata să se enerveze de orice vedea; tabloul lui Daniel Webster de pe perete, de pildă: ce podoabă caraghioasă pentru o cameră de culcare! „De ce oare nu-l arunc? Daniel cel Negru, negru de propria-i neştiinţă, da! Împletitura aia groaznică a spetezei scaunului, hârtia de perete, covorul”. Îşi dădu seama că încearcă să se enerveze şi se opri. Începu să se plimbe prin cameră, întinse braţele şi făcu două sau trei mişcări, deschise fereastra şi aspiră adânc aerul rece al dimineţii: dar răcoarea îi făcu mai mult rău decât bine; închise fereastra, se aşează pe pat şi-şi mângâie barba.

Iată că era judecător, el care îi dispreţuia pe judecători, acum mai mult decât oricând. Gândul ăsta îl făcu să zâmbească pentru întâia oară în dimineaţa aceea. O afacere pe care o judecase îi veni în minte şi, pentru a cincea oară cel puţin, se gândi la cuvintele batjocoritoare şi spirituale pe care ar fi putut şi ar fi trebuit să le spună la un moment dat şi pe care întreg Chicago le-ar fi repetat mai multe săptămâni în şir; dar nu-i veniseră în minte decât mai târziu, după şedinţă. Apoi, stânjenit că se gândeşte numai la sine, goni aceste gânduri şi-şi reluă firul amintirilor.

„Un bolnav nu poate munci, e cu neputinţă”, repeta Cam Williams, fermierul.

Cât de bine-şi amintea de Cam Williams! Nu, un bolnav nu poate munci, dar starea de zăpăceală în care se găsea din pricina febrei îl împinsese să discute cu fermierul, bătându-şi joc de el însuşi şi de propunerea caraghioasă pe care i-o făcea. Dacă se făcea bine, le va plăti îngrijirile cu muncă şi la muncă se pricepea! „Dar dacă mori”, spunea fermierul care nu era deloc prost. Dar iată, sunt oameni miloşi cu aproapele lor şi, deşi judecătorul nu înţelegea deloc bunătatea plină de dărnicie a neamului omenesc, trebuia să-i recunoască existenţa. Dacă n-ar fi fost aşa, pentru ce ar fi primit fermierul să încheie târgul? Norocul lui începuse acolo, nu departe de orăşelul Savannah, în Ohio. Dacă n-ar fi fost acel fermier, ei bine, poate s-ar fi găsit un altul să-l ajute. Memoria i se frământa, urmărită de însemnătatea acelui 11 noiembrie 1887. Nimeni nu putea fi mai prost înarmat pentru viaţă decât el, mai urât, mai puţin înzestrat, mai lipsit de educaţie şi de învăţătură. La plecare, totul era împotriva lui. Coborâse scara până jos, înainte de a o urca. Contribuise oare Cam Williams la izbânda sa? Trebuia să ţină seama de faptul că Pete Altgeld ar fi putut rămâne ţăran toată viaţa! Dar cum? Faptul că fusese învăţător, studiase dreptul, lucrase prin ferme nu avea nicio

însemnătate? Aşadar nu-l ajutaseră numai recomandările. Nu, ştiuse să se descurce singur şi tocmai de aceea se bucura de admiraţia oamenilor. Nu fusese, aşadar, numit întâmplător avocatul acestui orăşel.

Aşezat pe pat, judecătorul îşi privi mâinile puternice, largi şi vânjoase. „Prin mine însumi, gândi el. Şi aş fi în stare s-o iau de la început”.

Nimeni nu-l ajutase. Începuse de jos, fără să dispreţuiască afacerile cele mai mărunte. Prin meritele lui fusese numit avocat general la Andrew County, în Iowa. Mulţi s-ar fi mirat aflând că fusese stăpânit de ambiţia asta de la vârsta de doisprezece ani, ambiţie pe care nu şi-o ascundea. Fără îndoială că ar fi putut să se ducă la Chicago, dar tocmai în asta se ascundea izbânda lui, în drumul făcut, pas cu pas, spre ţintă.

Şi acum era judecătorul Altgeld din Chicago. Nu mai era unul din cei care, în mod stupid, se gândeau la binele omenirii. Nu putea, totuşi, să scape de gândul că frământarea lui de acum, protestul împotriva bunătăţii unui ţăran erau urmarea unui fapt neplăcut: Albert Parsons şi ceilalţi trebuiau să moară chiar în ziua aceea. În câteva ore vor fi spânzuraţi.

IV

Se îmbrăcă pe îndelete, cu grijă. Deşi prietenul său, Joe Martin, jucătorul[1] profesionist, îi declarase într-o zi: „Pete, tu eşti cel mai pur yancheu pe care l-am întâlnit”, păstrase anumite obiceiuri care s-ar fi putut numi germane. Era foarte ordonat; de pildă, fiecare lucru trebuia să fie la locul său. Îmbrăcatul, care era un lucru atât de obişnuit, îl linişti, şi când soţia sa băgă capul pe uşă şi-l întrebă: „Mai ai mult, dragul meu? – el răspunse: „Nu, sunt gata în câteva clipe şi să ştii că mi-e foame”.

— Vrei ouă sau clătite?

— Clătite, hotărî el.

— Nu ştiu dacă mai avem miere.

— Atunci fă-le cu unt. E tot atât de bun. Ce Dumnezeu! e neapărat nevoie de miere, ca să mănânci clătite? Mâncam clătite, când mierea nu era decât un vis pentru mine, un vis, ascultă-mă pe mine.

— Bine, zise ea, am unt proaspăt de ieri.

Îşi luă foarfecele mic de argint şi se privi în oglindă. Barba sau mustăţile aveau nevoie să fie tunse? Imaginea pe care o vedea era aceea a unui jurist de patruzeci de ani, cu înfăţişarea plăcută. Barba scurtă şi mustaţa îi dădeau demnitate, micşorându-i bărbia, fără să-l îmbătrânească prea mult. Mustaţa era pieptănată cu îngrijire, pentru a-i acoperi botul de iepure. Nici prietenii săi cei mai apropiaţi de care era legat de multă vreme, nu cunoşteau infirmitatea asta şi cu timpul scăpase şi de simţământul neplăcut legat de existenţa acestei infirmităţi. Slăbise la faţă, fapt care contribuise mult la buna lui înfăţişare; un frizer priceput îi domesticise chica sălbatică, şi felul în care îşi ţinea capul, îi scotea în evidenţă fruntea lată şi frumos arcuită. Într-un cuvânt, nu se mai temea de propria lui înfăţişare. Nu era, bineînţeles, atât de înalt cât ar fi dorit să fie, dar se gândea de multă vreme, că cei mici se bat cel mai bine.

Ajunse la concluzia că trăsese cel mai mare folos cu putinţă dintr-un chip fără farmec, din moment ce putuse să ia de nevastă femeia pe care o dorise. Această constatare îi izgoni gândurile neplăcute şi făcu un semn uşor de aprobare imaginii sale. Va scrie într-o zi romanul dragostei lui: era un roman tot atât de bun ca cele care se cumpără cu bani.

Cu mult înainte, când îşi începuse meseria de învăţător în Ohio, se îndrăgostise de o fată cu numele de Emma Ford. Situaţia lui de atunci lămurea îndeajuns refuzul părinţilor fetei de a i-o da de nevastă, dar avusese întotdeauna credinţa că

ea va fi a sa şi-şi închisese în inimă dragostea aceea din tinereţe. Era un vis care-l însoţea, care făcea parte din singurătatea şi din amărăciunea lui, în vremea când dormea sub cerul liber. Asta nu însemna că nu iubise decât o singură femeie! Nu! Toate îi păreau frumoase şi demne de dorit, dar erau foarte multe. Însă numai chipul unei singure femei îl urmărise în epoca aceea a vieţii lui, în care nu avea nimic şi dorea totul. Nu era deci de mirare că la treizeci de ani, ca om cu viitor, cu ceva avere şi cu un oarecare „standing”[2], se întoarse pentru a-i cere mâna.

Şi ea primise. Fata aceea frumoasă, cultă şi bine crescută îl primise, pe el, Pete Altgeld, dezmoştenitul „seif made man-ul”[3]. Un altul s-ar fi gândit, poate, că-l luase pentru banii şi viitorul lui, dar el era sigur că nu este aşa, el care o cunoştea mai bine ca oricine. Nu-i aparţinea oare ziua şi noaptea? Aceasta era romanul pe care viaţa nu-l dăruia decât unora, şi din întâmplare şi lui.

Nu-i de mirare că uitase cât de neplăcută era ziua aceea: avea încredere în soţul Emmei Ford. Era o femeie desăvârşită.

Când alţii o priveau, întâi din întâmplare, apoi deodată mai atenţi, se simţea mândru că era nevasta lui. Nu te poţi oare mândri cu ce-i al tău?

Casa aceasta frumoasă de piatră era de asemenea a lui. Nu se afla la Chicago decât de doisprezece ani şi asta nu era o izbândă de dispreţuit. Într-adevăr, crescuse odată cu oraşul, cu aceeaşi vigoare brutală şi creatoare.

Îşi amintea foarte bine de Chicago din 1875! Căile ferate, acel triumf al voinţei americane, se întâlneau deja în acest punct. Mii de vite soseau din vest şi sud-vest pentru a fi tăiate şi împărţite. Un oraş se născu în jurul acestui abator. Cărbunele veni din nord. Lemnul sosi pe lacuri. Un drum de cinci sute de kilometri se întinsese peste gheaţă şi noroi. Numărul cocioabelor şi uzinelor crescu fără

întrerupere. Aici se năştea o religie a puterii, a succesului, a bogăţiei şi a energiei brutale. Trăsăturile se amestecau cu turmele venite din câmpurile nesfârşite ale vestului îndepărtat şi trenurile învăluite în fum, cu maşinile luxoase. Lucrătorii sosiră de la miazănoapte, miazăzi şi răsărit, de peste mări, cu sutele de mii: yankei, rebeli, germani, irlandezi, ţigani, evrei, slavi, polonezi şi ruşi. Toţi erau oameni aspri, îndârjiţi, gata la orice pentru a trăi. Erau câte doi oameni pe un loc de muncă şi în timp ce se luptau între ei pentru o bucată de pâine, alţii îi stăpâneau, acel neam nou de uriaşi, de împăraţi, de regi: oamenii cu milioane de dolari, cu sute de milioane de dolari. Sângele începu să curgă; violenţa îşi deschise drum liber şi o frământare nemaivăzută până atunci în nicio parte a lumii, se născu, în timp ce Chicago îşi striga în cele patru colţuri ale pământului foamea sa de vieţi omeneşti.

Era oraşul lui; el se ridicase din frământarea oraşului şi ajutase oraşul să se ridice. Un om trebuie să fie mândru de ceea ce e al lui.

V

Coborî să mănânce.

— Frumoasă dimineaţă, nu-i aşa, dragul meu? îi spuse soţia.

— Foarte frumoasă, da, foarte frumoasă, răspunse el.

Ea purta o fustă cenuşie şi o bluză albă, strălucitoare şi elegantă. Lumina dimineţii o făcea parcă mai frumoasă şi zâmbetul ei era plin de încredere. Avea o ţinută demnă şi judecătorul era mândru de ea. Se înfuria ori de câte ori afla că oamenii îl plâng că n-are copii. Ce ştiau ei despre căsătorie şi despre ceea ce aşteaptă un bărbat de la soţia sa?

O urmări cu privirea în timp ce se aşeza, a admiră şi-i zâmbi şi el. Ziarul era împăturit lângă

farfuria lui, ca de obicei. Îl deschise şi începu să mănânce. „Smântână?” îl întrebă soţia sa. Încuviinţă din cap şi începu să citească titlul mare cu litere negre, uriaşe: „ASTĂZI VOR FI EXECUTAŢI ANARHIŞTII”. Îşi puse lingura în farfurie: „Astăzi vor fi executaţi anarhiştii”.

Soţia îi dădu smântână.

„În sfârşit, după un an şi jumătate se va încheia procesul anarhiştilor, şi cetăţenii, prieteni ai ordinei, vor răsufla uşuraţi şi vor dormi fără grijă. Suntem fericiţi să spunem că, în ciuda presiunilor oculte, verdictul…”

Soţia îl întrerupse, întrebându-l ce se petrece.

— Ce spui?

— Nu cred să-ţi facă bine, spuse ea, să citeşti în timpul mesei. Cu siguranţă, nu e bine pentru digestia ta şi nu e nici politicos.

— Nu e politicos?

— Nu, e un semn de proastă creştere, Pete.

Se supunea întotdeauna când era vorba de bună creştere. Aceia dintre prietenii săi care preţuiau asta, îl felicitaseră adesea pentru buna creştere a soţiei sale. El nu avea decât o idee destul de nelămurită, la care ajunsese cu greu, despre ceea ce însemna „buna creştere” şi, deşi înţelegea însemnătatea ei, nu-i dădea prea mare atenţie.

Niciodată nu va putea uita primul său dineu monden şi teama amestecată cu mânie la care-l adusese serviciul complicat de argint şi nici greutăţile pe care le străbătuse. Izbutise s-o scoată la capăt mâncând mai încet decât ceilalţi.

— Iartă-mă, spuse el, dar…

— Mă întreb dacă ziarele nu sunt mai degrabă un rău decât un progres! La urma urmei, ce plăcere poţi avea din aflarea nenorocirilor oamenilor îndată ce te trezeşti?

— Foarte mică, îmi închipui, admise el, împăturindu-şi ziarul la loc.

— Tot anarhiştii? întrebă ea.

— Da. Şi adăugă după o clipă: Îi spânzură, astăzi.

Ea îl privea în timp ce el mânca. Îl cunoştea mai bine decât credea el sau prietenii lui. Ştia întotdeauna ce-l frământă. Şi dacă-i vedea frământarea pe faţă, se pricepea să-l liniştească. O făcea, poate, din dorinţa propriei ei linişti, dar şi din dragoste pentru el. Îşi da seama întotdeauna de zbaterea lui interioară, care nu se exteriorizase încă pe deplin.

— E multă vreme de când sunt condamnaţi, mai mult de un an, nu-i aşa?

— Cam de vreo cinsprezece luni.

— Cred că oamenii au auzit vorbindu-se destul despre asta şi au cam obosit.

— Crezi?

— E părerea mea, răspunse ea prevăzătoare. Din câte mi-ai spus tu, socotesc că au fost judecaţi fără părtinire.

— Eu nu cred.

— Ţi-ai schimbat părerea, spuse ea surâzând. Te-am auzit declarând că procesul a fost nepărtinitor, excepţional de nepărtinitor. Sunt chiar cuvintele tale.

— Întocmai.

— Şi că nu i-a împiedicat nimeni să facă apel?

— Nu tăgăduiesc acest lucru.

— Şi totuşi, ţi-ai schimbat părerea?

Jupâneasa aduse clătitele.

— Ridică storurile, te rog, îi spuse doamna Altgeld. Ca să poată intra soarele!

— Da, mi-am schimbat părerea, declară judecătorul după ce fata ieşi, şi nu mi-e ruşine. Prea mulţi oameni nu-şi schimbă părerea niciodată. Recunosc că e o schimbare de mare însemnătate, dar asta se întâmplă câteodată.

— Dar sunt anarhişti!

— Sau socialişti, sau comunişti. Nu sunt sigur că ştiu ce sunt cu adevărat şi nu cred că asta are

prea mare însemnătate.

— Nu. Dar cel puţin, vom putea dormi fără frica de bombe.

— Emma!

Ea recunoscu semnele mâniei, îl servi cu miere şi el începu să-şi mănânce clătitele.

— Sunt bune? întrebă ea.

— Foarte bune. O să mă îngraş. Ascultă-mă, Emma, afurisitul ăsta de ziar…

— Nu-mi place să înjuri, spuse ea.

— Ştiu, nu trebuia să înjur, mai ales în timpul micului dejun şi te rog să mă ierţi, dar în ziarul ăsta scrie: *„Cetăţenii, prieteni ai ordinii, vor putea răsufla uşuraţi şi dormi fără grijă…”* Sunt mereu aceleaşi cuvinte. Nu-mi, plac oamenii care se poartă ca oile. Sunt unii care ar trebui să judece.

— Vrei să spui că şi eu sunt o oaie?

— Nu, nu. Dar pentru ce vină au fost chemaţi în faţa judecăţii? Pentru că au fost anarhişti sau socialişti sau comunişti? Nu. Pentru că au aruncat bomba aia. Dar nu există nici cea mai mică dovadă.

Ea se hotărî atunci. Nu avusese de gând, totuşi, să vorbească. Voise să-şi păstreze întrebarea asta pentru altă dată, pentru alte scopuri. Cincizeci de cetăţeni din Chicago, printre ei şi unii foarte sus puşi, semnaseră un apel prin care cereau îndurare pentru condamnaţi. Or, numele lui Altgeld nu figura pe cerere.

— Atunci, de ce nu ai semnat petiţia? întrebă ea pe un ton de conversaţie. Goudy a semnat-o, Brown de asemenea, dar tu, nu.

— Eu nu, încuviinţă el.

— O vei semna acum?

— Nu ştiu.

— În virtutea căror principii crezi deci în nevinovăţia lor?

— Nu ştiu. Trebuie oare neapărat să ai principii? Tu m-ai cunoscut aşa cum eram pe vremuri. Unde aş fi putut căpăta principii?

Uită ce voise să adauge şi îi fu necaz că vorbise de trecutul lui într-un fel atât de copilăresc. Vru să mănânce, dar îi pierise pofta şi fu încântat când Emma îi dădu o ceaşcă de cafea. „Mulţumesc”, spuse el cam stingherit, dar mânia reapăru când băgă de seamă că ei îi era milă de el, că-i părea rău că începuse convorbirea. Nu voia să fie căinat. Făcea ceea ce era drept. După ce-şi repetă gândul de mai multe ori, îl părăsi.

Prietenul lui, Joe Martin, jucătorul, pretindea întotdeauna că dacă joci ca să câştigi, nu trebuie să ţii seama de mizã, dar şi asta era o copilărie. Martin însuşi avea un fel de cinste pervertită, şi oricare i-ar fi fost moralitatea, socotea o datorie de onoare, drept sfântă. Pete îşi făcea oare o idee preconceputã despre oamenii generoşi – în înţelesul convenţional al cuvântului – şi îi dispreţuia? Nu semnase petiţia, dar la ce-ar fi folosit? Era jucător şi, ca atare, aplica legea, fără să ţină seama dacă era bună sau rea, dreaptă sau nedreaptă. Ştia foarte bine că ea nu avea nimic de-a face cu justiţia. Şi totuşi, când dădea o sentinţă, se ţinea oare de litera legii sau interpreta, pătrundea spiritul ei? Lumea în care trăia nu era generoasă. Nu avea decât să privească în jurul lui, să-şi răscolească amintirile, pentru a vedea cum se poartă lumea asta cu cei slabi şi chiar cu cei destul de puternici. Dar se convinsese de multă vreme că asta era, totuşi, organizarea socială cea mai bună cu putinţă. Oare nu era aceasta convingerea care îl susţinuse în cursul luptei ce o dusese, identificându-se cu legenda americană într-atât încât devenise caricatura acesteia?

Şi totuşi existau oameni ca Armour, ca Field, sau Mac Cormik! Amintirile lui se deosebesc, fără îndoială, foarte mult de ale lor şi nu izbutea să scape de ele. Dovada cea mai bună era cartea pe care o scrisese: *„Aparatul nostru judiciar şi victimele lui”*.

Deşi dorinţa sa de a înţelege ceea ce îi împingea pe oameni la crimă nu era, poate, mai adâncă decât aceea a lui Armour – care, după spusele ironice ale duşmanilor lui, voia să afle pentru ce se îmbolnăvesc vitele, – totuşi el ajunsese la convingerea că o crimă poate fi împiedicată, după cum poate fi şi pedepsită.

Dar era oare vorba aici de un principiu care-i lumina concepţia lui despre viaţă, sau erau legate gândurile lui de faptul că ajunsese un om de seamă în singura formă socială pe care o concepea? Acesta era oare principiul lui, sau faptul că înaintarea în grad înăuntrul singurei societăţi pe care şi-o putea închipui, constituia în realitate acel principiu.

— Îmi pare rău, îi spuse soţia lui, că am vorbit aşa. Să-i uităm pe anarhişti. Termină-ţi mâncarea, hai.

El dădu la o parte farfuria. Ştia că acest gest nu-i plăcea soţiei lui. Nu era elegant, dar era un obicei vechi.

— Povestea asta cu anarhiştii a ajuns să fie un fel de boală, reluă ea cu mai multă căldură.

— Poate că şi este!

— Am câteodată poftă să plec să trăiesc în altă parte, oriunde, dar nu aici.

— Fac totuşi parte din acest oraş, spuse judecătorul. Am venit aici sărac lipit pământului. Chicago este ca un fel de mamă pentru mine şi asta mă face să trec peste multe lucruri. Orice ar fi, Chicago, e Chicago.

VI

Se spunea pe atunci despre Chicago că ucidea porcii şi că dădea prilej oamenilor să se ridice, dar curând după sosirea lui, Pete Altgeld văzu oameni ucişi ca porcii; singura deosebire consta în aceea că nimeni nu consuma carnea de om.

Altgeld ar fi putut deveni un fel de mic rege, la Savannah. Joe Martin îi spunea câteodată:

— Eu aş fi rămas avocat al districtului, guvernator al statului, Congresul, Senatul. Un mic regat! Este singurul chip de a ajunge departe.

— Şi tu? întreba Altgeld.

— Sunt oameni mari care vor să devină şi mai mari, răspundea prietenul lui.

Dar asta nu i se prea potrivea lui Pete, care părăsise un post demn de invidiat pentru care asudase, luptase şi suferise, ca să vină la Chicago numai cu o sută de dolari în buzunar şi fără un prieten. Era un neînsemnat avocat cu procese de duzină, cum se găseau cu sutele în Chicago. Dar oraşul trâmbiţase o chemare care fusese auzită de departe şi în care năvala dolarilor se contopea cu ritmul maşinilor, de urletele porcilor: era strigătul a sute de mii de voci şi în ele se mai auzea încă ecoul cursei spre vest. Chicago avea nevoie de oameni ca Pete Altgeld. El nu greşea când se gândea la oraş ca la o mamă, căci fusese pentru el ca o mamă. Câteodată era darnic cu cei care ştiau să se adape la izvoarele lui.

Câte zile nu petrecuse el la fereastra primului său birou, contemplând miracolul american, miracol pe care numai America îl putea înfăptui? Rarele afaceri pe care le avea pe atunci nu-i răpeau tot timpul. Şi acolo simţea pulsul oraşului, întâi cu sfială, apoi cu o încredere crescândă.

Nu se ţinea de regulile jocului: cinstea şi stăruinţa aveau şi ele însemnătatea lor, dar o însemnătate mărginită. Mai însemnate decât orice erau relaţiile pe care ţi le făceai, felul în care te foloseai de ele şi le erai folositor. Afacerile lui nu erau cine ştie ce probleme judiciare. Era vorba, de cele mai multe ori, de întâmplări fără însemnătate, legate de melodrama uriaşă care se desfăşura în oraş: divorţuri sau furturi. Afacerea care-i câştigase prietenia lui Martin nu era nici ea mai însemnată. Martin conducea o casă de joc,

ultraelegantă. Un client veni să se plângă de pierderea unei mari sume de bani şi o ceru înapoi, după cum îl autoriza legea contra jocurilor de noroc. Altgeld îl anunţă pe Martin, care veni să-l vadă, spuse că reclamantul era un mincinos, care nu pierduse niciodată un ban la el şi că plângerea făcea parte dintr-o vastă campanie de şantaj. Lui Altgeld îi plăcu înfăţişarea lui Martin, un om mărunt, cu faţa sinceră, îmbrăcat cam bătător la ochi. După ce câştigă procesul clientului, îi vorbi acestuia atâta încât îl convinse că Martin avea totuşi dreptate şi-l făcu să înapoieze banii, în ciuda hotărârii judecătoreşti. Aşa ajunse Martin, deodată, cel mai bun prieten al lui, un prieten mai bun decât cei pe care-i câştigă când intră în politică, după ce înţelesese că un jurist nu moare de foame dacă-l urmează pe cutare sau cutare politician.

Astfel urcase treptele ierarhiei sociale, în timp ce Chicago creştea.

Îşi şterse buzele, după ce-şi termină clătitele unse cu unt. Casa asta, legea, soţia lui şi alte câteva lucruri solide şi folositoare, toate astea erau Chicago. Simţea, totuşi, nevoia de a vorbi cu cineva care să-l înţeleagă, să-l susţină în convingerea asta.

— Emma, îi spuse el soţiei sale, telefonează-i lui Joe Martin şi roagă-l să vină la mine. Adăugă, ca şi când ar fi vrut să-şi ceară iertare: e vorba de afacerea aceea din cartierul de nord.

— Dar va veni Schilling, spuse ea.

— Schilling? Acum de dimineaţă?

— A telefonat, spunând că va veni pe la ora nouă. Uitasem să-ţi spun. Iartă-mă!

— De ce ai uitat? N-am cea mai mică poftă să-l văd pe Schilling! Ştii de ce vrea să mă vadă? Ca să mă îngreţoşeze!

— Ce vrei să spui?

— O! nimic, spuse judecătorul. Nu vreau să-l văd.

— Nu vrei să-l vezi pe Schilling? Pete, ce înseamnă asta? De altfel, va veni. I-am spus că eşti acasă.

Ea ştia mai bine decât el ce se cuvenea, pe cine puteai jigni şi pe cine trebuia să menajez.

— Bine, mormăi el, să vină.

Se ridică, dar sentimentul lui de siguranţă dispăruse.

— Sunt în camera mea de lucru. Trimite-mi-l acolo.

VII

Emma îl privea urcând scările. Prevăzuse că va fi supărat în ziua aceea. Nu era, bineînţeles, nimeni în Chicago şi nici în împrejurimi, care ar fi putut rămâne indiferent faţă de soarta celor patru oameni condamnaţi la spânzurătoare. Chiar dac-ar fi fost nişte criminali de rând, perspectiva n-ar fi fost mai plăcută. Dar n-ar fi crezut că soţul ei e atât de simţitor. Urmăriseră amândoi, ca toată lumea în Chicago, tragedia de la Haymarket, din clipa în care fusese aruncată bomba, cu un an şi jumătate mai înainte, până la arestări, la proces, la apeluri, la petiţii, la efortul deznădăjduit al unei naţiuni întregi de a salva viaţa condamnaţilor. Oricât de încurcate şi de contradictorii fuseseră etapele acestei afaceri, Emma avusese încredere în soţul ei. Ascultându-i, pe el şi pe prietenii săi, discutând în termeni pur juridici, afacerea îşi pierdea caracterul el de luptă tragică pentru viaţă şi devenea un joc încurcat şi atrăgător.

Cuvintele de comunism, socialism şi anarhie o speriau pe Emma mai mult decât pe soţul ei. Îi pricinuiau un fel de neplăcere fizică, poate din cauză că ştia prea puţin ce însemnau ele în adevăr; înţelesul lor şi-l trăsese din articolele de ziare, din caricaturile acestora, sau din manifestele care se arătau ca nişte curiozităţi. Îi era frică de violenţă, se îngrozea numai la gândul durerii, avea o

slăbiciune pentru tot ceea ce este plăcut şi simţea o neînvinsă dorinţă de a se împotrivi ideii de forţă. Cunoştea dorinţa judecătorului de a avea copii, dar maternitatea îi apărea ca un vis înspăimântător, care făcea parte din întâmplările violente de care se ferea cu grijă. Şi totuşi forţa soţului ei o atrăgea: orice ar fi fost acum, ea nu uita ce fusese în tinereţe şi amintirea asta o făcea să se simtă atrasă de el dintr-o oarecare perversitate.

Afacerea din Haymarket era una din manifestările violente. Pentru ea, anarhistul era un monstru sălbatic şi bărbos, ţinând o bombă în fiecare mână; comunistul, un duşman care din pricini nelămurite era şi un necredincios, în luptă cu Dumnezeu şi cu oamenii. Socialistul nu se deosebea prea mult de ceilalţi.

Vizitase abatoarele şi rămăsese cu o impresie de neuitat. Când oamenii ieşiseră la amiază, cineva spusese: „Iată muncitorii!" Era absurd, mai văzuse muncitori, în copilărie, dar oamenii ăştia nu se asemănau cu cei de care-şi amintea: erau mari, bărboşi, plini de sânge de la picioare până la coate şi şorţurile lor de piele şi încălţămintea erau îmbibate cu sânge. Aveau chipuri de piatră, palide şi triste. De atunci, ori de câte ori se vorbea de muncitori, această imagine îi revenea, mai îngrozitoare, poate, dacă era legată de cuvintele anarhist sau socialist.

Prima ei întâlnire cu Schilling îi schimbase oarecum impresia asta, dar îşi spusese pur şi simplu că Schilling nu era ca ceilalţi, că era excepţia care întăreşte regula. Îl iubea sincer: părea atât de simplu, atât de drăguţ şi apoi, cumpătat.

Se gândise la început că prietenia lui Schilling pentru soţul ei şi a acestuia pentru Schilling nu se născuse decât din interes, fiecare gândindu-se să-l folosească pe celălalt. Dar când îi văzu vorbind liniştit până în toiul nopţii, bând bere şi zâmbindu-şi cu încredere, îşi dădu seama că între ei se născuse o prietenie sinceră.

Că soţul ei n-avea prieteni mai buni decât Schilling îi făcea plăcere, căci singurătatea judecătorului era nesfârşită. Se temea uneori că va ajunge să se izoleze de lume şi chiar de ea. Schilling o liniştea, şi până la urmă îl îndrăgi şi ea cu adevărat.

Ţi-ar fi fost, de altfel, aproape cu neputinţă să nu simţi prietenie pentru el! Era un om mărunt şi uscăţiv, dulgher de meserie, care fabrica lăzi şi butoaie pentru Libby, Mac Neill şi Libby. Era în mişcarea muncitorească de multă vreme. Socialist de extremă stângă la început, cu timpul se mai potolise, dar era încă unul din conducătorii luptei pentru ziua de muncă de opt ore.

Ascultându-l, Emma îşi făcu o imagine foarte vie despre lupta naţională pentru opt ore de muncă, despre atitudinea „Combatanţilor Muncii” şi despre adevăratele bătălii duse la Molly Maguire şi de armatele de Pinkertoni. Dar îi era greu să lege lupta asta de viaţa pe care o ducea ea, de ocupaţiile ei gospodăreşti, de raporturile ei cu tinichigiul, dulgherul sau alţi furnizori. Îl asculta, totuşi, atentă pe Schilling când spunea:

— Ce e oare mişcarea muncitorească, dragă doamnă Altgeld? Un uriaş care începe să se deştepte din somn, să se întindă şi să se trezească. Nu e unul, ci milioane şi, când se va trezi, credeţi-mă, vom vedea lucruri ciudate.

Termenul de „milioane” o izbi pe Emma. Nu erau milioanele de oameni care votau? Începu să facă planuri pentru soţul ei şi se uimea de ce-i trecea prin minte. Când Schilling fu de părere că soţul ei ar trebui să meargă alături de acei care reprezentau masa alegătorilor, ea încuviinţă.

Pentru ea, alianţa asta se făcea cu Schilling; n-avea nicio legătură cu oamenii pe care-i văzuse ieşind din abatoare. Când însă se gândea la acuzaţi, îi asocia, nu cu Schilling, ci cu făpturile acelea pline de sânge, cu fiinţele pe jumătate omeneşti care ucideau ceea ce mâncau alţii.

Ea avusese deci încredere în soţul ei şi se convinsese cu încetul, ca mulţi alţi oameni, de vinovăţia celor patru indivizi, care trebuiau să fie spânzuraţi. Nu spuneau toţi că procesul fusese o încercare democratică şi că democraţia nu dăduse greş? Astfel de vorbe o uşurau. De ce oare făceau oamenii asemenea lucruri? De ce să provoci tulburări, în loc să te porţi frumos şi cuviincios? Nu se poate ca oricare să aibă tot ce vrea. Din ce este, se înţelege că cei care muncesc mai mult, iau mai mult. Soţul ei nu era o dovadă vie a acestui fapt? Nu i se repetase de o sută de ori că un om cu voinţă de muncă poate întotdeauna să-şi găsească de lucru şi să parvină şi nu era ăsta un adevăr izbitor în Statele Unite? De altfel, străinii provocau cele mai multe tulburări. Nu-i ura pe străini. Multe din cele mai de seamă personalităţi americane erau produsul emigrărilor. Nici soţul ei nu se născuse în Statele Unite. Dar nu era niciun motiv ca străinii să provoace tulburări numai pentru că pentru prima dată în viaţa lor se găseau într-o ţară liberă.

Ea nădăjduise că după ce se va termina „Afacerea Haymarket”, se vor reîntoarce liniştea şi pacea. Era convinsă că moartea acestor oameni va pricinui pieirea monstrului, o dată pentru totdeauna.

Şi iată că soţul ei e, deodată, de părere că procesul nu fusese condus fără părtinire, că cei care vor muri poate că nu erau vinovaţi. Asta o neliniştea. Povestea asta lua proporţiile unei boli, aşa cum de altfel spusese chiar ea mai demult. Proasta dispoziţie a soţului ei nu era oare o dovadă?

VIII

Starea de spirit a judecătorului nu se deosebea prea mult de aceea a soţiei sale. Încerca să se mângâie cu gândul că moartea este ultimul judecător, sfârşitul de neînlăturat pentru oricine.

Nu, moartea acestor patru oameni nu-i făcea plăcere! Dimpotrivă, îl înfuria, dar propria lui poziţie îl enerva şi mai mult. De ce se mâniase pe Emma şi vorbise astfel? Însemna că ea se îndoieşte de tot ceea ce reprezintă şi apără el, de propria sa izbândă în viaţă şi de situaţia sa. De fapt, nu-i plângea pe oamenii aceia: moartea este sfârşitul logic al vieţii şi cine nu înţelege că viaţa şi moartea sunt două clipe care se înlocuiesc cu uşurinţă, nu este decât un prost. Mai mult încă, nu-i cunoştea şi n-avea nicio simpatie pentru ideile lor. Pentru că, discutase îndelung cu Schilling, ştia ceva mai bine decât soţia lui ce era socialismul şi-l socotea drept viziunea unor zăpăciţi. Deşi nu simţea nici frica, nici ura pe care o aveau Armour şi Field pentru socialişti, era unul din inamicii lor. Cât despre anarhişti, nu avea nicio simpatie pentru ei. Ameninţau societatea şi societatea avea dreptate să-i alunge din sânul ei. N-aveau decât să muncească, aşa cum făcuse el, dacă voiau să-şi îmbunătăţească viaţa; povestea cu bombele îl revolta şi se gândea, ca şi soţia lui, că moartea lor va aduce linişte. Încerca cel puţin să creadă.

Dar ceea ce spusese, rămânea bine spus, şi cu cât se gândea mai mult, cu atât se convingea, încet dar sigur, că niciunul din cei patru acuzaţi nu era vinovat de atentatul de la Haymarket. Atunci el pentru ce nu intervenise? Şi ce-i va spune lui Schilling? „Nu ştiu dacă sunt sau nu vinovaţi şi-mi este indiferent. Adevărul este ăsta, că procesul a fost măsluit şi că ceea ce voi numiţi justiţie a fost luat în batjocură. Asta e tot”. Putea oare să spună asta?

În fond, pentru ce să-l primească pe Schilling? Va fi curând unsprezece, ora execuţiei, şi totul se va sfârşi. Mâine va merge să prezideze şedinţa în roba majestuoasă de magistrat, asta-i tot.

La urma urmei, nu era decât un om simplu şi răspunderile sociale nu erau treaba lui. Ajuns la acest punct, judecătorul începu să zâmbească, şi,

cu jurnalul pe genunchi, aşteptă venirea lui Georges Schilling.

IX

Judecătorul mai zâmbea încă în clipa în care intră Schilling.

— Bună ziua, Georges.

— Bună ziua.

— Scoate-ţi paltonul. Te rog, aşează-te. O ţigară?

Schilling refuză din cap, în timp ce-şi scotea paltonul.

— Pune-l pe un scaun, oriunde. E frig afară?

— Nu prea.

— Îmi place luna noiembrie, spuse judecătorul. Simţi sângele curgându-ţi plăcut prin vine. Îmi vei spune că în oraş trăieşti ca animalele în cuşcă, dar îmi amintesc de copilăria mea. Porcii se duceau să scormonească prin porumbişti, dovlecii se înghesuiau de-a lungul drumului şi frunzele moarte cădeau din cer.

— Sunt amintiri plăcute, spuse Schilling.

— De ce nu te aşezi? Trebuie să-ţi aminteşti de lucruri plăcute. Despre ce e vorba?

— Îţi aminteşti, uneori, de lucruri foarte deosebite, spuse Schilling, aşezându-se.

— Totul depinde de dispoziţie. Încerc să-ţi ridic moralul în ziua asta frumoasă de toamnă. Ai o mutră de înmormântare.

— Nu sunt prea vesel, azi, dragul meu judecător.

— Serios?

Voia, cu bună ştiinţă, să-l pună pe Schilling în încurcătură.

— Ce ai de gând să faci? întrebă el deodată.

Micul dulgher îl fixă, fu cât pe-aci să vorbească, îşi înghiţi cuvintele, apoi îşi puse mâinile pe genunchi. Altgeld înţelese că sacrificase o zi de lucru ca să vină la el, dar luptă de îndată

împotriva sentimentului de simpatie pe care acest sacrificiu neînsemnat, dar sincer, îl trezea în el. Îşi dădu seama că încăperea în care se găseau, casa însăşi, contribuiau să-i izoleze de neliniştea care frământa ţara.

Gândul ăsta îi făcu să vorbească.

— Mai e o cât de mică nădejde? Vocea lui era mai binevoitoare decât fusese până atunci.

— Poate, dar nu cred. Trei oameni s-au dus să-l vadă pe guvernator. Ce-ar putea schimba asta?

— Nu mare lucru, acum.

— De aceeaşi părere sunt şi eu.

— Atunci, ce pot face pentru tine, Georges? De ce ai venit să mă vezi?

Schilling dădu din umeri.

— Poate că aveam nevoie să văd pe cineva. Sunt nervos, neliniştit şi speriat. Mai mult, sunt deznădăjduit. Eşti singurul din acest oraş, cu greutate şi reputaţie, în care am încredere. Atunci, mi-am spus că te voi face să-ţi pierzi puţin timp.

— Dar vorbind cu tine, nu-nseamnă că-mi pierd timpul, Georges.

Era curios cum Schilling îşi atingea ţinta.

— Nu? Am întotdeauna impresia asta. Poate că greşesc. În sfârşit, voiam să vorbesc cu tine în dimineaţa asta.

— Bun.

— Sau crezi că n-are niciun rost convorbirea asta? Poate să ai dreptate, da, dar dă-mi o oră, chiar şi numai o jumătate de oră. Lasă-mă să vorbesc de Parsons. Pe drum mă întrebam ce-aş putea să-ţi spun, despre ce să vorbesc. Apoi m-am hotărât să-ţi vorbesc de Parsons.

— De ce? De un an de zile, ori de câte ori deschid ziarele, citesc ceva despre el. Nu e destul?

— Îmi închipui că da, încuviinţă Schilling. Dacă nu vrei, nu mai vorbim, dar ziarele nu spun întotdeauna adevărul, ar trebui s-o ştii. Aş fi voit să-ţi vorbesc despre anumite lucruri, chiar dacă, asta n-ar schimba nimic.

— Ai mâncat?

— Da, mulţumesc. Nu vrei să mă asculţi?

— Ba da, bătu-m-ar Dumnezeu! Haide, vorbeşte.

Schilling vorbi, mai întâi nervos, căutându-şi cuvintele, apoi începu, treptat, să vorbească în nemţeşte.

— Vreau să fiu cât se poate de lămurit, pentru ca Pete Altgeld să înţeleagă ce vreau să spun. Iartă-mă, gândeam cu glas tare. M-am întrebat tot timpul, pe drum, cum să-ţi explic lucrurile astea. M-am hotărât să-ţi vorbesc de Parsons şi nu de Spies, de Fischer sau de Engel. Ei veneau din Germania, în care libertatea este dispreţuită mai mult decât oriunde.

— Atunci vorbeşte de Parsons, spuse judecătorul cu răceală.

— Bine, dar nu uita că toţi patru vor muri curând.

Judecătorul tăcu. Schilling continuă:

— Îl cunosc bine pe Parsons. Unii ar începe prin a vorbi de trecutul lui. Nu ştiu dacă interesează. Ţara asta e atât de ciudată! De o parte, este aristocraţia banilor şi dacă eşti fiul unui milionar, locul tău este printre oamenii de seamă. Pe de altă parte, se spune că dacă tatăl sau bunicul tău s-a luptat pentru libertate, ţara are o datorie de recunoştinţă faţă de tine. Tatăl şi bunicul lui Parsons s-au luptat. Asta contează pentru un American. N-au ştiut niciodată ce înseamnă seniorul, ducele, junkerul şi asta contează mult.

Şi el însuşi s-a luptat şi încă vitejeşte. Dar n-a putut să îndure ce s-a întâmplat după aceea: felul în care negrii căzură din nou în sclavie. Se făcu apărătorul negrilor, al albilor copleşiţi de mizerie, al indienilor goniţi de pe pământurile lor. Sunt atâtea de spus despre Parsons şi am atât de puţină vreme pentru a le spune. Este soţia lui, Lucy, de pildă, jumătate indiană, jumătate spaniolă, sălbatică şi frumoasă. Iubirea lor e ca un roman de

dragoste demodat, dar un roman adevărat. Ce să mai spun? A fost editor, ziarist, dar în special, tipograf. Ai întâlnit vreodată oameni blânzi ca o femeie şi totuşi dârzi ca oţelul? Da, în armată, fără îndoială. Ei bine, Parsons era dintre aceştia. Dar aş vrea să-ţi spun mai ales două sau trei lucruri pe care poate nu le ştii, despre afacerea din Haymarket. Trebuie întâi să-ţi povestesc prima noastră întâlnire. Era în 1877, în timpul marii greve a căilor ferate. Mişcarea muncitorească abia se născuse. Greva aceea semăna ea însăşi cu o naştere. La început nu fusese deloc organizată. Muncitorii unei linii de cale ferată părăsiră lucrul, apoi alţii de la o altă linie şi aşa mai departe, până când ajunse să fie cea mai mare grevă pe care o cunoscuse vreodată ţara. Nu erau conducători care să vorbească.

Albert Parsons vorbi. Nu-ţi ascund că era un bun organizator, bun sindicalist şi că mai vorbise la întruniri. Întrunirea aceea a noastră din iulie 1877 a fost fără îndoială cea mai mare care se ţinuse vreodată. Nu ştiu câţi erau: s-a spus douăzeci de mii, treizeci de mii. Ceea ce ştiu e că le trebuiră ceasuri întregi ca să sosească şi că era o mare de chipuri cum nu mai văzusem niciodată. Asta mă sperie şi mă făcu să plâng în acelaşi timp. Atunci Parsons se ridică şi vorbi. Îl vedeam pentru prima dată. Nu l-ai văzut niciodată? Dar ai văzut fotografii, unele sunt bune: sprâncenele ridicate, ochii frumoşi, negri, nasul drept, mustaţa mică, neagră. Sunt destul de prost ca să-mi placă oamenii care au ţinută deşi nu merită încrederea, dar nu era cu putinţă să nu ai încredere în Parsons. Uitai repede că era un om frumos şi-l ascultai. Am încercat să scriu ceea ce spunea, dar a trebuit să întrerup scrisul pentru a-l asculta. Ştii cum a început? „Tovarăşi americani, pentru care libertatea este scopul în viaţă, vreau să vă vorbesc despre dreptate şi nedreptate. Nu despre drepturile omului, ci despre nădejdile omului, căci dacă

avem puţine drepturi, avem în schimb multe nădejdi". Este tot ce apucasem să scriu; după asta, m-am oprit din scris. A doua zi, l-am cunoscut în biroul ziarului nostru. Ne-am strâns mâinile, ne-am vorbit puţin. În clipa aceea a venit poliţia să-l ia. Ştii cum se petrece asta: doi tipi îţi lipesc revolverele de pântece. L-au dus la comisariat. I se puneau întrebări şi când încerca să răspundă, era lovit peste faţă. Cu ce drept îşi permitea să vină la Chicago şi să provoace nelinişte? Încercă să răspundă, dar poliţia îl închise şi fu din nou bătut. Când îi dădură drumul, îl preveniră: se putea foarte bine ca într-o zi să i se găsească stârvul la colţul unei străzi, nimic mai simplu; sau mulţimea îl va spânzura de un felinar, lucru tot atât de uşor de pus la cale. Depindea de el dacă voia să sfârşească într-un fel sau altul. Îl ameninţi zadarnic pe un om ca Parsons; un om ca el nu se dă bătut. Asta poate să se prindă la alţii, la aceia care strigă sau se laudă, dar nu la un tip din Texas, liniştit, săritor, vorbind cu blândeţe, nu, asta nu se prinde! Trebuie să ştii ce deveni Parsons în anii care urmară, ca să înţelegi că n-a mai fost decât un singur om ca el şi că acela era Sylvis. Sylvis muri, dar Parsons! pe el îl omoară. Nu am aceleaşi păreri cu Parsons, dar trebuie să-l cunoşti. Am lucrat împreună până în 1880. Niciodată nu era obosit. Înfrângerea îl îndârjea. Când noi aveam mutrele lungi de un cot, el zâmbea. Putea să vorbească de patru ori într-o seară şi ştii că nimic nu e mai obositor decât să vorbeşti în faţa publicului. Lucra la „Cavalerii Muncii", scria; făcea douăzeci de lucruri deodată şi-şi găsea timp şi pentru nevasta lui. Se plimba cu ea, la braţ, pe străzi, ca şi când n-ar fi existat ceva mai însemnat. Trebuia să-i vezi cum se priveau ca şi când s-ar fi descoperit atunci. Nu exista nimic ce n-ar fi putut face. Noi voiam să-l facem guvernator, senator. El lua cuvântul, nu numai pentru el, ci pentru toţi candidaţii noştri. Şi mai găsi timp să organizeze primul congres al

sindicatelor din Chicago, deveni preşedintele lor, organiză Sindicatul Tipografilor şi dădu sfaturi celor care voiau să constituie un sindicat al unui partid muncitoresc. Voiam chiar să-l propunem candidat la preşedinţia Statelor Unite, primul candidat laburist, dar închipuie-ţi, era prea tânăr: avea 23 de ani. Astăzi are 42. Dar mă îndepărtez de subiect şi trebuie să vorbesc repede, ca să nu-ţi pierzi răbdarea. În 1880 părăsi partidul laburist. De ce? Tu şi cu mine, noi suntem oameni înţelegători, dar Parsons văzu ce se întâmplă, văzu corupţia, vânzarea şi cumpărarea voturilor. „Îl faci pe un om să lucreze douăsprezece ore pe zi, îi dai jumătate din ce-i trebuie ca să trăiască şi vrei să voteze cinstit, îmi spuse el într-o zi. Îţi spun că dacă copiii lui mor de foame nu e de mirare că-şi vinde votul". L-am întrebat ce avea de gând să facă. „Să lucrez pentru ziua de opt ore şi să organizez lupta", îmi răspunse el. Începusem atunci să câştigăm teren. Sindicatele se uniră şi îi cerură lui Parsons să călătorească pentru ele. Vorbi peste tot. Nu ştiu dacă mai este un om mare care a făcut atâtea pentru muncitori. Chicago îl trimise ca delegat la marea conferinţă în legătură cu ziua de opt ore de lucru, care se ţinea la Washington, şi Congresul îl numi membru al Comitetului care trebuia să rămână la Washington pentru a coordona mişcarea muncitorească, a organiza şi a discuta problema zilei de opt ore. Nu ştiu ce i se întâmplă lui Parsons la Washington. Ţi-am spus ce fel de om era. Dac-aş crede în sfinţi, ţi-aş spune că era unul dintre ei. I se întâmplă ceva la Washington. Poate că învăţă să-i cunoască pe cei care guvernau ţara. Fapt este că se schimbă. Ne părăsi de tot şi aderă la Asociaţia Internaţională a Muncitorilor. Deveni socialist revoluţionar. Un anarhist? Este un nume care se dă uşor. Nu-i împărtăşesc ideile, dar nu seamănă cu acea caricatură care a fost făcută din el. Un anarhist cu o bombă în fiecare mână! Nu, ăsta nu-i Parsons. Orice ar fi, nu pot să-l condamn

când văd ce a făcut. Se ducea în districtele miniere, în acele oraşe nenorocite din Pennsylvania şi Illinois, vorbea cu minerii, trăia cu ei şi lupta mereu pentru socialism. Înfiinţă şi conduse „Alarma”, primul săptămânal în limba engleză al Internaţionalei Muncitoreşti. Ştii asta? În timpul marilor greve de acum câţiva ani era în mijlocul grevi ştilor. Să nu crezi că nu au încercat să-l omoare! Armatele de Pinkertoni primiseră ordine pentru asta. I-am văzut cu ochii mei, trebuiau să mai ucidă şi pe alţii, dar Parsons era primul pe listă. Poliţia însăşi avea ordin să-l ucidă în bătaie la primul prilej. Şi încercaseră, cred că nu te îndoieşti de asta. Ce să mai spun, înainte de a ajunge la Haymarket? Vrei să ştii din ce trăia? Din nimic. Lucy se descurca. Am văzut-o cârpindu-i costume care cădeau în zdrenţe. Mâncarea sa era compusă din rămăşiţe. N-a lucrat timp de ani de zile, numele lui fiind pe lista neagră a tuturor ziarelor şi imprimeriilor din vest. Tovarăşii lui îl hrăneau cum puteau. Nu cerea niciodată nimic, nu se plângea niciodată. Îmi amintesc că l-am întâlnit o dată când nu mâncase de două zile. I-am vorbit timp de o oră înainte de a-mi da seama că leşina de foame. Ştiu că te voi plictisi povestindu-ţi împrejurările întrunirii. Dar să mai vorbim puţin despre om. Nu vor sfârşi cu el, omorându-l. Sunt oameni care nu mor. Poate că într-o zi, ne vom găsi în faţa lui: să încercăm deci să-l înţelegem bine. Parsons nu este un imbecil, să nu crezi asta. El judecă bine, cu sânge rece, logic. A citit tot ce a apărut despre muncă şi socialism. Când vorbeşte, nu înşiră cuvinte, ci exprimă idei. Eu osândesc ideile astea: sunt false, primejdios de false. Ceea ce s-a întâmplat nu e oare o dovadă? Pentru Parsons nu există decât o singură soluţie: ca lucrătorii să se răscoale, să-şi însuşească pământul, mijloacele de producţie, uzinele, şcolile, palatele de justiţie. E pur şi simplu o nebunie. Sunt deci împotriva lui, împotriva lui Spies şi a celorlalţi.

Dar, să-i omorâm numai pentru că nu suntem de părerea lor? Îţi aminteşti că acum un an şi jumătate am hotărât să rezervăm o zi pentru sărbătoarea muncii, o zi care să simbolizeze unirea noastră, hotărârea noastră de a continua lupta pentru ziua de opt ore. Am ales 1 Mai. Pe cuvântul meu, s-ar fi crezut că vrem să săpăm temeliile statului. Îţi aminteşti ce s-a întâmplat câtva timp înainte de ziua aceea. O armată de Pinkertoni a năvălit în Chicago, poliţia se înarmă până-n dinţi şi înarma pe toţi derbedeii pe care-i putu găsi. Garda naţională fu ţinută în stare de alarmă. Se cerură chiar unor unităţi ale armatei regulate să vină la Chicago, pentru a apăra ordinea. Cu ce o ameninţam? Nu ne propuneam decât să dăm dovada solidarităţii noastre în favoarea zilei de opt ore. Sâmbăta trecu fără incidente. Noi ştiam ce doream. Violenţa nu ne folosea la nimic. Dar luni, în ziua de 3 Mai, ceva se întâmplă. Demonstraţia care avu loc în faţa uzinei Mac Cormick nu adună numai pe cei din sindicatul lemnului, ci şi o mie de grevişti de la Mac Cormick. August Spies fu acela care vorbi, dar fără să-i împingă la revoltă: făcu apel la unitate. Era oare o crimă? Totul începu când spărgătorii de grevă ieşiră din uzină. Văzându-i, greviştii se apucară să-i înjure. Îţi închipui scena: vreo şase mii de grevişti din ambele sindicate şi spărgătorii de grevă ieşind din uzină sub nasul lor. Greviştii de la Mac Cormick începură să înainteze spre uzină. Nimeni nu-i împinse, nimeni nu le vorbi. Poate că adunaseră câteva pietre, dar înainte de a fi făcut vreo mişcare, poliţia începu să tragă. Ce grozăvie! Greviştii nu erau înarmaţi, în timp ce poliţia, bine aliniată, cu revolverele şi puştile în mână, trăgea. Se spune că uzina ceruse întăriri. Asta ar fi luat timp, nu-i aşa? Cum se face că numai cu câteva clipe mai târziu sosi un camion cu poliţişti, însoţit de două sute de oameni înarmaţi? Oamenii cădeau ca pe un câmp de bătălie. Dacă încercau să meargă înainte, poliţia

îi abătea, îi culca la pământ cu focuri de armă, dacă încercau să fugă, ceilalţi îi atacau pe la spate. Nu era un lucru frumos de văzut. Te scârbea. Spies se repezi în biroul ziarului şi convocă un miting de protest la Haymarket; acesta a fost începutul. Nu voiau ca ziua noastră de 1 Mai să se desfăşoare în linişte şi ordine. Le trebuiau împuşcături, pentru ca să se poată vorbi de tulburări şi ca lumea să strige că e revoluţie. Dar, un lucru e sigur. Parsons nu era nici acolo şi nici la Haymarket, când bomba explodă. Greva se întinsese: protestau nu numai oamenii de la Mac Cormick, ci şi cei de la Pullman, de la Brunswick, de la fabricile de conserve şi nu numai din Chicago, ci şi din Saint Louis, Cincinatti, New York şi San Francisco. Deci Parsons nu era acolo. Întrunirea trebuia să se ţină a doua zi la Haymarket, loc ales pentru însemnătatea sa. Spies se întorsese de la uzina Mac Cormick, îndurerat de marele număr de morţi şi răniţi. Credea că lucrătorii vor veni cu zecile de mii, dar trebuie să ne reamintim că pe atunci ei erau înfrânţi peste tot, că erau peste tot zdrobiţi. O întrunire mai mult sau mai puţin n-ar fi putut schimba situaţia. Spies ştia asta. Dar el se gândea că nu trebuia pierdută ocazia. Dacă izbutea să adune douăzeci de mii de lucrători la Haymarket Square, asta ar fi putut influenţa lupta pentru cele opt ore. Era poate adevărat, nu ştiu. Nu am aceleaşi păreri cu el în chestiunea asta, ţi-am mai spus-o. A vorbi despre revoluţie nu poate întări lupta noastră, dimpotrivă. Dar nu veniră douăzeci de mii de oameni la Haymarket, a doua zi. Când Spies sosi, era puţină lume, n-au fost mai mult de trei mii. Din această pricină se duseră la Desplaines. Dar Parsons nu era nici acolo. Parsons nici măcar nu ştia că se ţinea întrunirea, ca şi Sam Fielden, de altfel. Parsons părăsise Chicago la 2 Mai pentru a vorbi la Cincinnati. Absent întreaga zi de 3 Mai, nu se înapoie decât în dimineaţa zilei de 4 Mai. Nu dormise tot timpul. Lucy îi povesti

ce se întâmplase. Nu se deosebea prea mult de cele întâmplate la Cincinnati. Peste tot, patronii erau furioşi: acel monstru care-i ameninţa trebuia strivit, aşa că îşi luau toate măsurile. Un om obosit, flămând şi dezarmat nu poate rezista unei mitraliere. Îşi asculta soţia, jucându-se cu cei doi copii ai lui. Bău o ceaşcă de cafea, mâncă o bucată de pâine, apoi declară: „Trebuie să facem ceva, dar ce?" „— Eşti prea obosit ca să vorbeşti astă-seară", spuse ea. Ea nu vorbea de întrunirea din Haymarket, pentru că nu ştia nimic de ea. „Trebuie să organizăm un miting", spuse Parsons. Aşa obosit cum era, s-a dus să dea un anunţ în „Daily News". S-a întors, s-a jucat cu copii, apoi a adormit. Când s-a trezit, s-a simţit odihnit. Lucy povesteşte că vorbea de victorie şi nu de înfrângere, că vedea America conducând lumea pe drumul dreptăţii şi al libertăţii. Seara, s-au dus la întrunire: Lucy, copiii şi el. Se priveau cu dragoste, ca de obicei. Pe de altă parte, întrunirea din Haymarket începuse! Ce noapte ploioasă! Ploaia îi împiedică pe oameni să vină şi cei care erau acolo doreau să se termine. Parsons lipsea. Spies nu voia să înceapă fără el şi când i se vorbi despre anunţul din Daily News, voia să se ducă să-l caute chiar el, dar nu ar mai fi rămas nimeni şi atunci fu trimis altcineva. Spies vorbi deci. Nu-ţi voi repeta cuvintele sale. Ziarele au vorbit îndeajuns de ele. Dar nu e fără folos să precizez că vorbi despre ziua de opt ore: trebuiau să se unească şi mai strâns şi să lupte cu mai multă însufleţire. Între timp, îl găsiră pe Parsons la cealaltă întrunire. Fielden era şi el acolo. Parsons era la capătul puterilor, dar primi să vină să vorbească. Fielden îl însoţea. Era un om înalt care se mânia greu, dar ceea ce vedea că se întâmplă peste tot îl întărâta şi cuvintele lui erau pline de amărăciune. Parsons plecă deci spre Desplaines cu soţia lui şi cei doi copii. Lucy îl ducea pe unul el, pe celălalt. Da, îţi spun asta pentru a-ţi trezi simpatia pentru ei, mâine însă nu

va mai fi nevoie. Cam vreo două mii de oameni îl aşteptaseră pe Parsons, sub cerul ameninţător. Era întotdeauna astfel! Mi s-a întâmplat să-l aştept câte două ore numai pentru plăcerea de a-l auzi. Erau acolo două platforme. Oratorii se foloseau de una, oamenii erau aşezaţi pe cealaltă. Îi făcură loc lui Lucy şi copiilor. Spies se linişti, văzând că Parsons soseşte. Îţi închipui ce înseamnă o asemenea ocazie. Şi mulţimea care începe să plece! Parsons luă cuvântul la ora 9 şi oamenii rămaseră. Gândeşte-te la omul ăsta care aproape că nu dormise de treizeci de ore, care trebuia să vorbească acum şi asista la zdrobirea, la nimicirea eforturilor sale. Vorbi de cele opt ore, apoi de clasa muncitoare şi nu cred să mai fie cineva în America să ştie să vorbească despre asta atât de bine ca el. Vorbi bineînţeles şi de monopoluri. Dar ai citit ziarele: ce minciuni! El nu vorbise după ceva scris, totuşi a doua zi i se publică discursul. Apoi îl prezentă pe Sam Fielden. Acesta vorbi despre lege: despre legea bogatului care nu e şi cea a săracului, despre dreptatea bogatului care nu e şi cea a săracului. Poate că nici nu mă asculţi. Poate că te gândeşti: „Un biet nebun, dulgherul ăsta, care-şi pierde vremea vorbind: dar are influenţă în partidul muncitoresc, trebuie să-l ascult, ca să nu-l supăr”. N-are a face. Se porni ploaia. Unul dintre copiii lui Parsons începu să plângă. Ascultă-mă bine: Parsons îl luă în braţe şi-l întrebă pe Fielden dacă nu trebuiau să se ducă la sala Zepf. Nu era cu putinţă. „Voi sfârşi îndată”, spuse Fielden. Parsons încuviinţă, dar nu putea rămâne acolo, şi mulţimea scădea văzând cu ochii. Parsons, Lucy, cei doi copii şi unul din prietenii lor se adăpostiră deci la Zepf. Nu ajunseră bine că şi auziră explozia. Şi cu explozia, cu bomba, poate că nu ştii cum s-a întâmplat. Poate că ai uitat de multă vreme cum a fost. Fielden vorbea încă, în clipa în care, deodată, două sute de sergenţi, conduşi de Ward şi Bonfield, răsăriră pe stradă. De ce? Întrunirea era liniştită şi

aproape pe sfârşite. Cred că nu mai rămăseseră cinci sute de persoane. Ward urlă la ei să se risipească. Ce-i rămânea de făcut lui Fielden? Coborî de pe platformă şi mulţimea începu să se scurgă pe la celălalt capăt al străzii. Atunci explodă bomba, în faţa poliţiei, omorând un agent şi rănind destul de mulţi oameni. Cine o aruncase? Noi n-am auzit această întrebare, timp de un an şi jumătate. Cine a aruncat bomba? Îţi jur, dragul meu, pe tot ce doreşti că nu era unul dintre ai noştri. Ştii că urăsc violenţa şi pe oamenii violenţi. Duşmanii noştri, ei au aruncat bomba. Gândeşte-te la tot ce s-a întâmplat de atunci şi vei înţelege care e adevărul. O clipă mai târziu poliţia începu să tragă. Întâmplarea de la Mac Cormick fusese o glumă pe lângă ce se petrecu aici. Trăgeau ca nebunii. Doborâră bărbaţi, femei, copiii din braţele mamelor. Noi nu eram înarmaţi. Niciun foc de armă nu fu tras din partea noastră, dar poliţia continuă să tragă. Oamenii fugeau din toate părţile urlând. Asta e adevărul, spuse micul dulgher. Am auzit repetându-se aceeaşi poveste de o sută de martori deosebiţi. Dar ăsta e adevărul!

X

Judecătorul privea soarele de dimineaţă care pătrundea prin fereastră şi-şi spunea: „Sunt două adevăruri care se contopesc. S-au mai văzut doi omeni în ceartă, şi fiecare din ei să aibă dreptate.” Îşi amintea de povestea celor patru orbi care fuseseră duşi în faţa unui elefant. În clipa în care li se confruntară constatările, primul declară că animalul seamănă cu o funie, fiindcă îl ţinuse de coadă. Al doilea se supără, pentru că animalul aducea mai degrabă cu un trunchi de copac şi, într-adevăr, pipăise un picior. Al treilea pretinse că toată povestea era o glumă şi că i se arătase un şarpe. Cât despre al patrulea, acesta tăcu,

gândindu-se la ciudatul animal care semăna cu un zid, pentru că îi atinsese burta.

Judecătorul se mai gândea şi la altceva. Acuzaţii şi acuzatorii îl aşteptau demult. Legea aştepta de asemenea, legea, unealta aceea de care se folosea ca toţi înaintaşii lui, nu în felul în care ar fi dorit. Întârziase şi se simţea deprimat. Întoarse spre Schilling o faţă cenuşie şi obosită. Ştia că Parsons şi ceilalţi vor muri: ceea ce povestea Schilling nu schimba nimic şi nici el însuşi nu putea face nimic. Totuşi, fiindcă Schilling părea că şovăie, îi spuse:

— Continuă, nu mi-ai spus tot ce voiai să-mi spui. Ştiu toate astea. Continuă, şi dacă ai de spus adevăruri, spune-le, dar fără jurăminte. Jurămintele tale nu preţuiesc mai mult decât ale mele şi singur Dumnezeu ştie pentru câte lucruri am jurat până acum.

XI

Schilling urmă:

— Ţi-am spus că Parsons, Lucy şi copiii erau la Zepf când auziră explozia. Era destul de multă lume. Întrunirea se terminase. Când s-a întâmplat explozia, am rămas tăcuţi şi puţin speriaţi. Războiul se şi declarase. Vorbisem prea mult de organizarea clasei muncitoare. Luptasem prea dârz pentru dreptul nostru de a nu lucra decât opt ore pe zi. Organizasem mase pe care nimeni nu şi-ar fi închipuit că le-ar fi putut urni din loc. Oamenii începuseră să spună că aveau dreptul de a trăi, nu numai de a muri de foame. Iată de ce trebuiau să ne zdrobească, de ce voiau să ne întoarcem în vizuinile noastre. La asta ne-am gândit în clipa aceea şi nimeni nu îndrăzni să se ducă să afle ce se petrecea. Apoi, sosiră primii fugari de la Desplaines. Vrei să ştii adevărul? Unii erau răniţi, alţii loviţi, alţii înnebuniţi de groază. Un copil de

nouă ani avea capul spart, doamna Crane avea un glonţ în gât. Nu, nu era un spectacol frumos.

Cu toate că nimeni nu putea povesti ce se întâmplase cu adevărat, noi ştiam ce ne aşteaptă: o vânătoare sălbatică de oameni. Se vor apuca să ne urmărească pe toţi. Se vorbise destul de revoluţie. Nu spusese Gould că ne vor dresa cu grenada în mână? Nu ne anunţase ziarul „Tribuna" că i se dăruise oraşului Chicago o mitralieră nouă care putea doborî muncitorii mai repede decât poate un câine să înghită cârnaţi?

Lucy fu prima care înţelese că Parsons trebuia să fugă. Apoi ceilalţi începură să-l îndemne. El era într-adevăr primul care va fi căutat. Ştia asta şi n-avea nicio însemnătate că nu fusese acolo, că nu fusese nici măcar înştiinţat că va fi o întrunire; el va fi tras la răspundere. Dumneata împărţi dreptatea, dumneata crezi în sentinţele juriului. Eu, ştiu că Parsons a fost condamnat la moarte de acum cinci ani.

Înţelese că trebuia să fugă, dar nu avea niciun ban, dar ştii? Niciun ban. Dumneata ştii ce înseamnă să nu ai nicio centimă. Cum trăiau? Ţi-am mai spus-o. Dumneata eşti bogat, ai o casă, dar îţi cer să înţelegi. Parsons îi vorbi încet soţiei sale, apoi câtorva prieteni: trebuia să se împrumute. Ceea ce nu făcuse ca să mănânce, o făcu pentru a-şi scăpa pielea. Să nu crezi că i-a fost frică: trebuia să trăiască, pentru ca să continue să lupte. Împrumută deci cinci dolari, îşi întovărăşi soţia până acasă şi dispăru.

Îmi vei spune că Parsons nu ar fi trebuit să fugă? Eu cred că toţi cei care au vorbit în seara aceea, că toţi cei care şi-au arătat doar nasurile, ar fi trebuit să fugă. Cu siguranţă că nu ai uitat ce s-a întâmplat atunci. Nu fusesem de faţă la întrunire şi nu trec drept anarhist: aceasta nu i-a împiedicat să ceară moartea mea. Schilling trebuia spânzurat! Zilele care urmară erau deci o bună ocazie de a-l doborî pe Parsons. Noi nu ajunsesem să ne dăm

seama de cruzimea acestei vânători de oameni. Desigur, ei erau mai bine organizaţi decât noi, dar noi credeam că adevărul mai are o valoare. Acum, mă înţelegi! Forţa rămâne forţă. Ai citit ce s-a scris despre afacerea asta: s-ar spune că cele câteva sute de cetăţeni care-i ascultaseră pe oratori în seara aceea, erau o mulţime înarmată şi însetată de sânge.

Ţi s-a povestit ce li s-a întâmplat muncitorilor? Poliţiştii erau bineînţeles înnebuniţi de furie, dar de o furie bine organizată. Se sfătuiră cu oamenii de afaceri, cerură şi primiră bani cu găleata, apoi năvăliră asupra oraşului, doborând, asasinând, torturând, smulgându-i pe oameni din casele lor în mijlocul nopţii, arestând pe toţi cei care păreau suspecţi. Pentru asta era destul să porţi o şapcă. Umplură închisorile. Doamne Dumnezeule, nu s-a mai văzut nimic asemănător în ţara asta şi poate, chiar nicăieri.

Şi te mai întrebi pentru ce a fugit Parsons! Dar cel puţin, aşa, a fost judecat! Dacă ar fi rămas, l-ar fi doborât ca pe un câine.

Dar să ne întoarcem la el. Se duse acasă cu Lucy şi copiii. Noroc că doamna Holmes îi întovărăşea, pentru că Lucy era aproape sfârşită de puteri. Parsons, foarte obosit, cădea de somn, când, văzând starea în care se afla Lucy, se hotărî să rămână. După ce copiii fură culcaţi, femeile îl convinseră că făcea o prostie. Şi Lucy rămase cu copiii, iar Lizzy Holmes îl întovărăşi pe Parsons la gară şi îi luă un bilet pentru Turner Junction. Acolo locuia ea, şi soţul ei era acasă. Nu-ţi spun asta decât ca să-ţi arăt că cei care-l iubeau erau în stare să-şi primejduiască viaţa pentru el.

Poliţia arestă poate o mie de persoane în Chicago. Dar îl căutau pe Parsons. Numai Asociaţia Conducătorilor de Industrii făgădui o primă de 10.000 de dolari aceluia care-l va prinde. Parsons fu acuzat de crimă. Oricine îi dădea ajutor sau adăpost devenea complice.

Dar să aruncăm o privire asupra afacerii judiciare. Implicară treizeci şi unul de oameni în acest atentat în care un singur agent şi foarte mulţi muncitori îşi găsiseră moartea. Doisprezece dintre ei fură învinuiţi apoi de premeditare. Unul dintre ei fugi şi nu se mai întoarse niciodată. Alţi trei deveniră martorii acuzării. Mai rămâneau opt oameni: Parsons, August Spies, Michael Schwab, Sam Fielden, care intrase în mişcare şi învăţase să lupte, Adolf Fischer, Georges Engel, Oscar Neebe şi Louis Lingg.

Nu-ţi voi reaminti procesul. E mai bine să-l retrăieşti într-o zi, pas cu pas, cuvânt cu cuvânt, şi să te întrebi singur dacă s-a văzut vreodată o farsă legală mai monstruoasă. Vom discuta altă dată. N-ar avea rost să-ţi reamintesc cum a fost făcută alegerea juraţilor, mărturiile mincinoase, felul în care Lingg fu asasinat în celula lui şi cum fu menţinută condamnarea celor trei oameni de către diferitele curţi de justiţie. Să ne reîntoarcem la Parsons. Voi mai vorbi numai câteva minute.

Se duse deci la Holmes, apoi după câteva zile plecă, fiindcă era prea aproape de Chicago şi fiindcă doamna Holmes fusese arestată. Îşi rase mustaţa, fu o vreme vagabond, apoi se instală în Wisconsin, la familia Hoans, la Waukesha, unde munci de toate şi-şi reluă de asemenea şi vechea lui meserie de dulgher. Era la adăpost. Avea prieteni în opt state, care şi-ar fi dat cu bucurie viaţa pentru el. Mă găseşti poate sentimental? Mi-au spus asta mulţi oameni până acum. Apoi, pentru că nu putea să trăiască fără să acţioneze, pentru că tovarăşii lui îşi primejduiau viaţa, pentru că nu putea să trăiască departe de clasa muncitoare, de soţia şi de copiii lui, se reîntoarse la Chicago şi se predă. Ştii ce s-a mai întâmplat după aceea şi cum a fost condamnat la spânzurătoare. Mă întreb de ce ţi-am vorbit atât de mult de o afacere pe care toată lumea o cunoaşte? De ce te plictisesc cu o poveste pe care o asculţi cu atâta răbdare şi pe care o

cunoşti de un an şi jumătate, de când toată lumea vorbeşte de ea? Pentru că atunci când vor muri ei, va muri şi în mine ceea ce nu vreau să moară, nu vreau să fie distrus. Şi de asemenea, pentru că eşti judecătorul Altgeld şi pentru că sunt încredinţat că eşti altfel decât ceilalţi oameni.

Am în buzunar o mărturie a căpitanului Black, avocatul lor. Marţea trecută, înainte de a-l fi găsit pe Lingg mort în celulă, Black s-a dus să-l vadă pe Parsons şi l-a rugat să ceară îndurare guvernatorului. Sunt, într-adevăr, oameni pe care-i tulbură moartea unui sfânt de felul lui Parsons. Îşi reamintesc poate că şi Cristos i-a stânjenit pe oamenii care erau la putere şi cred că dacă Parsons ar semna cererea, guvernatorul l-ar graţia. Black s-a dus deci să-l vadă pe Parsons, dar Parsons a refuzat. Moartea este un lucru groaznic. Cum pot oare să vorbesc de ea atât de simplu? În sfârşit, Parsons refuză. Îi lămuri lui Black motivele care-l făceau să nu ceară graţierea şi acesta a scris tot ce a spus el. Îţi voi citi depoziţia şi cu asta, am terminat.

XII

Încadrat de busturile lipsite de expresie al Minervei şi al lui August, ceasul de pe cămin bătu ora zece. Cei doi bărbaţi ascultară cele zece lovituri, apoi Schilling scoase hârtia din buzunar, în timp ce judecătorul privea, cu un aer dezgustat, focul din care nu mai rămăsese decât jăratecul.

— Să citesc? întrebă Schilling.

— E prea târziu să mă mai duc la tribunal.

— Poate că am vorbit prea mult.

— Haide, citeşte, răspunse cu răceală judecătorul.

— Bine, încuviinţă Schilling. Iată declaraţia lui Parsons:

„Maestre, ştiu că ai dreptate şi că dacă aş semna acest apel, pedeapsa mi-ar fi comutată. Nu

mai târziu decât duminică seara, Melville Stone, directorul ziarului „Daily News" a venit să piardă două ore în celula mea, încercând să mă facă să semnez o petiţie, asigurându-mă de sprijinul lui şi de acela al ziarului. Şi ştiu că asta ar însemna comutarea pedepsei mele. Dar nu o voi face. Hotărârea mea e luată şi e nestrămutată. Sunt nevinovat, nevinovat de crima asta de care mă acuză juriul şi lumea s-a convins de nevinovăţia mea. Dacă mor, e din pricină că sunt un „anarhist", şi nu un criminal, e din pricina lucrurilor pe care le-am spus şi scris, lucruri pe care i-am învăţat pe ceilalţi să le cunoască, nu pentru bomba aceea. Pot să mă las spânzurat pentru ideile mele şi pentru cauza poporului pe care am apărat-o, dacă poporul statului Illinois poate lăsa să fie spânzurat un nevinovat care s-a încredinţat dreptăţii lui.

Îţi voi spune de asemenea care e adevărata pricină a hotărârii mele, dar în taină. Nu vreau să se ştie înainte de 11 ale lunii. Am nădejdea, o foarte slabă nădejde, bineînţeles, că atitudinea mea va înlesni salvarea lui Lingg, Engel şi Fischer. Spies, Fielden şi Schwab şi-au şi semnat apelul. Dacă m-aş despărţi acum de ceilalţi şi aş cere comutarea pedepsei, ştiu că asta ar însemna o moarte sigură pentru ei, că Lingg, Engel şi Fischer ar fi, cu siguranţă, spânzuraţi: M-am hotărât deci să fac din cauza lor cauza mea, şi din soarta lor, soarta mea. Ştiu că sunt 999 posibilităţi dintr-o 1000 ca să mă bălăbănesc alături de ei, dar singura posibilitate de a-i scăpa, este de a face cauză comună cu ei, astfel că, dacă s-ar lua vreo hotărâre privitoare la mine fără s-o cer eu, să fie obligaţi s-o ia şi pentru ei. Nu voi face deci nimic din ce-mi cereţi. Cred că voi fi spânzurat cu ei, şi sunt gata".

Schilling împături hârtia la loc şi spuse: „Asta e tot". Judecătorul privi ţintă spre foc şi nu se auzea decât tic-tac-ul ceasului.

— Asta e tot, reluă Schilling. Parsons va fi spânzurat curând, cel mai târziu peste o oră.

— Da.

— Acum cinci zile l-au ucis pe Lingg care trebuia să moară cu ceilalţi. Nu au lucrat inteligent, e chiar o prostie ce-au făcut. Când se ajunge la asemenea fapte, nici chiar un judecător nu mai e în siguranţă în casa lui.

— Spui prostii, strigă Altgeld cu mânie, fericit că poate ataca la rândul său. Lingg s-a sinucis şi, făcând asta, a sfărâmat toate posibilităţile celorlalţi de a scăpa.

— O sinucidere! S-a mai văzut un om care să se sinucidă punându-şi un cartuş de dinamită în gură şi dându-i foc? Şi mai mult decât atât, celula era plină de mici cartuşe de dinamită ca să-şi aleagă unul, după plac?! Pete, oare nu vrei să înţelegi? Au constatat că publicul începuse să simpatizeze cu cei condamnaţi şi au înscenat sinuciderea, după ce l-au bătut pe Lingg până când a leşinat. Trăieşti într-o ţară în care se pot întâmpla asemenea fapte. Cum poţi oare dormi liniştit?!

— Ţi-ai zdruncinat nervii, spuse judecătorul. Linişteşte-te.

— Da, sunt nervos, e adevărat. Am şi de ce. Privesc ceasul şi număr clipele care ne despart de moartea acestor oameni. Da, sunt nervos! Am venit aici, pentru că am încredere în tine, pentru că mi-am spus că Pete Altgeld poate dărâma zidurile acestei temniţe, chiar şi acum.

— Nu o pot face.

— Ai putea telefona guvernatorului. Ai putea lupta. Te-ar asculta, poate. Nimeni nu e prea vesel în Chicago, în dimineaţa asta.

— Nu ar folosi la nimic.

După ce privi cu îngrijorare faţa judecătorului, Schilling primi verdictul şi se ridică.

— O clipă, spuse judecătorul.

— Pentru ce?

— Îmi dai voie să spun un cuvânt în favoarea mea, Georges? Crezi, pe semne, că sunt un ticălos?

— Asta nu mai are nicio însemnătate.

— Ai credinţă, Georges, şi îţi închipui că tot ce atingi se molipseşte de credinţa ta. Doamne Dumnezeule, înţelege odată! La ce-ar folosi să îl chem pe guvernator? Nu vezi că nu mai e nimic de făcut? E prea târziu. Dacă vrei să mă faci răspunzător de moartea lor, n-ai decât. Întreabă-mă mai bine pentru ce n-am semnat petiţia, de ce n-am intervenit mai înainte.

Schilling scutură din cap.

— E prea târziu pentru a face ceva, Georges.

— Trebuie să plec, repetă Schilling.

— Mai rămâi! Lasă-mă să-ţi dau ceva de băut.

— Trebuie să plec, repetă Schilling.

— Aşează-te.

— N-ar avea rost, spuse Schilling cu un zâmbet trist. Te voi vedea mâine, sau într-altă zi. Nu sunt supărat pe dumneata, dar trebuie să plec.

— Lasă-mă să te lămuresc…

— Nu e nevoie.

— Nu înseamnă că dacă Parsons va muri, se sfârşeşte lumea. Haide, reculege-te! Chiar dacă oamenii ăştia sunt nişte sfinţi, ei sunt duşmanii noştri.

— Şi asta îndreptăţeşte moartea lor?

— Poate. Justiţia e o abstracţie, dragul meu. Ea e în funcţie de…

— Dă-i drumul, spuse Schilling.

— Georges, du-te acasă şi odihneşte-te.

Emma intră. Se opri în prag şi îi privi o clipă pe amândoi.

— Nu vrei să mănânci ceva, Georges? întrebă ea apoi.

— Nu, mulţumesc, Emma.

— Peters e la telefon. Este la Tribunal, spuse ea soţului ei.

— Spune-i să mai aştepte.

— A telefonat un reporter de la agenţia „Inter-Ocean”, adăugă ea. Voia să ştie dacă ai de făcut vreo declaraţie cu privire la execuţie. Şovăi o clipă, apoi continuă. Le-am spus că nu.

— Bine ai făcut, mulţumesc, Emma, spuse judecătorul.

Schilling se pregăti de plecare. Era trecut de zece jumătate. Judecătorul îl întrebă:

— Unde te duci, Georges?

— Nu ştiu, răspunse micul dulgher.

— Îmi pare foarte rău, Georges.

— Ce însemnătate mai are acum! Cred că mă voi duce să respir puţin aer curat. Astăzi e frumos afară.

Plecă. Emma îl însoţi până la uşă. Când se întoarse, judecătorul era în acelaşi loc.

— S-a şi terminat? întrebă ea.

— Nu, în câteva clipe, cred.

— Schilling voia să intervii; nu-i aşa?

— Da.

— Poţi face ceva.

Judecătorul dădu din cap.

— Nu cred ca Schilling să fie supărat pe tine. Te respectă mult.

— Da, probabil.

— Oricum, această poveste groaznică va lua sfârşit.

— Da, spuse judecătorul.

— I-am telefonat lui Joe Martin la birou, dar nu era acolo. N-am vrut să spun faţă de Schilling că s-a dus la execuţie. Găsesc că e respingător. Secretara lui era foarte enervată. Spunea că se duce să-l întâlnească şi că el va veni mai târziu. Peters era încântat că are ziuă liberă. Mănânci acasă?

— Dacă vrei, spuse judecătorul.

XIII

Cu câteva zile mai înainte, Altgeld şi prietenul său, judecătorul Lambert Tree, cinaseră cu Phil Armour, regele porcinelor şi al bovinelor. Deşi Altgeld şi Tree erau oameni cu vază, Armour îi tratase în timpul mesei cu o oarecare superioritate ironică. În ciuda demnităţii sale înnăscute, Altgeld se enervă de câteva ori şi încercă să răspundă înţepăturilor. Atacurile lui îl lăsară însă pe Armour cu totul indiferent. Venind vorba de cartea lui Altgeld „Aparatul nostru judiciar şi victimele sale", Armour declară:

— Am auzit că scrii, Altgeld. Una din cărţile dumitale a apărut chiar.

— Aşa este.

— Nu e niciun păcat. Îmi închipui, Tree, că ţi s-a întâmplat şi dumitale să scrii.

— O! foarte puţin, răspunse Tree.

— În sfârşit, continuă Armour. Fără îndoială că această carte a impresionat femeile, Altgeld. Suntem fericiţi când îl vedem pe un judecător arătându-şi inteligenţa şi dovedind că nu trebuie luat drept un politician de proastă calitate. Trebuie să faceţi o impresie bună, copiii mei, să vă evidenţiaţi.

— Înţeleg, spuse Altgeld, incapabil să spună altceva.

— Dar e timp pentru toate, continuă Armour. Sunt mulţi oameni decăzuţi în Chicago.

— Îmi închipui că aveţi dreptate.

— Trebuie să facem din el un oraş care respectă legea, un loc în care muncitorul lucrează cinstit pentru un salariu cinstit, fără să-i fie teamă că va fi ucis.

Altgeld nu putea decât să încuviinţeze.

— Şi pentru asta ne trebuie o poliţie bună, continuă Armour. Sunt tipi extraordinari în poliţie. Dar nu plângându-i pe aceşti criminali rătăciţi le putem veni în ajutor. Doamne Dumnezeule, la ce-ţi foloseşte, Altgeld, să critici închisorile noastre? Asta ar putea să-ţi împiedice avansarea. Mila este

un lucru bun şi ai putea trăi cinci ani cu ceea ce dau eu anual pentru operele de binefacere. Dar când ataci tocmai temeliile societăţii, asta seamănă foarte mult cu comunismul, vezi dumneata.

— Şi dumneavoastră consideraţi închisorile drept temeliile societăţii? întrebă prosteşte Altgeld.

— Legea şi ordinea, iată despre ce vorbesc. Când numim un judecător, ne bazăm pe el pentru a apăra legea şi ordinea. Când îl înlăturăm, o facem pentru că nu a corespuns aşteptărilor. Se spune că eşti radical. Nouă nu ne plac zvonurile astea.

— Ce înţelegi prin „nouă”? întrebă Altgeld.

Armour îşi întinse mâinile sale mari şi zâmbi.

— Nu mi-o lua în nume de rău, Altgeld, spune-i secretarei dumitale să-mi trimită factura. Vreau 100 de exemplare pentru mine. Şi poate că viitoarea dumitale carte va vorbi despre cetăţenii cinstiţi şi muncitori! Nu vreau să te descurajez, tinere. Încă un coniac?

Altgeld, cu turbarea în suflet, rămăsese neputincios în faţa acestor atacuri. Amintirea acelei mese se suprapunea acum imaginii celor patru condamnaţi la moarte şi se întreba cât de adevărată putea fi afirmaţia lui Schilling după care, el, Altgeld, ar fi putut opri cursul justiţiei. Era de aceeaşi părere cu Schilling asupra multor puncte. Judecătorul Gary, care instruise procesul, fusese de o părtinire făţişă. Problema atentatului fusese înlăturată cu hotărâre şi opt oameni fuseseră condamnaţi numai pentru că erau militanţi ai clasei muncitoare şi, în consecinţă, duşmani ai societăţii: prin urmare şi ai săi. Credea, într-adevăr, că orice acţiune din partea lui ar fi fost nefolositoare – tot atât de nefolositoare ca şi încercarea judecătorului Tree de a-i apăra pe condamnaţi. Dar se întreba ce ar fi făcut dacă ar fi fost în locul guvernatorului Oglesby. Era, cu siguranţă, o contradicţie între cuvintele lui Armour şi faptul că slujitorii poporului erau aleşi, şi nu numiţi de o mână de oameni. Aşa cum se petreceau lucrurile şi faptul că

nimeni nu se răzvrătea împotriva convenţiilor, te făcea să ajungi un cinic, mai ales când vedeai adulterul scuzat de respectabilitatea cetăţenilor, şperţurile folosind la lansarea lozincilor democratice, viciul finanţând operele caritabile şi biserica; suferinţa, sărăcia şi moartea transformate în izvoare de venit, şi oamenii, în vite; dar nedreptatea asta se înfăptuia astăzi prin moartea a patru oameni; şi peste asta era greu de trecut. Judecătorul Altgeld nu izbutea să scape de propriile-i gânduri şi frumoasa dimineaţă căpătase deodată un gust amar.

Nu putea tăgădui că reuşise în viaţă şi că roadele pe care le culegea, îi plăceau. Luptase toată viaţa, pentru a ajunge, şi acum era stăpânul unei case confortabile şi liniştite, plină de lucruri frumoase şi în care găseai întotdeauna de mâncare. Dacă dorea un nou fel de mâncare, n-avea decât s-o spună. Soţia lui era frumoasă şi bine crescută, prietenii pe care ea îi adusese erau oameni inteligenţi care nu-i reaminteau niciodată obârşia lui, jucau cărţi cu el şi îi încredinţau afacerile lor. Soţia lui nu-l învinuia de faptul că avea prieteni ca Joe Martin, jucătorul, sau Schilling, sau Bro Kelly, şi toţi se bucurau de succesul lui. De ce să fie supărat pe Armour, pentru că acesta îi atrăsese atenţia asupra adevărului că nu datora toate astea decât câtorva indivizi şi că învoiala pe care o făcuse cu ei nu era o vorbă goală? Pe Armour îl ura mai puţin decât ura ceea ce reprezenta el, dar ura asta începu deodată să-l ardă. Bineînţeles, ar putea… dar ce s-ar întâmpla? Nu era decât un mic politician murdar. „Primeşte, Altgeld, nu-ţi rămâne altceva de făcut”, îşi spuse el. Se sculă şi începu să meargă în lung şi-n lat, privind ceasul. Minutele trecură. Patru oameni muriră în cursul uneia din ele.

Soţia lui îl chemă la masă, dar aproape că nu se atinse de mâncare. Apoi se întoarse în biroul lui.

XIV

Joe Martin întinse picioarele spre foc şi aprinse o ţigară. Aspirând primele fumuri, îl privi pe Altgeld pătrunzător. Era trecut de ora două după-masă.

— La ce oră au murit? întrebă Altgeld.

— Spre amiază.

— A fost groaznic?

— E prima dar şi ultima dată când asist la o execuţie.

— Atât de groaznic a fost?

— Nu, problema nu se pune aşa. Nu-mi plac execuţiile. Mi-e foarte uşor să văd oameni murind, dar nu atunci când ei se aşteaptă la asta de luni de zile şi nu chiar în clipa în care se deschide trapa.

— Şi Parsons?

— A fost curajos. Ceilalţi de asemenea.

A spus ceva?

— Ultimele lui cuvinte? Habar n-am. Erau aproape două sute de spectatori, şi eu mă aflam departe, în urmă, cu Kelly. Kelly m-a întrebat dacă erau catolici. Nu ştiam. Apoi, am auzit spunându-se că Parsons voia să vorbească, dar el au deschis trapa. Totuşi l-am auzit pe Spies. Vocea lui venea din fundul curţii. Ştii ce a zis?

— Nu. Ce?

— A spus: „Va veni o zi în care tăcerea noastră va fi mult mai puternică decât vocile pe care le înăbuşiţi astăzi”. E ciudat, dar „roşii” ăştia murdari au o îndrăzneală nemaiîntâlnită. Parsons de pildă. Azi dimineaţă am fost în celula lui cu Wertzer de la „Tribuna”. Wertzer jurase să-i facă portretul. Eram destul de stânjenit, dar Wertzer mi-a spus: „Ţii să-l vezi pe tipul ăsta. Nu-i aşa? Vrei să povesteşti nepoţilor tăi că l-ai văzut. Atunci…?” Pentru ca să-l lase pe Wertzer să intre a fost nevoie de oarecare intervenţii. Până la urmă am reuşit. Parsons ar fi putut fi actor cu mutra pe care o avea. Stătea la o măsuţă, îmbrăcat, ras, cu papucii în picioare şi scria. „Al, îi spuse paznicul, e un tip de

la „Tribuna” care vrea să-ţi facă portretul” şi paznicul îmi făcu un semn. Pete, mă crezi? mă treceau sudorile şi era cât pe-aci să-i las acolo pe amândoi. Parsons nu părea tulburat. Lăsă tocul din mână, se întoarse spre noi, zâmbi şi începu să-şi răsucească o ţigară. Poţi întotdeauna să judeci un om după felul în care îşi răsuceşte ţigara. Parsons făcea asta încet, cu grijă, fără să piardă din tutun. O lipi dintr-odată şi o aprinse cu un singur chibrit. „Aş vrea să vă fac portretul”, spuse Wertzer. Parsons îi răspunse foarte liniştit: „Am de lucru şi dispun de puţin timp”.

— E meseria mea, făcu Wertzer. M-a trimis ziarul. Am să fiu dat afară. Atunci Parsons încuviinţă: „Bine”, spuse el. Cât a desenat Wertzer, am rămas acolo, în picioare. Pete, niciodată n-am simţit ceva asemănător! La un moment dat, Parsons mă privi curios şi îmi spuse: „Dumneata eşti Joe Martin?” — Da. „Te-am întâlnit o dată, dar îmi închipui că nu-ţi mai aduci aminte”, spuse el. Îţi jur, Pete, că nu-i era frică. Nu-i iubesc pe comunişti mai mult decât pe ceilalţi oameni, dar n-aş fi avut niciodată curajul să stau acolo liniştit, ştiind că voi muri în câteva ore.

— Eşti, totuşi, jucător…

— Sigur că da, dar nu e un joc să ai o funie de gât.

Altgeld se sculă şi înteţi focul. După ce se aşeză, îl privi pe Martin şi, ca şi când i-ar fi venit o idee deodată:

— Joe, întrebă el, spune-mi adevărul. Dacă cineva-l cunoaşte, apoi tu eşti acela. Poliţia l-a ucis pe Lingg?

Martin se lăsă pe spate şi trase din ţigară. Altgeld se ridică, se rezemă de cămin şi privi trăsăturile moi ale împăratului August.

— Nu-mi răspunzi?

— Neplăcută întrebare, Pete. Dar tu, ce crezi?

— Gândesc ce gândeşte toată lumea. Să pun altfel întrebarea. La început sunt condamnaţi la

moarte opt aşa-zişi anarhişti. Apoi, opinia publică se manifestă. E extraordinar că mai există încă o aşa-zisă opinie publică în ţara asta şi că se poate manifesta, dar există. Atunci, se comută pedeapsa a doi oameni: Fielden şi Schwab. Pot să putrezească în temniţă, dar închisoarea e totuşi altceva decât o execuţie. Şi opinia publică, în sfârşit, e puţin liniştită. Şi nici nu se riscă nimic, deoarece Parsons şi Spies, acei pe care voiau să pună mâna, vor muri. Dar opinia publică se manifestă din nou: întruniri, petiţii, jalbe, mesaje din străinătate. Şi deodată, iată că e găsit Lingg mort în celula lui, cu capul pe jumătate zdrobit de un cartuş de dinamită şi cu mici bombe presărate pe jos. Iată o diversiune gata găsită şi se dovedeşte prin asta că un aruncător de bombe rămâne un aruncător de bombe chiar dacă trebuie să şi le bage între dinţi. Nu zâmbi. Sunt judecător şi, pentru mine, acest om s-a sinucis, atâta vreme cât nu mi se va dovedi contrariul.

— Ce vrei? o depoziţie semnată? întrebă încetişor Martin.

— Ţi-am pus o întrebare.

— A rămas o întrebare la fel de neplăcută. Să zicem că ştiu. Să zicem că ştiu chiar cine a aruncat bomba. Crezi că ţi-aş spune? Ţin mult la tine, ţi-am mai spus-o şi ţi-o repet! Nu există în Illinois decât un singur om politic în care am încredere şi acela e Peter Altgeld, dar încrederea mea nu merge atât de departe. Îmi cunosc cărţile, dar le ascund. Cea mai bună carte a mea este la primărie, Pete, şi eu nu trădez niciodată.

— Asta e tot?

— Nu. Îţi voi spune ce gândesc. Înainte ca un om să se „sinucidă", punându-şi un cartuş de dinamită în gură, trebuie să-l ucizi tu şi să-i deschizi fălcile… Dar, au murit şi i-am văzut murind. De un an am auzit vorbindu-se o seamă de lucruri pe socoteala lor şi nu vreau să vorbesc aiurea. Dacă-i aperi, răspunzi. Mulţi indivizi

importanţi vor dormi liniştiţi astă-seară; eu am poate curaj, dar nu am poftă să mă bat cu ei. Nu sunt decât un jucător neînsemnat.

— Şi eu un politician neînsemnat.

— Unii ar putea-o spune, confirmă încetişor Martin.

O clipă fumă liniştit. Altgeld îl privi, apoi se aşeză şi întrebă, foarte atent:

— Joe, cât ai mizat pe mine?

— Foarte mult.

— Până unde crezi că voi merge?

— Dacă ţii capul sus şi dacă joci bine: foarte departe.

— Până unde?

— Până unde vrei să ajungi. Dacă te-ai născut în această ţară, poate până la Casa Albă. În orice caz, până la Senat, dacă vrei, sau la palatul guvernatorului.

— Cum trebuie să joc?

— Să rişti atât cât preţuieşte asta, dar poţi de asemenea să joci fără să calci regulile. Cei puternici joacă uneori respectând regulile.

— Vasăzică, într-un fel sau altul, tot cei puternici hotărăsc?

— Hei, dar cum îţi închipui altfel? răspunse Joe Martin.

Convorbirea asta avusese loc vineri. A doua zi, ziarele anunţau înmormântarea, după ce dăduseră toate amănuntele execuţiei şi publicaseră numeroase editoriale despre cei condamnaţi, despre lege şi ordine, Democraţie, Constituţie, Declaraţia Drepturilor Omului, Revoluţie şi Războiul de Secesiune. Autorităţile dăduseră voie rudelor şi prietenilor să ceară trupurile celor cinci morţi şi chiar să organizeze o înmormântare publica, dacă asta le făcea plăcere. Roche, primarul, hotărî ce străzi trebuia să străbată cortegiul, ca să ajungă la cimitirul din Waldheim. Înmormântarea trebuia să se facă pe la amiază, la ora două. Nu erau îngăduite decât imnurile funebre

şi orice steag era interzis. Jurnalele adăugau că era de aşteptat ca mai multe sute de persoane să urmeze cortegiul, deşi morţii fuseseră duşmani ai societăţii, nişte ucigaşi, nişte asasini. Dar, dată fiind Constituţia care garantează libertatea de credinţă, nu era decât drept să se îngăduie această înmormântare.

Duminică dimineaţa, judecătorul spuse soţiei sale că iese să facă o plimbare. Deşi Emma bănuia încotro se va duce, nu spuse nimic şi nu-şi arătă nici măcar mirarea că voia să se plimbe singur într-o duminică dimineaţa. Ieşind afară, îşi dădu seama că jumătate din populaţia oraşului se adunase pe străzile pe care trebuia să le străbată cortegiul. Era frig, şi pentru că-i era răcoare, dar şi pentru că nu voia să fie recunoscut, îşi ridică gulerul paltonului şi-şi trase borul pălăriei peste ochi. Îşi înfundă mâinile în buzunare şi aşteptă.

Cortegiul apăru. Se aşteptase la altceva. Şi, fără îndoială, şi autorităţile se aşteptaseră la altceva, când îngăduiseră înmormântarea. Nu era niciun fel de muzică, nu se auzea nimic altceva decât zgomotul înăbuşit al paşilor şi plânsul femeilor. Orice alt zgomot dispăruse, ca şi când un imens văl de tristeţe şi de tăcere ar fi fost întins deasupra oraşului.

Întâi, venea un om purtând un steag, singurul din cortegiu, un vechi drapel american zdrenţuit, care altădată fusese mândria unui regiment oarecare al războiului civil. Cel care-l purta era un veteran şi faţa lui cenuşie era ca de piatră.

Apoi, veneau dricurile urmate de trăsurile în care se găseau familiile celor morţi. Erau trăsuri vechi, deschise. Altgeld o văzu pe Lucy Parsons cu cei doi copii. Privea încremenită în gol.

Apoi, prietenii, tovarăşii morţilor mergând câte patru, cu feţele cenuşii ca aceea a veteranului.

După ei păşeau încet bărbaţi şi femei bine îmbrăcate; Altgeld îi cunoştea pe cei mai mulţi dintre ei; erau avocaţi, judecători, doctori, mici

comercianţi care interveniseră în favoarea celor cinci condamnaţi. Şi după ei se scurgeau şirurile nesfârşite de muncitori; veneau de la fabricile de conserve, de la Mac Cormick, de la Pullman, mori, căile ferate. Urmau rândurile de şomeri care se adunaseră de pe şosele, câmpuri, de pe străzile din Chicago şi din multe alte locuri. Mulţi purtau hainele de duminică, hainele negre de la căsătorie, dar erau şi oameni care n-aveau alte veşminte decât cele de lucru şi defilară în salopete albastre şi cămăşi de flanelă. Erau cow-boy, care străbătuseră 500 de kilometri şi mai pine, pentru a veni la Chicago, convinşi că acolo unde oameni trăiau şi gândeau, se putea împiedica execuţia. Înţelegând că nu era nimic de făcut, rămăseseră să urmeze cortegiul în cizmele lor grele cu tocurile înalte. Mai erau şi fermieri din împrejurimile oraşului, cu feţele roşii, mecanici de locomotive şi marinari de pe Marile Lacuri.

Erau, de asemenea, de-a lungul cortegiului, sute şi sute de Pinkertoni, dar când văzură că totul se petrece în linişte, îşi ascunseră revolverele şi-şi înfipseră privirea în pământ.

Muncitorii erau liniştiţi. Auzeai răsuflarea oamenilor şi paşii, dar niciun cuvânt. Chiar copiii erau tăcuţi şi spectatorii aşezaţi de-a lungul străzilor nu rupseră nici ei tăcerea asta.

Şi numai muncitori şi iar muncitori. Altgeld rămase acolo o oră şi mai veneau încă, umăr la umăr, cu feţe ca de piatră şi lacrimi pe obraji, încă o oră şi valul nu se mai termina. Nu ştia câţi oameni trecuseră, şi nici câţi vor mai trece încă dar ceea ce ştia era faptul că nu mai fusese niciodată, în ţara asta, o înmormântare asemănătoare, nici chiar pentru cel mai iubit dintre conducători, pentru Abe Lincoln.

Partea a treia
PRIMA SCHIMBARE

I

Într-o dimineaţă senină de la începutul lunii martie 1893, un avocat cu numele de Clarence Darrow străbătu pajiştea care se întindea în faţa casei guvernatorului, la Springfield, urcă treptele, intră şi pe un ton poruncitor ceru să-l vadă pe guvernator. Părea atât de hotărât, încât secretarul guvernatorului, care-l cunoştea, îl primi cu răceală şi-l întrebă:

— Arde ceva?

— Exact.

— Eşti aşteptat?

— Da, răspunse Darrow. I-am telefonat că vin. Mă va primi?

— Se-nţelege că da. Aşează-te şi linişteşte-te.

Darrow se aşeză pe un scaun în sala de aşteptare şi-şi repetă în gând tot ce voia să spună. De frică să nu piardă curajul, exageră ce avea de spus şi, tot în minte, conducea convorbirea până la concluzia pe care o dorea. Asta nu făcu decât să-i mărească mânia şi, când intră cam grăbit în biroul guvernatorului, se simţea mai curând în pielea unui judecător, decât a unui avocat. Judecătorul îi zâmbi şi îi întinse mâna.

— Sunt mulţumit că te văd, Clarence.

— Şi eu, domnule, răspunse Darrow.

Pentru un om care abia se întremase după o boală căpătată în timpul celei mai aprige campanii care se văzuse vreodată în Illinois, guvernatorul Altgeld arăta surprinzător de bine. Ochii lui albaştri erau tot atât de vioi ca înainte şi strângerea lui de mână tot atât de caldă şi de puternică. Dădea bineînţeles semne de îmbătrânire şi purta urmele acceselor de malarie de care suferea. Fără îndoială

că barba îi încărunţise, dar sunt unii oameni cărora vârsta înaintată le dă o înfăţişare mai atrăgătoare şi printre aceştia se număra şi Altgeld. Darrow înţelegea foarte bine plăcerea pe care o aveau unii să-i privească faţa. Sentimentul ăsta nu făcu decât să-i mărească mânia. Faptul că era numai cu zece ani mai tânăr decât guvernatorul, care avea 45, îl făcea să se simtă ca un copil furios în faţa unui om matur. Mai ales că Altgeld îi spunea:

— Nădăjduiam că e o vizită prietenească, dar nu prea are aerul, hai, Clarence?

— Nu, într-adevăr.

— Vizită de afaceri?

— Dacă vreţi.

— Ei bine! aşează-te. Vrei o ţigară?

— Prefer să rămân în picioare.

— Foarte bine.

Guvernatorul se aşeză la biroul lui; Darrow îşi aţinti privirea pe marginea acestuia şi fără să-l privească pe guvernator:

— E vorba de oamenii de la Haymarket: Fielden, Schwab şi Neebe, anunţă el.

— Ah! Da! Ce se petrece?

În vocea lui Altgeld se simţea o umbră de asprime, o umbră, nu mai mult. Îl iubea foarte mult pe Darrow, deşi nu-i era chiar prieten. Cei care-l cunoşteau bine pe guvernator ştiau că are foarte puţini prieteni în adevăratul înţeles al cuvântului.

— Sunt tot în închisoare, spuse Darrow.

— Ştiu.

— Această vizită nu-mi face plăcere, reluă Darrow, continuând să ocolească privirea guvernatorului, tot atât de puţină plăcere ca şi dumneavoastră, dar poate că cineva trebuia să vă reamintească?

— Ce să-mi reamintească? întrebă guvernatorul.

Darrow se avântă:

— Faptul că mii de oameni de-ai noştri au votat pentru dumneavoastră, pentru că era de la

sine înţeles că-i veţi graţia pe acei condamnaţi. Sunt trei luni de când sunteţi numit…

— Cum, „era de la sine înţeles”? întrebă Altgeld. Nu cred că am spus vreodată aşa ceva…

Darrow reacţionă repede; faţa lui duşmănoasă şi ochii îi spuneau guvernatorului mai mult decât ar fi putut-o face cuvintele.

— Aşteaptă, ai puţină răbdare, spuse Altgeld, stăpânindu-şi mânia. Înainte de a mă privi ca pe un Iuda, aminteşte-ţi ce am spus. Am spus că voi face o anchetă în afacerea anarhiştilor. Nu mă copleşi cu insulte, ştiu ce gândeşti, dar dumitale îţi îngăduie situaţia pe care o ai să gândeşti aşa.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Vreau să spun că dacă-i graţiez pe oamenii ăştia, toţi îmi vor cădea în spate, şi cerul, în cap.

— Nu sunt de aceeaşi părere, spuse Darrow.

— Serios? Intri aici ca o vijelie, ca să-mi spui cu ce eşti de acord şi cu ce nu! Doar nu am făcut nicio făgăduială, pentru Dumnezeu! Dar în loc să stau să te ascult, ar trebui să te arunc pe fereastră.

— Bravo, spuse Darrow, dă-i drumul.

— Nu fi idiot. Aşează-te să stăm de vorbă cum trebuie.

— Asta e, să stăm de vorbă cum trebuie, spuse Darrow. Voi înţelege repede că am fost un imbecil venind aici. De ce nu-mi reaminteşti că sunt un nerecunoscător? Cine m-a lansat în politică? Altgeld. Cine m-a făcut ce sunt acum? Altgeld.

— Nu aveam de gând să-ţi reamintesc asta, ci faptul că n-am făgăduit niciodată să-i graţiez pe anarhişti. Asta e tot. Voi examina afacerea, apoi voi vedea ce cred că e de făcut.

— Asta e tot?

— Da, asta e tot. Şi apoi, nu fi idiot, Clarence. Nu-mi vorbi de justiţie. Oamenii ăştia sunt în temniţă, aşa după cum Parsons şi ceilalţi sunt morţi, pentru că asta serveşte interesele unor domni foarte puternici. Ştiam asta de acum cinci

ani şi cu atât mai mult o ştiu astăzi, când sunt guvernator. Să renunţ la tot ce am înfăptuit prin luptă, la tot ce am visat, numai pentru că dumneata ai o cauză sentimentală de apărat?

— Toată lumea v-ar susţine.

— Nu fi caraghios, nimeni nu m-ar susţine.

— Poporul v-a ales.

— Nu mai spune! Ştiu acum mai bine decât oricând ce e politica. Aşa că, lasă-te de predici. Când Cregier a fost ales primar, şi când dumneata ţi-ai primit postul, nu poporul din Chicago a fost acela care l-a ales, ci eu, eu singur. De câte ori trebuie s-o spun? Am născocit lozinca aceea împotriva maşinismului şi am subvenţionat-o: cinci mii de dolari, şi nu e scump. Am făcut-o pentru că nu-mi plăcea purtarea lui Roche. Atunci, nu veni să-mi dai lecţii de politică şi de moralitate politică. Parsons credea şi el că există cinste în politică şi a murit aşa cum ştii.

— Înţeleg, spuse Darrow, dând din cap.

— Sunt destul de multe lucruri pe care nu le înţelegi, răspunse Altgeld.

II

Se simţi totuşi mişcat, după plecarea lui Darrow. Neghiobul! Venise cu atâta curaj şi pleca foarte indignat. Şi cu ce drept? Darrow era avocatul oamenilor de afaceri. Interesul pe care-l purta supravieţuitorilor de la Haymarket era pur romantic. Tocmai oamenii pentru care lucra conduseseră vânătoarea de fiinţe umane. Şi totuşi îşi îngăduia să discute chestiuni atât de cunoscute! N-am făgăduit nimic, îşi repetă guvernatorul, am mâinile curate. Ştiau foarte bine ce vor avea: un politician la Springfield, în stare să aducă partidul la putere.

Nu-i era ruşine să se numească politician. Învăţase meseria, şi încă foarte bine, şi nu-şi făcea iluzii despre ea, dimpotrivă îi dispreţuia pe cei care

mai aveau astfel de iluzii. Îţi trebuia timp, ca să ajungi să judeci limpede, dar odată lămurit, puteai merge departe, foarte departe, cu condiţia să n-ai prea multe scrupule. El ajunsese departe şi încă nu ştia până unde va merge: Senatul, Ministerul, sau o altă situaţie tot atât de însemnată şi de deşartă, căci, de la o vreme, nimic nu te mai îndeamnă la luptă: principiile şi moralitatea sunt uitate, jocul se face după regulile stabilite. De altfel, poţi găsi o seamă de compensaţii plăcute: de pildă, plăcerea triumfului asupra lui Roche, primarul, prin învrăjbirea partizanilor lui. Singur provocase candidatura liberalilor, singur îi alesese pe candidaţi, care n-aveau niciun sorţ de izbândă înainte de a hotărî el, Altgeld, cine să fie în capul listei. Douăsprezece mii de alegători căzuseră în capcană, ademeniţi de lozinca sa „anti-maşinist” şi votaseră pentru candidatul său „maşinist”. Cel mult douăsprezece persoane ştiau că el organizase totul, dar erau oameni de seamă şi felul în care aceştia îl felicitau în cluburile şi birourile lor, unde la un pahar de whisky se împărţeau recompensele, făcea mai mult de un milion de dolari, bani gheaţă. Cât despre folosul tras din înfrângerea lui Roche, îl socoti ca fiind foarte mare, deoarece acesta săvârşise crima cea mai grozavă din câte puteau fi: îl acuzase pe Altgeld că este unul dintre numeroşii profitori care asupresc poporul.

III

Gândurile lui Altgeld se îndreptară spre Neebe, Fielden şi Schwab, cei trei oameni din închisoare, care păreau că sunt ecoul chinuitor al celebrei afaceri din Haymarket. Cu toate că nu voia să recunoască, atacul lui Darrow îşi atinsese ţinta. Era adevărat că o mulţime de oameni gândeau ca Darrow.

Soţia lui spusese, pe vremuri, că afacerea de la Haymarket era ca o molimă care se întinsese

peste întreg Chicago şi ea nu dispăruse odată cu execuţia, după cum susţinuseră unii. Nu numai că cele trei amintiri vii erau acolo, în închisoare, dar spiritul lui Parsons nu părăsise oraşul. Parsons trăia în mintea acelora, ale căror chipuri întunecate le văzuse la înmormântare; el trăia în manifestele prost tipărite care treceau din mână în mână în şirurile de şomeri. Ar fi o susţinere romantică, dacă am spune că Altgeld se gândea mereu la Parsons de la moartea lui încoace. Judecătorul era un om activ, care reuşise în viaţă, şi după cum îi plăcea să le spună prietenilor, era foarte ocupat.

Dar din când în când, faţa aceea frumoasă îl obseda şi din lipsă de argumente nu putea doborî apariţia ei aşa cum îşi doborâse duşmanii.

O întâlnise pe Lucy Parsons de trei ori în şase ani, ceea ce nu era de mirare, fiindcă, de la moartea soţului ei, Lucy Parsons făcea parte din Chicago la fel ca străzile murdare, cartierele dezgustătoare şi uzinele. Faţa ei arsă de soare era foarte îmbătrânită şi obârşia ei indiană se vedea mai bine ca oricând. Îşi ascundea durerea sub o înfăţişare aspră.

Prima dată, el nu ştiu cine era. Se oprise pe stradă, atras de chipul disperat al unei femei şi de discursul ei. Purta un palton bărbătesc zdrenţăros, prins la gât cu un ac: părul îi era acoperit cu un şal şi talpa unuia dintre pantofi era legată cu o sfoară. Lângă ea, pe o măsuţă de lemn, se afla un teanc de cărţi. Era într-o zi geroasă de iarnă, aproape de asfinţit, şi rarii trecători se grăbeau spre căldura căminelor lor. Titlul cărţilor şi ceea ce spunea femeia îi atraseră atenţia lui Altgeld: „Dreptatea nu va dispărea din lumea asta atâta vreme cât va mai rămâne o scânteie de curaj”, spunea ea. El luă o carte: era „Viaţa lui Albert Parsons”.

— Cât costă? întrebă el.

— Un dolar, dar luaţi mai multe. Luaţi cât de multe şi luptaţi pentru libertate, dându-le şi altora să le citească.

Căută un dolar, dar, când femeia văzu portofelul de piele fină cu colţurile bătute în plăci de aur şi teancul de bancnote, se schimbă la faţă. Îi dădu cartea, fără să mai spună un cuvânt. Numai când o întrebă dacă era soţia lui Parsons, răspunse:

— Da, sunt nevasta lui.

Voi să-i dea cinci dolari, dar ea nu primi. Atunci plecă în grabă. Întors acasă, privi cartea: „Publicată de Lucy Parsons". Cum? Cu ce bani? Nu-şi putea închipui. Era o culegere de articole, scrisori şi discursuri ale lui Parsons, urmate de câteva comentarii şi de poeme pe care i le trimiseseră prietenii. Nu citi decât fragmente din ea, dar două lucruri i se întipăriră în minte. Primul era dedicaţia lui Lucy către soţul ei: *„Cartea aceasta e închinată cu dragoste unuia dintre aceia a căror singură crimă a fost că au trăit prea devreme, prietenului, tovarăşului şi soţului meu iubit, Albert R. Parsons"*. Al doilea era reproducerea în facsimil a ultimei scrisori a lui Parsons către copiii săi. Duioşia care reieşea din cuvintele scrise, era uimitoare. El o arătă soţiei lui, spunându-i că era vorba de un document care vădea un spirit extraordinar de generos.

Donjou Nr. 7
Închisoarea Comitatului Code Chicago,
Illinois, 9–11, 1877.

„Copiilor mei dragi:

Albert B. Parsons Jr. şi surorii sale Lulu Eda Parsons.

„Scriind aceste cuvinte, o lacrimă îmi cade pe numele voastre. Nu ne vom revedea niciodată. O, copiii mei, cât de mult vă iubeşte tatăl vostru. Ne arătăm dragostea, trăind pentru cei pe care-i iubim. O arătăm, de asemenea, murind, pentru ei, când e nevoie. Alţii vă vor vorbi despre viaţa şi despre moartea mea crudă. Tatăl vostru este de

bună voie o victimă pe altarul libertăţii şi al fericirii. Vă las moştenire numele unui om cinstit, care şi-a făcut datoria. Păstraţi-l nepătat şi să vă fie un îndreptar. Fiţi sinceri cu voi înşivă: numai astfel nu-i veţi minţi pe ceilalţi. Fiţi muncitori, cumpătaţi şi veseli. Cât despre mama voastră, ea este cea mai bună şi cea mai nobilă dintre femei. Iubiţi-o, cinstiţi-o şi ascultaţi-o.

Copiii mei, micuţii mei dragi, să citiţi acest mesaj de adio la fiecare aniversare a morţii mele în amintirea aceluia care moare nu numai pentru voi, ci şi pentru copiii care se vor naşte. Vă binecuvântez, dragii mei. Adio.

„Tatăl vostru, Albert R. Parsons”.

Scrisoarea asta n-o mişcă deloc pe Emma: şi deşi Altgeld o reciti cel puţin de douăsprezece ori, nu încercă să-şi convingă soţia.

Altgeld o întâlni pe Lucy Parsons pentru a doua oară, puţin timp după aceea. La începutul primăverii anului 1899, i se ceru să ţină o conferinţă despre reforma penitenciarelor, la sediul economic. Invitaţia îi făcu mare plăcere autorului cărţii: *„Aparatul nostru judiciar şi victimele sale”*. Altgeld se duse la adunare, în dispoziţii foarte „liberale”, foarte hotărât să vorbească limpede şi răspicat, să spună ceea ce gândea. Cât despre ziare, puteau să scrie ce vor. Se aştepta să fie ţapul ispăşitor, să provoace a doua zi editoriale amare, dar ştia că articole de felul acesta aduc mai mult bine decât rău. Lucrurile însă luară cu totul altă întorsătură şi în loc să ajungă ţap ispăşitor, deveni eroul presei de a doua zi. În sală era un grup de oameni din popor şi, când începură discuţiile, Lucy Parsons ceru cuvântul.

— Domnule judecător Altgeld! strigă ea.

— Da.

— Domnule judecător, negaţi că închisorile voastre sunt pline de copii ai poporului şi nu de copiii bogătaşilor? Negaţi că oamenii fură, pentru

că le e stomacul gol? Îndrăzniţi să pretindeţi că acei nenorociţi despre care vorbiţi se bucură că dorm în fiecare noapte claie peste grămadă, câte zece şi douăzeci, în câte o cămăruţă, suferind groaznic?

Se ridică o furtună de proteste. Strigăte: „Dezgustător, ruşinos", se auziră de peste tot. Un preot se ridică, îşi agită în chip sălbatic umbrela şi ceru să vorbească. Alţii fluierau. Dar judecătorul Altgeld fu admirabil, după cum spuneau ziarele a doua zi. Ridică braţele pentru a potoli zgomotul şi ceru să fie linişte, spunând: „O doamnă are cuvântul. Vreţi să fiţi atât de puţin delicaţi încât să n-o lăsaţi să vorbească?" Apoi întorcându-se spre doamna Parsons îi spuse: „Terminaţi-vă declaraţia, doamnă Parsons, apoi, dacă doriţi, vă voi răspunde".

Era deci celebra Lucy Parsons. Sala tăcu şi doamna Parsons, care nu se clintise, continuă:

— Care sunt concepţiile voastre, voi care vorbiţi de reforme, care le predicaţi şi vă folosiţi de ele ca de o trambulină pentru a parveni? Ce soluţie aduceţi? Judecătorul Altgeld e partizanul uniformelor cenuşii pentru puşcăriaşi în loc de uniforme cu dungi. Este partizan al muncilor educatoare, al cărţilor bune şi al celulelor mari şi luminoase. Spune, pe bună dreptate, că recidiviştii nu trebuie amestecaţi cu cei condamnaţi pentru prima dată. Nu mă miră că vorbeşte atât de mult de dreptate, fiindcă el însuşi e judecător şi e bine să vorbeşti despre ea, chiar dacă nu există nicăieri. Nu, nu îl atac pe judecătorul Altgeld şi sunt chiar de aceeaşi părere cu el când spune că e groaznic să baţi oamenii. Şi eu am fost bătută, nu o dată, ci de multe ori şi port urmele bătăilor. Dar nu mă voi lăsa prinsă în capcana reformei voastre. Asta e societatea dumneavoastră, domnule judecător, aţi ajutat la făurirea ei şi tocmai din societatea asta se nasc criminalii. O femeie se prostituează, pentru că nu vrea să moară de foame; un bărbat ajunge să

fure, pentru că sistemul vostru social îl obligă s-o facă. Şi când muncitorii se unesc, ca să lupte pentru mai multă pâine, pentru o viaţă mai bună, îi aruncaţi în închisori. Apoi, pentru a vă uşura conştiinţa, vorbiţi despre reforme. Nu! Atâta vreme cât vreţi apăra „acest" sistem social şi „aceste" principii, închisorile voastre vor fi pline de bărbaţi şi de femei care, pentru că vor să trăiască, încearcă să-şi păstreze viaţa aşa cum îi siliţi: prin crimă.

Ea se aşeză şi lumea aşteptă. Judecătorul Altgeld răspunse foarte liniştit, senin, aşa cum îi stă bine unui reprezentant al societăţii:

— Dragă doamnă Parsons, declară el, argumentelor dumitale, înfăţişate dintr-un anumit punct de vedere, cer să li se răspundă în acelaşi spirit. Deoarece-l ataci pe muncitorul cinstit, care-şi respectă serviciul, îşi ajută şi-şi întreţine soţia şi copiii, trebuie să-i iau apărarea. A munci din greu şi a face economii nu duce la crimă, ci dimpotrivă. Muncitorul cinstit urăşte crima, ca şi patronul cinstit, dar nu vreau să tăgăduiesc că anumiţi reprezentanţi ai acestor două clase ale societăţii ar trebui să fie în închisoare în loc să se plimbe în libertate. Spui că societatea noastră naşte crima; se poate, dar îţi voi răspunde că e cea mai bună societate pe care omul a clădit-o şi că numai reformele inteligente şi sincere vor putea să-i micşoreze şi până la urmă să-i înlăture slăbiciunile. Nu tăgăduiesc aceste slăbiciuni, dar le privesc în mod realist şi recomand acest realism visătorilor care preferă ca totul să fie luat de la început.

Un ropot de aplauze salută această peroraţie, după cum se spunea în ziare şi, deşi câţiva oameni îl huiduiră pe orator, asistenţa rămase mulţumită.

Un an mai târziu, judecătorul o întâlni pe Lucy Parsons, a treia oară. Era în trăsură cu judecătorul Tree, când o zări într-un pichet de grevişti în apropierea unei uzine.

Opri calul.

— O vezi pe femeia aceea? îl întrebă pe Tree.

— Care?

— Aceea care are o faţă bronzată, un palton cenuşiu şi un şal galben în jurul gâtului.

— Da.

— E Lucy Parsons.

În aceeaşi clipă ea îi privi, dar chiar dacă-l recunoscu pe Altgeld, nu arătă cu nimic şi în timp ce se îndepărtau, Tree spuse:

— Merge pe urmele soţului ei.

— Da, se pare că s-au iubit mult.

— Nu-i foloseşte la nimic că se amestecă în grevele astea.

Acestea au fost cele trei întâlniri, dar nu trebuie să credem că amintirea lui Parsons l-ar fi tulburat prea mult pe judecător, cu toate că Schilling pretindea asta. Totuşi, de la convorbirea cu Darrow, nu se gândea decât la afacerea din Haymarket, acea ciudată afacere pe care n-o înăbuşeau nici călăul, nici zidurile închisorii.

Se strâmbă la gândul că el, singurul dintre liberalii din Chicago care nu semnase cererea de graţiere, se găsea legat de această blestemată afacere.

Nu-şi mai amintea bine de amănunte, aşa că se întreba câteodată, cum de putea chestiunea asta să mai aibă atâta însemnătate, pentru Schilling sau Darrow, şi cum de sute de oameni erau gata să semneze o altă petiţie care i se va înainta în curând. Fără îndoială, la timpul său, o considerase ca un refuz de a judeca al justiţiei, dar justiţia este o femeie bătrână şi oarbă şi dacă cineva ar fi îndrituit să primească numai câte un dolar pentru fiecare nedreptate, ar ajunge repede foarte bogat.

Povestea asta îl urmărea, devenea un lucru plicticos. Mai avea şi alte probleme de dezlegat şi viitorul se arăta înnourat. Se anunţa una din acele blestemate crize economice şi trebuia să preîntâmpine o serie întreagă de greve, de *lock-out*-uri[4] şi de cereri, atât din partea capitaliştilor, cât şi din partea clasei muncitoare. Se va pune

problema şomajului; administraţia era într-o stare foarte proastă; iar cât despre şcoli, se aflau în stare mizerabilă. Afară de asta, trebuia să-şi înlăture inamicii politici şi lupta era destul de neplăcută. Pe scurt, avea de lucru. De ce să apară mereu afacerea asta din Haymarket ca un ulcer care nu se vindecă? S-ar fi putut spune că nu fusese ales guvernator decât ca să se ocupe de ea.

Îşi amintea cu plăcere de primele zile ale victoriei electorale. Democraţii erau din nou la putere. S-ar fi zis că explodase un butoi de şampanie. Veteranii războiului civil, vechii aderenţi ai partidului, regii porcinelor, bovinelor, ai lemnului şi ai căilor ferate, au chefuit în onoarea partidului poporului. Cu toate că auzea în fiecare seară laude exagerate pentru campania lui electorală strălucită, pentru şiretenia şi inteligenţa lui, nu se plictisea de ele. Emma se plictisi în locul lui şi, recunoscând semnele premergătoare atacurilor de malarie, îi aminti că în felul acesta sănătatea lui nu va dura prea mult. Dar el dorea să-şi guste triumful. În consecinţă, bea prea mult, mânca prea mult, dansa prea mult, dormea prea puţin, dar la urma urmei nu trăieşti decât o singură dată şi când mori, mori pentru totdeauna.

Era încă la aceste amintiri plăcute când soţia sa intră, odată cu asfinţitul. Privirile lor se întâlniră.

— Vrei să aprind lumina? întrebă ea.

Dădu din cap zâmbind. Era mândru de ea: fie că era soţia avocatului a judecătorului sau a guvernatorului, îşi păstra aceeaşi înfăţişare prezentabilă şi era mereu foarte bine îmbrăcată.

— Vin cu tine, draga mea, spuse el. Am putea lua masa devreme?

— Ai treabă?

— Trebuie să mă duc la Chicago, astă-seară.

IV

Ca în multe alte state, Springfield, capitala, era departe de Chicago, centrul comercial, ceea ce însemna că trebuia să facă o călătorie lungă şi plictisitoare. Altgeld o scurta de obicei, călătorind împreună cu prietenii, într-un compartiment rezervat. Nu pentru că i-ar fi plăcut să bea, cum făceau ei, ci mai mult pentru că voia să-i audă vorbind. Nu se despărţea niciodată de felul lui rezervat de a fi, acel zid de apărare pe care şi-l făurise de multă vreme şi rămânea acolo ca spectator. Astfel putea sta tot atât de bine cu cei pe care-i dispreţuia, cât şi cu cei pe care-i iubea, şi convorbirea micilor politicieni, a cocoşilor partidului, sau a speculanţilor nu-l impresiona într-atât, încât să-l dezguste. Putea să-i privească, să-i asculte, să-i audă repetând veşnicele lor povestiri picante, sau bârfelile de tot felul, fără să se lase influenţat de ele. Când se sătura de ei, lua o carte, şi prietenii lui vorbeau mai încet, ca să nu-l tulbure.

Dar în seara aceea plecă singur, fără niciun secretar. I se pregăti patul, dar nu avea poftă să doarmă. Faptul că-şi întocmise un program de acţiune, ca răspuns la obrăznicia lui Darrow, nu-l îngrijea. Îşi dădea seama că trebuia să termine odată cu afacerea din Haymarket şi să-i înmormânteze spectrul. Îi va chema pe prietenii lui, Joe Martin, Schilling, Tree, Cregier, primarul, Mac Donald, regele oraşului, şi pe alţi câţiva. Unii îşi vor da părerea, alţii vor cere graţierea şi alţii vor începe să urle. Toate astea nu aveau prea mare însemnătate: hotărârea lui era luată. Va cere dosarele, va simţi pulsul opiniei publice şi se va opri la singura rezolvare, la cea mai bună. În loc să ia o atitudine faţă de judecători, juriu şi apeluri, îi va graţia pe cei trei oameni, în numele Statului suveran. „Aţi fost destul de pedepsiţi. Duceţi-vă şi nu mai păcătuiţi”, sau ceva asemănător. Îşi va arăta astfel îndurarea şi mărinimia lui, potolind în

acelaşi timp monstrul, fără să-şi atragă duşmănia anumitor cercuri influente.

Se culcă, dar nu dormi deloc, deşi legănatul pullmanului avea asupra lui, de obicei, efectul unui somnifer. Gândurile lui fugeau de ici-colo, fără odihnă, în căutarea principiilor, dar nu le găsea. Amintindu-şi ce spusese Lucy Parsons, găsi argumente pentru a-i răspunde. Calculă investiţiile, făcu totalul averii sale, îşi aminti cum de la zece mii de dolari trecuse la o sută de mii, de la o sută de mii la un milion. Guvernatorul milionar! Ce combătea el oare? De ce simţea greutatea celor trei nenorociţi de agitatori ca o cruce pe care o purta în spinare? De ce lupta împotriva ideii de a-i libera, atunci când putea s-o facă uşor şi cu aceeaşi oportunitate ca şi oricare altul? De ce lupta oare împotriva rezultatului la care ajunsese?

Dac-ar face altfel, dovedind că sunt şi fuseseră nevinovaţi întotdeauna… „La dracu! îşi spuse el. Să se ducă dracului! Să putrezească în închisoare, da! La urma urmei viaţa e scurtă. La 45 de ani un om poate că nu mai are de trăit decât cincisprezece ani”. Lui îi trebuiau însă mai mulţi, pentru că voia să ajungă senator.

Îşi aminti de Phil Armour, apoi de Schilling, spunând cu amărăciune după trădarea unui conducător muncitoresc: „Sunt unii care mor pentru libertate, dar un german nu face asta, mai bine scrie o carte despre libertate”.

Nu mai era german, tot atât de bine ca şi Lincoln, care nu mai era englez. Era american. Ce însemnătate avea faptul că se născuse în partea cealaltă a apei? Câteva luni mai târziu s-ar fi născut aici. Prietenii lui nu spuneau oare că era mai american decât orice fiu al Americii?

Nu existau principii. Nici măcar cel al puterii, căci, ca om de afaceri, nu era nimic pe lângă Field, Mac Cormick, Armour sau Pullman; şi el ştia mai bine decât oricine cum devii guvernator al statului Illinois.

V

Se simţi mult mai la largul său în biroul lui din clădirea Unity, care-i aparţinea şi pe care el o construise. Problemele devin mai uşoare la lumina zilei. Şi se simţea atât de legat de Chicago! Într-un anumit înţeles, oraşul era, pentru el, lumină. Oraşul îi va aduce dezlegarea. Chicago nu-i semăna oare? Nu era el mai american decât orice alt oraş, deşi proporţia de sânge străin era mai mare aici decât în altă parte? Nu fusese oare urât, crud şi violent şi se îmbunătăţise? În centrul oraşului se ridicau zgârie-nori impunători, înspăimântători, ca nicăieri în altă parte, care dădeau impresia că fuseseră sădiţi ici şi colo, ca nişte jucării, de un uriaş capricios. De la marile conflicte muncitoreşti din 1870 şi 1880, clasa conducătoare luptase şi ea împotriva „ulicioarelor". Străzile strâmte, întortocheate, sunt uşor de baricadat şi de apărat: câteva puşti pot pune cavaleria pe fugă şi câţiva ţintaşi, dintr-o casă, opresc o mie de oameni. De aceea, noile bulevarde fuseseră larg desenate şi se întretăiau cu străzile în unghiuri drepte. O mitralieră putea de acum înainte să tragă în voie, o piesă de artilerie era condusă cu precizie, cavaleria putea ataca fără piedici şi trupa putea să înainteze pe un front larg.

Oameni ca Altgeld găseau groaznice asemenea gânduri, dar trebuiau să recunoască folosul pe care oraşul îl trăgea din asta. Va sfârşi prin a nu mai fi acel abator murdar de la început, ci va deveni o metropolă frumoasă şi elegantă, la jumătatea drumului dintre cele două ţărmuri, care va împărţi din belşug grâul şi carnea.

Clădirea pe care şi-o ridicase el făcea parte din acest vis. Îi întrezărise imaginea pe vremea când cutreiera drumurile ca un vagabond, ca un sălbatic. Când Emma zărise primele desene pe biroul lui, îi spusese că altcineva şi nu el, Pete

Altgeld, visase să clădească cea mai înaltă casă din lume. Unii găseau adevărul în artă, în familie, în putere, dar el, în sânul acestei lumi care înainta străbătând continentul ca o locomotivă, nu-şi găsise adevărul decât în satisfacţii materiale. Noaptea, când îl cuprindea, câteodată, teama de moarte, îi înţelegea pe vechii regi al Egiptului care-şi ridicaseră monumente de piatră.

Clădirea Unity se născuse, în parte, din acest vis, în parte din dispreţul lui pentru politică. Scria cărţi, construia case, pentru a lăsa ceva în urma lui. De fiecare dată, era o afacere mai importantă, o casă mai înaltă. Nu se întreba niciodată de ce, având atâta loc la îndemână, americanii îşi înălţau clădirile spre cer cu atâta frenezie. Dacă şi-ar fi pus întrebarea asta, ar fi răspuns că o făcuse cu nădejdea că oamenii vor spune: „Altgeld a construit asta”. Investise patru sute de mii de dolari în clădirea lui, mai împrumutase încă o dată pe atât şi supraveghease construcţia zi de zi, visând noaptea ce ar mai putea găsi ca s-o termine mai repede. După ce se ridicase scheletul de fier, goliciunea acestuia îi făcea o impresie supărătoare, şi asta dură până când se ascunse sub cărămizi. Se făcuseră greşeli, şi nu pierderea a o sută de mii de dolari îl îmbolnăvise de spaimă, ci faptul că opera sa ar rămâne neterminată. O îngriji ca pe un copil bolnav, rămânând nopţile în picioare în faţa masei negre care despica cerul oraşului şi fusese cât pe-aci să plângă de mulţumire când trecuse şi încercarea aceea grea. Simţămintele astea îl îndemnau să spună pastorului Schloss, de la biserica luterană, căruia îi dădea bani, din când în când:

— Vedeţi, domnule pastor, iată nemurirea care contează. Asta va dura mereu.

La care pastorul răspundea pe bună dreptate:

— Nimic nu-i veşnic.

Chicago era locul în care era la el acasă. Aşezându-se la biroul lui, în ziua aceea, se simţi

atât de refăcut, de sigur pe sine şi de odihnit, încât Joe Martin, când intră, zâmbi mirat.

— Ai aerul că te simţi bine, Pete, îl spuse el.

— Mă simt foarte bine.

— Mi s-a spus că eşti bolnav, dar nu pari. Ai mutra ta de altădată. Dar, poate că ar trebui să-ţi spun: domnule guvernator!

— Bună idee.

— Cu ce pot fi de folos guvernatorului? întrebă Martin.

Cu toată plăcerea pe care o simţea la vederea lui Altgeld, totuşi era o nuanţă de duşmănie în vocea lui.

— Trimite-i flori Emmei. Făceai asta când trăiam la Chicago. Nu sunt mai scumpe decât atunci.

— Ce face Emma?

— Starea mea o îngrijorează, dar afară de asta, foarte bine.

— Are de ce să fie îngrijorată?

— Mă uzez, decad. Nădăjduiesc că mai am douăzeci de ani buni înaintea mea, poate chiar treizeci, dar cei mai mulţi oameni nu cred c-o voi duce atât. Care e părerea ta?

— Nu mizez niciodată pe termene lungi.

— De ce nu mă-ntrebi ce vreau?

— De ce? Tu eşti guvernatorul. Mă convoci şi eu vin. Îl convoci pe marele Mike şi vine şi el. Eu nu sunt decât un mic jucător.

— Bine, spuse Altgeld, goleşte-ţi sacul.

— Nu.

— Ce vrei? Să te numesc intendentul general al spitalelor, subsecretar de Stat, inspector al fabricilor?

— S-ar putea să nu-ţi preţuiesc cinstea! spuse Joe Martin. Nu pretind că sunt un om cinstit, dar mi-am respectat întotdeauna prinsorile şi n-am bârfit niciodată un prieten. Am cumpărat şi am vândut voturi, pentru că e o meserie ca şi aceea de a învârti ruleta.

— Şi-ţi închipui că vreau să impun reforme, în ciuda „prietenilor mei”?

— Nu ştiu ce să gândesc! Un om ajunge guvernator şi…

— Şi ce?

— Joacă pe extreme împotriva centrului. Îmi închipui că ţinteşti Casa Albă.

— Nu m-am născut aici.

— Dacă te înţeleg bine, e singurul lucru care te opreşte?

— Poate că da. De ce-mi porţi pică, Joe?

— Poate că nici nu ştiu ce să fac! Sunt sătul de politică.

— Nu, domnule guvernator, o adori.

— Şi o urăsc. Închipuie-ţi că m-aş aventura într-o acţiune care…

— Care?

— N-ar urma politica partidului. M-ar mai susţine partidul?

— Întreabă-l.

— Te întreb pe tine.

— Habar n-am. Eşti în acelaşi timp pentru clasa muncitoare şi împotriva ei. Eşti contra marilor afaceri şi tu însuţi le reprezinţi. Îl urăşti pe Mike şi îl urăşti pe Phil Armour. De partea cui vrei să fii?

— Habar n-am, răspunse Altgeld, liniştit şi sincer.

— Ei bine, când vei şti ce vrei, întreabă partidul.

VI

Schilling ştia pentru ce fusese chemat. Aşa că după salutările de rigoare, aşteptă ca Altgeld să înceapă el să vorbească. Dar acesta îl privea pe fostul dulgher, prietenul lui Parsons, gândindu-se că oricine poate fi cumpărat şi că vine o vreme în care îţi uiţi idealul, în care te saturi de el. Schilling îi adusese servicii mari în timpul campaniei

electorale. Formase Legiunea Altgeld a Muncii şi partidul putuse să se prezinte ca un partid muncitoresc, ca un partid al lui Jefferson. Pe Altgeld îl costase o sută de mii de dolari, ca să fie prezentat muncitorilor ca omul în stare să lupte pentru ei. Vorbise în faţa sindicatelor, amintindu-le că lucrase la căile ferate, şi când strigase: „Bătrânul Lincoln ar fi astăzi primul care ar înălţa drapelul noii democraţii, drapelul clasei muncitoare”, cei prezenţi urlaseră de mulţumire. Şi când declarase muncitorilor germani: „Ich arbeite mit meinen Händen! Und du arbeitest mit deinen Händen, und wo gibt es Hände stark genug, um uns zu nehmen, was wir erarbeitet haben?” – („Eu muncesc cu mâinile mele! Şi tu munceşti cu mâinile tale. Şi nu se vor găsi oameni destul de puternici care să ne ia roadele muncii noastre”) – ei răspunseseră cu un urlet asemănător.

Postul de secretar al Biroului de statistici muncitoreşti fusese răsplata lui Schilling. Nu mai suferea de foame, ca pe vremea când era administrator al ziarului socialist din Chicago, aşa că era greu să aibă pretenţii. Foştii lui camarazi cunoşteau rolul pe care-l jucase în timpul alegerilor. Altgeld îşi spunea, privindu-l, că totul era putred de jos până sus, până la Senat şi Casa Albă, că nu era decât o deosebire de preţ. Corupţia devenea doar mai costisitoare.

Totuşi, îl iubea foarte mult pe Schilling. În fond, se trăgeau din acelaşi neam. El decăzuse, Schilling însă, nu. Şi Emma putea înfăptui lucruri mari, dar în ceea ce-l priveşte pe el, erau piedici peste care nu putea trece. Cei care mergeau în rând cu el nu erau stăpânii, ci uneltele. Puteau să vorbească tare, să-şi umple buzunarele, să trăiască în palate, dar prezenţa lor era numai tolerată şi faptul că preţuiau un milion de dolari nu schimba nimic.

Când, în sfârşit, vorbi, guvernatorul merse drept la ţintă:

— Toţi aşteaptă să-i graţiez pe anarhişti?

— Toţi!

— Ştii despre ce e vorba?

— Mi se pare, câteodată, declară Schilling, că nici dumneata nu prea ştii ce vrei să faci. Orice ai gândi, poporul te-a ales. Ai adunat mai multe voturi decât adversarul. Or, alegerea asta a fost făcută cu un scop.

— N-am făgăduit niciodată că-i voi graţia pe anarhişti.

— Nu, bineînţeles că nu. Dar sunt milioane de oameni care nădăjduiesc că-i vei graţia. Ah! Pete, i-am auzit vorbind. Au atâta încredere în dumneata.

— Sunt nişte idioţi.

— Da, spuse Schilling, obosit. Dar nu sunt complet idioţi.

— Dacă-i graţiez, sunt un om sfârşit.

— Numai dacă nu ai încredere în popor.

— Ce poate el să facă pentru mine? Şi ce pot face eu pentru el?!

— Cred că dacă te-ai fi născut aici, ai fi ajuns preşedinte şi te-ar fi urmat chiar şi-n iad.

Altgeld dădu din cap.

— Îi graţiezi? întrebă Schilling.

— Dacă sunt vinovaţi, pot să putrezească în închisoare! strigă Altgeld deodată enervat. Dacă sunt nevinovaţi, vor ieşi! Doamne Dumnezeule, nu-mi poţi vorbi de nimic altceva? Şi dacă ţii să vorbeşti despre ei, adu-mi dovezi, nu bocete şi… nu-mi vorbi de popor.

VII

Judecătorul Lambert Tree vorbi şi simplu şi logic.

— Problema se pune în două feluri. Dacă-i graţiezi pe oamenii ăştia, nimeni nu va îndrăzni să protesteze. Haymarket-ul a fost o ruşine, o mârşăvie, dar e mult de atunci. Crezi oare că

Marshall Field sau Cyrus Mac Cormick se preocupă câtuşi de puţin de faptul că oamenii ăştia vor crăpa în închisoare, sau în libertate?

— Asta mi-am spus-o şi eu, încuviinţă Altgeld.

— Pe de altă parte, însă, dacă dai să se înţeleagă prin acţiunea ta că Parsons şi Spies au fost nevinovaţi, după cum vei fi silit s-o faci prin graţierea juridică a lui Fielden, sau declarând doar că procesul a fost părtinitor, atunci nu mai dau doi bani pe politica ta.

— Înţeleg.

— Sunt deci trei posibilităţi: sau nu te mai ocupi de afacerea asta şi niciodată clasa muncitoare nu va mai vota pentru tine, sau îi graţiezi, fără a spune că procesul a fost părtinitor sau nedrept şi în acest caz vei fi sprijinit, poate, şi de muncitori şi de oamenii de afaceri, dacă bineînţeles vrei să fii reales sau trimis la Senat. Dar dacă iei calea a treia…

— Mă duc de râpă?

— E părerea mea.

— Tu n-ai urma calea a treia?

— Cred că niciun om cu bun simţ n-ar face-o, Pete.

— Crezi că dacă aş fi fost în locul lui Gary, rezultatul ar fi fost altul?

— Nu ştiu ce ai fi făcut şi nici măcar ce aş fi făcut eu însumi. Dar cred că acţiunile omului sunt îngrădite de anumite considerente.

— Care? întrebă Altgeld.

— Acelea care, odată depăşite, te fac să contribui la propria ta distrugere.

— Ceea ce înseamnă că Parsons a contribuit la propria lui distrugere, murmură Altgeld.

VIII

Când Altgeld se întoarse la Springfield, îl chemă pe tânărul Brand Whitlock, însărcinat cu

arhiva, acel haos de documente îngrămădite de când Illinois ajunsese să fie un stat. Whitlock fusese ziarist. Când Altgeld îl cunoscu, în cursul campaniei sale electorale, fu uimit de însufleţirea sinceră a tânărului. Era în el ceva curat şi cald, şi Altgeld voi să-l facă secretarul său. Tânărul însă refuza mereu să devină secretarul particular al cuiva, oricine ar fi fost el. Altgeld îl convinse să primească un post la Secretariatul de Stat. Whitlock îl admira pe Altgeld.

Vrând să afle cauza acestei admiraţii şi nădăjduind să găsească în tânărul acesta ceva care să satisfacă propria lui nevoie de încurajare, dar în acelaşi timp fără să spulbere iluziile tânărului, Altgeld izbuti să descopere o concepţie ciudată pe care acesta o avea despre viaţă.

În concepţia lui Whitlock, America era tânără şi, în timp ce eroii lumii vechi erau nişte figuri legendare, eroii acestei ţări datau de ieri. Propriul său bunic fusese unul dintre ei, şi copilăria lui fusese hrănită cu imaginile acestora: marele Abe Lincoln, Douglas, bătrânul Fremont, John Brown.

— Au făcut ceea ce voiam eu să fac, şi ceea ce faceţi dumneavoastră, domnule, îi spunea el lui Altgeld.

— Şi ce fac eu oare? întrebă Altgeld.

— Ei bine, când vorbesc cu un om de pe stradă şi când descoperim că totul e putred, îmi răspunde de obicei: „De-am avea mai mulţi oameni ca Pete Altgeld!”

— Şi ce înseamnă asta?

Whitlock îi răspunse, aproape solemn şi puţin ruşinat de propriile lui cuvinte:

— Cred că vreţi să fiţi în slujba poporului, domnule, pentru că faceţi parte din el.

Brand Whitlock sta în faţa guvernatorului, plin de atenţie.

— Ştii unde se găsesc toate dosarele cu afacerea din Haymarket? îl întrebă Altgeld.

— Toate?

— În sfârşit, toate care sunt folositoare: darea de seamă, mărturiile, apelurile la Curtea Supremă;, articolele din ziare, adunate de Stat, adică totul.

— Sunt tone, spuse Whitlock. Ştiu unde sunt, dar sunt atâtea, încât vă vor umple tot biroul.

— Atunci umple-l chiar astăzi, îi răspunse Altgeld.

Apoi, văzând că tânărul şovăia, îl întrebă:

— Ce este?

— Îi veţi graţia, domnule?

— Ce-ai face dumneata în locul meu?

— Cred că i-aş graţia, domnule, fără să-mi pese de urmări.

IX

Câteva zile mai târziu, Emma invitase la masă, la una din acele mese demne de situaţia lor: un bancher, un episcop metodist din sudul Statului, pe profesorul Haley, de la Universitate, economist care dorea să aibă un post în administraţie, şi pe Joe Martin, simplu jucător, fără îndoială, dar prieten al guvernatorului. Soţia bancherului, o femeie slabă şi speriată se învârtea împrejurul Emmei. Aceea a episcopului era foarte frumoasă. O altă pereche se alătură invitaţilor. Femeia, Lizbeth Cordwood, se ocupa cu sociologia, iar bărbatul, Samuel Gompers, care era conducător sindicalist, se afla în turneu politic şi făcuse cunoştinţa guvernatorului. Era o adunare pestriţă şi interesantă. Emma băgă de seamă că Gompers purta cu eleganţă fracul, nu ca Schilling care avea întotdeauna aerul că e costumat, şi că se întreţinea cu multă pricepere cu bancherul şi cu soţia episcopului.

Masa se termină cu bine. Faptul că era guvernator, nu schimbase gustul lui Altgeld pentru o hrană substanţială, care-ţi umple stomacul şi-ţi dă impresia că eşti sătul. Vinul şi mâncarea menţinură buna dispoziţie. Lizbeth Cordwood şi

profesorul, amândoi celibatari, găsiră subiecte de conversaţie, care-i interesau pe amândoi. Gompers părea fericit între doamna Altgeld şi soţia episcopului şi când se adresă guvernatorului, vocea lui căpătă un ton respectuos care mai mult îl enerva pe Altgeld decât îi făcea plăcere.

Conversaţia nu era prea interesantă, dar cel puţin nu stagna, lucru de care se temea atât de mult stăpâna casei şi Emma se felicita, cu atât mai mult, cu cât Peter, obosit, vorbea foarte puţin. Se vorbi despre economia politică şi, în special, despre criză, despre religie şi despre lupta dintre laici şi clerici în legătură cu şcoala şi despre multe alte lucruri. După ultimul fel de mâncare, în timp ce aşteptau desertul, Emma, văzând că bărbatul ei se freca la ochi, pentru a zecea oară, se crezu datoare să explice:

— Trebuie să-l scuzaţi pe guvernator, afacerea din Haymarket îi ia mult timp; munceşte zi şi noapte.

Ea nu-i văzuse privirea furioasă şi acum era prea târziu.

— Dac-am spânzura câţiva din agitatorii care răscolesc din nou afacerea asta, poate ne-am linişti declară bancherul.

— Nu daţi dovadă de un sentiment prea mare de milă, spuse Miss Cordwood.

— Las mila celor care şi-au făcut din ea o ocupaţie. Sunt atât de pricepuţi în arta asta, încât mă fac să cheltuiesc cu operele caritabile mai mult decât cu acţionarii mei.

Cuvintele lui dezlănţuiră un râs general. Chiar Gompers zâmbi şi profesorul Haley spuse, adresându-se bancherului:

— Aveţi, după cum se vede, foarte puţină simpatie pentru anarhişti.

— N-am nicio simpatie, fapt pentru care-l rog pe guvernator să mă ierte.

— Să vă iert? De ce? întrebă Altgeld.

— Toată lumea spune că vreţi să-i graţiaţi pe mizerabilii ăştia.

— Adevărat? exclamă Emma, care simţea primejdia.

— E, fără îndoială, o politică înţeleaptă. Acţiunea asta va linişti mişcarea muncitorească, lucru foarte însemnat. Patru din ei au fost spânzuraţi, pentru a-i învăţa pe ceilalţi să ne respecte. Dacă liberăm trei, înseamnă că ducem o politică înţeleaptă.

— Şi dumneavoastră, domnule Gompers, ce părere aveţi? întrebă Altgeld.

— Mişcarea muncitorească n-are nicio simpatie pentru socialism sau pentru crimă, declară Gompers.

— Adică, le consideraţi pe amândouă strâns unite?

— Aţi câştigat, domnule guvernator, exclamă bancherul, râzând cu poftă. De altfel, n-aţi fost încă acuzat de crimă.

— Nu încă.

Şi întorcându-se spre Gompers, Altgeld adăugă:

— Dacă spuneţi adevărul, domnule Gompers, cum vă explicaţi atunci că mişcarea muncitorească din toată ţara exercită presiuni asupra mea, ca să-i liberez?

— Există tendinţe foarte deosebite, începu Gompers, căutând să citească pe faţa lui Altgeld spre cine se îndrepta simpatia lui.

— Vorbiţi cam prea repede de crimă.

— Şi totuşi, asta a fost concluzia tribunalului, spuse episcopul. Cel mai bun lucru pe care l-ar putea face cetăţenii, e să se încreadă în Justiţia Republicii.

— E tare cald în sud? întrebă Emma pe soţia episcopului, încercând cu disperare să schimbe conversaţia.

Auzind vocea ei ascuţită, guvernatorul îi zâmbi ca şi când ar fi vrut să-i spună: „Nu te

nelinişti, dragă", dar Joe Martin declară cu brutalitate:

— Sfinţia ta, oare iertarea păcatelor nu face parte din atribuţiile dumneavoastră?

— Iertarea? E un cuvânt vag. Trebuie oare să-i iertăm pe aceia care vor să distrugă opera lui Dumnezeu?

— Şi totuşi Cristos a iertat, începu soţia bancherului, vorbind pentru prima dată, dar privirea bărbatului ei o opri brusc.

— Experienţa noastră trebuie să îndrepte asprimile parabolei, spuse episcopul. Există şi din aceia pe care nici Cristos nu i-ar ierta.

— Domnule Gompers, spuse guvernatorul cu o voce mult mai prietenoasă decât înainte, probabil că mă veţi putea lămuri. Oamenii ăştia care au fost spânzuraţi, erau fruntaşi ai mişcării muncitoreşti, nu-i aşa? Acţionând aşa cum au acţionat, ei au luptat pentru muncitorime. Cel puţin aşa mi se pare mie. Şi e adevărat că una din acuzările care li s-au adus a fost aceea că voiau ca muncitorimea să guverneze ţara. De aceea ne apar ca nişte duşmani. Nu doresc să văd proletariatul la putere. Mă folosesc de el şi nu socotesc, din cauza asta, că sunt un monstru. Dar dumneata, dumneata eşti un fruntaş al mişcării muncitoreşti. Interesele acestor oameni sunt oare atât de deosebite de ale dumitale?

— Da. Ei se slujesc de mişcare în scopuri personale, aşa cum fac socialiştii şi comuniştii. Ca să ajungă la putere, ar răstigni mişcarea muncitorească.

— Şi cu toate acestea, tocmai ei ştiu să moară eroic.

— Ca mulţi alţi pierde-vară, declară episcopul.

— Fără, îndoială, încuviinţă guvernatorul. N-aveţi nicio simpatie pentru anarhişti, domnule Gompers?

— Foarte puţină simpatie. Totuşi, există sindicate aparţinând Federaţiei americane a Muncii, care se îndoiesc de imparţialitatea judecătorului şi a juraţilor în această afacere şi n-aş vrea să fiu privit ca un adversar al iertării.

— Înţeleg, spuse guvernatorul zâmbind. Pe urmă schimbă brusc subiectul şi o întrebă pe soţia episcopului, cu o voce şi mai ascuţită decât aceea a Emmei, dacă în sud era într-adevăr foarte cald.

După ce toţi musafirii, afară de Joe Martin, plecară, şi după ce ajunseră în bibliotecă, Emma îl ceru iertare.

— Nu-i nimic, zise guvernatorul, n-am avut decât ce meritam.

— Ar trebui să pleci, aşa cum te roagă Emma, spuse Joe Martin. Pleacă în Europa.

— Am citit dările de seamă asupra afacerii. Ce experienţă ciudată, Joe!

— Îl rog atât de mult să plece, spuse Emma.

— Iubesc viaţa, zise Altgeld. Îmi place să am chiar imbecili ca ăştia la masă.

— Ce ai de gând să faci?

— Vei vedea la timpul potrivit.

X

Ca guvernator, Altgeld avea atâtea de făcut, încât abia noaptea târziu începea să studieze afacerea din Haymarket. De acum înainte nu-şi mai putea ascunde că explozia asta misterioasă a unei bombe în centrul oraşului Chicago devenise elementul esenţial al vieţii sale. Ea pusese încetul cu încetul stăpânire pe dânsul, astfel încât trăia acum înconjurat de opt personaje ciudate, pe care nu le cunoscuse niciodată. Studia figurile lor cu ajutorul desenelor publicate de ziare, mai cu seamă acelea pe care Art Young, de la „Daily News”, le făcuse cu două zile înainte de execuţie. Citea declaraţiile pe care ei le făcuseră în faţa Curţii, înainte de a fi condamnaţi.

Spies: *În faţa acestei curţi şi a publicului care reprezintă statul acesta, acuz pe avocatul general şi pe Bonfield, şeful poliţiei din Chicago, de a fi organizat conspiraţia asta… criminală*.

Parsons: *Nu am violat niciuna din legile acestei ţări. Nici eu, nici tovarăşii mei nu ne-am atins de drepturile cetăţenilor americani. Apărăm libertatea cuvântului, a presei şi a întrunirilor. Sfidăm acuzarea care încearcă să fure poporului american aceste drepturi atât de greu câştigate. Dar acuzarea îşi închipuie că a triumfat din clipa în care trimite şapte oameni la moarte…*

Schwab: *Ştiu că ţinta noastră nu va fi atinsă, nici anul acesta, nici anul următor, dar că ea va fi atinsă într-o zi*.

Fischer: *Protestez împotriva condamnării mele la moarte, căci nu am făptuit nicio crimă. Totuşi, dacă trebuie să mor ca anarhist, nu voi protesta*.

Lingg: *Vă dispreţuiesc! Dispreţuiesc societatea voastră, legile voastre, autoritatea voastră întemeiată pe forţă! Spânzuraţi-mă!*

Fielden: *În mine există ceva ce nu veţi putea nicicând ucide*.

Engel: *Poţi oare respecta un guvern care acordă drepturi claselor privilegiate şi le refuza muncitorilor? Nu pot avea niciun fel de respect pentru o asemenea cârmuire*.

Dar declaraţia care îl impresionase cel mai mult pe Altgeld, fusese aceea a lui Oscar Neebe, singurul care nu fusese condamnat la moarte, ci la cincisprezece ani închisoare. Fusese arestat fără motiv, numai pentru că era muncitor şi nimeni nu spusese că era compromis în afacerea Haymarket. Când îi veni rândul să vorbească, iată ce declară:

„Ei bine, iată crimele pe care le-am făptuit. La mine acasă, s-au găsit un revolver şi un steag

roşu. Am organizat sindicate. Am fost partizanul reducerii numărului orelor de muncă, al învăţământului muncitoresc şi al autorizării reapariţiei ziarului muncitoresc. Nimeni nu poate dovedi că am vreun amestec în afacerea bombei, nici că mă aflam prin împrejurimi. Iată de ce, domnule judecător, vă cer – dacă bineînţeles aveţi puterea – să mă spânzuraţi şi pe mine, căci socotesc că e mult mai onorabil să mor dintr-odată decât puţin câte puţin. Am familie şi copii. Îşi vor îngropa tatăl, se vor duce la mormântul lui şi vor îngenunchea, dar nu vor putea niciodată să meargă la închisoare ca să-şi vadă tatăl, condamnat pentru o crimă pe care n-a făptuit-o. Asta e tot ce am de spus, Înălţimea Voastră. Mi-ar părea foarte rău dacă nu m-aţi spânzura împreună cu ceilalţi”.

Când citea lucruri de felul acesta, Altgeld nu mai ştia cum să reacţioneze. Se pierdea într-un noian de gânduri. Emma îl găsea adâncit în gânduri.

— Hai, culcă-te, e târziu, îi spunea ea.

— Afacerea asta, Doamne Dumnezeule, Emma! Cum de nu l-am ascultat pe Schilling, atunci când a venit să mă roage să intervin?!

— Vei îndrepta acum ce n-ai îndreptat atunci, spunea ea.

— Dar nu le voi reda viaţa, nu-l pot învia pe Parsons.

— Dar nu l-ai spânzurat tu.

— Ba eu l-am spânzurat. Noi toţi l-am spânzurat.

— Spui asta, pentru că eşti obosit.

— Emma, voi lupta. La naiba, puţin îmi pasă de tot ce se va întâmpla.

— Nu înjura, Pete, te rog, şi culcă-te odată.

— Dar tot procesul ăsta e o minciună josnică, de la început până la sfârşit, din clipa în care ticălosul ăla de Melville Stone, redactorul unei

fiţuici murdare, a redactat verdictul înainte de proces şi s-a lăudat cu asta. Şi comisarul acela mârşav, Ryce, l-ai cunoscut, a putut paria că vor muri, pentru că el primise instrucţiunile şi banii necesari pentru cumpărarea juriului.

— Nu vorbi aşa, Pete.

— Am văzut multe murdării. Politica, bineînţeles, nu seamănă cu catehismul, dar n-am văzut niciodată ceva asemănător.

— Te vei îmbolnăvi.

— Păi m-am şi îmbolnăvit. Emma, povestea asta va exploda ca o altă bombă.

— De ce te temi?

— Ţie nu ţi-e frică?

— De ce oare m-aş teme, spuse ea, de vreme ce tu te ocupi de ea? Nu ştiu nimic din toate astea şi nici nu încerc să te opresc. Faci ce trebuie să faci şi asta e tot.

— Da' de unde ştii că fac tocmai ce trebuie?

— Pentru că o faci.

— Vor cu toţii să-i graţiez, pentru că i-a cuprins teama: Stone se teme, şi Ryce şi Gary. Vezi tu, nu sunt prea siguri că religia lor minte şi că nu există un iad în care se vor prăji. Dar ca să-i graţiez pur şi simplu, spunând că erau vinovaţi şi ca asasinii lui Parsons şi ai lui Spies sunt curaţi ca zăpada, asta îţi făgăduiesc că n-o voi face. Jur că voi face ce-mi va dicta conştiinţa.

— Da, Pete.

— Mă simt foarte bine, nu mă privi aşa, sunt nebun de mânie.

Mânia îl făcu meticulos. Citi fiecare frază, fiecare cuvânt. Constată că juriul fusese cumpărat, dar trebuia s-o dovedească. Îşi alcătui un dosar care ar fi putut rezista tuturor curţilor de justiţie din lume. Ajunsese la concluzia că judecătorul Gary se transformase în asasin legal, dar trebuia să dovedească asta. Nu tăgăduia că în el, paralel cu descoperirile pe care le făcea, se producea o schimbare, căreia nu i se împotrivea. Aşa stăteau

lucrurile, şi el era judecător prin voinţa suverană a populaţiei din Illinois. Mărturiile false, sperjurul, născocirile a o sută de spioni cumpăraţi, declaraţiile slugilor plătite şi ale netrebnicilor, cuvintele fără înţeles ale acelor epave omeneşti care ieşeau din camerele de tortură ale poliţiei, toate astea se petrecuseră la Chicago, iar el nu ştiuse nimic.

Acum ştia. Chiar dacă ăsta trebuia să fie ultimul lui proces, va hotărî aşa cum era datoria unui judecător. Cât despre urmări, ei bine, va da lupta. Se gândea la democraţie, la tot ce însemna ea şi la ce ar fi putut fi; nimeni nu încercase s-o apere, în afară poate de Jefferson, cu mult timp înainte, şi i se părea că el era dator să lupte pentru ea.

XI

E foarte greu de spus pentru ce se schimbă un om şi care sunt influenţele pe care le suferă, căci în joc intră mii de factori şi nu există registru pentru o asemenea contabilitate. Copilul este tatăl unui viitor om matur; dar şi copilul are un tată. Ploaia poate să acţioneze la fel ca şi soarele asupra omului. Cum ne schimbăm? Uneori încet, alteori repede, şi alteori împinşi de mânie. Uneori se întâmplă să rezişti fermentaţiei, ca o piatră; alteori, s-o absorbi, ca un pământ argilos, fără să te schimbi.

Schimbarea care se petrecea în Altgeld, nu era nici tainică, nici nevăzută. Pornea în călătorie pe o mare necunoscută. Şi iată că începuse să-i privească pe oameni cu alţi ochi. Liniştita şi minunata Emma îi apărea acum ca o stâncă, oricât de aproape i-ar fi fost. Dimpotrivă, Schilling era o fiinţă înţelegătoare şi capabilă de milă. Cât despre Whitlock, ar fi vrut ca băiatul lui, dacă ar fi avut unul, să semene cu acesta. Procesiunea se desfăşura mai departe, de la vagabonzii şi epavele

omeneşti, pe care le judecase, până la cei ce merseseră tăcuţi la înmormântarea lui Parsons. Ea se desfăşura la umbra unor Building-uri asemenea cu al său, care răsăreau acum în toată ţara.

Totuşi, această schimbare era înceată şi nesigură. Când se întreba pe ce drum să apuce, nu găsea nici margini, nici puncte de orientare şi cei pe care ar fi vrut să-i imite, Lincoln, Jackson, Jefferson şi alţi Tom Paine, nu-i spuneau nimic precis. Întindea mâinile înainte, ca un orb, dar nu întâlnea, de cele mai multe ori, decât golul, un gol care-l făcea mai mult să se teamă decât să nădăjduiască.

XII

Acţiona, pentru că simţea că e datoria lui s-o facă. Un negru fu răpit din închisoarea din Decatur şi linşat. Cu un an mai înainte, lucrul ar fi părut firesc şi ar fi făcut parte din atmosfera oraşului. Că sunt oameni cărora le e foame şi mor de foame, că sunt alţii care ajung criminali, iar alţii sunt linşaţi, toate astea erau în firea lucrurilor şi trebuia să fie primite aşa cum erau. Dar nu, acum nu le va mai primi pur şi simplu, şi chemă ziariştii.

— Asta nu mai e civilizaţie, declară el, ci barbarie. Toţi am luat parte la linşajul ăsta: dumneavoastră, eu şi toţi bunii cetăţeni ai acestui stat. În această privinţă, nu poate exista o altă părere. Şi cu toţii ne vom acoperi de ruşine.

Şi fiindcă nu era mulţumit, lansă o proclamaţie către poporul din Illinois.

„Am fost înştiinţat în mod oficial că azi dimineaţă, la ora 2, mulţimea a spart porţile închisorii din Decatur, a năvălit peste poliţişti, a răpit un negru care trebuia să fie judecat şi l-a spânzurat în apropierea închisorii. Fapta asta e laşă şi îngrozitoare şi nu e numai o crimă faţă de

legile acestui stat, dar e şi o insultă adusă civilizaţiei noastre şi cinstei statului nostru.”

Începu să se gândească la adevăratul înţeles al cuvântului „civilizaţie”. Principiile lui Joe Martin se întemeiau pe joc, şperţuri şi trafic electoral şi erau, totuşi, mai umane decât acelea ale lui Phil Armour sau Cyrus Mac Cormick. Dar ce principii poţi avea într-un stat unde oamenii sunt răpiţi din închisoare pentru a fi asasinaţi?

Coşmarul din Haymarket începea să se risipească. Morţii vor dormi în pace, chiar dacă va trebui să renunţe la propria lui linişte.

— Draga mea, vei asista la ceva nemaivăzut în America, declară el Emmei.

XIII

O săptămână după linşaj, începu să scrie. Cu un teanc de hârtii albe lângă el, privi foaia pe care aşternuse următoarele cuvinte:

„Motive pentru graţierea lui Fielden, Neebe şi Schwab, de John P. Altgeld”.

Începu să scrie fără şovăială. Ştia ce vrea să spună şi peniţa alerga cu repeziciune pe hârtie.

„În noaptea de 4 Mai 1886, s-a ţinut o întrunire publică în piaţa Haymarket, la Chicago. Erau acolo vreo 800 sau 1000 de participanţi, aparţinând mai toţi clasei muncitoare. Lupta crescândă în favoarea zilei de opt ore de lucru provocase o agitaţie, care pricinuise câteva ciocniri cu poliţia. În cursul uneia din ele, mai mulţi muncitori au fost ucişi, şi întrunirea din Haymarket a fost organizată pentru a se protesta împotriva brutalităţii poliţieneşti.

Întrunirea fu liniştită şi primarul, care era şi el de faţă, rămase până în clipa în care mulţimea

începu să se împrăştie. Îndată ce căpitanul John Bonfield află de plecarea primarului, luă comanda unui detaşament de poliţişti şi se duse la întrunire cu intenţia de a risipi pe cei care mai rămăseseră. Când poliţia ajunse la faţa locului, o bombă, aruncată de un necunoscut, ucise şi răni numeroase persoane, printre care şi câţiva poliţişti, iar dintre ei mai grav pe Mathias Degan. Se făcură mai multe arestări şi, ceva mai târziu, August Spies, Albert R. Parsons, Louis Lingg, Michael Schwab, Samuel Fielden, Georges Engel, Adolphe Fischer şi Oscar Neebe fură acuzaţi de moartea lui Mathias Degan.

Acuzarea nu putu descoperi cine aruncase bomba şi nu putu aşadar să-i judece pe adevăraţii vinovaţi. Unii dintre acuzaţi nu fuseseră de faţă la întrunirea din Haymarket, aşa că neputând fi implicaţi în proces, acuzarea fu silită să-i acuze de crimă, pentru că pronunţaseră şi scriseseră, în trecut, cuvinte incendiare şi îndemnuri la revoltă, instigând indirect la asasinarea poliţiştilor şi a altor persoane care acţionau împotriva lor. După un lung proces, toţi acuzaţii fură găsiţi vinovaţi. Oscar Neebe fu condamnat la cincisprezece ani închisoare, şi toţi ceilalţi la spânzurătoare. Afacerea fu adusă în faţa Curţii Supreme şi sentinţa, confirmată, de către aceasta în toamna anului 1887. Puţin mod târziu, Lingg se sinucidea. Pedeapsa lui Fielden şi Schwab fu comutată în închisoare pe viaţă. Parsons, Fischer, Engel şi Spies fură spânzuraţi. O petiţie cere acum punerea în libertate a lui Neebe, Fielden şi Schwab.

Negustorii, bancherii, judecătorii, avocaţii şi alţi eminenţi cetăţeni ai oraşului Chicago care, cu miile, au semnat petiţia, sau au intervenit prin scrisori sau în orice alt chip, îşi întemeiază, cea mai mare parte din ei, cererea de graţiere pe faptul că deţinuţii sunt vinovaţi, dar c-au fost îndeajuns de pedepsiţi. Unii dintre ei, care au

studiat afacerea mai serios şi cunosc în amănunţime dosarul, îşi întemeiază apelul pe motive cu totul deosebite.

Ei susţin:

1) Că juriul a fost ales cu grijă în vederea condamnării.

3) Că juraţii, şi aceasta după propria lor mărturie, nu erau competenţi conform legii, şi că procesul n-a fost deci legal.

3) Că acuzaţii n-au fost condamnaţi pentru crima de care erau învinuiţi.

4) Că procurorul, la vederea capetelor de acuzare, a declarat că nu se putea dovedi nimic împotriva lui Neebe, şi acesta e totuşi în închisoare.

5) Că judecătorul era ori foarte pornit împotriva acuzaţilor, ori atât de hotărât să merite felicitările unei anumite clase a societăţii încât nu a fost în stare să conducă procesul fără părtinire.

În ceea ce priveşte susţinerea că ar fi fost destul de pedepsiţi, voi spune numai că, dacă procesul a fost nepărtinitor şi dacă nimic nu s-a mai întâmplat de atunci pentru a dovedi că acuzaţii nu sunt vinovaţi, nicio intervenţie în favoarea lor nu şi-ar avea rostul, căci nicio pedeapsă nu poate fi destul de aspră pentru o asemenea crimă. Guvernul trebuie să se apere, viaţa şi proprietatea trebuie protejate, legea şi ordinea, menţinute, şi crima, pedepsită. Deci, dacă acuzaţii ar fi vinovaţi de crimă, fie personal, fie prin instigarea altora, şi dacă, pe de altă parte, procesul ar fi fost nepărtinitor, aş fi fost de părere că nicio intervenţie a autorităţilor în favoarea lor nu şi-ar avea rostul. Pământul Americii nu trebuie să cadă pradă anarhiei. Dacă instituţiile noastre nu sunt perfecte, sunt, totuşi, cele mai bune şi deci trebuie apărate."

În timp ce scria, Altgeld îşi dădea seama că-şi întocmeşte propria lui condamnare şi se minuna el însuşi de ceea ce făcea. Calea pe care apucase nu era prea deosebită de aceea a lui Parsons şi pe care cei mai mulţi oameni o ocoleau din motive de siguranţă personală, după cum îi şi spusese lămurit prietenul lui, judecătorul Tree.

Pentru prima dată în viaţa lui, încerca un sentiment de pace. Emma băgă de seamă: era mai drăguţ cu ea şi se gândea la nimicuri care o mişcau. Ea se apropie şi mai mult de el. Nu încerca să înţeleagă. El dovedea că are curaj şi ea se surprinse gândindu-se că nu s-ar întrista dacă lupta lui nu s-ar termina mulţumitor. Nimic nu-i era cu neputinţă soţului ei. Nu făcea el oare ceea ce prietenii lui considerau drept o sinucidere? Dar ea nu-i mai asculta. Într-o seară, pe când ieşea din biroul lui Altgeld, secretarul acestuia o întrebase:

— Îi va graţia, doamnă?

— Da, răspunse ea.

— Nu va fi prea uşor.

— Până la urmă se vor lămuri toate.

Asta era şi părerea lui Altgeld. Dovezile pe care le expunea aveau destulă putere prin ele însile. Descoperise că juraţii fuseseră, aleşi.

„S-a dovedit că Ryce, comisarul însărcinat cu alegerea juraţilor, se lăudase că va şti să facă treaba asta în aşa fel încât acuzaţii să fie spânzuraţi, deoarece după ce li se vor fi respins cererile de recuzare împotriva juraţilor, vor fi nevoiţi să-i primească pe aceia pe care-i dorea acuzarea”.

Cită mărturii, dări de seamă asupra interogării juraţilor, ca de pildă aceea a lui H. J. Sandford:

Întrebare: *Aveţi vreo părere asupra vinovăţiei sau nevinovăţiei acuzaţilor cu privire la uciderea lui Mathias J. Degan?*

Răspuns: *Da*.

Întrebare: *V-aţi făcut o părere despre vina sau nevinovăţia lor în ceea ce priveşte aruncarea bombei?*

Răspuns: *Da, domnule*.

Întrebare: *Aveţi ceva împotriva socialiştilor sau a comuniştilor?*

Răspuns: *Da, domnule*.

Întrebare: *Credeţi că părerile dumneavoastră preconcepute împotriva acuzaţilor ar putea influenţa hotărârea pe care o veţi lua în acest proces?*

Răspuns: *Necunoscând afacerea în amănunţime, mi-e destul de greu să vă răspund la întrebare. Părerea mea e că acuzaţii au pus pe cineva să arunce bomba*.

Altgeld ajunse la concluzia:

„Oricare ar fi fost crima, acuzaţii aveau dreptul la o judecată nepărtinitoare şi instituţiile noastre ar fi grav ameninţate dacă împărţirea dreptăţii ar trebui să sufere din cauza unor voci interesate. Din clipa în care judecătorul primeşte în rândurile juraţilor oameni în a căror familie se găseşte o rudă ucisă de bombă şi care declară, fără înconjur, că este pornit împotriva acuzaţilor şi crede în vina lor, judecata încetează de a mai fi nepărtinitoare."

Apoi îşi expuse părerea lui asupra judecătorului însuşi. Nu simţea nicio milă pentru el, ştiind din experienţă puterea pe care o are un judecător. Gary publicase un articol în legătură cu afacerea asta judiciară. Altgeld cită:

„Sentinţa, scria Gary, nu a fost întemeiată pe constatarea că ei luaseră parte direct la moartea lui Degan, ci pe aceea că instigaseră la crimă, prin cuvânt şi scris, lăsând pe fiecare dintre cei care le ascultau sfaturile sau erau influenţaţi de ei, să-şi aleagă locul şi momentul crimei; aşa s-a ajuns ca un necunoscut să arunce bomba care l-a

ucis pe Degau. Şi dacă spiritul legii contravine celor arătate de mine, atunci acuzaţii au dreptul să fie judecaţi din nou.

Cazul e fără precedent şi cărţile de jurisprudenţă nu citează nicio afacere asemănătoare."

Altgeld răspunse astfel:

„Judecătorul are, fără îndoială, dreptate când pretinde că această afacere e fără precedent şi că nu există niciun exemplu în jurisprudenţă, care să poată ilustra legea pe care el o interpretează. Într-adevăr, de când există guverne, şi de când sunt pedepsite crimele, niciun judecător al unei ţări civilizate nu a interpretat o lege în felul acesta."

Altgeld arătă, dimpotrivă, că de fiecare dată când un Pinkerton fusese compromis într-o crimă, afacerea fusese înăbuşită. Scrise deci:

„S-a dovedit faptul că în timpul grevei din 1885, care izbucnise la uzina Mac Cormick din pricina unei reduceri de salarii, un grup de Pinkertoni, fiind huiduit de către trecători, începu să tragă asupra mulţimii, omorând mai multe persoane. Patru din ei fură acuzaţi de crimă. Acuzarea se dezinteresă însă de această afacere şi ei fură eliberaţi."

„În timpul grevei de la tramvaie, din sectorul de vest, poliţiştii, în fruntea cărora se afla căpitanul Bonfield, au fost nemaipomenit de brutali. Negustorii care se găseau în faţa prăvăliilor lor, au fost loviţi fără motiv şi aruncaţi în închisoare, fără să fie măcar interogaţi".

Intră în amănuntele fiecărui caz, şi când îşi dădea seama că era primul guvernator al unui Stat care îndrăznea să scrie asemenea lucruri, se oprea o clipă ca să mediteze la rezultatele unei asemenea fapte. Nu acţiona astfel din curaj. Nu, avea

obligaţii faţă de el însuşi şi pentru el însuşi trase concluzia amară:

„Apărătorii acuzaţilor susţin că judecătorul o condus procesul în chip cu totul necinstit; că martorii apărării n-au fost lăsaţi să răspundă decât la întrebările acuzării, în timp ce martorii acuzării s-au dedat la tot felul de atacuri şi de digresiuni, pentru a influenţa juriul; că toate obiecţiunile apărării au fost respinse, pe când acele ale acuzării au fost primite, că judecătorul influenţa juriul prin cuvintele sale, etc.

Şase ani după pronunţarea sentinţei, judecătorul, într-un articol încă plin de venin, îl atacă pe un avocat al apărării, pentru că îndrăznise, după un an de la executarea sentinţei, să-şi exprime părerea de om la mormântul clienţilor lui. Fără îndoială că o asemenea cruzime şi o asemenea necinste nu-şi găsesc pereche în toată istoria juridică.”

„Aceste acuzări sunt, bineînţeles, personale, deşi se sprijină pe dările de seamă ale procesului şi dovedesc că judecata nu a fost dusă fără părtinire; nu ţin să mai discut acest aspect al afacerii judiciare; sunt însă convins că trebuie să acord iertarea cea mai completă lui Samuel Fielden, Oscar Neebe şi Michael Schwab, azi 26 Iunie 1893”.

Apoi semnă.

Era gata.

Se duse să se culce şi în noaptea aceea dormi liniştit.

XIV

Emma lua ceaiul cu două doamne de la Societatea de binefacere, când deodată una din ele, doamna Byce, începu să vorbească despre anarhişti:

— Am auzit că guvernatorul îi va graţia.

— Poate, spuse Emma, zâmbind. Guvernatorul ia multe hotărâri fără să mă consulte.

— E ciudat! remarcă cealaltă doamnă, doamna Benson. În sfârşit aş fi crezut mai degrabă că…

— Îi va graţia deci, reluă doamna Byce.

— Nu v-aş putea spune.

— Dar asta nu înseamnă că sunt încurajaţi? întrebă doamna Byce. Vor ieşi din închisoare şi vor arunca din nou bombe.

— Dinamită, preciză doamna Benson.

— Tocmai am citit, continuă doamna Byce, că o grămăjoară cât o ceaşcă de asta de ceai ne-ar putea arunca pe toţi în aer.

— Dar dumneavoastră, doamnă Altgeld, spuse doamna Benson, dumneavoastră nu aprobaţi desigur astfel de lucruri!

— Ce anume, dinamita?

— Pe anarhişti, pe comunişti?

— Nu, bineînţeles că nu.

— Dar ne spuneţi că guvernatorul…

— N-am vorbit despre guvernator, spuse Emma zâmbind.

— Asta i-ar încuraja.

— Fără doar şi poate, spuse doamna Byce. E ca şi când ai lăsa o fiară sălbatică să iasă din cuşcă.

— Sunt sigură că guvernatorul s-a gândit la toate astea, spuse Emma.

Ea se scuză şi ieşi din cameră. Doamna Byce spuse cu vocea scăzută:

— Biata femeie, sunt sigură că nu ştie mai mult decât mărturiseşte.

— Crezi?

— E o femeie de lume. Dar de el se spune că ar fi un fel de anarhist. Are o scuipătoare în biroul lui şi când mănâncă se serveşte cu degetele. Ea pofteşte rar lume la masă: el nu vorbeşte prea bine englezeşte.

— Nu mai spune!

— În fond, e un străin. Într-adevăr, e guvernator, dar nu poţi uita că nu e american.

— Se-nţelege.

— Ei nu… mă înţelegi?

— Şi eu am auzit.

— Au dormitoare separate. Din pricina asta nu au copii.

— Se spune că are un bot de iepure. Când îl priveşti de aproape de tot, se vede pe sub mustaţă.

— Adevărat?

— O cunoşti pe doamna Henry Smith?

— Am întâlnit-o.

— Fiul lor are un bot de iepure. L-au dus la un azil.

— Nu mai spune!

— Serios! Dacă ajungi să vorbeşti vreodată cu el, n-ai decât să te uiţi bine sub mustaţa lui.

XV

Când Emmei i se aduse la cunoştinţă decretul de graţiere, îi spuse soţului ei:

— De ce-l urăşti aşa de mult pe Gary?

— Urăsc ceea ce el reprezintă.

— O mulţime de oameni gândesc ca ei şi nu-i urăşti pe toţi.

— Urăsc paiaţele. Nu-mi plac criminalii, nici chiar când sunt în slujba justiţiei. Oricât de demn de dispreţuit e stăpânul, mi-e şi mai silă de sluga lui.

— Înţeleg.

— După părerea ta, Emma, ce crezi că se va întâmpla? o întrebă el brusc.

— Vei avea partizani şi duşmani, asta-i tot. Dacă nu te mai vor ca guvernator, am putea pleca, poate am putea face o călătorie?

— Da, poate am putea face o călătorie.

Ea înţelese, totuşi, a doua zi, că ideea unei călătorii, a odihnei în după amiezile însorite, era

un vis. Se afla alături de Altgeld, când Mike Mac Donald telefonă şi-l auzi pe soţul ei răspunzându-i:

„Da… da, e exact… dumneata nu?… Am hotărât, asta-i tot… Asta-i tot… dar vorbeşte cât vrei, te ascult… Nu!… Ţi-am spus că hotărârea mea e definitivă. Eu sunt guvernatorul, dacă cumva ai uitat… Să se ducă dracului şi să rămână acolo… Partidul? El nu exista când s-a creat lumea şi lumea s-a schimbat şi se va mai schimba încă."

Închise telefonul, se aşeză şi-i spuse soţiei sale:

— Emma, va fi foarte greu. Nu va mai fi ca pe vremuri. Ai avut dreptate. Îl urăsc pe Gary şi pe mulţi alţii. Dar sunt şi oameni pe care-i iubesc. Ei îmi vor lua apărarea. Da, îl urăsc pe Gary. Vezi tu, şi-a scuipat veninul contra căpitanului Black şi a soţiei acestuia în articolul acela din „Century". Îţi aminteşti că Black a fost avocatul acelor oameni. Şi eu am fost avocat, Emma. N-are însemnătate că nu mă asemăn cu ei, că nu cred în ceea ce apără ei. Se spune că am încredere în justiţie şi aş fi putut să-i apăr, dar n-am făcut-o. M-am abţinut şi l-au spânzurat pe Parsons. Black, el i-a apărat, s-a dus la mormintele lor şi a spus un lucru pe care Gary nu i l-a iertat niciodată. Şi ştii de ce e acuzat Black? Că ar fi spus: *„I-am iubit pe oamenii aceştia. Nu i-am cunoscut înainte de a fi împovăraţi de acuzaţii, de griji. Dar pe măsură ce lunile treceau şi descopeream în cuvintele lor dovada dragostei lor pentru popor, răbdarea lor, bunătatea şi curajul lor, inima mea a devenit părtaşa cauzei lor"*. Iată crima lui Black; şi ştii ce a făcut soţia lui? Într-o scrisoare către „Daily News", a scris această frază criminală: *„Citind diferitele ziare, mi-am amintit de cuvintele Mântuitorului: «Pentru care din binefacerile mele mă ucizi tu cu pietre?»"*. Şi astfel, Emma, el a meritat ura lui Gary. Acuma e rândul meu. Să ştie că-l dispreţuiesc, pe ei şi tot ceea ce reprezintă.

XVI

M.E.S. Dreyer era bancher, cetăţean al oraşului Chicago, cu dreptul câştigat de a se numi stâlp al societăţii, şi dac-ar fi dormit liniştit, istoria nu şi-ar fi amintit nici de el, nici de fălcile sau de mustaţa lui, de afacerile pe care le învârtea, de câştigurile lui sau de clubul din care făcea parte şi nici de felul ţigărilor pe care le fuma. Dar iată, nu dormea deloc şi, când aţipea, visa patru fantome care-i spuneau:

— Dreyer, tu, ne-ai ucis.

Doctorul lui îi dădea somnifere:

— Prostii, îi spunea el. Mare pagubă că au murit.

— N-am făcut decât ce mi-a dictat conştiinţa. N-am nicio vină, repeta Dreyer.

— Absolut niciuna, spunea doctorul.

— Dar nu dorm.

— Eşti neliniştit.

— Şi dacă dorm, nu mă odihnesc. Am visuri înspăimântătoare.

— Nu te lăsa, declara doctorul. Ăsta e lucrul cel mai însemnat. Reacţionează.

Dar sfatul se arăta nefolositor. Nimeni din jurul lui Dreyer n-avea ceva împotriva lui. Ani de zile nu fusese nicio serată a clubului lui, niciun dineu, nicio convorbire în care, mai devreme sau mai târziu, să nu se pună problema clasei muncitoare; şi cine ar fi putut să aibă ceva împotriva lui Dreyer, pentru că luase parte la complotul urii? Ura împotriva muncitorului, teama de muncitor, deveniseră tot atât de fireşti ca şi faptul că se îmbrăca sau mânca ajutându-se de mâna dreaptă sau îşi punea pălăria când ieşea din casă. Astfel că nu era de mirare că, odată numit preşedinte al juriului în afacerea din Haymarket, făgăduise, vesel şi cu paharul de whisky în mână, moartea acuzaţilor. Nu era de asemenea de mirare că spusese pretutindeni că acuzaţii vor fi spânzuraţi cu orice preţ şi nici că susţinuse

condamnarea cu atâta violenţă încât tot oraşul putu să spună:

— Dacă cineva merită felicitări, apoi acela e Dreyer.

Ceea ce e surprinzător, e că Dreyer îşi pierduse toată liniştea sufletească, după moartea celor patru condamnaţi. Conştiinţa lui îl trăda într-atât, încât începuse să se considere un criminal. În ciuda urii pe care o avea împotriva socialismului şi a groazei pe care i-o inspira comunismul, nu izbutea să se convingă că era nevinovat de moartea lui Parsons şi a celorlalţi.

Încercă deci să repare răul făcut, dând bani pentru a sprijini cererea de graţiere, semnă petiţii şi-i făcu pe alţii să semneze, avu chiar discuţii neplăcute cu soţia lui şi cu cei din preajma lui, dar liniştea lui depindea de graţierea acelor oameni şi el ştia asta. Îi telefona atât de des lui Altgeld, încât acesta sfârşi prin a-l întreba pe Schilling ce însemnau toate astea. Schilling îi explică, adăugând că Dreyer ţinea să obţină el însuşi graţierea celor trei oameni. Prima reacţie a lui Altgeld fu de dezgust.

— Ducă-se dracului, spuse el.

— Vei avea nevoie de ajutor în afacerea asta. Lasă-l să acţioneze, insistă Schilling.

Altgeld sfârşi prin a primi, şi când Dreyer telefonă, Dose, secretarul, îi fixă o audienţă.

— Pregătiţi numaidecât actul de graţiere spuse Altgeld, dar, în secret. Whitlock să-l redacteze şi să-şi ţină gura.

Apoi, după câteva clipe:

— Trimiteţi-mi-l pe Hinrichsen.

Buck Hinrichsen era preşedintele Federaţiei democratice a Statului şi i se încredinţase Secretariatul de Stat. Intră cu oarecare obrăznicie în biroul lui Altgeld, pentru care nu prea simţea prietenie. Altgeld, care scria, îl pofti să se aşeze, apoi spuse:

— Buck, îi graţiez pe anarhişti.

— Cum?

— M-ai înţeles foarte bine. Am dat ordin să se redacteze graţierea şi mesajul meu este la tipar. Mi-am precizat motivele şi când vei citi un exemplar, vei pricepe totul.

— Şi găseşti că dai dovadă de o mare şiretenie?

— Nu e vorba de şiretenie. O fac pur şi simplu.

Privindu-l pe Hinrichsen, adăugă:

— Vrei să semnezi tu însuţi graţierea, sau vrei să-i spui secretarului s-o facă?

— Nu ştiu. Toate astea mi se par cam neobişnuite şi nu-mi plac deloc.

— Nu te-am chemat, ca să te întreb dacă-ţi place, îi spuse liniştit Altgeld.

— I-ai spus lui Mike?

— Eu sunt guvernatorul, spuse Altgeld zâmbind. E un lucru lămurit, Buck? Cel puţin deocamdată, eu sunt.

XVII

Lui Altgeld îi făcu mare plăcere să vadă faţa lui Whitlock, când acesta aduse graţierea. Tânărul îl privea cum nimeni nu-l mai privise vreodată. Altgeld era la biroul său şi, în partea cealaltă a camerei, sub portretul lui Lincoln, în culmea nervozităţii, sta bancherul cu faţa puhavă, foarte atent.

— Iată graţierea, domnule, spuse Whitlock.

— Dumneata ce părere ai? îl întrebă Altgeld.

— Sunt fericit, foarte fericit, domnule.

— Dac-ai fi fost în locul meu, ai fi făcut la fel, nu-i aşa?

— Cred că da, domnule. Sper c-aş fi făcut-o.

— Iată-l pe domnul Dreyer, spuse Altgeld. Şi acesta e Brand Whitlock, funcţionar la departamentul de Stat. Brand, domnul Dreyer va

duce el însuşi graţierea la Joliet şi îi va scoate pe condamnaţi.

Whitlock, zăpăcit, se întreba ce trebuia să spună.

— Sunt încântat, reuşi el să spună.

— Ei bine, era timpul.

— Domnule, îmi îngăduiţi să vă pun o întrebare?

Altgeld tocmai semnase graţierea şi o usca acum cu îngrijire.

— Dă-i drumul, spuse el, fără să ridice capul.

— L-aţi cunoscut pe Albert Parsons?

— Nu l-am văzut niciodată, răspunse cu oarecare răceală Altgeld.

— Ah!

Guvernatorul împături foile şi le întinse lui Dreyer. Acesta rămase câtva timp nemişcat, apoi se repezi la birou, pentru a le lua. Era foarte congestionat la faţă.

— Ei bine, domnule guvernator, ei bine, nu ştiu ce să spun… murmură el, apoi începu să plângă. Lacrimile îi curgeau pe faţă, de-a lungul obrajilor graşi. Se duse la fereastră, ca să şi le ascundă, ca să le ascundă de Whitlock, care, foarte stânjenit, privea în pământ.

— Poţi pleca, Brand, spuse Altgeld.

— Mulţumesc domnule… pentru tot.

Tânărul ieşi. Altgeld îşi privi ceasul şi spuse, cu puţină asprime:

— Veţi pierde trenul, domnule Dreyer.

— Vă rog să mă scuzaţi, îmi pare rău.

— Vă rog.

— Aş vrea să vă explic.

— Ştiu. Dar nu trebuie nici să vă scuzaţi, nici să vă explicaţi.

— E ridicol din partea mea. Emoţia…

— Veţi pierde trenul dacă nu plecaţi acum, domnule Dreyer.

După plecarea bancherului, Altgeld răsuflă uşurat. Nu-i un lucru prea plăcut să vezi un om

plângând, mai cu seamă când n-ai nicio simpatie pentru el. Îşi chemă secretarul:

— Dose, îi spuse el, crezi că trebuie să fac o declaraţie?

— Veranda e plină de ziarişti.

— Ce spui?

— Că e evenimentul cel mai însemnat care s-a întâmplat de când generalul Lee s-a predat nordiştilor.

— Adevărat? Dar ce ai de eşti atât de nervos? Doar nu ne vor spânzura!

— Da, domnule.

— Spune-le că-i voi primi peste o jumătate de oră.

— Bine, domnule…

— Dar ce dracu' ai? Ţi-e frică?

— Am poate prea multă imaginaţie, domnule.

— Ei bine, dă-o-ncolo de imaginaţie, du-te şi anunţă-le ce ţi-am spus.

Emma era în camera ei şi cosea un guler alb la o rochie. Se întoarse spre el zâmbind, cu chipul fericit. El o sărută, se aşeză pe un scăunel şi începu s-o privească, urmărind-o cu ochii.

— Atunci? S-a făcut? îl întrebă ea, continuând să coasă.

— S-a făcut..

— Îţi pare rău?

— Dar ţie? întrebă el.

— Poate, puţin. Sunt ambiţioasă, Pete. Presupun că am fost întotdeauna. Tu trebuie s-o ştii mai bine. Doream să ajungi cea mai mare personalitate a ţării. De altfel asta şi eşti!

El începu să râdă.

— Dar nu sunt prea curajoasă, Pete. Mi-e teamă, mi-e totdeauna teamă. Pe vremuri chiar tu mă speriai.

— Nu zău?

— Da, Pete. Ei bine, mi-e încă frică, dar nu-mi pare rău de ce-ai făcut. Aş vrea să fac şi eu ceva asemănător. Dar nu cred că aş îndrăzni.

— Cred că facem din ţânţar armăsar şi că nu se va petrece nimic.

— Pete, dacă s-ar întâmpla ceva rău, ai putea să pleci şi să fim fericiţi împreună?

— Să, fug?

— Dacă ei te-ar sili, Pete?

El se încruntă, o sărută şi se întoarse la biroul lui.

Ziariştii intrară şi se năpustiră asupra lui.

— Daţi-i drumul, le spuse el.

— Ne daţi voie să publicăm întocmai ceea ce spuneţi?

— Nu.

— Aşadar, i-aţi graţiat pe anarhişti?

— Exact.

— E o măsură de indulgenţă, domnule?

— Nu, e o reabilitare absolută, declară încet Altgeld. Oamenii ăştia n-au fost niciodată vinovaţi. Vi se va da motivarea hotărârii mele şi o veţi putea publica întocmai.

Se auziră exclamaţii de mirate. Tocurile scriau cu furie.

— Motivele acestea susţin că Parsons, Spies şi ceilalţi au fost de asemenea nevinovaţi?

— Întocmai.

Ziariştii trecură prin câteva clipe de uimire. Cu coatele pe birou, cu faţa între mâini, Altgeld îi privea cu ochii lui albaştri, strălucitori şi satisfăcuţi.

XVIII

În noaptea aceea, în timp ce el dormea, se răspândi în toată ţara ştirea că guvernatorul Statului Illinois îi graţiase pe anarhişti. Toată noaptea, telegraful ţăcăni şi amănuntele care soseau, extrasele din mesajul de graţiere, comentariile guvernatorului făcură ca la San Francisco, Savanah şi în Georgia ziarele în curs de tipărire să-şi întârzie apariţia. Se convocară

comitetele de redacţie şi proprietarii ziarelor fură treziţi la miezul nopţii. Preşedintele Cleveland află ştirea tocmai în clipa în care se urca în pat, şi începu să măsoare odaia în lung şi în lat, înjurând încetişor. Apoi convocă pentru a doua zi de dimineaţă un consiliu de cabinet. Cât despre Mike Mac Donald, el nu dormi toată noaptea. Patroni furioşi, curtieri şi agenţi de bursă mai mult sau mai puţin importanţi, foarte agitaţi, năvăleau la el pentru a-şi spune părerea. Apoi veni rândul lui Marshall Field care-şi expunea părerea cum nu se poate mai limpede. Activitatea agenţiei de detectivi Pinkerton, care slăbise mult în ultima vreme, se intensifică şi trei industriaşi foarte importanţi stătură de vorbă cu Pinkerton însuşi. Telegramele îi făceau pe deputaţii congresului să sară din pat. Unii senatori îşi petrecură noaptea fumând. Cât despre Brand Whitlock, i se părea că niciodată nu se făcuse ceva asemănător. Simţea că Altgeld era una dintre cele mai importante figuri ale naţiunii, care alesese între justiţie şi tot ceea ce-i putea oferi viaţa. Emma, trezită din somn, visa la tânărul necioplit, analfabet şi sălbatic, care dorea atât de mult să ştie ce stă scris în cărţi şi care vorbea o limbă ciudată, jumătate germană, jumătate engleză. Dar guvernatorul dormea liniştit, fără vise.

XIX

Şi a doua zi bomba explodă.

Altgeld se sculă, îşi tunse puţin mustaţa şi barba, se privi în oglindă, apoi mâncă şi călări o vreme prin grădină, în aşteptarea ziarelor. Se simţea bine, cu conştiinţa uşurată: Parsons şi Spies puteau dormi liniştiţi în mormintele lor. Pe urmă se duse la birou. Secretarul său îi pregătise ziarele.

Aşa începu totul.

„Chicago Tribune” îşi înfrânase furia, căci deşi anunţa ştirea cu multă amărăciune, iată ce

spunea în pasajele cele mai aspre: *„Anarhiştii credeau că el, (Altgeld), nu era un străin numai prin naştere, dar şi prin gusturi şi aveau dreptate. E evident că în vinele lui nu curge nicio picătură de sânge american. Nu judecă şi nu reacţionează ca un american şi, în consecinţă, nu se poartă ca noi”*.

„Chicago Tribune” dădea doar tonul şi toate ziarele importante ale oraşului: „Noutatea”, „Inter Ocean” etc., îl urmară.

Tema era limpede, precis desenată, plină de subînţelesuri şi exprima o furie nemaiîntâlnită în ziarele americane. Pe măsură ce John Peter Altgeld citea, zâmbind, ziarele din sudul statului, din Cleveland, din vest, din est şi din nord, lucrurile luau o formă din ce în ce mai precisă.

Secretarul îl întrebă cu nervozitate:

— Vreţi să le citiţi pe toate, domnule guvernator?

— Firește că pe toate.

— Cred că această mânie e superficială, declară secretarul, încercând să dreagă lucrurile.

— Câtuşi de puţin.

Secretarul fu foarte mirat, văzându-l pe guvernator atât de bine dispus, dar, la prânz, Altgeld îi spuse soţiei sale:

— Ce e mai greu, e să ghiceşti la ce trebuie să te aştepţi. Aş fi putut graţia pe ucigaşul cel mai îngrozitor, pe invertitul cel mai desfrânat, pe falsificatorul cel mai dibaci, sau pe cel mai primejdios spărgător de case de bani, şi ei m-ar fi aprobat. Un singur lucru îi îmbolnăveşte: să le ataci puterea. M-am atins de oligarhie, Emma, şi nu mă voi opri aici, voi continua. Asta nu e decât începutul, dar voi merge până la capăt. Le-am dat să înţeleagă că justiţia lor nu e justiţie, ci o minciună ca şi tribunalele lor, ca şi întregul lor aparat de stat. Vor trebui să ţină seama de asta, pentru că poporul va fi cu mine.

I se aduseră alte ziare. Primul ziar venea de pe coasta de est şi purta ca titlu: *„UN JUDECĂTOR ANARHIST DISCREDITEAZĂ JUSTIŢIA”*. Un altul: *„GUVERNATORUL ALTGELD DECRETEAZĂ RUINA ŞI REVOLUŢIA”*.

— Acesta nu e poporul, spuse el. Emma, te rog, zâmbeşte.

— Nu pot, nu pot să zâmbesc când citesc asemenea lucruri.

— De ce? Pentru că nişte mari proprietari dictează tot ceea ce doresc ei să se scrie?

— Pentru că toată lumea citeşte. Doamne, dar toţi, fiecare ziar, fiecare ziarist, toţi…

— La ce te aşteptai?

— Şi totuşi, ai făcut bine, n-ai făcut nimic rău.

— Dar, Doamne Dumnezeule, Emma, nu încetezi să repeţi cuvintele astea: bine, rău. Nu există nici bine, nici rău. Trăim călăuziţi de principii nedemne, de un cod nedemn, şi eu şi tu! Asta este sistemul nostru murdar de viaţă.

— Credeam că…

— Că unii dintre ei vor fi cu noi? Vor fi şi din aceştia. Ziarele socialiste, cele câteva foi abolţioniste care mai există şi, ici-colo, câte un tip curajos, unul dintr-o sută. Le-am spus că justiţia lor nu e justiţie, că sunt capitalişti, că zidesc o lume pentru capitalişti şi toate acestea înseamnă război pe viaţă şi pe moarte…

— Şi pentru tine?

— Şi pentru mine. Să urle! Să trezească ţara! Sunt sătul de şobolanii ăştia murdari ca Mac Donald, Marc Hanna, Armour, de toţi traficanţii ăştia de voturi. În ţara asta sunt 75.000.000 de oameni şi sunt puternici, Emma, puternici! Eu vorbesc pentru ei şi ei mă vor asculta. N-au încă niciun ziar. În fiţuicile astea murdare nu răsună glasul lor. Dar putem crea un ziar, putem să le dăm un partid. Putem să-i facem să înţeleagă că

buletinele lor de vot sunt ca un ciocan pneumatic, în stare să-i facă pe şobolanii ăştia să intre în găurile lor.

Îşi continuă munca de guvernator, citea ziarele, poşta şi telegramele. Din când în când se înălţa o voce care, aşa cum spusese el, îl felicita. Dar restul, toţi ceilalţi, în ziua aceea şi în zilele următoare, erau plini de ură, îl înjurau şi-l ameninţau. Evenimentul începea să fie privit ca un fenomen extraordinar, căd nimic asemănător nu se petrecuse, nici măcar atunci când Booth îl asasinase pe Lincoln. Întreaga naţiune părea că se grăbeşte să-şi spună cuvântul. Era tratat drept străin, oamenii se îndoiau de cetăţenia lui, se tăgăduia că făcuse războiul, că era un copil legitim, se striga că trebuie să se trimită trupele federale împotriva capitalei statului Illinois, era învinuit de socialism, anarhism, comunism; se lăsa să se înţeleagă chiar că el însuşi condusese atentatul, era acuzat că e evreu şi că face parte dintr-un complot evreiesc internaţional; fu numit dictator, Neron, Ponţiu Pilat şi se pretinse chiar că avea şi o crimă pe conştiinţă şi multe alte lucruri greu de mărturisit. În aproape toate bisericile se ţinură predici împotriva lui şi ziarele care se îngrămădeau pe biroul său alcătuiau un adevărat atlas geografic: „Los Angeles Times”, „New York Times” „Atlanta Journal”, „Harpers Weekly”, „The Nation”, „New York Sun”, „Chicago Journal”, „Washington Post”, „Boston Herald”, „New York Herald”, „New York Tribune”, „Louisville”, „Courrier Journal”, „Pittsburg Commercial”, „Advertiser”, etc. Caricaturile îl arătau cu părul zbârlit, cu câte un pistol în fiecare mână, cu un cuţit între dinţi, cu o bombă, aruncând dinamită, sugrumând libertatea, zdrobind-o în picioare, bătându-şi joc de ea, băgându-i un cuţit în inimă, ochind-o pentru a o împuşca, violând-o.

Se auzeau uneori şi aprobări. Aproape toate ziarele socialiste şi muncitoreşti erau de partea lui.

Din când în când se găseau şi ziare mici, ziare din târguri pierdute, culese cu mâna de unul sau doi oameni, ziare care-l felicitau şi-şi arătau admiraţia şi dragostea lor pentru el. Dar acestea nu împiedicau schimbarea pe care Emma începea s-o întrezărească în el: părul îi albi şi mai mult, ochii îi erau din ce în ce mai roşii, iar spinarea i se încovoiase. Ea îl văzu într-o zi citind şi recitind o poezie murdară care apăruse în „New York Times”:

O Chicago sălbatic, când va veni
Timpul ruinelor,
Când Constituţiile, tribunalele şi legile
Se vor stinge odată cu credinţele?
Înalţă-ţi mâinile slabe şi vinovate
Dintre ruinele statelor prăbuşite,
Şi în timp ce zidurile vor continua să cadă,
Să scrii numele lui Altgeld pe porţile tale.

Se întoarse spre ea şi spuse:

— Nu e prea frumos, Emma, nu-i aşa?

— Cum poţi îndura toate astea?

— Toate astea şi tot ce va mai veni încă.

— Nu se va sfârşi niciodată?

— Nu e decât începutul, Emma. De abia acum pornim la drum. Nu e decât începutul şi pentru ei şi pentru noi.

Partea a patra
A DOUA SCHIMBARE

I

Într-o seară a lunii martie 1895, cina era pe sfârşite; o cină plăcută, tocmai pentru că era intimă. Altgeld, guvernatorul din Illinois, Emma, soţia sa şi Hinrichsen, secretarul de stat, stăteau sub marele candelabru de cristal, fericiţi şi plini de încredere. Emma îşi privea soţul cu o dragoste plină de admiraţie. Hinrichsen îşi spunea că nimeni nu-l privise vreodată aşa. Zâmbind, Altgeld umplu trei pahare cu vin alb şi propuse să le închine în sănătatea soţiei sale. Ea protestă, spunând că ar fi fost mai bine să se facă o altă alegere. Hinrichsen spuse atunci să se închine în sănătatea guvernatorului.

— Nu în sănătatea mea, Buck.

— Iată că a sosit totuşi ziua pentru care aţi muncit atât.

— Nu-i decât un început, ne mai rămâne mult de făcut.

— Atunci, să bem pentru început, spuse Hinrichsen. Pentru succesul proiectului.

Guvernatorul aprobă şi se sculă cu paharul în mână. Trebui să se sprijine de marginea mesei, pentru ca să nu cadă. Zâmbi din nou când văzu o umbră de nelinişte în privirea soţiei sale.

— Pentru partidul poporului, spuse el simplu.

Soţia lui se ridică, înconjură masa pentru a-i întinde braţul, dar el o refuză cu un gest plin de supărare.

— Du-te în salon cu Buck, draga mea, îi spuse el. Ei vor veni îndată.

Şi fiindcă ea continuă să-l privească, el adăugă:

— Mai am încă de lucru. Trebuie mai întâi să termin lucrul.

— Cred că nu-i vei face să aştepte!

— Cheamă-mă când sosesc.

— Bine.

El se întoarse şi plecă. Hinrichsen se uită la Emma: ea dădea din cap. El îi oferi braţul dar ea nu se mişcă până ce Altgeld nu plecă din odaie. Trupul ei părea gata să se prăbuşească.

— Va trece şi peste astea, Emma, zise Hinrichsen.

— Da.

— E obosit. Când te gândeşti la ce a făcut, la tot ce a trebuit să îndure în aceşti doi ani, Doamne Dumnezeule! Trebuie să ţii seama de toate astea! Jumătate din ţară e împotriva lui şi-l urăşte, dar cealaltă jumătate ar săruta şi urma paşilor săi.

Se îndreptau spre salon, când ea se opri deodată şi-l privi în faţă:

— O spui pentru mine? Aş putea să mă gândesc la asta acum? Ştii că e atât de bolnav încât mi-e teamă că va muri?

— Nu. Apoi adăugă domol: Fără îndoială ştiam că e bolnav.

— L-ai văzut cum umblă?

— Da.

— Are 48 de ani şi se apropie de moarte. N-a cunoscut decât lupta şi niciodată nu s-a bucurat de cea mai scurtă odihnă, de puţină pace. M-am săturat. Copilăria luă, groaznica lui copilărie, era firesc să-l împingă spre ceea ce a făcut acum, dar nu vreau să termine aşa. Vreau să plec cu el, să se bucure de puţină linişte.

Hinrichsen aprobă.

Ea zâmbi şi deveni din nou gazda desăvârşită.

— Nu ştie ce e pacea şi cum te poţi folosi de ea. Buck, poţi găsi ţigări în dulap. Serveşte-te. Coniac?

— Cu plăcere, Emma. Mulţumesc.

Se aşează pe un scăunel acoperit cu creton înflorat, îşi încrucişă mâinile şi căpătă aerul delicat al unei femei încântătoare care, deşi cu părul argintiu, putea încă să placă.

— Oare va izbuti să iasă din toate astea? îl întrebă ea pe Buck, care răspunse:

— Dar dumneata ce crezi?

— El poate să izbutească orice. Îmi amintesc de vremea când nu era decât un copil, cu un puternic accent german, când citea cu mare greutate, urmărind cuvintele cu un deget murdar. Pe atunci, după cum ştii, s-a îndrăgostit de mine.

— Ştiu.

— Şi nu vrea să moară. Nimeni nu vrea să moară, Buck. Au încercat să-l doboare pentru că a graţiat trei nevinovaţi, dar el a ieşit din toate acestea mai mare, mai impunător şi poporul, Buck, poporul…

— Emma!

— Îl iubeşti, nu-i aşa?

— Da.

— Dar la început l-ai urât. Toţi încep prin a-l urî.

— Îl iubesc foarte mult.

— Nu te teme, nu voi deveni isterică, Buck. În curând, Schilling va fi aici cu Joe Martin. Darrow şi Sam Mac Cornell, şi va fi ca-n vremurile bune de odinioară, nu-i aşa?

— Întocmai.

— Îmi va spune să plec. Nu sunt conversaţii pentru femei, desigur, dar într-o zi vor fi. Îmi va povesti totul, amănunţit, când va veni la culcare. Bănuiesc că asta-l ajută să vadă mai limpede situaţia.

— Eşti o femeie extraordinară, zise Hinrichsen.

Dintr-un port-ţigaret de aur scoase o ţigară, o tăie la un capăt şi o aprinse.

— Ai trăda vreo taină dacă mi-ai spune pentru ce îl urăşte atât pe preşedintele Cleveland?

— O ştii prea bine.

— Ştiu ce ştie toată lumea, Emma. Că în timpul marii greve de la Pullman, preşedintele a trimis trupele federale şi Pete a fost silit să se supună. Dar, trebuie să mai fie ceva! Fireşte că nu te sileşte nimeni să mi-o spui.

— Nu ştii că un om poate să se vândă cu trup şi suflet? Nu ştii că un preşedinte poate să fie un vândut? Ţii să ştii pentru ce Pete îl urăşte pe Cleveland? Pentru că e laş, prost şi fricos şi pentru că s-a vândut. Când a venit în Ohio cu trupele, tunurile şi oamenii lui gata la orice, pe care i-a numit imediat agenţi federali, Pete era gata să lupte împotriva lui. Perfect, dar ce s-ar fi întâmplat? Miliţia Statului împotriva trupelor federale? Pete ştia ce ar fi însemnat asta. Ar fi fost prea mult şi oamenii de la Pullman n-ar fi putut rezista. Erau nişte nenorociţi ai căror femei şi copii n-aveau ce mânca, şi care hotărâseră să se unească pentru a-şi cere dreptul la viaţă. Armata interveni, totul luă sfârşit. Mai întrebi pentru ce-l urăşte Pete pe Cleveland? Nu e o taină.

II

Guvernatorul era în biroul său. Se simţea ca un om a cărui casă au luat-o apele, în timp ce acoperişul se prăbuşeşte, zidurile crapă şi podelele putrezesc, şi care nu e în stare să oprească distrugerile vremii.

Se aşeză cu capul între mâini, în întuneric. Cu umerii, faţa şi mâinile, prăbuşite peste birou, stătea nemişcat, pierdut şi îngrozit, căutându-se pe el însuşi, căutând cu deznădejde ceva trainic de care să se agaţe. Imagina lui Parsons îi sugeră pe aceea a unui om lipsit de frică. În pragul morţii, Parsons nu se speriase. Era tânăr, puternic, zâmbitor şi mult mai plin de credinţă decât el. Mai mult, avea un ţel, unul singur. Parsons îndurase foamea, vorbise unor mulţimi înfometate şi zdrenţuite, fără să fi

avut un ban în buzunar, fără să fi cunoscut vreodată gustul vinurilor scumpe şi al meselor alese. Amintirea lui Parsons îi mări deznădejdea, dar mânia înlocui repede în inima lui orice sentiment de neputinţă. Parsons dormea liniştit, dar nici el, Pete Altgeld, nu avea conştiinţa încărcată. Luptase cum putuse împotriva lui Pullman. Luptase împotriva preşedintelui. Nimic din tot ce se urzea împotriva lui nu putea să-l atingă. La New York se spunea despre el că era un Bur fără cap, un Johan Most fără cinstea aceluia, un Eugen Debs fără curajul lui. Fără curajul lui Debs, îşi repetă el mereu. Debs era la fel de curajos ca şi Parsons. Erau amândoi croiţi din aceeaşi stofă şi de aceea dorise atât de mult să-l întâlnească pe Debs în timpul grevei de la Pullman. Schilling aranjase o întâlnire, dar Debs nu venise. Oare la ce se gândise în timp ce-l aştepta pe Debs? Ce idei îi trecuseră prin cap? Preşedintele Statelor Unite trimisese trupe împotriva statului liberal Illinois, dar el îl înfruntase pe Preşedinte. Ce s-ar fi petrecut, dacă miliţia lui ar fi tras? Oare e cu putinţă ca istoria să depindă de fire atât de subţiri? Oare totul e scris dinainte în societatea asta imposibilă, la făurirea căreia contribuise? I se păruse că o întreagă perioadă a istoriei se apropia de sfârşit şi că ceva nou era pe cale să iasă din haos, dar Debs nu venise. Poliţia federală îl arestase, şi visul, de abia întrezărit, se spulberase. Va întrebuinţa acum un alt mijloc, un mijloc mai sigur. Nu era nici Debs, nici Parsons, ci doar un simplu democrat sau, cum se spunea, cel mai bun pe care-l avusese America.

Glasul soţiei lui răsună deodată în întuneric:

— Pete?

— Da.

— De ce stai în întuneric?

— Am aţipit.

— Nu te simţi bine?

— Ba foarte bine.

— Eşti sigur că nu…

— Niciodată nu m-am simţit mai bine.

— Au venit. Toată lumea te aşteaptă.

— Ah!

— Am scos coniacul şi ţigările. Eşti sigur ca te simţi bine?

— Foarte bine. Nu mă aştepta pe mine, ca să te culci, Emma.

Aşa-i spunea în fiecare seară, dar ea-l aştepta întotdeauna, continuând vreo broderie nefolositoare, până ce lumina sură a zorilor împrăştia umbra din jurul lămpii ei.

III

Spre miezul nopţii, fumul ţigărilor formase în salon o ceaţă deasă şi cei mai vârstnici aveau acea faţă cenuşie pe care o dau anii şi oboseala. Darrow părea pierdut într-un fel de visare interioară, Joe Martin stătea pe jumătate întins pe sofa, Schilling, închircit, şi Hinrichsen, călare pe un scaun. Sorbindu-şi din când în când coniacul, Mac Connell spunea guvernatorului:

— Populismul e o cauză pierdută. Orice ai face, e o cauză pierdută. Partidul poporului e mereu înfrânt şi peste 10 ani nu va mai exista.

— Dar eu îţi repet pentru a zecea oară că nu e vorba de populism.

— E acelaşi lucru, zise Joe Martin.

— Ei, drace! Nu sunt socialist, măcar tu ar trebui s-o ştii, dacă alţii n-o ştiu în ţara asta idioată. Sunt guvernatorul democrat al unuia dintre cele mai importante state industriale. Nu sunt populist, sunt democrat! Cum să-ţi bag asta în cap?

— Pete, Pete, o clipă, interveni Hinrichsen. Eşti obosit. Toţi suntem obosiţi. Să nu ajungem la grosolănii.

Apoi, întorcându-se către Mac Connell:

— Sam, îngăduie-mi să pun problema altfel. Partidul e putred. Îmi vei spune că ăsta e punctul meu de vedere. E de fapt al lui Pete şi al meu. E

într-atât de putred încât n-are nicio importanţă dacă-i votezi pe democraţi sau pe republicani. Să presupunem că republicanii îl prezintă în alegeri pe Mac Kinley, cum o vor face de altfel, şi democraţii, din nou pe Cleveland. Ce deosebire va fi în asta?

— Nu fi stupid, dragă.

— Evident, unul e democrat, iar celălalt republican, dar în ochii unor oameni ca Morgan, Vanderbilt, Rockefeler, Armour, Mac Cormick, Gould, e exact acelaşi lucru. Puţin îi interesează dacă e unul sau celălalt. Pentru ei nu sunt două partide, ci unul singur. De douăzeci de ani încoace monopolurile au crescut în aşa hal, încât îmi pare nişte porci uriaşi împăiaţi şi umpluţi cu aur.

— Iar eu îţi spun că e vorba de socialism.

Altgeld interveni tăios.

— Schilling, explică-i te rog puţin ce vasăzică socialism.

Schilling se mişcă pe sofa, Darrow zâmbi, în timp ce Joe Martin se juca atent cu un ban de argint.

— La naiba cu socialismul! suspină Hinrichsen, iar Schilling spuse cu blândeţe:

— Nu e socialism, Sam. Pentru nimic în lume. Socialismul nu îngăduie proprietatea privată a mijloacelor de producţie: Noi nu ne propunem asta. Deci nu suntem socialişti.

— Nu-mi daţi lecţii ca unui copil, vă rog, mârâi Mac Connell.

— Stai puţin, interveni Altgeld. Să ne înţelegem. Partidul nostru e partidul oamenilor de rând şi aşa a fost de când l-a întemeiat Tom Jefferson. Citiţi pe Jefferson. El a întemeiat un partid, pentru oamenii de rând, un partid care e stăpânit astăzi de monopoluri. Cleveland e servitorul monopolurilor şi partidul, de asemenea. Singurul cuvânt de trecere e banul. Întrebaţi-i pe micii burghezi, pe fermieri, sunt cu toţii pe cale să-şi piardă fermele. Întrebaţi-i pe micii oameni de

afaceri, cum au să-şi plătească datoriile. Dacă plătesc, dau faliment. Întrebaţi-l pe muncitor: în fiecare lună încasează cu un dolar mai puţin decât în luna precedentă. Avem deci cu toţii ceva de apărat în comun, de urmărit acelaşi scop: să li se dea argintul, şaisprezece dolari de argint pentru un dolar de aur. Vom avea de partea noastră pe fermieri, pe muncitori, pe micii comercianţi, statele producătoare; vom putea lupta şi-l vom putea răsturna pe Cleveland. Îl urăsc, desigur, şi vreau să i se ia puterea, dar doresc mai ales ca partidul să redevină el însuşi, adică partidul poporului şi nu al monopolurilor. Şi de credeţi cumva că suntem singuri, atunci vorbiţi cu oricare din aceia care au încercat să ţină piept milionarilor.

— Şi după ce scăpăm de milionari, întrebă Joe Martin, de unde mai luăm bani, Pete? Cred că nu-i nevoie să-ţi spun cât costă o campanie electorală.

— Ni-i va da poporul.

— Câte un dolar pentru fiecare hârtie de o mie primită de republicani.

— În cel mai rău caz, da. Dar nu vom fi singuri. Nici tu, nici eu nu suntem oameni săraci. De ce să vorbim de asta?

— E cu neputinţă, declară Mac Connell.

— Şi eu îţi spun că se poate. Putem să câştigăm statul Illinois şi să prezentăm la Congresul partidului o delegaţie puternică. Mai putem să ieşim şi în celelalte state producătoare, în statele agricole, în majoritatea statelor din sud. Sigur că e cu putinţă.

— Şi candidatul tău?

— Dick Bland, din Missouri.

— Nu, zău!

— De ce nu? întrebă Altgeld.

— Pentru că e o cârpă. Toţi sunt nişte cârpe! Mi-ai vorbit timp de trei ceasuri, Pete, şi ştiu că se poate face. Ai dreptate. S-a mai făcut, se poate face, şi ideea îmi place. Parcă mă văd la

Washington ţinând hăţurile şi mă încântă gândul de a-i trage un picior lui Cleveland, dar nu există decât un singur om în stare să încerce aventura asta şi să izbutească.

— Cine?

— Tu.

Se făcu tăcere. Îl priviră cu toţii pe Sam Mac Connell, pe acest judecător care ajunsese atât de repede la o putere asemănătoare cu aceea a lui Mike Mac Donald, apoi pe guvernator, pentru a vedea dacă zâmbeşte sau nu.

— Vorbeşti serios? îl întrebă Altgeld.

— Niciodată n-am fost atât de serios.

— Discuţia n-are rost, Sam. M-am născut în Germania. Aveam unsprezece luni când am venit în ţara asta.

— Nu mai spune!

— Ba da. Mi-ar plăcea să fiu preşedinte şi să mă încânt cu acest cuvânt, dar lucrurile stau aşa.

— Îmi pare foarte rău, Pete!

— N-are a face. Să vorbim de chestiunile noastre, e destul de târziu. Eu cred că se poate face, jur că se poate face. Sunteţi de partea mea?

Îl priviră pe rând fiecare.

— Sam?

O scurtă încuviinţare.

— Buck?

— Mai întrebi!

— Clarence?

O nouă încuviinţare.

— George?

Un zâmbet.

— Joe?

— Până-n iad, Pete.

— Are vreunul îndoieli?

— Eu, zise Mac Connell. Nu cred că Bland să fie în stare să-şi îndeplinească misiunea. În cel mai bun caz, vom provoca o sciziune în partid. Şi asta m-ar plictisi foarte mult.

— Nu vom provoca nicio sciziune.

— Şi sănătatea ta? întrebă Darrow. Vei duce tot greul pe umerii tăi.

— Mă simt foarte bine. Aş putea spune că niciodată nu m-am simţit atât de bine.

— Ţi s-au făgăduit bani?

— Vom mai vorbi despre asta mai târziu. Vom avea bani. Să începem încet, cu bani puţini. Mai întâi în sânul Federaţiei de Stat, domol, mergând încet dar sigur. Nu-i siliţi pe oameni. Lăsaţi-i să vină ei singuri. Lăsaţi-i să se deprindă cu ideea unui congres, care ar pune chestiunea banilor. Şi nu vă ocupaţi de alegătorii pe care-i conduc eu. Sunt poate destul de numeroşi ca să învingem, dar eu vreau un succes zdrobitor. Nu vom crea sciziuni, vom călăuzi partidul, îl vom îndepărta de est, de Wall-Street. Joe, tu te vei ocupa de Coughlin. Bathouse John a rămas atâta vreme adjunct, că e gata să moară în slujba asta, dar fă-l să aibă iniţiativă. S-ar putea să ajungă într-o zi primar! Să pregătească procesiunile, parăzile şi berea pentru iunie. Clarence, ocupă-te tu de publicitate. Nu pomeni numele meu. Vreau să rămân în afara acestei socoteli, dar ţin ca întreaga ţară să aibă ochii aţintiţi asupra Statului Illinois. Şi tu, George, vom avea nevoie de mişcarea muncitorească. Nu-i bine organizată, aşa e?

— Ar putea fi şi mai rău, spuse George simplu. Era mai obosit decât ceilalţi şi, la ora aceea târzie, părea sfârşit. Dar mişcarea muncitorească vă va susţine, urmă el. Pe cine alţii ar putea susţine?

— Ce vrei să spui?

— Sunt obosit, Pete. Mişcarea muncitorească vă va susţine.

— Să convocăm, cel puţin, o adunare pentru rezolvarea chestiunii banilor, Georges.

— Îţi făgăduiesc că vei avea 10.000 de auditori.

— Foarte bine. Ar trebui, chiar de luna viitoare, să fixăm congresul pentru iunie. Le vom

lua înainte celorlalte state cu un an întreg.

Continuară să vorbească şi nu se despărţiră decât la trei dimineaţa.

IV

Sub cercul de lumină al lămpii, Emma cosea o dantelă de Irlanda, galbenă, pe o faţă de masă; nu-şi ridică privirea când intră soţul ei şi nici nu-şi întrerupse lucrul. Altgeld o privea, întrebându-se cum ar fi reacţionat dacă ar fi rămas în salon şi se simţi deodată cuprins de tristeţe. Avusese, oare, vreun rost convorbirea pe care abia o terminase? Înfăptuirea ideii de a pune mâna pe putere şi a guverna o ţară atât de mare nu i se păru numai îndepărtată, dar chiar şi cu neputinţă. Cu încetul se linişti.

Se aşeză şi o privi pe Emma. Ea-şi lăsă lucrul.

— E foarte târziu, Pete, să ne culcăm.

— Am scos-o la capăt, Emma.

— Nici nu se putea altfel.

— M-au ascultat. N-au socotit propunerea nici cu neputinţă de realizat şi nici ca un vis de mărire.

— Bineînţeles, Pete.

— Şi mă simt bine.

El accentuă cuvintele.

— Mă simt foarte bine, stărui el, mai bine decât oricând.

— Perfect.

— Eşti supărată pe mine?

— Nu, Pete. Sunt obosită, asta-i tot. Dar tu, ieri te-ai culcat la două dimineaţa, astăzi, la trei. Cât timp crezi că vei rezista în felul ăsta?

— Te asigur că mă simt cum nu se poate mai bine.

— Bine.

Ea se sculă şi-şi trecu mâinile peste faţă.

— Pete, Pete, de ce urăşti cu atâta violenţă? Pentru ce eşti de două ori mai violent decât alţii?

De ce nu eşti şi tu ca ceilalţi?

— Niciun om nu seamănă cu altul.

— Desigur.

— Sam Mac Connell e cu noi. Emma, eu voi fi acela care-l va alege pe viitorul preşedinte şi voi fi secretar de stat, auzi tu? Eu voi fi cel care va hotărî ce va trebui făcut, unde şi cum…

— Pete!

— Emma, lasă-mă să visez. Va fi o luptă grea.

— Câteodată mi-e frică de tine, spuse ea, apoi, luându-i braţul: vino să te culci.

V

Din cauza oboselii, Schilling nu reuşea să adoarmă. De câţi ani îl urma orbeşte pe Altgeld? Amintindu-şi de trecut, îşi spuse că nu greşise urmându-l. În ziua în care cei trei deţinuţi de la Haymarket fuseseră graţiaţi, el se dusese la cimitirul din Waldheim, unde se ridicase un monument pe mormântul celor cinci morţi. Se ţinuseră discursuri. Sute de oameni veniseră să-i strângă mâna şi, printre ei, un om înalt, cu faţa uscată, care-i fusese prezentat ca Eugen Debs. Mai auzise numele ăsta! Ah, da, Gene Debs! Acesta strânsese mâna lui Schilling şi cuvintele lui aveau parcă o însemnătate mai mare decât a celorlalţi.

— Când se va scrie noua istorie, spusese el, istoria poporului, numele dumitale nu va fi uitat, Schilling.

Unii oameni îşi ştergeau câte o lacrimă.

— Mărturisesc că nu ştiu dacă merit o astfel de laudă, n-am făcut mai nimic, spusese Schilling, şi apoi, morţii nu vor învia.

Un irlandez scund şi slab stătea lângă Debs: era Brian Donahue, care văzuse cu ochii lui cum fuseseră trataţi muncitorii care luptaseră la Kolly Magiure.

Schilling dădea cu tristeţe din cap, dar Debs îi puse o mână pe umăr:

— Câteodată, spuse el, morţii trăiesc, totuşi. Când muncitorii sunt în grevă, Parsons şi Spies sunt alături de ei. Întreabă-l pe Brian dacă cei de la Kolly Magiure au murit.

— Sunt oameni care umblă, trăiesc, respiră, cumpără şi vând, spuse Brian, dar după cum sunt sigur că Isus Cristos a fost crucificat pentru că a voit să-i libereze pe oameni, tot atât de convins sunt că cei cinci martiri ai noştri trăiesc aşa ca voi şi ca mine. Vom cânta cântece despre ei, vom scrie povestea lor şi nepoţii noştri nu-i vor uita.

Ceea ce ai făcut nu-i deci de dispreţuit, spuse Debs.

— Fiecare dintre noi a făcut ce a putut.

— Dar ceea ce ai făcut dumneata… În sfârşit. Într-o zi, cât de curând, va trebui să-l cunosc pe guvernatorul dumitale.

— Altgeld!

— Ar consimţi?

— Am putea să ne mai vedem şi să stăm de vorbă.

A trecut un an, fără să se mai întâlnească. Debs era atunci în conflict cu compania Pullman şi cu aliatul ei, guvernul lui Grover Cleveland. Cu baionetele la arme, trupele federale erau cantonate pe străzile oraşului Chicago şi 3.000 de „desperados”[5] deghizaţi în agenţi federali, loveau şi asasinau muncitori şi familii de muncitori. Schilling îl întâlni pe Debs la cartierul general al grevei, un subsol luminat de un felinar, care răspândea o lumină palidă. Greviştii erau înconjuraţi şi mandate de arestare fuseseră emise împotriva conducătorilor lor. Fugeau dintr-un loc într-altul, ca nişte fiare urmărite. Debs păru totuşi încântat să-l revadă pe Schilling, îi strânse mâna cu căldură şi-l întrebă plin de nădejde:

— Ei, Schilling, se va hotărî oare să acţioneze?

— Ce poate să facă? Să arunce miliţia lui de stat împotriva poliţiei federale?

— El e guvernatorul.

— Vrei să provoace război civil? Dar, Doamne Dumnezeule, Debs…

— Dar ce se întâmplă acum nu e război civil? E nevoie să trimitem guvernatorului fotografii şi certificatele de deces ale muncitorilor care zac morţi pe străzile oraşului?

— Face tot ce poate. Nu cedează în faţa lui Cleveland. Luptă în singurul fel cu putinţă, sprijinindu-se pe lege şi constituţie. Trupele federale vor trebui să se retragă. Poporul e cu el, dar toate ziarele din ţară sunt împotriva lui. Au pornit împotriva noastră mai grozav decât atunci, împotriva anarhiştilor.

— Dar între timp vom fi învinşi.

— Nu poate să se declare pentru unii sau pentru alţii. Nu vezi, Debs, că dacă ar face asta, ar fi distrus? El pretinde numai să se aplice legea.

— Legea care l-a ucis pe Parsons, care ne zdrobeşte, ne înfometează, ne asasinează şi ne preface în fiare sălbatice.

— Îţi repet…

— Bine.

Debs se ridică. Era mai înalt decât micul dulgher; faţa lui trasă, cu aerul rătăcit şi trăsăturile de neuitat, o reamintea pe aceea a lui Altgeld.

— Bine, repetă el, întoarce-te la guvernatorul tău şi spune-i că muncitorii sunt ucişi şi înfometaţi sub administraţia lui ca şi sub oricare alta.

Schilling plecă. Debs îl rechemă:

— Aş vrea să-l întâlnesc pe Altgeld, dacă se poate.

Dar nu se întâlniră, pentru că Debs fu arestat.

Altgeld lansă o subscripţie pentru a veni în ajutorul muncitorilor de la Pullman. Însemna totuşi un ajutor. Faci ce poţi. Pullman mări numărul duşmanilor lui, numărul acelora cărora el le declarase război şi pe care voia să-i doboare, dar când Schilling încercă să-i spună că nu Pullman, ci sistemul era de vină, Altgeld strigă cu furie:

— Omul e de vină! Nu există lege în ţara asta care să încuviinţeze ca un om să se poarte ca un porc.

Schilling îl revăzu pe Debs. Era mai liniştit după înfrângere şi chiar mai hotărât şi mai încrezător decât în momentul culminant al grevei. Paloarea feţei lui părea să-i acuze pe temniceri, dar el vorbea domol, cu vocea calmă. Schilling îl întrebă dacă o ducea greu?

— Nu chiar atât de greu, spuse Debs. Am posibilitatea să citesc, să învăţ… şi într-o zi se vor petrece lucruri mari.

— Vrei să vorbeşti despre socialism?

— O grevă izbuteşte sau nu izbuteşte. Rezultatul nu aduce nimic definitiv. Chiar când reuşim, nu culegem decât firimiturile de la ospăţ.

— Am fost socialist: Ţara asta nu e făcută pentru socialism. Nici muncitorii nu-l vor.

— N-au idee de nimic. Îşi târăsc viaţa ca într-o peşteră.

— Ţi-e dor de soare, când nici nu ştii că există?

— Socialismul e o teorie. Mi se pare, câteodată, că e ideea unui visător, născocită de o minte bolnavă. N-a reuşit nicăieri.

— Nu s-a încercat niciodată.

— A existat Parisul.

— Parisul! Bietul meu Schilling! N-ai să-mi spui de Comuna din Paris că ar fi demonstrat falimentul socialismului, Cei de la Versailles şi prusacii au făcut tot ce trebuia ca să-i asigure căderea. Au ucis 30.000 de persoane. Uiţi atât de repede?

— În America, poporul nu-l vrea. La ce bun să visezi?

— Într-o zi…

— Dar astăzi, ce e de făcut? Avem, cel puţin, un om, pe Altgeld.

— Altgeld… murmură Debs.

— Nu crezi în el?

— E unul dintre ai lor. Este în slujba societăţii lor. Este un politician, nimic mai mult şi nimic mai puţin.

— Şi anarhiştii?

— Admit că are un anumit simţ al justiţiei. Dar gloanţele miliţiei nu sunt mai plăcute decât cele ale Pinkertonilor.

— Trebuie să crezi în el. Îl cunosc de ani de zile. Şi-ţi repet că e pentru popor, pentru muncitori. Crede în popor.

— Se poate.

— Pretinzi că Lincoln nu a făcut parte din rândurile noastre, că nu s-a luptat pentru noi, pentru popor?

— Pe atunci erau patru milioane de sclavi negri. Astăzi sunt douăzeci de milioane de sclavi salariaţi.

— Dacă muncitorii îl susţin pe Altgeld, situaţia se poate schimba. Nu se vor mai ucide şi nu se vor mai lovi muncitori. Justiţia nu va mai fi împotriva noastră, şi milionarii vor fi învinşi.

— Aş vrea s-o pot crede, Schilling. Aş vrea s-o pot crede.

Deşi încerca să doarmă, totuşi Schilling căuta să vadă limpede, dar nu izbutea şi sonului nu venea nici el.

VI

Nu se scursese nicio lună de la consfătuire, că Altgeld şi începuse să acţioneze. Lucra cu furie, convoca oameni, le scria, le arăta calea pe care trebuiau s-o urmeze, într-atât, încât în timpul Congresului partidului democratic din Illinois nu trebui să ia cuvântul: prin intervenţia masei delegaţilor se hotărî convocarea, la 5 iunie 1895, a unui congres special destinat să se ocupe de problema financiară. Asta se făcu repede, cu pricepere şi fără zgomot. Abia mai târziu fracţiunea condusă de Cleveland băgă de seamă că

i se întinsese o cursă. Dar nu reacţionă cu prea mare dârzenie. Fuseseră păcăliţi şi iată că Altgeld era gata să ia conducerea Federaţiei de Stat, datorită acestui extraordinar cal de bătaie: banii, a acestui truc uzat care slujise tuturor aţâţătorilor de tulburări din vest. Dar John R. Walsh, un bancher din Chicago, fu primul care înţelese toată însemnătatea evenimentului.

În sânul partidului democrat exista de ani de zile o prăpastie care se tot mărea: Populismul. El întruchipa dorinţa ţăranilor din vest şi din Middle Vest de a se alătura unui partid al poporului, urmare firească a politicii lui Thomas Jefferson dintre anii 1870 şi 1890. Dezvoltarea industrială îi dăduse o lovitură de moarte şi, în timp ce o parte dintre democraţi aderau la noua mişcare socialistă, cea mai mare parte şi cea mai dinamică ajungea să formeze aripa stângă democrată care apăra moneda de argint. Asociaţiile de fermieri, de mici comercianţi şi de negustori, văzând cum salariile lor scădeau din zi în zi, căutau cu disperare să împiedice dezastrul care-i pândea. Oamenii din popor nu erau bogaţi, dar când guvernul Cleveland încetă să mai cumpere argintul, ei sărăciră şi mai mult. Datoriile se îngrămădeau, fermele se vândură una după alta şi salariile continuară să scadă. Tuturor li se părea că moneda de argint ar dezlega problema. Şaisprezece dolari de argint pentru un dolar de aur, ăsta era după ei singurul mijloc de a pune capăt mizeriei lor. Şi-ar fi plătit datoriile, preţurile ar fi crescut, iar salariile ar fi sporit şi mai repede. I-ai fi putut vorbi ceasuri întregi unui fermier, fără niciun rezultat, de criza ciclică a capitalismului şi a trusturilor, dar dacă i-ai fi spus că nu existau destui bani, te-ar fi înţeles imediat, şi dacă i-ai mai fi spus că argintul putea să îndrepte totul, el devenea omul tău. Conducătorii muncitorilor încercau în zadar să demonstreze că adevărata problemă trebuia căutată în raporturile dintre producţie şi consumaţie, dar singurul lor

argument rămânând greva, şi grevele fiind înecate în sânge, nu mai izbuteau să convingă pe nimeni. Asistară la un fel de mistică a argintului. Chiar Altgeld credea că politica argintului va aduce înflorirea economică, sfârşitul crizei, ba chiar şi prăbuşirea trusturilor.

Walsh, bancherul, văzu în politica asta o ameninţare tot atât de mare ca şi mişcarea muncitorească. Telefonă Preşedintelui, şi timp de o oră îi vârî cuvintele în cap, cu forţa. Îi plăcea să întrebuinţeze cuvântul „revoluţie" şi repeta fără încetare:

— Îţi spun că e o revoluţie, Grover. Îţi repet că, dacă nu ajungem să zăgăzuim mişcarea, vom avea revoluţie.

— Nu-l vor asculta pe anarhistul ăsta murdar!

— Îl şi ascultă.

— Cei din Illinois, poate. Dar ţara? Nici gând.

— Dar, sfinte Dumnezeule, eşti orb?

— Atunci, ce propui?

— Scrie ceva, adresează un mesaj partidului.

— Ca să-i dau şi mai mare importanţă?

— În starea în care am ajuns, e mult mai bine decât să-i laşi să lucreze cum vor.

Walsh convocă la el pe Marshal Field, vreo câţiva bancheri şi oameni politici şi le repetă îndelung tezele lui.

— Dacă credeţi că se va produce o sciziune în partid, sunteţi nebuni. Nu asta e intenţia lui. În ce mă priveşte pe mine, aş fi fericit dacă asta i-ar fi intenţia.

— El încearcă să ne smulgă conducerea partidului, a întregului partid şi odată cu ea să cucerească ţara.

— Ar fi o nebunie, spuse unul.

— Nebunie! Voi numiţi nebunie ceea ce nu puteţi nici măcar concepe. Vă asigur că Pete Altgeld e omul cel mai primejdios din America,

dar nu ca anarhiştii, ah! nu! E primejdios pentru propriul nostru joc. Şi dacă nu va fi împiedicat…

— Va fi, îl întrerupse Marshal Field.

— Cum?

— Printr-un mesaj al Preşedintelui. Revolta asta neînsemnată va fi zdrobită în faşă. Spune-mi, Walsh, îi datorezi bani lui Altgeld, nu-i aşa?

— Da, răspunse gânditor Walsh.

Scrisoarea Preşedintelui sosi la Chicago, dar Altgeld ştiu s-o întâmpine cum se cuvine. Îi convocă pe ziarişti. Avea un fel aparte de a le vorbi, familiar şi liniştit, şi fiecare cuvânt al lui era plin de subînţelesuri pe care ziariştii le descifrau, deşi nu erau în stare să le reproducă. Adopta de fiecare dată o altă atitudine. De data asta părea că-şi înăbuşea o bucurie tainică.

— Ce credeţi despre scrisoarea Preşedintelui?

— Nimic bun, răspunse guvernatorul.

— Ce înţelegeţi prin asta? Nimic bun pentru cauza dumneavoastră?

— Când spun nimic bun, domnilor, înţeleg „nimic bun”. E prost scrisă. Nu face doi bani. Dacă altcineva ar fi semnat înşiruirea asta de cuvinte goale, toată ţara s-ar fi tăvălit de râs.

— Domnule guvernator, nu credeţi că exageraţi?

— Exagerez? Sfinte Dumnezeule! Închipuiţi-vă c-aş fi semnat-o eu.

Reporterii se uitară unii la alţii. Începură să zâmbească. Zâmbi şi el.

— Sunteţi scriitori. Vorbesc unor profesionişti.

Zâmbiră şi mai mult.

— Ce credeţi despre Preşedinte, domnule guvernator?

— Vreţi să spuneţi, în afară de faptul că a vândut ţara trusturilor şi sufletul său, Wall Street-ului?

Continuau să zâmbească.

— Fireşte, nu veţi cita cuvintele astea. De altfel nici nu se poate publica.

Mârâiră de plăcere şi se apropiară de birou. Le întinse o cutie de ţigări: „Luaţi, vă rog”. Cei mai apropiaţi se serviră. Erau havane excelente.

— Şi fiindcă veni vorba de Preşedinte, domnilor, cine l-a ales? Poporul. Dar poate că poporul s-a săturat de mania lui de a trimite trupele federale în state suverane, pentru a trage asupra greviştilor. La fel cum s-au săturat şi fermierii să-şi piardă fermele, numai pentru că nu ajung să-şi plătească datoriile şi nu uitaţi: cu fermierii nu te poţi juca. E greu să-i faci să înţeleagă. O ştiu foarte bine, pentru că tatăl meu a fost fermier. Cine ar avea curajul să le spună: „Fiţi răbdători şi veţi muri în curând de foame, dar veţi merge în ceruri şi acolo veţi fi răsplătiţi”? Ei bine, asemenea vorbe se înţeleg foarte greu. Ce vreţi? Sunt grei de cap. Şi atunci, poate că vor începe să se întrebe pentru ce Preşedintele lor democrat e atât de strâns legat de Wall Street şi pentru ce se împotriveşte, cu atâta tărie, politicii monedei de argint care le-ar îngădui să se elibereze de datorii? Sau se vor întreba de unde răsar toţi agenţii ăştia federali care au năpădit vestul ca nişte ploşniţe. Dar vreau să vă mai spun ceva, domnilor: vorbeam zilele trecute cu un muncitor: „Aşadar, eşti mulţumit că nu lucrezi 10 luni pe an?” „Deloc”, mi-a răspuns el. „Joe, i-am amintit eu, Preşedintele tău, la Washington, crede că cel ce spune asemenea lucruri făptuieşte o crimă contra statului.” Atunci Joe mi-a spus: „Ducă-se dracului! Dacă asta e părerea lui, e timpul să ne alegem altul.” Sunt ţigări foarte bune, domnilor, şi nu vă vor costa nimic.

Ziariştii se serviră din nou. Unul, de la „Inter Ocean”, nepăsător şi duşmănos, întrebă:

— Domnule guvernator, nu ne puteţi spune nimic despre faptul că Preşedintele vă atacă în mod direct?

— Vă voi spune o poveste, răspunse Altgeld. Într-o zi, Crocett, un ţăran, îl vede pe vecinul lui, Jones, ţintind ceva care se afla în bătaia puştii lui de vânătoare. Priveşte cu atenţie, dar nu vede nimic. Crocett se apropie, priveşte din nou şi pe urmă îl întreabă pe Jones ce ocheşte. „Ochesc un urs care s-a urcat în copacul de acolo”, spune Jones. Crocett priveşte din nou, nu vede nimic şi se întoarce spre Jones crezând că acesta a înnebunit. Dar, privind cu mai multă băgare de seamă fata vecinului său, începe să înţeleagă şi izbucneşte în râs. „Drace, izbucni Jones, deschizând ochii, mi-ai alungat vânatul.” „Sărmanul meu Jones, îi spune Crocett, ai ochit tot timpul un gunoi care ţi se prinsese de gene”.

VII

La 5 Iunie se întruni la Springfield congresul asupra monedei de argint. Bathouse John Coughlin, care organizase atâtea parade şi deschisese atâtea butoiaşe de bere încât nici nu le mai ştia numărul, prevăzuse totul, şi lucrurile se petrecură fără niciun incident.

Cu o seară mai înainte, pe sub ferestrele palatului guvernatorului, avusese loc o defilare. Delegaţii, braţ la braţ, cântau: „Altgeld, Altgeld, fiu al Illinois-ului!” Tot oraşul ieşise pe străzi şi sute de copii se amestecaseră printre manifestanţi. Bathouse John se dovedise un foarte bun organizator. Iubea sincer poporul şi considera acest fel de manifestaţii, nu ca o explozie de urlete, ci ca o întrunire veselă. Orchestra regiunii cântă bucăţile la modă pe sub ferestrele lui Altgeld, care se simţea adânc mişcat. Din dosul perdelelor, privea chipurile luminate de făclii şi se gândea la timpul care-i trebuise ca să pregătească tot ce se-ntâmpla acum. Privirea lui o întâlni pe aceea a Emmei şi el citi în ea răsfrângerea propriilor lui gânduri, a fricii şi a zăpăcelii sale.

Simţi deodată mâna tânărului Whitlock pe umărul lui şi înţelese că cei de pe stradă scandau numele lui. Dar nu putea să se mişte. Nu-i venea să iasă în stradă. O privi speriat pe Emma, în timp ce Whitlock îl grăbea:

Trebuie să cobori.

— Nu, făcu el din cap.

Spaima îl împietrea. Dar, Bathouse John năvăli în odaie urlând:

— Ce urale! Ce urale! Trebuie să le mulţumeşti.

El ieşi, salută şi uralele părură că se însutesc. Abia mai târziu îşi aduse aminte c-ar fi putut să le spună: „niciun compromis, mergeţi drept înainte”, sau ceva asemănător.

— 16 la 1, urla mulţimea şi Bathouse John îşi arunca pălăria în aer, ca un nebun.

A doua zi, John Peter Altgeld trebui să facă faţă, timp de cinci minute, unui congres, dezlănţuit, cuprins de o bucurie zgomotoasă. Când declară: „A venit clipa, pentru noi, democraţii, pentru noi, partidul democrat, să apărăm încă o dată democraţia şi nu plutocraţia”, se înălţă un urlet cum nu se mai auzise niciodată. Nu mai era vorba de opoziţie. Singura întrebare care se mai punea era aceea de a afla ce căi de atac îşi va alege Pete Altgeld. Era şeful recunoscut şi, în Illinois, partidul îl urma.

Când se spunea că e partizan al monedei de argint, izbucniră urlete de aprobare. „O monedă liberă şi un popor liber!” Se ridicară cu toţii ca unul, strigând: „Altgeld! Altgeld! Altgeld!”

— Vă vom arăta calea, declară Altgeld. Ne-am pronunţat pentru democraţie. Rămâne ca ţara să ne urmeze.

VIII

Dar după aceasta se lăsă în prada deznădejdii. Încordat, deznădăjduit, nu mai putea să doarmă.

Noaptea devenise pentru el o lungă suferinţă şi simţea durerea pătrunzându-l până la oase, muşcându-i fiecare mădular. Stătea în întuneric, dându-şi seama că era pe moarte, că sărmanul lui trup, bolnav şi urât, depăşise demult faza reparaţiilor şi a întineririi. Emma, privindu-l, se simţea mai aproape de el decât oricând.

Peste ţară se ridica umbra unui om, o umbră asemănătoare aceleia a lui Lincoln sau a lui Jackson, aceea a unui erou popular despre care oamenii vorbesc în dughene, în ferme şi chiar pe şantiere. Ce amar şi ridicol apărea faptul că a trăi, a mânca şi a dormi cu această umbră nu-ţi inspira decât o milă nesfârşită, care înlocuia orice alt sentiment. Altgeld era câteodată ca un copil care se lăsa faţă de Emma în voia crizelor de mânie sau a izbucnirilor nejustificate, pentru ca apoi să-şi ceară iertare. Cu toate astea el creştea în ochii ei. Măreţia soţului ei impunându-se tuturor, o făcu să se îndrăgostească din nou de el.

Pentru prima oară, succesele soţului ei erau şi ale ei şi o mişcară până în adâncul sufletului. Când Congresul din Illinois trâmbiţă chemarea şi când celelalte state, Missouri, Texas şi Mississipi, îl urmară, ea fu şi mai fericită decât el.

Când Cleveland plecă în sud, pentru a atrage de partea lui toată regiunea aceea a ţării, ea-l sfătui pe soţul ei să plece în fruntea unei delegaţii la expoziţia bumbacului, care se ţinea la Atlanta şi turneul lui triumfal în sud o bucură cum n-o mai bucurase nimic până atunci. Acum stăteau ore întregi de vorbă, într-un fel nou, spărgând gheaţa aceea tainică ce rămâne uneori toată viaţa între două fiinţe. Împărţeau ceea ce nu împărţiseră niciodată: idei, îndoieli şi planuri, chiar dacă toate astea erau încă neprecizate, înecate în necunoscut.

Buck Hinrichsen o întâlni într-o zi de vară în grădina publică şi-i spuse:

— Pe cinstea mea, Emma, s-ar spune că ai moştenit un milion de dolari.

— Chiar aşa mă simt.

Adevărul era că prin omul acesta care era soţul ei, ea căpăta deodată conştiinţa de patrie, înţelegea de ce atâţia oameni spuneau că Altgeld era produsul cel mai american pe care-l întâlniseră. Dragostea, pe care o purta ţării ei, nu era un sentiment obişnuit sau simplu, în genul acelui patriotism pe care ea-l aprobase atâta vreme, ci un sentiment de solidarizare cu milioanele de oameni veniţi din toate colţurile globului, un simţământ de plinătate care nu se mai putea mulţumi cu gândul la cutare sau cutare naţiune, ci cuprindea ideea unei societăţi a naţiunilor, singura nădejde a oamenilor.

Într-o seară, când Brand Whitlock şi Bill Dose veniseră la cină – guvernatorului îi plăceau cinele intime şi tineretul – se vorbi despre Tolstoi. Altgeld citea toate cărţile lui Tolstoi, publicate în America, fiindcă găsea în ele o hrană mai consistentă decât în oricare alt scriitor englez sau american al epocii. În seara aceea el făcu o comparaţie între Tolstoi şi Mark Twain, dar Emma şi Whitlock protestară. Pentru Emma, Mark Twain era un clown şi Whitlock întrebă:

— Cum poţi compara „Tom Sawyer” sau chiar „Huckleberry Finn” cu o operă ca „Război şi Pace”? Nu cred că e cu putinţă.

— Comparaţia e posibilă cu Dickens, dar nu cu Mark Twain, întări Emma.

— Dickens? Ah, nu! exclamă Altgeld. Nu e nici acelaşi suflu, nici aceeaşi frază. Ce se cere unui scriitor? Hai, Brand, dumneata care îţi petreci nopţile zgâriind hârtia. Ce-i ceri?

— Ce-mi cer mie însumi, domnule?

— Oricui. Lecturilor dumitale.

— Nu ştiu. Nu m-am gândit niciodată. Le cer poate, să mă distreze.

— Asta-i tot?

— Oare nu depinde totul de ceea ce cauţi, distracţie sau cultură?

— Să nu vorbim de cultură, Emma. Am dat acestui cuvânt un înţeles atât de plictisitor, încât a ajuns să se opună distracţiei.

— Oare trebuie să citesc lucrările tale de drept, pentru a mă distra?

— Emma, tu rămâi prizoniera unei concepţii. În cărţile mele găseşti mai multe drame decât în oricare din romanele tale. În ele e un amestec de bine şi de rău, de crime şi de găinării, întreaga gamă a neplăcerilor pe care un om poate să i le facă altuia. Dar în felul acesta ieşim din subiect. L-am întrebat pe Brand ce cere unui scriitor, şi el mi-a răspuns: „Să mă distreze", ceea ce, într-un anumit sens, e exact.

— Îi cer altceva, domnule, dar nu ştiu cum să mă exprim.

— Să vedem dacă nu vom izbuti împreună. Când îl compar pe Mark Twain cu Tolstoi, o fac pentru că unul a găsit sufletul Americii, iar celălalt cunoaşte sufletul Rusiei, în timp ce Dickens n-a izbutit să iasă din mentalitatea lui de negustor. N-am fost niciodată în Anglia, dar în Dickens nu simt nici miresmele tării lui, nici savoare, nici dragoste, nici cea mai mică nădejde în viaţă; şi eu vreau ca un scriitor să-mi ofere toate astea, să-mi arate oameni care iubesc, visează, aşa cum sunt oamenii din cărţile mele, aşa cum sunt eroii lui Tolstoi şi ai lui Mark Twain. Oameni care nu rămân simple figuri de hârtie, atât de boite, încât nu izbuteşti să le vezi pielea, presupunând că sunt făcuţi din carne şi oase. Dacă scrii, Brand, fă ca poveştile tale să fie mai adevărate chiar decât viaţa. În viaţă, nu cunoşti dintr-un om decât aspectele superficiale, în timp ce un romancier poate zugrăvi şi viaţa lui lăuntrică.

— Le ceri foarte mult scriitorilor, spuse Whitlock, zâmbind.

— Eu? Ştii care e lucrul cel mai însemnat, Brand? Ca totul, adevăr şi minciună, bine şi rău, să se afle în carte, dar nimeni nu e în stare să redea

totul. Întreabă-l pe Dose. Mă vede acţionând de atâta vreme. După părerea ta, Brand, oare eu cred în democraţie?

— Cred că da.

— Eşti drăguţ. Nu cer altceva decât tot adevărul adică să mi se arate însuşi sâmburele vieţii. Şi voi credeţi în democraţie, dar ea nu se face singură. Dacă nu reuşeşti să smulgi alegătorului votul, un altul va reuşi. Poate că ceea ce avem noi nu e o democraţie, poate că ea n-a existat niciodată la noi, dar dacă aştepţi să se facă singură, vei muri fără măcar s-o zăreşti. Atunci, devii politician. Şi lupţi altfel. Îi baţi cu propriile lor mijloace. Dar nu-ţi place să te priveşti în oglindă. Asta este, asta-i realitatea…

Whitlock asculta stânjenit şi-i fu recunoscător Emmei care readuse discuţia la punctul ei de plecare. Ea o făcu simplu şi cu pricepere, dar împărtăşea prea mult ideile soţului ei, pentru a nu fi mişcată de mărturisirea lui. Se gândea: „Totul va merge mai bine din clipa în care se va afla din nou în vâltoare. Acum nu se mai poate opri. Dacă se opreşte, s-a sfârşit cu el”.

IX

El nu se opri ci, dimpotrivă, se năpusti cu deznădejde în luptă. În lunile următoare nu trecu o zi în care ziarele să nu vorbească de el. Ploaia de înjurături oare-l urmărea, în loc să-l încovoaie, îl înălţa, ca şi cum şi-ar fi aflat în ea hrana care-i dădea putere.

Cu cât teza lui financiară era mai atacată, cu atât el o apăra mai mult. Era acum încredinţat că ea constituia singurul mijloc de a uni masele poporului american. Folosea acelaşi limbaj ca şi duşmanii lui şi nu le lăsa nicio clipă de răgaz. În urma instrucţiunilor lui, Bill Dose alcătui o echipă de anchetatori, care cercetau viaţa duşmanilor lui, democraţi partizani ai lui Cleveland şi slujitori ai

aurului. Când Carlisle, secretar la Finanţe, îl atacă, el aminti că aceasta fusese mai înainte partizan al monedei de argint. Când episcopul Woodry îl acuză de ateism, el dădu cifra celor care muriseră de foame în parohia episcopului, şi anchetatorii îi dădură posibilitatea să poată dovedi că Woodry avea un venit de patruzeci de mii de dolari şi chiar să spună cum îi întrebuinţa.

Starea lui spirituală se schimbă. Se omora cu munca, dar era mai fericit decât oricând. Începu o luptă pe viaţă şi pe moarte cu „Chicago Tribune". Lunga lui ucenicie în domeniul legilor îl făcuse să cunoască toate ascunzişurile lor şi acum îşi transformă ştiinţa într-o sabie de care se sluji împotriva duşmanilor lui. Urmări toate încălcările legii, îi târî pe duşmanii lui în faţa justiţiei şi porunci ca registrele lor comerciale să fie cercetate.

Şi graţia. I se spunea „John, cel care graţiază" şi continua să graţieze. Ori de câte ori exista vreo îndoială, un om acuzat pe nedrept, o femeie sărmană înşelată, vreun muncitor condamnat printr-o judecată nedreaptă, vreun şomer urmărit şi condamnat fără motiv, sau un organizator sindicalist bătut şi închis, el se folosea de dreptul lui de a graţia. O făcea nu numai pentru a-i scoate din sărite pe cei care-l urau şi cereau judecarea lui, dar şi pentru că nu putea trăi fără dreptate şi pentru faptul că oameni despre care nu vorbea niciodată fuseseră odinioară spânzuraţi. Când ziariştii îl întrebau:

— Domnule guvernator, ce spuneţi de ameninţările ziarelor din est?

— Statul Illinois e suveran, răspundea el zâmbind. Când poporul din Illinois se va fi săturat de mine, poporul, nu-i aşa, şi nu ziarele, nu va avea decât să mă dea afară. Până atunci, sunt guvernator.

Astfel încât, în iunie, când Congresul partidului democrat se ţinu la Peoria, privirile

întregii naţiuni erau îndreptate spre el şi vreo sută de ziare trâmbiţară cu mai multă sau mai putină tărie: „Începe oare domnia terorii lui Altgeld?”.

Muncise din greu, dar planul lui era bun. Patruzeci şi opt de delegaţi, adică toţi cei trimişi de Illinois în Congresul naţional, se pronunţară în favoarea monedei de argint, îl aleseră pe Altgeld preşedinte şi jurară că-l vor susţine. Încă o dată, ascultă orchestrele, strigătele şi asistă la paradele cu torte. În camera lui de hotel, zâmbea vechilor lui prieteni şi când cineva îl întrebă: „Ei bine, Pete, ce spui?”, el răspunse: „E poate începutul unor lucruri mari. Da, da, nu-i imposibil!”.

X

Când se întoarse la Springfield, Sam Mac Connell îi telefonă:

— Pete, îi spuse el, va trebui să-l vezi pe Bryan.

— Cine-i ăsta?

— Bryan. M-ai înţeles foarte bine. William Jennin B. R. Y. A. N., privighetoarea, oratorul câmpiilor.

— Ascultă-mă, Sam, nu văd de ce aş face eu munca ta. Sunt bolnav, bolnav ca un câine şi mai am încă multe de făcut. Vreau să le fac. Ţin să fac ceva bun înainte de a adormi pentru totdeauna: să trimit la Casa Albă un preşedinte care să nu ajungă niciodată sluga lui Rockefeller, sau contabil la Morgan. Am hotărât că Richard Bland e acel om. Bine. Dar ne mai rămân multe de făcut, nu?

— Nu te-nfuria. Stabileşte o întrevedere cu el şi descotoroseşte-te de el.

— Dar, sfinte Dumnezeule, Sam, nu ştii ce vrea? Nu ştii ce visează puştiul ăsta cu caş la gură? Să fie preşedinte!

— Ştiu şi de aceea îţi spun să-l vezi. Descotoroseşte-te de el.

— De ce n-o faci tu? Trebuie oare să vorbesc cu orice descreierat care vrea să ajungă preşedinte? Ştiu că Bland nu este un om energic, dar cunoaşte Congresul şi a fost senator. E la fel de cinstit ca oricare dintre noi şi e cu noi. E celebru în Missouri, e de multă vreme partizan al monedei de argint şi oamenii vor spune despre el: nu e un revoluţionar, e un om cumsecade şi e timpul s-avem un asemenea om la Washington. Trebuie oare să-ţi dau lecţii de politică?

— Nu, Pete, dar pentru numele lui Dumnezeu, fii mai chibzuit!

— Sunt foarte chibzuit. Dar tocmai acum, înainte de întrunirea Congresului naţional, când fiecare clipă e preţioasă, vrei să-mi pierd vremea cu un idiot?

— L-ai auzit vreodată vorbind pe Bryand?

— Desigur! L-am auzit la congresul pentru moneda de argint. I-am auzit şi pe agenţii lui încercând să-şi vândă marfa.

— Te rog, Pete, întâlneşte-te cu el. Fă asta pentru mine. Îl vei descuraja. Nimeni altul nu va izbuti. L-am insultat, i-am râs în nas, am făcut totul, numai că nu l-am tras de păr şi el continuă să vrea să fie preşedinte. Şi, trebuie să-ţi mărturisesc, Pete, mă tem de el cum te temi de un copil.

— Bine, îl voi vedea.

— Mulţumesc, Pete. Ştii, eu nu întineresc. Am îmbătrânit, mă tem de nimicuri. Am visuri urâte. Iată apropiindu-se ultima noastră posibilitate, Pete. Nu-mi mai recunosc ţara.

Îl întâlni deci pe Bryan. Înalt, frumos, cu părul lung şi negru şi cu un aer romantic, avea treizeci şi ceva de ani. La început pledă, apoi predică, la urmă linguşi. Cu bărbia sprijinită în mână, Altgeld îl privea, răspunzându-i cu asprime.

— N-ai încredere în mine, îi spuse Bryan în cele din urmă.

— Ascultă-mă, nu-i vorba de încredere, dar, să conduci ţara asta e un lucru important pentru

popor. Şi nu jur că nu l-ai înşela…

— Spune mai bine că nu fac două parale!

— Nu spun că n-ai putea să-l înşeli. A fost de atâtea ori înşelat… A fost făcut să creadă că cele două partide ale noastre se deosebesc între ele, când de fapt ele se aseamănă ca două picături de apă. Oamenii au fost făcuţi să-i voteze pe duşmanii lor, în favoarea robirii lor. Au votat pentru înfometarea şi pentru mizeria lor. Şi totuşi, când e vorba de preşedinţie, ei cred în mod sincer că ea trebuie să revină celui mai bun om din ţară.

— Nu sunt eu oare cel mai bun? întrebă Bryan. Pentru ce, pentru ce nu vă pot convinge?

— Pentru acelaşi motiv pentru care nu izbuteşti să-ţi convingi alegătorii: eşti tânăr.

— Dar am fost în guvern. Mi-am făcut ucenicia.

— Desigur, şi poate că într-o zi vei fi de zece ori superior lui Dick Bland. Poate că şi eşti. Dar nu e vorba de un om. E vorba de a izgoni din Washington o echipă de pierde-vară şi de a reda ţara poporului care a zidit-o. Un om singur nu ajunge pentru munca asta. Şi mie mi-ar plăcea să fiu preşedinte, dar nu pot. Tot aşa cum nu poate Sam Mac Connell, sau Daniel, sau Hinrichsen. N-avem dreptul să înşelăm poporul.

— Dar eu îţi spun că poporul m-ar urma.

— Bill, e un lucru ştiut că eşti un foarte bun orator. Ai limba dezlegată, eşti deştept, dar mi-e teamă că eşti puţin prea tânăr pentru a fi preşedinte. Nu da cu piciorul la toate. Am muncit prea dârz pentru a ajunge aici. Noi am muncit îndelung, cu grijă, cu dragoste.

— Bine. Dacă tu gândeşti aşa, numai am ce să spun, afară de cazul că ei mă vor vrea.

Altgeld îl bătu pe Bryan pe umăr şi-l întovărăşi până la uşă, continuând să vorbească şi încercând să-l convingă. Se simţi apoi bolnav, dezgustat şi furios. Să-ţi pierzi vremea încercând să convingi un imbecil, un păun pretenţios care

voia să fie preşedinte! Parc-ar fi vrut să se retragă, să termine cu politica, să lase totul baltă. Pentru numele lui Dumnezeu, să se sfârşească odată cu discuţiile, cu luptele, cu pledoariile, orice s-ar întâmpla.

XI

Emma luă un apartament la Sherman House, cu puţin înainte de deschiderea congresului naţional. Era fericită că regăseşte oraşul Chicago. Era ca şi cum te-ai fi întors acasă, după o şedere prea îndelungată în palatul guvernatorului; era ca o întoarcere la o stare, poate ceva mai neplăcută, dar, în orice caz, firească. Îi plăcea să facă din nou plimbări, să admire lacul, să meargă pe străzile murdare, să privească mulţimea de oameni care se deosebea de toate celelalte, să vadă nori de fum pe deasupra uzinelor, să respire mireasma puternică a oraşului şi să asculte pulsul violent al inimii lui.

Ea se gândise că schimbarea ar putea să-i facă bine lui Pete, dar nu fu aşa. El se instală în salonul apartamentului şi, în ciuda încercărilor ei repetate de a-l aerisi, nu izbutea să alunge din el mirosul de ţigări şi de alcool. În loc să arate mai bine, faţa lui Altgeld deveni şi mai cenuşie şi începu să-şi târască picioarele.

Valul de vizitatori nu încetă să intre şi să iasă din casă. Toată ziua se auzeau glasurile lor, când mai puternice, când mai slabe. Dar acolo se clădea ceva: uniunea forţelor tuturor statelor. Emma urmărise fiecare etapă, din prima zi a revoltei: prima adunare a federaţiei, congresul politicii monedelor de argint, atacul violent împotriva lui Grover Cleveland şi a puternicilor oameni de afaceri care controlau partidul, dar ea nu ajungea să înţeleagă prea bine cum a reuşit soţul ei, într-un singur an, să devină conducătorul netăgăduit al partidului democratic naţional. Asta era, totuşi, adevărul. De pretutindeni soseau delegaţi: din

Missouri, Texas, Arkansas, Virginia, Pennsylvania şi Colorado şi primele întâlniri se ţineau aproape întotdeauna în apartamentul lor din Sherman House.

Ea cunoscu cele două Americii: America superficială, („a palavragiilor”, America ziarelor, a tribunalelor, banchetelor şi conversaţiilor de după-masă, America pe care o ura Altgeld. În ochii acesteia din urmă, el trecea drept duşmanul ţării, un monstru care făcuse front comun cu socialismul, cu comunismul şi cu toate ismele existente, în afară, bineînţeles, de capitalism şi patriotism şi al cărui singur scop era de a vedea Republica prăbuşindu-se în ruine. Dar mai era şi o altă Americă, aproape mută, America fermierului, a muncitorului, a micului comerciant şi, în ciuda urletelor tuturor ziarelor, Altgeld apărea în ochii acesteia ca o fiinţă rară şi nouă, un conducător aşa cum îşi dorea ea. Naşterea lui îi făcea cu neputinţă preşedinţia, dar nimic nu-l oprea să conducă partidul. Soseau din toate colţurile ţării, nerăbdători să-l vadă, să-i strângă mâna, să-i spună cuvintele pregătite cu grijă:

„Am plâns când am aflat tot ce-aţi făcut pentru oamenii de la Haymarket”.

„Aveţi prieteni în California, domnule guvernator”.

„Îmi amintesc de Lincoln; el spunea întotdeauna: «Aveţi încredere în acela pe care bogătaşii nu-l suferă»”.

„Prin părţile noastre, toată lumea îl urăşte pe Altgeld, afară de popor”.

Vedeau un om scund, bărbos şi obosit, auzeau o voce groasă şi răguşită, şi când Altgeld se mişca, băgau de seamă că era slăbit şi bolnav, dar asta nu era decât o primă impresie şi, după o zi, două, nu se mai puteau gândi la el ca la un om bolnav. Impresia cea mai trainică ţi-o dădeau ochii săi albaştri, vioi, sclipitori, două flăcări tinere într-un trup îmbătrânit. Ei veneau fără idei preconcepute,

fără planuri precise, cu sentimentul că ocazia era favorabilă revoltei. Buck Hinrichsen îi prezenta guvernatorului. Cei care nu erau politicieni, încercau un sentiment nou şi începeau, cel puţin pentru moment, să se gândească la altceva decât la micile lor afaceri. Alţii ştiau că-şi vor reaminti ziua întâlnirii lor cu Altgeld: El le vorbea, le spunea poveşti, îşi găsea prieteni comuni cu fiecare din ei. Rostea câteodată, în faţa lor, numele lui Dick Bland, din Missouri, cu nădejdea că-l vor sprijinii, dar aveau cu toţii favoritul lor local şi Altgeld constata că ar fi fost prea devreme să-şi impună candidatul. Se mărginea să precizeze ceea ce avea în comun: o nevoie imperioasă de securitate, ura împotriva monopolurilor, opoziţia lor faţă de noua ameninţare a decretelor-legi şi de extinderea puterii tribunalelor, cărora li se acorda dreptul de a declara ca ilegală orice acţiune, înainte chiar ca aceasta să se fi realizat, şi încrederea lor în moneda de argint, care putea să înlăture toate greutăţile.

Emma încercă să-l convingă să se cruţe, dar fără să izbutească; deoarece clipa atât de mult aşteptată, pentru care muncise şi luptase atât, se apropia. Nu era momentul să se cruţe şi pentru nimic în lume nu şi-ar fi încetinit activitatea. Când un delegat îl întrebă:

— Ce „lozincă” avem pentru Congres, domnule guvernator?

Altgeld răspunse repede şi desluşit:

— „Niciun compromis”. Iată lozinca noastră.

XII

Într-o zi veni un om care-i declară lui Bucle Hinrichsen că vrea să-l vadă pe guvernator. Nu era delegat, dar trebuia neapărat să-l vadă pe Altgeld. Era important. Se numea Mark Woodbridge, era foarte înalt şi praful de cărbuni care-i pătrunsese în pori şi în liniile mâinilor arăta lămurit că era miner şi că asta va fi întotdeauna.

Îşi îmbrăcase hainele negre de sărbătoare, cu mânecile şi pantalonii prea strâmţi şi-şi răsucea cu nervozitate pălăria în mână.

— Pentru ce vrei să vorbeşti cu guvernatorul?

— E vorba de greva minieră din Peoria.

Nu ştia oare că guvernatorul nu mai prididea cu lucrul pe care-l avea cu delegaţii, cu campania electorală şi comisiile? Că nu putea primi pe toată lumea, chiar dacă-ar fi dorit? Buck Hinrichsen îşi depănă cu răbdare lecţia, căci nu era momentul să repezi nici chiar un alegător izolat.

— Spuneţi-i guvernatorului că eu sunt cumnatul unuia dintre aceia care au fost condamnaţi pentru crimă în timpul grevelor şi pe care l-a graţiat. Ştiţi, cazul de la minele Peter Little; cred că vă amintiţi.

— Da. Ei bine, aşteaptă, spuse Hinrichsen. Îşi aminti că încercase să-l oprească pe Altgeld să-i graţieze, susţinând că ar fi fost o nebunie, mai ales după afacerea de la Haymarket. „Atunci, sunt nebun, răspunse Altgeld. Oamenii ăştia sunt tot atât de nevinovaţi ca şi tine, poate chiar mai mult”, şi-i graţiase.

— Aşteaptă o clipă, spuse Hinrichsen din nou şi plecă să-l caute pe guvernator.

— Vreau să-i vorbesc, hotărî Altgeld.

Woodbridge fu chemat înăuntru şi se pomeni în faţa acelui omuleţ bărbos, care era guvernatorul. Erau acolo doi delegaţi din sud, Bill Dove, căruia tocmai i se dictase ceva şi Sam Mac Connell, care-şi fuma ţigara lângă fereastră.

— Îmi pare bine că te văd, Woodbridge, spuse Altgeld

Woodbridge salută sfios, cu pălăria în mână. Era atât de înalt şi puternic, încât părea că umple încăperea. Mărul lui Adam i se zbătea de nervozitate şi Altgeld băgă de seamă că omul era foarte stânjenit.

— Cu siguranţă c-ai avut motive importante ca să vii pân-aici, spuse Altgeld, încercând să-l

facă să se simtă la largul lui. N-ai venit numai să mă vezi, aşa e?

— Nu.

— Bine. Vorbeşte ca şi cum am fi singuri.

— Ei bine…

— Dă-i drumul, te ascult, băiete.

Sam Mac Connell şi cei doi delegaţi se întoarseră ca să-l privească pe miner.

— Ei bine, am ţinut o întrunire. Poate c-ar trebui s-o iau mai de la început şi să vă povestesc lucruri mai vechi. Sora mea ar fi rămas cu trei plozi pe cap, dac-ai fi lăsat să-l spânzure.

— Pe cine?

— Pe cumnatu-meu, ştiţi, de la minele Peter Little. Vă jur, domnule guvernator, eram acolo: erau nevinovaţi. Niciunul nu se apropiase de locul unde fuseseră ucişi oamenii aceia. Sfinte Dumnezeule, ai noştri au fost ucişi de provocatorii ăia aduşi din nord, dar au fost arestaţi şefii sindicalişti.

— Pe care i-am graţiat, nu-i aşa? întrerupse Altgeld.

— Da, domnule. Vreau numai să ştiţi că n-aţi făcut nicio greşeală. Atunci, am convocat o întrunire ca să mi se plătească drumul. Sunt însărcinat să vă spun că aveţi acolo trei mii de alegători. E un lucru serios. Asta-i tot.

— Şi ai venit pentru a-mi spune asta?

— Da. Nu ştiam cum să facem. Ei s-au gândit că ar fi bine să vin eu.

— Mulţumeşte-le în numele meu, spuse Altgeld.

— Da, domnule.

— Sper că veţi avea un preşedinte bun…

— Da, domnule. După părerea noastră, ei bine… ei cred c-ar trebui să fiţi dumneavoastră. Nu ştim cum se petrec lucrurile, dar e părerea noastră.

— Mulţumesc, dragul meu.

— Nu le voi putea spune că veţi fi dumneavoastră?

— Nu, nu e cu putinţă. Dar preşedintele va fi un om şi jumătate.

— Bine, le voi spune. Mulţumesc.

Vru să plece, dar Altgeld îl opri.

— Cât te-a costat călătoria?

— Douăzeci…

Minerul se opri văzându-l pe Altgeld scotocindu-se prin buzunare, şi dădu din cap:

— Nu, domnule, spuse el…

— Cheltuiala dumitale, asta-i tot. Şi înseamnă atât de puţin…

— Nu, domnule, răspunse minerul şi ieşi.

Altgeld se întoarse atunci spre Mac Connell şi murmură:

— Dumnezeule! Ah! Doamne Dumnezeule!

— Asta înseamnă trei mii de voturi, dacă nu minte; nimic mai mult!

— Nu veţi înţelege niciodată nimic, chiar dac-ar sta scris pe ziduri cu litere de-o şchioapă.

— Poate.

— Acum, la lucru.

XIII

Îşi pregăteau manifestul la un colţ de masă, într-o încăpere plină de fum, care mirosea a whisky. Erau acolo Altgeld, Mac Connell, Jones, senator al Arkansas-ului, Tilhnan, din Carolina de Nord, Barthouse John din Chicago, Schilling, Darrow care intervenea câteodată cu vocea lui aspră, Boies, guvernatorul Iowei, şi mulţi alţii, care soseau deodată ziua sau la miezul nopţii, ca să-şi dea părerea. Dar întotdeauna vocea lui Altgeld era aceea care-i chema la ordine şi-l silea să iasă din generalităţi.

— Vă repet, domnilor, că trebuie să luaţi o hotărâre limpede. Nu mai suntem pe vremea lui Jefferson. Pe atunci nu exista o întreprindere cu

mai mult de 100 de oameni. Câte sunt acum acelea care au 10.000 şi 50.000? Asta e realitatea. Sunteţi pentru muncitor, sau împotriva lui?

— Pentru el, bineînţeles. Pentru Dumnezeu, Pete, sfârşeşte să ne tot repeţi acelaşi lucru.

— Atunci puneţi-l negru pe alb. Ca ei să poată pricepe.

— În general…

— Ah! vă rog! sunt sătul de formulele astea…

— Dar ce ai vrea, Pete? Spune! Socialismul?

— Socialismul? Dar ce e socialismul? Haideţi, spuneţi-mi. A fi împotriva decretelor-legi, înseamnă socialism? Dreptate pentru muncitori, înseamnă socialism? Înseamnă oare socialism faptul că un muncitor poate să prezinte în faţa unui tribunal, ştiind că adversarul său nu e a unealtă a lui Pullman sau John D. Rockfeller? – Dacă ăsta-i socialism, tu eşti fluture!

— O clipă, Pete. Suntem cu totul de acord să facem o declaraţie generală asupra drepturilor muncitorilor. Suntem de acord cu tine.

— Foarte bine. Cred că vă daţi seama că lucrurile au mers prea departe, că e prea târziu acum să fii politicos cu Cleveland şi că trebuie sau să câştigaţi votul fermierilor şi al muncitorilor sau să pricinuiţi partidului cea mai mare înfrângere din existenţa lui.

— Aşa e.

— Şi eu vă spun că nu veţi căpăta votul muncitorilor, dacă nu puneţi negru pe alb motivele pe care le are un muncitor, ca să voteze cu voi. Intenţiile noastre sunt bune, dar republicanii au douăzeci de milioane de dolari pe care-i aruncă în luptă. Şi la asta va trebui să recurgem şi noi, dacă vă mărginiţi la o declaraţie.

— Pete, prietene, fii chibzuit.

Fii chibzuit! Asta era refrenul pe care-l auzea în fiecare zi. Şi în fiecare zi, el discuta. I se părea, câteodată, că lupta asta era cu totul nefolositoare, că-l doborâse pe Cleveland zadarnic, căci

monopolurile tot câştigaseră partida, că acei cu care discuta erau oamenii trusturilor şi că nu putea să termine cu bine nici măcar planurile sale. Că era tot atât de puţin sigur de el însuşi, ca şi de ei, şi că încercările lor de a ocoli atitudinile precise erau tot atât de dăunătoare ca şi ale lui.

În ziua în care ei îl întrebaseră limpede:

— Împotriva cui lupţi? Împotriva capitalismului?

— Priviţi „Bullding Union", răspunsese el râzând, dar răspunsul ăsta ocolea o luare de poziţie, lămurită.

— Da sau nu?

— Sunt pentru democraţie, spusese el. Sunt pentru dreptate, e destul de limpede.

Dar problema îl frământa şi răspunsul pe care şi-l dădea era tot atât de puţin lămurit ca toate celelalte. Lupta, pentru că ideile de dreptate şi democraţie erau singura sa forţă, singurele care mai menţineau viaţa în trupul lui atât de încercat şi slăbit. Şi vocea lui caldă, ochii lui strălucitori, puterea argumentelor lui sfârşeau prin a-i convinge. Le smulgea consimţământul pas cu pas.

Votară toate propunerile lui, printre care, de pildă, frazele următoare:

„Protestăm mai ales împotriva decretelor-legi pe care le considerăm ca o nouă forma de asuprire… Înfierăm intervenţia autorităţilor federale în afacerile interne ale statelor ca o încălcare a Constituţiei Statelor Unite… Clasa muncitorească creează bogăţia ţării… cerem votarea legilor care apără drepturile muncitorilor… Cerem un impozit federal progresiv pe venituri…"

Discutau despre amănunte de redactare, dar Altgeld stăruia:

— Scrieţi. Să fie toate astea negru pe alb. Vor fi redactate mai târziu.

Ei scriau. Manifestul fu opera sa. Dar printre tovarăşii lui de luptă se observa o împotrivire crescândă. Când termină şi să lăsă în fotoliu cu un sentiment de sfârşeală şi de victorie, Mac Connell îi atrase atenţia:

— Pete, nu-i împinge prea departe.

— N-am încotro.

— Dacă pierdem ocazia asta…

— Pierdem totul, încheie Altgeld.

XIV

Congresul începuse, când Buck Hinrichsen veni să-i spună lui Altgeld:

— Cred că faci o greşeală.

— Am mai făcut şi altele. Ehei, de-aş avea câte un dolar pentru fiecare din ele.

— E vorba de Richard Bland. Poate că e omul care ne trebuie. Poate că dac-ar fi aici, ar convinge toată lumea. Dar refuză să vină la Chicago şi cred că-i o mare greşeală.

— Serios, Buck? întrebă Altgeld liniştit.

— Nu-ţi bate joc de mine, stărui Hinrichsen. De ce nu vine Bland?

— Pentru că are despre democraţie o idee ciudată. Nu spun că are sau că n-are dreptate, Buck, dar el crede că poporul trebuie să-şi aleagă candidatul prin mijlocirea delegaţilor săi. Ideea asta e tot atât de complicată, pe cât de simplă pare a fi.

Hinrichsen se strâmbă.

— Ţi se pare o glumă bună, nu-i aşa?

— Da, spuse Hinrichsen.

— Buck, ai citit vreodată constituţia Statelor Unite?

— Da.

— E o glumă bună, nu-i aşa?

— În parte. Ascultă, îţi voi vorbi pe şleau. Faci un preşedinte dintr-un omuleţ care nu merită nici să-ţi şteargă ghetele. Bine, dar ştiu tot atât de

bine ca şi tine că tu eşti acela care ai pregătit Congresul, care ai smuls partidul de sub dominaţia lui Cleveland şi l-ai dus acolo unde este astăzi.

— Atunci, Buck, tu crezi toate astea?

— Bineînţeles şi ştiu că e adevărat.

— Ei bine, eşti nebun, Buck, asta e. Şi pe deasupra pari a fi şi orb. Nu eu am făcut toate astea. Să-ţi intre bine în cap. Cât timp ai să crezi că eu singur am înfăptuit tot, vei rămâne un politician de rând, ca şi ceilalţi.

— Mulţumesc, eşti foarte amabil.

— O clipă. N-o să ne certăm, Buck. Sunt alţii cu care mă cert destul. Nu înţelegi că există curente politice? Trebuie să le simţi, să le asculţi, să le urmezi şi, după cum îl urmezi pe unul sau pe altul, te găseşti într-o tabără sau alta; dar nu poţi merge împotriva curentului şi niciun om nu poate crea, el singur, un curent politic.

Hinrichsen nu era decât pe jumătate mulţumit.

— Vorbeşte-i. Pe tine te va asculta, spuse Altgeld, Emmei.

— Dar pentru ce-l vrei tocmai pe Bland? întrebă ea.

— Pentru că, acolo unde am ajuns, dacă nu e Bland, vă fi Bryan, Emma. Nu vezi că facem o revoluţie? Răsculăm ţara, ca şi Jefferson, dar astăzi e un lucru de o sută de ori mai mare şi mai însemnat decât atunci. Ce erau duşmanii lui pe lângă un Rockefeller sau un Mac Cormick? Cât despre Bryan, ştii ce e, Emma? Un imbecil, auzi tu? Un biet imbecil.

A doua zi, Illinois nu ajunse să se declare în favoarea lui Bland, şi Altgeld trebui să ceară întrunirea unei comisii. Guvernatorul întârzie puţin. Majoritatea delegaţilor erau prezenţi şi, în mijlocul lor, zâmbind prietenos, strângând mâinile, tânărul William Jennings Bryan îşi scutura lungul său păr negru, oferea ţigări şi se folosea de vocea lui plăcută, ca să-şi câştige prieteni. Altgeld se opri

în uşă, cu privirea plină de mânie. Vocea lui o întrerupse brutal pe aceea a lui Bryan, ca un ciocan care loveşte o bucată de metal.

— Buck! strigă el.

Hinrichsen se apropie. Bryan tăcu. În sală se făcu linişte.

— Vino cu mine! spuse Altgeld.

Ieşirea pe coridor, iar vocea aspră a lui Altgeld pătrundea în sală.

— Ce caută aici?

— A venit, asta-i tot.

— Cine l-a poftit?

— Nimeni. A venit singur. Nu te supăra pe el.

— Asta mă priveşte. Aici este o comisie a Statului Illinois. Să plece.

Judecătorul Mac Connell li se alătură.

— Încetişor, Pete. Ştiu ce gândeşti despre el, dar, mai încet, murmură el.

— Buck, fă-l să plece. Repet, aici este o comisie a Statului Illinois. Spune-i că are tot atât de puţini sorţi de izbânda de a ajunge preşedinte, ca şi mine, care nici măcar nu m-am născut în ţara asta.

O oră mai târziu, Altgeld spunea lămurit delegaţiei din Illinois:

— Sau mă urmaţi, sau cedez locul meu oricăruia dintre voi. Ori una, ori alta. Nu e un joc. E o problemă de viaţă şi de moarte. V-am mai spus că nu vom mai întâlni o a doua ocazie ca asta. Vreţi să vă desfătaţi cu glasul de aur al lui Bryan, dar în, acelaşi timp să câştigaţi şi alegerile. După părerea mea, lucrurile astea două nu merg împreună.

Răspunseră că rămâneau cu el, şi-i strânseră călduros mâna. Dar, după plecarea lor, rămânând singur cu Mac Connell, se prăbuşi într-un jeţ, alb la faţă şi tremurând.

— Sunt bolnav, spuse, el. Aş vrea să mă târâi până la patul meu şi să uit o dată pentru totdeauna ce înseamnă a fi un democrat.

— Nu eşti chiar aşa de bolnav, Pete.

— Vrei să spui că n-am murit încă?

— Numai tu-i poţi stăpâni.

— Ah! Oamenii ăştia n-au nevoie nici de un om inteligent, nici de unul capabil. Le ajunge o voce frumoasă. Da…

— Te simţi atât de bolnav?

— Nu te sinchisi. Voi fi acolo. M-ai trimite mai repede în iad, decât să mă laşi să părăsesc lupta, aşa e? Ei bine, voi fi acolo.

XV

Congresul atingea punctul culminant şi Chicago reacţiona ca de obicei. Un preot declară că în capitala Middle West-ului erau mai multe prostituate decât în toată ţara. Şi poate că era adevărat. Căruţele cu bere şi cu whisky cutreierau străzile zi şi noapte. Poliţia primise ordinul de a nu aresta pe delegaţi decât dacă aceştia ar fi incendiat sau prădat oraşul. Şi în fiecare seară se făceau parade cu torţe şi întruniri publice. Un sentiment de revoltă pătrunsese până-n mahalalele cele mai îndepărtate. Mii şi mii de muncitori ridicau capul şi ciuleau urechile. Era adevărat, se pregătea ceva nou.

Criza descreştea şi clasa muncitoare se putea gândi şi la altceva decât la existenţa ei. Un anume Debs vorbea despre socialism, un altul, Altgeld, despre democraţie. Clasa muncitoare cunoştea un nou sentiment de solidaritate. Ea îi auzea pe conducătorii ei cerându-i să acorde încredere micului guvernator. Între ei, oamenii dădeau neîncrezători din cap, dar recunoşteau cu toţii că lucrurile mergeau mult mai bine decât înainte. Poate că era vorba numai de liniştea care anunţa furtuna! Vechii sindicalişti nu-şi aminteau să fi trăit vreo epocă atât de liniştită şi toţi se agăţau de nădejdea pe care o reprezenta Altgeld, aceea de a

nu mai fi ameninţaţi de mitraliere sau agenţi provocatori.

Chiar locatarii caselor bogate din apropierea lacului împărtăşeau simţământul ăsta, căci, în ciuda urii pe care o purtau bogaţii guvernatorului, credeau că omuleţul ăsta blestemat, cum îi spuneau ei, era în stare să stăvilească şi să înlăture criza economică. Şi din noua epocă de înflorire economică ei nădăjduiau că temeliile vieţii lor sociale, obiceiurile lor, viaţa lor îmbelşugată, pe scurt, dominaţia lor va ieşi întărită. Acum îşi îngăduiau să vorbească despre popor şi se întrebau dacă partidul lor republican nu era cel mai bun reprezentant al acestuia.

Oare nu lui i se datora o înflorire economică necunoscută până atunci? Puteau să răsufle. Democraţii îşi arătaseră adevărata lor faţă şi puteai să-ţi dovedeşti credinţa în virtuţile tradiţionale, trimiţând un cec de 10.000, de 50.000 de dolari, sau chiar mai mult, lui Mac Hanna, omul de care depindea destinul partidului republican din est.

Într-un oraş nu poate fi vorba niciodată de o unanimitate de sentimente, dar uneori exista un sentiment dominant, cum era cazul acum. Barurile erau la fel de pline ca şi magazinele şi în marile săli de bal orchestrele cântau noul cântec:

„Casey would waltz with a strawberry blonde.

And the bsnd played…”[6]

La teatrul cel nou se juca în fiecare seară cu săli pline şi ciudatele automobile, care tocmai apăruseră, înfierbântau minţile. Dacă Lucy Parsons continua să cutreiere străzile şi să vândă cărţile soţului ei, ei bine! asta făcea acum parte din obiceiurile oraşului şi poliţia începea s-o lase în pace, în loc s-o arunce, ca de atâtea ori, în închisoare. Dacă vagabonzii şi cei fără de lucru, al căror număr era de câteva sute de mii, continuau să caute o farfurie cu supă sau un loc de dormit şi se arătau încă pe străzi, asta făcea parte din

priveliştea obişnuită a oraşului, acceptată aproape de toţi.

XVI

Richard Bland, din Missouri, nu era un om extraordinar. Trecuse de şaizeci de ani şi aceia care-l cunoşteau bine, îl priveau ca pe un om de încredere, pentru că făcea parte din Congres de multă vreme; mai mult n-ar fi putut spune despre el. Aparţinea, fără îndoială, tipului convenţional al congresistului, cu cravată gata înnodată, cu redingotă neagră şi cu glas tunător, dar sub toate astea se mai ascundea ceva. Îi ura pe marii industriaşi care dominau guvernul, dovedise o dragoste sinceră pentru fermieri, luptând fără încetare pentru moneda de argint şi era dispus să creadă că o eră nouă începea, atât pentru ţara lui cât şi pentru lumea întreagă, o eră care avea nevoie de un partid nou, de idei noi, de oameni noi care să se intereseze de soarta muncitorilor. Se alăturase lui Altgeld încă de la începutul luptei contra lui Cleveland şi a conducerii partidului; luptase cu vitejia unui tânăr şi nu a unui bătrân şi transformase, pe nesimţite, statul Missouri într-unul din centrele luptei. Când i se vorbi de preşedinţie, răspunse: „Aţi vorbit mereu de popor. Ei bine, ce ar fi să-l lăsăm să hotărască dacă mă vrea pe mine sau pe un altul?”

Va veni la Chicago? „Nu”. Acest nu era categoric. După părerea lui, un candidat nu trebuia niciodată să se arate la Congres.

— Priveşte partea practică a lucrurilor, Richard, încercă să-l convingă Altgeld. De câte ori vorbim despre democraţie, trebuie să-i prezentăm pe conducători şi tu eşti unul din ei. Trebuie să vii la Congres.

— Nu, răspunse Bland. Hotărârea mea e luată.

— Dar, vei candida?

— Voi candida… dacă vreţi voi.

*

Lui Altgeld i se părea de necrezut faptul că, în ciuda strădaniilor lui de a-i face să înţeleagă că lupta nu era încă terminată, ceilalţi considerau poziţia lor ca de neînvins.

Congresul îşi ieşise din fire, cânta, vorbea despre viitor ca şi cum ar fi fost deja instalat la Casa Albă. Asta-l dezgusta pe Altgeld. Vorbeau cu uşurinţă de lupta pe care el o dusese timp de şaisprezece luni. Cleveland fusese învins. Se şi credeau în locul lui şi dănţuiau urlând: „Şaisprezece pentru unu! Trăiască argintul!”

— Şi ăştia vor să conducă ţara, îi spuse Altgeld lui Mac Connell.

— I-ai văzut vreodată pe republicani? îl întrebă acesta din urmă.

Dădu din cap.

— Sunt la fel.

Dar faptul că celălalt partid era la fel de copilăros şi de găunos, nu-l ajuta cu nimic. Republicanii dispuneau de douăzeci de milioane de dolari, în timp ce partidul său fusese împins la o revoltă pe care nici măcar n-o înţelegea. Să cucereşti puterea sau să serbezi Ziua Independenţei, pentru ei era acelaşi lucru. Lui Altgeld îi părea nespus de rău că Bland nu venise, mai cu seamă atunci când Bryan îl înghesuise într-un colţ.

— Lasă-mă să vorbesc, îl rugă Bryan.

Altgeld vru să-i spună că nu-l văzuse făcând altceva toată viaţa, dar se stăpâni şi-i răspunse politicos:

— Programul nostru e şi aşa destul de încărcat, Bill.

— O cuvântare scurtă.

— Nu ştiu…

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, ce ai împotriva mea?

— Vrei să devii preşedinte, răspunse el, iar eu vreau să câştig alegerile.

— Lasă-mă să vorbesc, te rog. Aş fi în stare să-ţi cad în genunchi.

— Nu e nevoie…

— Tăgăduieşti oare că reprezentantul Statului Nebraska are şi el dreptul să-şi spună cuvântul? Oare am făurit o naţiune, am luptat împotriva italienilor şi ne-am închinat viaţa democraţiei, în zadar?

Altgeld îl privi pe Bryan ca şi când nu l-ar mai fi văzut până atunci.

— Doamne, Dumnezeule! murmură el.

— Mă laşi să vorbesc? stărui Bryan.

— Dacă ne va mai rămâne timp, suspină Altgeld.

— Am pregătit un mesaj.

— Dacă vom avea timp, încheie Altgeld, care-şi aminti că Hinrichsen îl găsise pe Bryan în camera lui, în faţa dulapului cu oglindă, cu mâna la piept, declamând. „Ştie să vorbească", spusese Hinrichsen.

Altgeld mai repetă: „Vei vorbi, dacă va mai rămâne timp". El declară mai târziu lui Mac Connell să-l lase să vorbească, pentru că nu voia să fie acuzat că ar fi împiedicat pe cineva, oricare ar fi fost el, să-şi spună părerea.

— Cred că ai dreptate. Ştii că l-a impresionat pe Buck! Oamenii îl ascultă vorbind şi privirea lor se tulbură. Se întâmplă cu ei ceva foarte misterios.

— Ştiu…

Cuvântările începură. Oratorii vorbiră ceasuri întregi. Unii delegaţi ascultau, alţii nu. Din când în când se auzea un urlet de bucurie vijelioasă, ce se sfârşea în dans, când un localnic lua cuvântul.

Din colţul lui, Altgeld privea spectacolul. Parcă tot sângele i se scursese din vine. Încerca să admită faptul de necrezut că hoarda asta ar fi putut să ia puterea şi să guverneze uriaşa asociaţie de state ale Americii.

XVII

Şi în cele din urmă, William Jennings Bryan vorbi. Altgeld îl privi ridicându-se, mergând la estradă, urcându-se. Acesta se întoarse spre sală, îşi vârî mâna sub reverul hainei, îşi înclină uşor capul. Părul lui de abanos lucea în lumina lămpilor. Faţa-i strălucea. După toţi oamenii în vârstă, bărboşi, mustăcioşi sau cu favorite, burtoşi sau veterani cuprinşi de tremurici, el părea un apostol al tinereţii. Rămase o clipă tăcut, pentru ca să dea timp ascultătorilor să fie impresionaţi de personalitatea lui, iar celor care nu-l cunoşteau să se informeze, la vecini, despre el. Auzea şoapte: „Bryan, din Nebraska". Sprâncenele negre se încruntară şi se destinseră. Bărbia lui deveni voluntară, apoi blândă. În sfârşit, vorbi plin de respect şi chiar de umilinţă şi vocea lui uluitoare, în ciuda acestui ton intim, răzbea până în cele patru colţuri ale sălii. Când spuse: „Domnule preşedinte, domnilor congresişti", zgomotele conversaţiilor continuară şi abia un sfert din sală îl ascultă, dar fraza următoare le atrase atenţia şi feţele se întoarseră spre el, una după alta. Vocea impresiona, emoţiona, pătrundea:

— În adevăr, e poate pretenţios din partea mea să iau cuvântul după oratorii distinşi pe care i-aţi ascultat, dar aici nu ne măsurăm capacităţile şi nu facem concursuri. Cel mai umil dintre noi, din clipa în care îmbracă armura unei cauze drepte, e mai puternic decât orice susţinător al unor idei nedrepte. Vreau să iau cuvântul în numele unei cauze la fel de sfinte ca aceea a libertăţii: aceea a umanităţii.

Conversaţiile încetaseră. Sala îl asculta şi Altgeld avea impresia că mulţi dintre delegaţi cunoşteau cuprinsul discursului, îl aşteptaseră şi erau gata să tragă concluziile. Şi, fără să vrea, vocea fermecată punea stăpânire pe el, dar în

acelaşi timp, şi deznădejdea. Ce să facă împotriva acestui glas? Îi rămânea numai speranţa că atunci când el va vorbi simplu şi direct despre Bland, va izbuti să transforme o revoltă atât de anarhică, în victorie, mai cu seamă cu ajutorul celor câteva duzini de delegaţi care înţelegeau importanta luptei. Vocea răguşită a lui Sam Mac Connell îl trezi din gândurile lui:

— Asta te va învăţa minte.

— Ştie să vorbească.

— Nu se poate tăgădui, dar nimeni nu-l ascultă.

— Îl ascultă, spuse Altgeld. Tocmai asta mă uimeşte. Auzi prostiile pe care le debitează?

Izbucneau aplauze.

— Salariatul este ca şi patronul lui, un om de afaceri, spunea Bryan… Fermierul, care munceşte toată ziua, de la începutul primăverii până la sfârşitul verii, este ca şi acela care speculează asupra preţului grâului, tot un om de afaceri… Minerii, care coboară la sute de metri sub pământ, pentru a extrage din ascunzătoarea lor metalele preţioase care alimentează comerţul, sunt, ca şi cei câţiva magnaţi ai finanţei care posedă tot aurul lumii, tot nişte oameni de afaceri.

— Îl auzi pe imbecilul ăsta? mârâi Altgeld. Şi ei înghit asta, înghit poveştile astea de necrezut! Toţi oamenii sunt oameni de afaceri, deci, noi suntem pentru afaceri, deci, noi suntem pentru afaceri şi pentru toată lumea.

Darrow venise lângă el şi dădea tăcut din cap. Vocea lui Bryan răsuna în toată sala. Cuvântarea lui cuprindea totul: citate din Biblie, din Patrick Henry, din Cicero şi Daniel Webster, citate care făceau să freamăte sala care izbucnea în urlete de aprobare.

— Noi nu venim ca agresori. Războiul nostru nu este un război de cucerire. Luptăm pentru căminele noastre, familiile noastre, urmaşii noştri. Am intervenit şi intervenţiile noastre au fost date

deoparte. Am trimis petiţii şi petiţiile noastre au fost respinse. Am implorat şi implorările noastre au fost dispreţuite. Nu vom mai interveni. Îi înfruntăm.

Darrow asculta cu gura căscată. Când se întoarse spre guvernator, acesta zâmbi şi dădu din umeri.

— N-are importanţă ce spune, Clarence. Ne va învăţa minte.

Cuceriţi de sonoritatea vocii, auditorii aplaudau şi fluierau când trebuia. Se legănau în ritmul cuvintelor.

Altgeld nu văzuse niciodată ceva asemănător şi, totuşi, asta era realitatea. Asta semăna mai curând cu o întrunire de sălbatici, cu o sărbătoare şi, totuşi, aşa şi nu altfel îşi alegea America democratică, preşedintele.

Emoţia ajunse la culme când oratorul, deschizându-şi braţele, urlă:

— Avem în spatele nostru masele producătoare ale naţiunii, interesele comerciale, interesele clasei muncitoare şi răspundem la cererea lor de etalon aur, spunându-le: „Nu veţi impune această coroană de spini, muncitorilor, nu-i veţi răstigni pe o cruce de aur”.

Cei din sală parcă înnebuniseră. Unii se urcară pe scaune, strigând, fluierând şi aplaudând. Alţii dansau, scoţând strigătele de război ale indienilor. Vreo două femei leşinară şi altele începură să plângă. Bărbaţii se îmbrăţişau şi se băteau veseli pe umeri. Totul se transformase într-un balamuc. Dominând sala, Bryan râdea, calm şi sigur de el.

Clarence Darrow se întoarse spre Altgeld, dar pentru prima oară de când îl ştia, faţa guvernatorului nu exprima absolut nimic.

XVIII

Emma observă, după discursul lui Bryan, că soţul ei părea mai puţin preocupat. Găsea timp să se plimbe cu ea de-a lungul lacului.

— Ştii, dragă? îi spuse el, uneori începi să crezi că totul depinde de tine, dar nu e adevărat.

— Ai dreptate.

Pentru ei era un fel de vacanţă. Soarele şi vântul înviorau uneori faţa lui Altgeld. Cu fusta ei neagră, cu bluza albă şi cu pălăria mare de pai alb, Emma semăna cu o fată tânără. Avea mersul şi ţinuta unei tinere. Şi amândoi, la braţ, nu se deosebeau prea mult de celelalte perechi care se plimbau pe malul lacului şi priveau vaporaşele.

— Dacă numai câteva ceasuri ne pot face atât de fericiţi, spunea Emma, ce ar fi dac-am dispune de o lună sau două, sau chiar de un an.

El îi răspunse că vor pleca în Europa de îndată ce lupta se va sfârşi.

— Dacă ieşi învingător, nu numai că vei fi ales din nou guvernator, dar vei avea mulţi prieteni la Casa Albă. Aşa că nu vom merge nicăieri, Pete. Nu-i nimic. Aş fi putut fi soţia băcanului din colţ. Sunt soţia lui Pete Altgeld şi nu mă plâng deloc.

— Deşi ar fi trebuit să te plângi.

— Nu. Până acum m-am descurcat bine, nu-i aşa. Pete? Am învăţat multe.

— Amândoi am învăţat multe.

— Sunt cu adevărat fericită, Pete. Mult mai fericită decât tine, pentru că eu am ce vreau.

— Dar tu ce crezi că vreau eu?

— Nu ştiu. Pete, îţi aminteşti de Parsons?

— Da.

— Sunt convinsă… că tu ai vrea să crezi în ceva, la fel de simplu şi la fel de total ca şi el. Dar nu e cazul, nu-i aşa?

— Nu, nu e cazul.

Ce ore frumoase! El adusese o carte de Elizabeth Browning. Se aşezară pe o bancă şi el îi citi sonetele. Era puţin stânjenit, dar nu atât de

mult încât să nu fie plăcut impresionat de faptul că mai putea încă aprecia poemele de dragoste.

XIX

Când începu votarea, Altgeld nu prea era sigur de izbânda lui. În colţul lui, calcula voturile de care era sigur şi pe cele care i se făgăduiseră şi nu i se părea imposibilă alegerea lui Richard Bland la primul scrutin. Voia să creadă în asta. Era obosit şi simţea începutul unei noi crize de malarie.

Se săturase de Congres. Entuziasmul care-l susţinuse timp de un an şi jumătate de luptă, scăzuse foarte mult. Nici senatorii burtoşi din sud, care nu puteau vorbi mai mult de cinci minute, fără să dezlănţuie o tiradă împotriva „murdarilor de negri", nici aceia care, beţi sau nu, lansau eternele lor tirade patriotice, nici ariviştii în goană după un post, nici financiarii pe care conştiinţa superiorităţii lor îi împingea să caute a trage spuza pe turta lor, nici politicienii cinici, care vindeau voturi celui care oferea mai mult, nici ziariştii, cărora le ajungea un zâmbet sau un murmur ca să-şi facă o părere, nu-l puteau mulţumi. Doreau foarte mult să vadă sfârşitul.

Primul scrutin se desfăşură în linişte. Aşa cum prevăzuse Altgeld, Bland era în frunte cu 233 de voturi, ceea ce nu era suficient pentru a fi ales, dar rezultatul era promiţător. Îl surprinse însă că Bryan era al doilea. Se aşteptase să fie al patrulea sau al cincilea, cu sprijinul a cel mult două state. De abia se terminase votarea că Buck Hinrichsen veni într-un suflet la dânsul.

— Domnule guvernator, se produce o sciziune.

— Ce dracu' vrei să spui, Buck?

— Nu toată delegaţia va vota pentru Bland, îl vor pe Bryan.

— Dar e absurd!

— Aşa crezi? Atunci noi ne vom strânge rândurile.

— Care noi?

— Noi… După părerea mea, avem nevoie de Bryan.

— Ţi-ai pierdut complet capul, Buck? Dacă ceilalţi n-o ştiu, tu ştii foarte bine ce înseamnă asta pentru mine.

— Îmi pare rău. După părerea mea, avem nevoie de Bryan.

— Desigur. Şi ce dracu ţi-a făgăduit? Să te numească secretar de Stat? Ministru de război sau de finanţe? Pentru ce n-ai socotit mai întâi ministerele existente şi apoi făgăduielile pe care le-a făcut, mai înainte de a i te vinde.

— Nu credeam că vei judeca aşa.

— Dar cum aş putea judeca? Dacă ei vor o discuţie, o vor avea.

Ieşi din amorţire şi deveni din nou vechiul Altgeld, tăios, violent şi convingător. Fu strălucitor şi sarcastic. Ei credeau că Bryan ar putea fi ales? Ei bine, ce le spusese Bryan? Îi sfida să poată repeta o singură frază din discursul lui. Pe urmă, foarte domol:

— Bryan! le spuse el, dar în numele lui Dumnezeu, noi suntem partidul democrat! Avem o tradiţie; din partidul nostru au ieşit unii din cei mai mari oameni ai ţării: Jefferson, Jackson, şi voi îmi vorbiţi de Bryan. Suntem aici pentru a-l vota pe Bland! Am jurat să-l votăm! Nu ne vom călca făgăduielile. Am făgăduit poporului şi nu vom schimba marfa pe drum. Nu vom lăsa ca William Mac Kinley să fie ales, doar pentru c-am fost fermecaţi de o voce de aur.

Îi câştigă. La al doilea scrutin, se sculă şi spuse apăsat:

— Statul Illinois aduce 48 de voturi pentru Richard Bland din Missouri.

Dar ei atacară din nou. Înflăcărarea lor atingea isteria. Din toată sala, partizanii lui Bryan

se îngrămădeau în jurul lui Altgeld, strigând: „Nicio cruce de aur! Nu vrem cruce de aur!”

Lucrurile luau înfăţişarea unei revolte şi clopoţelul preşedintelui de şedinţă nu se mai auzea. Partizanii lui Bryan se agăţaseră de hainele lui Altgeld. Trebuiră să fie respinşi cu forţa şi Buck Hinrichsen fu unul din apărătorii micului guvernator.

Calm, acesta din urmă nu se clinti din loc, nu zâmbi şi nu se încruntă. Contemplă acest haos de necrezut cu privirea interesată a omului de ştiinţă care observă pentru prima oară un fenomen la care nu se aşteptase. Când ei cerură din nou să fie convocată comisia, el dădu din umeri şi primi. Fierberea se potoli în parte şi tăcerea se restabili în sală când Altgeld se întoarse în fruntea delegaţiei sale. Mergea încet, oboseala lui se accentuase, dar zâmbi uşor când putu anunţa: „Statul Illinois dă 48 de voturi lui Bland din Missouri”.

Dar, pentru prima oară, afacerea Bryan păru că ia aspectul unei furtuni. El câştiga mai multe voturi decât Bland. Partizanii urlară de fericire şi începură un fel de dans al scalpului, îmbrăţişându-se ca nebunii şi râzând isteric. Sticle de whisky străbăteau spaţiul şi se spărgeau de pereţi. Şi cuvintele „cruce de aur, cruce de aur”, răsunau ca un cântec războinic.

Partizanii lui Bryan uitaseră o clipă de Altgeld. Abia atunci prietenii lui, reprezentanţii unei duzini de State care luptaseră cu el timp de optsprezece luni, îl înconjurară: „Pentru numele lui Dumnezeu, rezistă! îl rugau ei. Rezistă!” Sau: „Dacă Illinois nu cedează, vom câştiga”. Schilling, apărând ca din întâmplare, spuse: „Pete, te implor, rezistă”. Sam Mac Connell nu spunea nimic, dar ochii lui vorbeau pentru dânsul. Delegaţii cereau o nouă întrunire.

De data asta, deşi îi înfrunta, Altgeld ştia că era învins. Şi încă de multă vreme. Puţin îl interesa Bryan. Lumea pe care visase s-o zidească şi pentru

care jucase totul, era învinsă de sentimentele care transformau un Congres naţional într-un circ înnebunit. Nu era nevoie ca Buck Hinrichsen să-i spună la ureche: „Eşti încă şeful partidului, dar dacă dai acum înapoi, nu mai eşti nimic, dar nimic”. Nu era nevoie de toate feţele astea hotărâte, pentru a şti că fusese învins. Ştia, mai bine decât oricine, în ce măsură fusese învins.

Încuviinţă.

Intrară din nou în şedinţă, sala Congresului era aproape tăcută, pentru prima oară. Statele votară unul după altul. Când veni rândul statului Illinois, micul guvernator se ridică şi spuse: „Illinois dă 48 de voturi lui William Jennings Bryan, din Nebraska”.

Când se aşeză, o mână îl apăsă pe umăr. Se întoarse şi văzu lângă el pe Sam Mac Connell, Schilling şi Martin. Putu să le mai zâmbească şi se sculă pentru a constata că Congresul aproape înnebunise când auzise că Bryan fusese proclamat candidat al partidului democrat la preşedinţia Statelor Unite.

Partea a cincea
A TREIA SCHIMBARE

I

Prima zi de marţi care urmează primei zile de luni din noiembrie, e o zi ciudată. În ziua asta vezi obiceiuri tipice americane, altele, de obârşie străină şi altele care sunt un amestec din amândouă. Aşa este şi ţara însăşi. În ea vei găsi câte ceva din Spania, Boemia, Polonia, Germania, Suedia, dar şi unele lucruri curat americane; şi toate sunt închegate şi legate unele de altele întocmai ca rădăcinile încâlcite ale unul stejar foarte bătrân. Această zi nu e zi oarecare de alegeri, nu; în ea se exteriorizează respectul tradiţional şi minunat faţă de om, acel respect faţă de individ, într-o lume care a ucis individualitatea şi care l-a învăţat pe cetăţean că, afară de faptul că poate să ajungă preşedinte sau milionar, n-are dreptul să aibă o gândire proprie, nici să acţioneze liber, nici să protesteze împotriva tradiţiei, a convenţionalismelor sau a prostiei şi cu atât mai puţin să arate că se deosebeşte de toate celelalte exemplare ale speciei umane. În ziua alegerilor prezidenţiale, toate astea sunt uitate şi el se arată fără teamă, aşa cum este: un om. Este judecătorul sorţii sale şi cu toate că, la fiecare patru ani, nu are de ales decât între Smith şi Brown, gândurile sale răscolesc colţuri în care mai dăinuie nădejdea că de data asta va fi ceva deosebit. Poate că nădejdea asta îşi trage puterea din altceva decât din credinţă. Un cetăţean ajunge câteodată să-şi înţeleagă ţara, în ciuda noroiului patriotic care-i întunecă conştiinţa şi ghiceşte, câteodată, în ce constă adevărata viaţă a ţării sale, cu toate că înţelesul cuvintelor vrednice să-i exprime sentimentele, fusese schimbat. Aşa că i se pare că în ziua

alegerilor poate să schimbe totul, să-i izgonească pe magnaţi, pe hoţi, pe bandiţi, pe politicieni şi slugile de el. Dar nu izbuteşte niciodată. Nu e sigur de el. E drept, puţini oameni sunt siguri de ei, când sunt singuri, şi el e singur în cabina de vot. Cântăreşte adevărul şi minciuna, dar îi e atât de greu să se descurce pe cât de greu e să descurci aţa unui ghem pe care a încâlcit-o o pisică în joaca ei. Îşi caută drumul printre milioanele de cuvinte pe care le-a auzit în timpul campaniei alegerilor şi, până la sfârşit, votează fără convingere. Singura convingere pe care o are în această primă marţi care urmează primei zi de luni din noiembrie este că într-o zi toate astea se vor schimba.

II

Emma închirie un apartament la Palmer House. Ar fi vrut mai bine să fie la Springfield: simţea nevoia simţământului de siguranţă pe care-l avea acolo. Ultimele luni i se păruseră lungi cât o viaţă întreagă, ba mai mult, când îşi privea soţul: sfârşitul unei vieţi. Dar când îi vorbi de asta, el dădu din umeri.

— Aş vrea tot atât de mult ca şi tine, Emma. Ne vom întoarce acolo când vom fi terminat ce avem de făcut aici. Acum trebuie să rămân la Chicago. Toţi vor să mă vadă şi le e greu să vină la Springfield.

— Nu te-au văzut destul?

— Se pare că nu.

În ziua în care fusese ales Bryan, îi venise în gând că el pierduse probabil mai mult decât câştigase Bryan. Dar curând după aceea, Jones, noul conducător al Comitetului Naţional, îşi făcuse loc prin mulţime, se apropiase de el şi-l întrebase neliniştit:

— Ce facem, domnule guvernator?

— Nimic. Bryan este ales.

— Pentru numele lui Dumnezeu, n-o să lăsaţi totul baltă?

Altgeld izbucni în râs. Îl luase de braţ pe Jones şi răsese cu multă poftă.

— Când dracu' am mai părăsit ceva ce mi-am pus în gând să fac? izbutise el să spună.

— O să-i vorbiţi lui Bryan? îl întrebase Jones.

— Sigur că da.

Amintindu-şi de convorbirea asta cu Jones, spuse din nou:

— Se pare că nu. Încă puţină răbdare, Emma.

— Bine, încuviinţă ea. N-avea rost să discute cu el.

Într-o zi, la una din reuniuni se aşezase lângă două femei care vorbeau de Altgeld fără răutate. Nu le putea sili nici să tacă, nici să-şi schimbe locurile. Una din ele spuse:

— Priveşte-l.

— E pe moarte, răspunse cealaltă.

— Ştii de ce?

— Am auzit…

— Se vede din felul cum merge. Gândeşte-te la ce trebuie să sufere nevasta lui.

— Îmi pare rău de ea, dar n-am nicio milă pentru el.

Emma nu se plângea. În dimineaţa aceea, înaintea alegerilor, nu şi-ar fi schimbat soarta cu a niciunei alte femei din lume. Era soţia lui Peter Altgeld şi în timpul acestor patru luni pe care le petrecuse lângă el, ea nu încetase de a lucra şi a trăi intens tot zbuciumul lui. El îi spunea, seara: „Emma, încep să înţeleg ceva: anume că lupta formează individualitatea unui om şi poate nu există alt mijloc de a o forma".

De aceea, ziua asta îi aparţinea tot atât cât şi soţului ei. Se temea de rezultat mai mult decât el, cu toate că era mai puţin neliniştită.

Buck Hinrichsen îi telefonă, în timp ce Peter era dus la vot.

— Dar vino sus, Buck.

— Nu e furios?

— De ce ar fi, oare? Nu-l cunoşti.

— Ar putea să creadă că e trădat.

— Buck! Vino şi vorbeşte cu el.

— Bine.

Pe ziarişti îi rugă să vină mai târziu. Voia puţină linişte. Aşteptându-şi soţul, frunzări ziarele care erau pline de înjurături, de atacuri de ultimă oră, cu editoriale neruşinate care afirmau că dacă Bryan ar fi ales, un dictator tăcut ar intra la Casa Albă în persoana lui Altgeld, şi că asta ar însemna prăbuşirea Republicii în anarhie, socialism şi ruină.

Cele două întrevederi pe care soţul ei le avusese cu Bryan, de la Congres încoace, îi reveniră în minte.

III

Nu fusese de faţă la prima întrevedere. Aceasta avusese loc imediat după Congres şi Peter îi povestise sosirea lui Bryan care părea şi înfricoşat şi ruşinat dar încă zăpăcit şi strălucind de bucurie.

— Domnule guvernator…

— Noroc, Bill, spusese Altgeld, şi, felicitările mele!

— Ce vreţi! S-a întâmplat ceva…

— S-a întâmplat aşa… se strâmbă Altgeld.

Bryan rămăsese în picioare, mai copilăros decât oricând semănând mai mult ca niciodată cu un ţăran voinic şi frumos care crescuse prea repede. Înţelegea încet ce i se întâmplase, că era candidatul partidului la Preşedinţia Statelor Unite şi nu ştia cum să-i pună lui Altgeld întrebarea care-l urmărea: „Veţi fi pentru, sau contra mea? Având în vedere cele ce am făcut… n-aş fi crezut niciodată că voi ajunge la asta, e un fapt împlinit”.

— Ce părere aveţi, domnule guvernator? spusese el în cele din urmă.

— Cred că va fi foarte greu, Bill.

Bryan încuviinţase, zâmbind prosteşte. Astfel povestise Altgeld întâmplarea. Avea de altfel obiceiul să uite jumătate din cele ce voia să spună. Se întorsese acasă galben la faţă ca turta de ceară, dar asta nu-l împiedica să râdă, zicând: „Emma, mă cultiv!”

Fusese cu dânsul la a doua întrevedere. Oboseala fizică îl forţase să se odihnească vreo câteva săptămâni înainte de faza finală a campaniei. Emma propusese să meargă la Colorado Springs, şi el primise după oarecare împotrivire.

Dar abia se suise în tren, că se prăbuşise pe scaun şi trebuise să rămână întins tot restul timpului. Emma îi citise, vorbise cu dânsul şi-l îngrijise. Cât de ciudat era că acum toate amintirile se închegau într-un tot!

— Când se va sfârşi campania, spusese el cu încredere, cred că voi şti ce am de făcut. Cred că totul va fi limpede.

Nu fusese vorba nici de înfrângere, nici de izbândă. Campania electorală era o etapă. Pe urmă va veni alta. Atunci îi mărturisise că luase parte la funeraliile lui Parsons în 1887 şi că privise coloanele fără sfârşit ale muncitorilor în dimineaţa aceea îngheţată de iarnă.

— Dac-aş fi vorbit numai cu unul dintre ei, totul s-ar fi spulberat. Dar faptul de a-i vedea astfel pe toţi, cu aceeaşi expresie pe faţă, avea o semnificaţie adâncă. Atât în raport cu mine, cât şi în raport cu Parsons. Când am vrut să înţeleg… Ei bine, n-am izbutit. Dar acum, după campania asta…

La Lincoln, în statul Nebraska, trenul se oprise timp de două ore. Dar abia ajunse în gară, că Bryan bătuse la uşa compartimentului.

— Cum vă simţiţi, domnule guvernator? strigă el, îndreptându-se spre Altgeld, cu ambele mâini întinse. Îşi pregătise cu grijă micul său

discurs. Guvernatorul, cu picioarele învelite într-un şal, îi zâmbi cu un zâmbet pe care Bryan îl cunoştea prea bine.

— Foarte bine, Bill, dar dumneata cum te simţi?

— Ca un taur, răspunse Bryan, zâmbind Emmei. Sănătatea mea e de fier. Dar am auzit că sunteţi bolnav şi asta m-a neliniştit.

— Aşează-te, Bill, nu te mai agita. Ştii prea bine că de un an sunt bolnav. Emma, dă-i ceva de băut. O limonadă, suntem doar în Nebraska.

Emma sună conductorul. Bryan, care abia se aşezase într-un scaun, se ridică odată cu ea.

— Aşează-te, îi spusese Altgeld.

Bryan zâmbise cu teamă. Frazele pe care le pregătise fuseseră spuse şi, cu mâinile pe genunchi, stătea acolo privindu-l pe guvernator.

— Ei bine! Cum te simţi în situaţia de candidat? întrebă Altgeld.

— Nu ştiu, răspunse Bryan, dând din cap, e un sentiment cu care nu ajung să mă obişnuiesc.

Voi să continue, dar îşi înghiţi cuvintele şi sfârşi prin a spune:

— Vă jur că n-aş fi crezut niciodată…

— De bună seamă, dar n-ai putut să faci altfel. Te-ai lăsat dus de curent ca un puşti care se lasă pe balustrada scării; să nu crezi că sunt supărat. Mai bine să încheiem discuţia asta. Eşti candidatul nostru şi singurul lucru care contează e ca la anul să intri la Casa Albă. Asta-i totul, fii sigur, Bill.

Bryan şovăia între furie şi resemnare. Rămase un moment în starea asta, apoi Altgeld îi întinse mâna:

— Să uităm trecutul, Bryan, spuse el.

Îşi strânseră mâna şi Bryan începuse să zâmbească. În momentul acela se adusese şi limonada şi începură s-o bea. Altgeld se întreba cum să-l facă să-şi exteriorizeze gândurile, admiţând că ar gândi. Emma începu să-i vorbească

de familia sa, de viaţa din Nebraska, dar îi era greu lui Bryan să vorbească altfel decât prin proclamaţii. De altfel, venise să-l asculte pe Altgeld. Nu se mai putu stăpâni multă vreme.

— Ce sorţi de izbândă avem, domnule guvernator? întrebă el deodată.

— Azi, mâine, sau în ziua alegerilor?

— De bună seamă că în ziua alegerilor.

— N-aş putea să-ţi spun, răspunse Altgeld. Mai avem mult până atunci, nu-i aşa?

— Dar aveţi o părere, puteţi să precizaţi.

— Nu sunt ghicitor, spuse Altgeld surâzând. Când cunoşti un număr de lucruri, poţi să faci adunarea. Dar câteodată nu cunoşti decât o parte. Nu le ştii, de altfel, niciodată pe toate, nici după alegeri. Căci… ce ştim noi astăzi?

— Că Mac Kinley e un burduf gol şi că Mark Hanna trage sforile. Ştim că ţara s-a săturat de felul în care e condusă de Wall-Street.

— Nu, zău?

— Ştim că poporul vrea moneda de argint.

Vocea lui Altgeld avea o tendinţă naturală de a deveni stridentă, dar nu când vorbea domol, ca acum. Încercă să sfărâme barierele care-l despărţeau de Bryan. Era greu să-i vorbeşti lui Bryan, în genere. Cu atât mai mult acum, când era pe drumul spre glorie. Venise să-l vadă pe Altgeld, pentru că acesta mai era şeful partidului, dar nu uita că fusese ales împotriva voinţei guvernatorului statului Illinois, şi nu graţie lui.

— Bill, începu Altgeld, vorbim întruna despre popor, dumneata, eu, toată lumea, dar cine este poporul? Cine-i sunt şefii? Poate el să-şi exprime voinţa? Poate măcar să voteze în deplină cunoştinţă de cauză? Unii, da, dar sunt o grămadă de care nici nu ne pasă. Nu suntem la prima alegere prezidenţială şi toţi preşedinţii, chiar nişte caraghioşi ca Rutherford B. Hayes, au fost aleşi de popor, sau de o parte din popor. Şi acum venim noi şi-i spunem ceva, dar Mark Hanna cu partidul

republican îi va spune altceva. Cum va şti poporul care e adevărul?

— Pentru că noi îl apărăm…

— E prea puţin, dragul meu Bill. Poate că-i adevărat, poate că nu. Dar cum să faci poporul să înţeleagă adevărurile pentru care luptăm? Sunt cel puţin douăzeci de adevăruri diferite pentru fiecare jurnal. Am adunat patru sute de mii de dolari şi poate vom obţine câteva mii pe deasupra. Republicanii au şi strâns şase milioane de dolari – unii spun chiar zece. Asta nu s-a mai întâmplat niciodată. Niciodată n-a fost aruncat atâta bănet într-o campanie electorală prezidenţială. Zece milioane! Dar a fost o vreme în care asta ar fi reprezentat bugetul ţării pe un an! O asemenea risipă îşi are raţiunea ei. Şi trebuie s-o cunoaştem, pentru ca să ştim cum s-o combatem.

— Ce? spuse Bryan. Partidul republican a avut întotdeauna bani. Ştiam că noi suntem partidul poporului, nu al Wall Street-ului.

— Desigur, bătrâne prieten, desigur. Totuşi există lucruri care au importanţa lor. De pildă, agitaţia asta în favoarea unui război împotriva Spaniei.

— Sunt pentru independenţa cubană.

— Dar sunt şi alţi factori în joc… Pe de o parte strangulăm mişcarea de independenţă cubană, tăindu-i aprovizionările cu arme şi echipament, o şi înfometăm, iar pe de altă parte ne pregătim pentru un război împotriva Spaniei. Asta îşi are semnificaţia ei. Capitalismul industrial american a devenit un uriaş, un uriaş fără credinţă şi lege. De la el provin cele zece milioane de dolari. Şi el încearcă să se întindă şi mai mult. Afacerea cubană dovedeşte asta. America nu mai e destul de mare pentru el, are nevoie de lumea întreagă.. Trebuie să înţelegi asta, Bill, ca să ştim cu cine avem de-a face. Nu e vorba numai de moneda de argint, de decretele legi, de drepturile fermierilor, ale muncitorilor şi ale micilor

comercianţi. E pentru prima oară că se încearcă într-adevăr să se oprească acest lucru care a crescut în acelaşi timp cu noi şi care nu seamănă cu nimic din ceea ce a văzut lumea până acum. Şi ei o ştiu, şi pentru că o ştiu, ne vor combate cu toate forţele lor. Acestea fiind zise, Bill, trebuie să vorbeşti poporului şi nu există treizeci şi şase de feluri de a o face.

— Nu sunt cu totul de aceeaşi părere, spuse Bryan.

Nu ştia să asculte cu atenţie şi Altgeld se întrebă dacă auzise totul.

— Va fi o luptă grea, spuse Bryan, dar poporul este cu noi. Nimeni nu este pentru monopoluri, nici pentru trusturi. Vom expune cauza noastră, poporului.

— Desigur că da, dar cinstit. E un cuvânt demodat, dar mai are încă valoare. Niciun echivoc, niciun compromis.

Lui Bryan îi plăceau aceste cuvinte. Le aprobă cu un entuziasm violent. Altgeld oftă şi apoi spuse:

— Trebuie să ţinem la programul nostru, Bill, şi să rămânem tari ca o stâncă.

— Oare au vreun sens toate astea? îi spuse el mai târziu Emmei. N-aş putea să spun. Oare nu i-au intrat toate pe o ureche pentru ca să-i iasă pe cealaltă? Nu ştiu. E un tip cumsecade, dar situaţia îl depăşeşte. Poate că depăşeşte pe toată lumea.

IV

Buck Hinrichsen veni cu un aer destul de îngrijorat şi o găsi pe Emma singură. Ea îi spuse;

— Ai simţit nevoia să vii să-l vezi într-o zi ca asta. Restul nu mai contează, nu-i aşa?

— Cred că da.

— Vrei să iei ceva? Poate o ceaşcă de cafea?

— Nu, nu, mulţumesc. Cum îi mai merge, Emma?

Hinrichsen era foarte elegant: mănuşi de piele de căprioară în mână, o perlă înfiptă în cravată, un pardesiu negru pe talie şi o pălărie tare, neagră, pe care o ştergea maşinal cu mănuşile. Era imaginea tipică a politicianului din Middle-West, obtuz la minte, avid, calculat, totuşi superior obişnuiţilor căutători de slujbe. Dar Altgeld, cu care se vedea foarte des, avusese asupra lui, şi asupra multora, o influenţă bună. Era ceva mai bine decât înainte. Faptul că părăsise cauza lui Bland pentru aceea a lui Bryan, nu-i zdruncinase convingerea că nimeni, în America, nu se putea compara cu Altgeld.

— Nu ştiu, răspunse Emma.

Era posibil la urma urmei.

— Crezi că-l cunoşti pe Pete, dar nu-i adevărat. Eu, care sunt nevasta lui, nu-l cunosc, dar am învăţat ce este forţa şi ce e lupta. Buck, l-au răstignit, mă înţelegi? I-au înfipt cuie în carne.

— Ştiu.

— Dar de ce, de ce? Toate ziarele sunt asmuţite împotriva lui. Cred că nu mai există un copil care să nu fie urmărit de caricatura îngrozitoare pe car. E i-au făcut-o, cu ochii ieşiţi din orbite, cu gura rânjită. Nimeni n-a fost vreodată tratat aşa. Dar, Buck, ce se întâmplă oare în ţara asta?

— Asta e politica, Emma.

— Nu, asta e altceva şi o ştii. Ce le-a făcut, ca să-l urască atât? Oare pentru c-a graţiat trei oameni? Pentru că-i apără pe muncitori?

Hinrichsen încuviinţă din cap.

— Ai văzut caricatura aceea din revista „Harper”?

Dădu din nou din cap. În ea Altgeld apărea deghizat în demon, cu obrazul convulsionat diabolic, în mijlocul flăcărilor care se ridicau dintr-o capitală căzută în ruine şi ţinând în mână o constituţie calcinată. Capul de nebun al lui

Guiteau, asasinul preşedintelui Garfield, se apleca pe umărul său şi mâna unei fantome îi întindea un revolver. Dedesubt se putea citi: „Guiteau a fost puternic, la Washington, timp de o zi, domni-va Altgeld acolo timp de patru ani?" Era greu să iuiţi acest desen după ce l-ai văzut.

— Numeşti asta politică? întrebă Emma. Asta se înţelege prin politică? Să vezi zilnic în jurnale lucruri de acest fel? Nu vreau să te insult, întrebându-te dacă vom învinge, Buck. Ţara noastră e în mâinile lor. Ziarele, biserica şi până şi hrana noastră le aparţine. Vezi că am învăţat multe, nu-i aşa? Mi se întâmplă totuşi să gândesc c-aş vrea mai bine să nu fi ştiut nimic, c-aş fi vrut mai bine să fi rămas acea Emma Ford, proastă şi liniştită, de altădată. Aş fi fost, fără îndoială, mai fericită. M-ai întrebat cum îi merge lui Altgeld. Am să-ţi spun. În călătoria sa electorală, de fiecare dată când termina cuvântarea de la fereastra vagonului său, abia mai avea putere să se culce şi de fiecare dată îl credeam pe moarte. Ţi se pare chiar atât de vesel, Buck?

Hinrichsen dădu din nou din cap, dar Emma se simţi cuprinsă de remuşcări:

— De ce oare-ţi povestesc toate astea? Sunt nesuferită. De ce nu pot să-ţi povestesc ceva drăguţ? Nădăjduiesc că de data asta, când totul se va sfârşi, vom putea pleca în Europa. Întotdeauna mi-am dorit să mă duc să văd acele civilizaţii minunate: Italia, Parisul, Anglia. Vom fi prezentaţi Reginei Victoria. Pete o consideră o scârbă bătrână… Vezi că limbajul meu s-a îmbunătăţit şi el…

Continuară să vorbească vrute şi nevrute. Hinrichsen ştia să povestească, dar vocea îi deveni aspră şi dispreţuitoare când începu să vorbească „de un caraghios nenorocit, pe nume Theodor Roosevelt", care luase cuvântul în sala Coliseum, câteva săptămâni înainte.

„Domnul Altgeld este un om mult mai primejdios decât Bryan, strigase Roosevelt. E mult mai abil şi mai inteligent şi-i pasă foarte puţin de morala publică. Unul e plin de vanitate, iar celălalt este un om calculat. Va merge până la crimă şi o va îndreptăţi cu motive pe care numai un suflet de viperă poate să le născocească. Dacă America va încredinţa destinele sale unor asemenea oameni, va fi o adevărată catastrofă. Domnul Altgeld, când încuviinţează şi încurajează crimele cele mai murdare şi atacă guvernul federal şi Curtea Supremă, pregăteşte o anarhie sângeroasă, mai grozavă decât moartea. Aceşti doi oameni vor să substitue Republicii lui Washington şi al lui Lincoln, domniei Libertăţii, pe care am moştenit-o şi pe care vrem s-o lăsăm mai departe copiilor noştri, o anarhie mârşavă ca aceea a Comunei din Paris". Şi tot aşa mai departe.

— Ei bine, urmă Hinrichsen, m-am dus să-l văd după aceea şi l-am întrebat dacă-l cunoaşte pe Altgeld. „O! nu, mi-a răspuns el, nu". Asta după ce-mi verificase actele de identitate. Toţi bunii noştri prieteni din Chicago îi ziceau Teddy. Seamănă cu un ursuleţ gras. Un tânăr foarte distins, Emma, un snob blestemat, dar foarte distins şi care nu vorbeşte cu oricine. A trebuit să-i dovedesc că nu sunt ministru de stat. Nu l-a văzut niciodată pe Altgeld. Şi să vezi ce mi-a mai spus: „Trebuie să mă ridic împotriva lui. Cum aş putea oare să-i strâng mâna unui om pe care am însărcinarea să-l combat?" Astea sunt propriile lui cuvinte, Emma.

— Îţi dai seama? Dar să ştii că e ceva de capul lui şi o să mai auzim vorbindu-se de el. Nu e nici prost, nici arivist. E o ciudată amestecătură de tradiţionalist şi de revoluţionar, şi nu izbutesc să-l clasific.

Hinrichsen se opri, îşi dezmorţi puţin oasele şi apoi continuă:

— Dar am învăţat ceva. Asta m-a făcut să înţeleg că n-am avut dreptate în privinţa lui Bryan. Şi am venit să-i cer iertare guvernatorului.

— Dar nu-i nevoie să-ţi ceri iertare.

— Lasă-mă, Emma, să decid eu singur. Când mă-înşel, nu e ceva nou. Când îl asculţi pe Bryan, pleci zicându-ţi: „Ce minunat orator” şi votezi pentru Mac Kinley. Dar ia spune-mi, ai fost cu el la New York?

— Da, şi să ştii c-a fost foarte frumos. A intrat în fortăreaţa lor şi a fost mai tare decât oricare din ei. Chiar ziarele lor au trebuit să admită că sala Copper Union era înţesată şi zeci de mii de oameni au trebuit să rămână afară; majoritatea erau muncitori. Peste tot unde a vorbit Peter, muncitorii au venit să-l audă. Şi-l ascultă…

Hinrichsen asculta. Ca şi dânsa, urmase şi el acelaşi drum. Se schimbase ca şi ea. O mai asculta când intră guvernatorul. Hinrichsen îi întinse mâna şi Altgeld i-o strânse. Nu era nevoie de niciun fel de explicaţie. Dar Hinrichsen avu impresia că observa pentru prima oară cât de slăbit era Altgeld. Nimic nu mai rămăsese din forţa pe care o avusese în trecut, afară de scânteia din privirea sa şi zâmbetul liniştit.

— Salutare, Buck, spuse el. Îmi aduci felicitări sau condoleanţe?

— Am venit să vă văd, răspunse Hinrichsen, foarte serios.

— Mulţumesc.

Apoi după o clipă adăugă:

— Va fi multă lume la alegeri.

— Ce părere aveţi?

— Nu ştiu nimic, Buck. Dar dumneata? Dumneata care ai flerul unui om politic, ce crezi?

— Chiar dacă Bryan va fi învins, veţi rămâne guvernatorul Statului Illinois, asta cred.

— Dacă Bryan este învins, sunt şi eu învins. Nu trebuie să ne ascundem adevărul. Dar mie-mi convine aşa. Îţi va spune şi Emma că mie-mi

convine. M-am săturat, Buck. Dacă sunt învins astăzi, s-a terminat. Jucăm un joc mârşav şi oricare ar fi felul în care-l jucăm, tot mârşav rămâne. Vreau să mă spăl pe mâini, să-mi plătesc datoria şi să pleci. Pe cuvântul meu n-am depăşit niciodată graniţele acestei ţări, în afară doar de cele câteva ore de călătorie înainte de a ajunge aici. Vreau să mai văd şi alte locuri şi să mă odihnesc.

— Mai avem încă o şansă.

— Care, Buck? L-am văzut pe Bathouse John. Ştii că are un nas de copoi. Ştii ce a spus? Că aşa se întâmplă când amesteci politica şi adevărul. Şi cred că n-a greşit.

— Cred, totuşi, că mai avem o şansă.

— Şi eu, dar nu prea mare.

V

Când Hinrichsen plecă, Altgeld se duse în dormitor să se culce. Emma trase storurile. Era întuneric şi linişte în odaie. Întins confortabil pe pat, îşi lăsă gândurile în voie. Simţea bătălia pierdută şi cugeta la greşelile făptuite, la ce ar fi trebuit săi facă. Ah, dacă Bryan ar fi fost un luptător! Dacă ar fi răspuns atacurilor prin contraatacuri! Dar nu ştia să se bată. Acuzat de socialism, el nega; acuzat de a fi în favoarea clasei muncitoreşti, el nega; acuzat de a fi împotriva Curţii Supreme, iarăşi nega. Negase că este împotriva trusturilor, împotriva afaceriştilor, împotriva clasei muncitoreşti. Nu era decât o voce de aur, care vorbea necontenit despre moneda de argint. Şi iată, campania electorală se sfârşise. Propria sa campanie fusese un eşec şi primise foarte calm înfrângerea. Se obişnuise încetişor cu ideea asta şi se întreba chiar cum s-ar împăca oare cu victoria, în cazul în care ar fi fost victorios. Îi ceruse lui Sam Mac Connell să fie candidat în locul lui, dar Sam era prea şmecher. De altfel, n-ar fi izbutit mai bine. Dac-ar fi ştiut numai de ce nu

răspundea poporul apelurilor sale la cinste şi dreptate! Oare de asta era vorba? Dac-ar fi existat oameni de bună credinţă şi hotărâţi, ar fi izbutit. Mai izbutise altădată. Avuseseră loc şi alte schimbări şi ţara înaintase pe calea progresului. De bună seamă, anumiţi oameni erau mai bogaţi şi mai puternici decât puternicii trecutului şi era natural că ei căutau să pună mâna pe putere. Dar guvernul le mai aparţinea oare? Ţara era a lor? Avu o viziune înfricoşătoare: îi vedea pe d-alde Rockefeller, Morgan, Pullman şi alţii de acelaşi soi, râzând cu hohote, râzând nebuneşte de naivitatea acelor bieţi nenorociţi, acelor admiratori prostănaci ai lui Lincoln şi Jackson, care năzuiau să ajungă la putere. Zece milioane de dolari sclipeau în fundul unui butoiaş şi-şi aminti de Walsh, bancherul, care deţinea mai multe poliţe de ale lui Altgeld şi care spusese:

— Partidul dumneavoastră ar putea să câştige, Altgeld. Când veţi fi dispuşi să discutaţi lucrurile în chip inteligent, spuneţi-mi. Nu se poate duce o campanie electorală cu câteva sute de mii de dolari. Vă asigur că există bani pentru toată lumea. Uită de poliţele acelea. Partidul republican nu vede niciun inconvenient ca partidul democrat să ia şi el parte la distribuţia banilor, o parte rezonabilă, firește, dar cu condiţia să apăraţi aceleaşi principii ca şi noi. Felul în care concepeţi dumneavoastră democraţia este greşit, Altgeld. O alegere prezidenţială este o luptă între indivizi şi, spre fericirea ţării, este necesar ca cele două partide să fie de acord cu oamenii de afaceri.

Deodată Altgeld auzi zgomot. Se sculă şi-şi frecă ochii. Auzi voci de copii. Ieşi din odaie şi o întâmpină pe May Wilson, o prietenă a Emmei, care venise cu cele două fetiţe ale ei, una de cinci, iar cealaltă de şapte ani.

— Credeam că vom intra într-o casă de nebuni, spuse May Wilson.

— Va fi în curând, dar acum e încă prea devreme.

— Ziariştii au şi venit, zise Emma. Ne-am descotorosit de ei. Dar vor reveni. Cum te simţi, Pete?

— Foarte bine, răspunse el.

Puţin după aceea, lungit pe parchet, se juca mulţumit cu cele două fetiţe care erau fascinate de barba lui.

— Tăticul are mustaţă, dar n-are barbă, spuse cea mai mică. Dumneavoastră aveţi o barbă foarte frumoasă.

— Nu mi-am închipuit niciodată că ar putea fi frumoasă.

Dar cea mai mare găsi că nu era cuviincios felul ăsta de a se purta şi-şi mustră surioara.

— Ştii să spui poveşti? întrebă ea. Hai, spune o poveste.

Le povesti legenda domniţei care locuia pe un deluşor de sticlă. Fu ultima sa clipă de răgaz din ziua aceea.

VI

Joe Martin veni imediat după plecarea lor. Sosea tocmai din cartierele sudice şi era înfuriat la culme.

— Întrebuinţează metode mârşave spuse el. Oamenii lui Pinkerton supraveghează birourile de votare. Au şi lansat zvonul că va fi făcută o listă neagră. Acum iau şi numele oamenilor, încearcă să intimideze pe toţi acei cărora le suntem pe plac, pe toţi oamenii prost îmbrăcaţi.

— Dar parcă John mi-a spus că Hennessy se ocupă de asta.

— Am vorbit cu John, care m-a întrebat „dacă vreau să provoc tulburări”.

— Sigur că vreau tulburări, de bună seamă! Spune lui Hennessy să facă aşa ca toată lumea să voteze. Dacă mai are nevoie de oameni, spune lui

John să-i mai dea două sute. Încep cam de vreme, dar n-or să reuşească.

— Agenţii provocatori sunt înarmaţi.

— Spune-i să-i înarmeze şi pe oamenii noştri. Stai o clipă! Vorbeşte cu Buck Hinrichsen. Vezi poate e la „Sherman”. Voi apela la miliţie, dacă e nevoie. Voi decreta chiar legea marţială, dacă mă forţează.

Sosiră doi ziarişti de la agenţia „Inter-Ocean” şi de la ziarul „Tribune”. Emma le oferi ţigări şi ceva de băut. Un desenator de la jurnalul „News” apăru şi ceru să facă o caricatură a guvernatorului. O simplă caricatură.

— Dă-i drumul, spuse Altgeld.

Veni şi Sam Mac Connell, surâzător şi prietenos. Altgeld se aşeză şi reporterii începură să-i pună întrebări. Un corespondent al lui „New York Herald” se apropiase de ei.

— Aveţi încredere în izbândă, domnule guvernator?

— Fireşte.

— Se spune că la New York, Mark Hanna primeşte pariuri, şase contra unul, pe Mack Kinley. Ce părere aveţi despre asta?

— Domnilor, dacă aş dispune de zece milioane de dolari, mi-aş putea îngădui şi eu să pariez. De altfel, având în vedere că banii sunt ai lui Morgan, puteţi să-mi spuneţi ce riscă Mark Hanna?

— Vreţi să ne vorbiţi de neînţelegerile dumneavoastră cu Mark Hanna?

— Nu pot numi astea neînţelegeri. Pot să vă spun că am lucrat cu numeroşi oameni politici şi am combătut pe mulţi alţii. Toţi seamănă între ei. Unii sunt oameni cinstiţi, alţii adevărate lichele. Las în seama dumneavoastră să-l clasificaţi pe Mark Hanna.

De îndată ce sosi, corespondentul lui „Harper’s Weekly” întrebă pe un ton agresiv.

— Credeţi că Mark Hanna ar fi tot atât de puternic la Casa Albă în cazul victoriei lui Mac Kinley, ca dumneavoastră în cazul că ar câştiga Bryan?

— Tinere, dacă Bryan câştigă, am intenţia să rămân guvernator al statului Illinois, nici mai mult, nici mai puţin.

— Domnule guvernator, Mark Hanna vă acuză direct că sunteţi un socialist şi un anarhist. Ce răspundeţi la această acuzaţie?

— Nefiind nici una, nici alta, cunosc prea puţin chestiunea, dar nu sunt prea sigur că poţi fi amândouă în acelaşi timp. Vă amintiţi că, am fost de asemenea învinuit că sunt comunist. La urma urmei s-ar putea să fiu şi socialist, şi comunist şi anarhist, dacă dumneavoastră credeţi că un om, care şi-a construit unele din cele mai frumoase case din Chicago, poate fi aşa ceva.

— Aprobaţi socialismul, domnule guvernator?

— Dezaprob guvernarea trusturilor prin decrete legi, teroare şi crimă. Duşmanii mei sunt singurii care vorbesc de socialism în legătură cu aceste alegeri. Citiţi manifestul nostru şi spuneţi-mi dacă găsiţi în el cuvântul „socialism”.

— Domnule guvernator, este adevărat că există deosebiri de vederi între dumneavoastră şi Bryan.

— Eşti căsătorit, tinere?

— Da, spuse ziaristul.

— Şi nu există niciodată deosebiri de vederi între dumneata şi soţia dumitale? Ei bine, un partid se aseamănă cu o familie.

Timp de o jumătate de oră el răspunse prin glume şi câteodată prin atacuri. Ziariştii intrau şi ieşeau. Desenatorul de la „News” îşi sfârşise caricatura. Schilling intră şi-i şopti ceva lui Mac Connell, care-i aruncă o privire lui Altgeld. Guvernatorul îi făcu un semn cu capul.

— Foarte bine, domnilor, spuse Mac Connell. E ziua alegerilor, mă înţelegeţi?

Ieşiră. Martin era tot la telefon. Clarence Darrow intră, urmat de un chelner care împingea o măsuţă pe roţi, pe care se găseau răcituri, o supă caldă şi bere. Nimeni nu vorbi până la ieşirea chelnerului, afară de Emma, care, în timp ce umplea farfuriile, spunea: „Mănâncă, te rog. La urma urmei e o zi ca toate celelalte. Ai face bine să mănânci".

Schilling îşi clătina capul atât de mâhnit că Altgeld izbucni în râs.

— Sunt fericit când cineva mai poate să râdă, declară Mac Connell. Georges mi-a spus tocmai una foarte bună, extraordinară.

— Ce? întrebă Altgeld. Despre ce e vorba?

— Vorbeşte, Georges.

Schilling înghiţi o lingură de supă şi-l privi pe Altgeld.

— Debs mi-a trimis vorbă că vrea ca să mă vadă, începu el pe un ton de scuză. Vă amintiţi de Gene Debs?

— Desigur.

— O! Au făcut un lucru foarte simplu pe care l-au pus la cale în toată liniştea şi l-am verificat azi dimineaţă. L-am controlat la New York, Cleveland, San Francisco şi Saint Louis. Debs a primit ştiri din Pittsburgh, Philadelphia şi Portland, apoi din alte trei oraşe din statul New York, şi azi dimineaţă din Newark, din New Jersey. Ceea ce înseamnă că lucrurile se petrec astfel în toată ţara, nu-i aşa?

— Dar despre ce vorbeşti, Georges? întrebă Altgeld.

— Au închis uzinele înainte de ora obişnuită – credeam c-aţi auzit vorbindu-se de asta, – cu o oră, două înainte. În unele locuri nu s-a lucrat decât o jumătate de zi. Nu exagerez defel. Sute de întreprinderi au închis. În multe părţi au spus-o pe şleau, au afişat următoarea înştiinţare: „Dacă Bryan este ales, această uzină va rămâne închisă".

În alte părţi au făcut treaba mai discret, dar cuvântul de ordine este peste tot acelaşi. „Dacă Bryan este ales, e de prisos să reveniţi. Uzinele vor rămâne închise”. Poate că nu sunt astea cuvintele exacte, dar înţelesul e acelaşi.

— O acţiune de intimidare, spuse Darrow, o acţiune murdară de intimidare.

— E o minunăţie, suspină Mac Connell. În viaţa mea n-am văzut ceva mai dibaci. E o adevărată lovitură de maestru.

— De bună seamă că e o acţiune de intimidare, încuviinţă Altgeld. Dar apucă-te şi explică unui milion de muncitori că e aşa. Georges, crezi că este organizată chestia asta?

— Cum poţi să te îndoieşti? Sigur că e organizată, dacă e semnat Mark Hanna. E un tip viclean, Pete; e omul cel mai primejdios din ţară.

— Cred că aveţi dreptate. Care spuneţi că sunt oraşele? New York, Pittsburg, San Francisco…?

Schilling le enumără din nou. Mac Connell împinse farfuria deoparte.

— Nu-mi mai e foame, spuse el.

— Oare este legal? întrebă Darrow.

— Dacă Mac Kinley câştigă, va fi perfect legal. Dacă i-am putea dovedi că există o conspiraţie… Dar nu vom izbuti. Un patron are dreptul să-şi închidă uzina, nu-i aşa? Noi îi recunoaştem dreptul unui om de a decide soarta unei întreprinderi care produce mai mult decât producea ţara întreagă acum o sută de ani. Dacă închide şi constrânge cincizeci de mii de oameni la şomaj, asta îl priveşte. Cine i s-ar opune oare?

— Dar asta e cea mai murdară manevră care a fost folosită vreodată!

— Dar şi cea mai puternică, zise Mac Connell.

— Ce-a spus Debs? întrebă Altgeld.

— A vegheat toată noaptea, a telegrafiat, a trimis curieri peste tot şi a încercat să mobilizeze

sindicatele. Dar nu mai poate face nimic. E prea târziu. Asta e şi părerea lui Debs.

Debs îi spusese:

„Schilling, asta este cea mai extraordinară lecţie de economie politică pe care am învăţat-o vreodată. Asta mă face socialist. N-am s-o uit, până oi muri. Au luat, pur şi simplu, puterea. Au arătat poporului, că, ei sunt guvernul. Spune-i lui Altgeld că voi lupta cu toate forţele mele, dar că e de prisos, cu totul de prisos. Spune-i că mijloacele noastre nu pot da un rezultat mulţumitor. Spune-i că aleargă după un vis. Sau mai bine, nu-i spune nimic, şi mâine, când se va trezi, va primi răspunsul".

VII

Nu mai conteneau telegramele, mesajele, ziariştii, delegaţii muncitoreşti, telefoanele, consultări întârziate, în timp ce birourile de vot începeau să se închidă şi să numere buletinele.

John Pete Altgeld îşi pierduse demult toate iluziile asupra politicii. Ştia că urnele sunt măsluite. Cunoştea moravurile şi obiceiurile unei zile de alegeri şi ştia că cinci generaţii de morţi ieşeau, în ziua aceea, din mii de cimitire; cunoştea numărul copiilor morţi în faşă care se transformau brusc în alegători în puterea vârstei, numărul actelor de naştere false, fabricate pentru nenumărate fantome; cunoştea metodele întrebuinţate de Bathouse John care, încărca derbedei în autocamioane şi-i făcea să voteze toată ziua la diferite centre; ştia chiar cantitatea de laudanum vărsată în cafeaua controlorului urnelor, pentru ca să nu mai poată controla nimic şi nu-i era necunoscut nici faptul că dacă voturile valorau de obicei cinci dolari, puteai să ţi le procuri şi cu doi dolari în anumite cartiere şi că o închisoare întreagă putea fi cumpărată cu o jumătate de dolar de om. Luase parte la alegeri unde, pentru o sută

de mii de alegători, fiecare din partide ajungea la dublul voturilor şi ştia de asemenea că un om politic socotise că fraudele se referă la cel puţin a şaptea parte din corpul electoral.

Aşa arăta democraţia americană. Cele două partide practicau metodele astea cu o îndemânare egală, deşi cu posibilităţi inegale, şi toată lumea, afară de copiii în faşă şi câteva femei bătrâne, le considerau ca normale.

Dar în alegerile astea se întrebuinţau mijloace atât de viclene, încât, faţă de ele, manevrele lui Bathouse John păreau copilăreşti.

Era floare la ureche să vezi cum agenţii provocatori puneau la cale tulburări la adunările lui Bryan, aruncând bombe lacrimogene, în timp ce ziariştii publicau în fiecare zi reportaje false cu asasinate puse la cale de anarhişti. Dar chiar asta li se părea neîndestulător băncilor şi societăţilor de asigurare.

Începuseră să circule zvonuri, dar populaţia agricolă era împrăştiată şi comunicaţiile anevoioase. Deşi era aproape în întregime în favoarea lui Bryan, era foarte greu să ajungi la ea şi s-o organizezi.

Când un fermier veni să spună că poliţa sa de asigurare fusese anulată din cauza unei alegeri posibile a lui Bryan, nu-l prea luară în seamă, dar când unul după altul veniră numeroşi fermieri să povestească aceeaşi întâmplare, îşi dădură seama că era vorba de o campanie organizată. Altgeld nu înţelesese adevărata însemnătate a acestei campanii decât câteva ore după ce i se anunţase închiderea uzinelor. Dreyer, acela care dusese mesajul de graţiere, ceru să-l vadă. Dose îi răspunse că guvernatorul era ocupat, ceea ce nu era prea mult spus, ci, dimpotrivă: apartamentul lui Altgeld devenise o adevărată casă de nebuni. „Lăsaţi-l să intre, spuse Altgeld. Unul mai mult sau mai puţin nu mai are nicio însemnătate”. Dar vestea pe care o aducea Dreyer era, totuşi, de cea

mai mare însemnătate. Dreyer îl luă pe Altgeld într-un colţ şi-i spuse o poveste cu băncile. Mai mult de patru sute dintre ele ceruseră plata imediată a tuturor împrumuturilor şi ipotecilor, pentru acea zi şi a doua zi, nu fără a lăsa să se înţeleagă că în cazul în care Mac Kinley ar fi ales, termenul va fi amânat. Majoritatea acestor bănci – şi Dreyer nu ştia dacă nu erau câteva sute în plus – împânzeau tocmai teritoriul în care Bryan era cel mai solid instalat. „Ţineam să vă spun asta", încheie Dreyer, ştergându-şi sudoarea de pe frunte. Se simţea ruşinat.

— Nu sunt pentru Bryan, continuă el, dar nici pentru astfel de manevre. Mai sunt, oare, alegerile libere, când li se spune oamenilor că în cazul în care candidatul lor este ales îşi vor pierde gospodăria şi tot ce posedă?

— Nu ştiu ce sunt alegeri libere, răspunse Altgeld, dar vă mulţumesc că m-aţi prevenit.

— Şi eu sunt bucuros că v-am vorbit. Asta va rămâne între noi, bineînţeles.

— De bună seamă că va rămâne între noi.

VIII

Spre seară lucrurile începură să se liniştească. Nu mai rămăseseră decât Darrow, Schilling, Martin şi Mac Connell. Cu o oră mai înainte, Altgeld îi spusese secretarului său:

— Bill, totul e pierdut. N-avem nicio şansă la un milion. Ai face mai bine să te duci la Springfield şi să pui în ordine toate hârtiile mele. Emma vrea să se reîntoarcă imediat acolo şi nu i-o iau în nume de rău.

Un ziarist veni să-l întrebe dacă avea de gând să aştepte anunţarea rezultatelor definitive.

— Nu am niciun fel de îndoială asupra rezultatelor, răspunse John, zâmbind. Am de gând să mă culc.

Asta-i spuse şi lui Mac Connell şi acest credincios prieten îi răspunse:

— Ai dreptate, Pete. Nu avem nimic de sărbătorit.

— Dar am învăţat ceva.

— Poate că da, poate că nu. Alegerea asta nu este ultima. La fiecare patru ani e alta. Următoarele se vor desfăşura poate ca de obicei, dar să admitem că într-o zi ei încearcă să lupte deschis, crezi că ne-ar întrece?

— Ce n-aş da să ştiu contra cui luptăm!

Darrow nu credea în înfrângere.

— Nu preţuiţi poporul, insistă el. Sunteţi toţi la fel. Nu ştiţi să preţuiţi poporul. Poate că Barnum nu era atât de greşit când pretindea că în fiecare secundă se naşte câte un netot, dar cu toate astea poporul trage câteodată învăţăminte din ce i se întâmplă.

Altgeld, întins într-un fotoliu, îi zâmbi Emmei care-l privea neliniştită.

— Mă simt foarte bine, draga mea. Nu, Clarence: domnul Barnum este un om superficial şi stupid. Da, l-am întâlnit de câteva ori, dar cine vorbeşte astfel despre popor nu e un om inteligent. Nu avem de-a face cu netoţi, ci cu bărbaţi şi femei care gândesc şi se comportă normal. Din nefericire, sunt fricoşi şi le lipseşte organizarea. Nu-i învinovăţesc, de altfel, cu nimic. Tot ce am făcut ar rămâne fără folos, dacă nu înţelegem ce s-a petrecut.

— Mai putem învinge, repetă Darrow.

— Nu, răspunse Altgeld cu un ton aspru. E imposibil. Am fost înfrânţi de la început, numai că n-o ştiam, fiindcă nu ştim nici ce combatem, nici cum se combate şi… nu ştim nici acum.

Schilling se pregăti de plecare. Avea ochii plini de lacrimi.

— Du-te şi te culcă, îi spuse Emma, îmbrăţişându-l, şi ai grijă: vezi că ai cearcăne la ochi.

Clarence Darrow plecă şi el. Se lăsase noaptea. Cerul era luminat de imense focuri de artificii. Se apropiară de fereastră. Joe Martin, care vorbise foarte puţin până atunci, spuse: „Bandă de tâlhari şi de prostituate”. Judecătorul puse mâna pe umărul lui Altgeld şi-şi luă rămas bun. Emma îl întovărăşi până la uşă, lăsându-i pe cei doi bărbaţi lângă fereastră. Rămaseră tăcuţi până la întoarcerea ei, apoi Martin bolborosi:

— Fiecare are altă plăcere în viaţă: unora le place jocul de cărţi, altora, femeile. Am cunoscut aristocraţi americani a căror distracţie de căpetenie era să-şi pună diamante în dinţi; în ceea ce te priveşte pe dumneata, cred că-ţi place să te dai cu capul de pereţi.

Tonul vocii sale nu era răutăcios, ci mai degrabă plin de regret.

— De la început te-ai gândit că nu avem nicio şansă?

— Nici cea mai mică, mărturisi Martin.

— Şi nu ştii de ce am acţionat astfel?

— Ba ştiu, răspunse Martin, obosit. Ştiu, Pete, sigur că ştiu şi apoi?… Aşa a fost întotdeauna şi aşa va fi. Cei puternici îi vor strivi pe cei slabi, oamenii vor crăpa de foame şi n-aş pune nici douăzeci de cenţi rămăşag pe valoarea unui ideal sau a unui simţământ creştin. Şi dacă există nişte mincinoşi mai mari decât porcii cărora le aparţine presa noastră liberă, păi să ştii că ăştia sunt blestemaţii de pastori care vorbesc de pe amvon şi te gâtuie metodic. N-am niciun fel de amestec cu sindicatele voastre. Aceia cărora le aparţin tunurile, şcolile, bisericile şi uzinele sunt cei care plătesc şi i-aţi lăsat să vă răstignească…

Îşi luă pălăria şi paltonul, mai stătu puţin, apoi plecă. Emma sună să-i aducă cina. Se miră văzându-l pe soţul ei că mănâncă atât de mult. Părea uşurat de o mare povară. Nu mai vorbi de alegeri şi când ea îi dădu ideea să întrerupă telefonul şi să ordone să nu i se aducă telegramele,

el încuviinţă cu plăcere. Mâncară bine; apoi Altgeld se înfundă într-un jeţ şi-şi întinse picioarele pe un scaun.

— Mi-ar plăcea să-mi citeşti ceva, spuse el, dar n-aş putea să-ţi spun ce anume.

Ea se duse să caute un volum de Mark Twain, „Huckleberry Finn", care rămăsese în camera ei şi începu să-i citească. Cunoşteau amândoi cartea. Îi ceru să-i citească pasajul în care e vorba de duce şi de rege. Apoi acela unde e vorba de răzbunare. După o oră începu să aţipească. Ea îi ajută să se culce şi de îndată ce fu în pat, adormi.

Emma nu izbutea să adoarmă. Se aşeză lângă fereastră, privi luminile oraşului şi începu să se gândească la o mulţime de lucruri. Alegerea i se părea că face parte dintr-un trecut îndepărtat şi parcă şi mai multă vreme se scursese de când ziarele scriseseră despre un conducător muncitor, al cărui nume era Parsons şi care urma să fie spânzurat. Când oare citise povestea aceea în care se vorbea de o cină în casa unui milionar din New York? Un cal fusese invitatul de onoare şi toţi musafirii luaseră cu ei acasă, ca amintire, o potcoavă bătută în diamante, în valoare de mai multe mii de dolari. Cina asta nu era pentru ea un prilej de comparaţie şi nici de dezaprobare. Se gândea când la un lucru, când la altul, continuând să privească oraşul ăsta ciudat, ieşit, ca şi soţul ei, din câmpii sălbatice şi din păduri, acest oraş plin de tot atâta nelinişte şi nesiguranţă ca şi el, şi, totuşi, nemaiîntâlnit de puternic şi real, ca şi el.

A doua zi aflară că Mac Kinley fusese ales preşedinte al Statelor Unite şi John Tanner, guvernator al Statului Illinois, deşi Altgeld obţinuse, în Illinois, mai multe voturi decât Bryan. Altgeld nu se arăta prea mişcat de această ştire şi mânca la micul dejun ouă cu şuncă şi cornuri.

— Am dormit foarte bine, îi spuse el Emmei. Mă simt minunat.

Era atât de bine dispus, încât nu putu să-şi reţină râsul, când auzi vocea sinistră pe care o avea Schilling la telefon.

— Du-te de te culcă, îi spuse el. Pe semne că ai vegheat toată noaptea. La ce oare te aşteptai?

— Dar suntem bătuţi. Vă daţi seama?

— E adevărat că suntem bătuţi, dar du-te de te culcă. Ai să te gândeşti la asta mai târziu.

Apoi o întrebă pe Emma:

— Ai biletele?

Ea dădu din cap. Îi propuse să facă o plimbare de-a lungul lacului, înainte de plecare.

— Ştii că în curând va trebui să revenim aici? Nu eşti decepţionată?

— Pete, răspunse ea, aş fi dat cinci ani din viaţă să câştigi aceste alegeri.

O luă, în braţe, drăgăstos, aşa cum nu mai făcuse de multă vreme.

IX

Oamenii reacţionară felurit, după cum înţelegeau mai mult sau mai puţin limpede adevărata însemnătate a celor întâmplate.

Când Schilling, care nu putuse să doarmă, veni să-l vadă, Gene Debs îi spuse:

— I s-a întâmplat deci ceea ce am prevăzut?

— Da. Şi-ţi vine să râzi?

— Nu, Schilling. N-am nicio poftă… Aţi mers cu oamenii ăştia pentru că era soluţia cea mai uşoară şi fiindcă Parsons e mort de multă vreme.

— Dar, Dumnezeule, nu înţeleg legătura pe care o faci!

— Ne-aţi părăsit, dar când v-aţi întors la noi, eram tot acolo. Foarte bine, ne-am zis noi, iată un om cinstit, o să-l susţinem. Dar acum o să ne mânăm singuri boii. Ne-au arătat forţa lor. O să le arătăm acum forţa muncitorilor. Şi noi suntem puternici, Schilling, şi învăţăm să ne luptăm.

— Atunci, îl puneţi în aceeaşi oală cu…

— Dar deloc, Schilling. Ce vrei să spui.

Schilling era obosit şi cuvintele-i lipseau. Privi fix, omul, îi măsură talia înaltă, îi făcu semn că înţelesese şi plecă. Odată culcat în pat, putu să dea frâu liber lacrimilor. Nu plânsese de atâta vreme! Dar Debs, aşezat la masa de bucătărie din camera sărăcăcioasă care era toată locuinţa sa, nu plângea. Cu obrazul aspru, cu bărbia în mâini, citea „Chicago Tribune", larg deschis în faţa lui. Altgeld era descris acolo în modul cel mai mârşav: „Simpatiile sale criminale, tendinţele sale anarhiste, felul în care apăra răul, ajutorul şi protecţia pe care le dădea teoriilor unui Debs, libertăţii, răscoalei ş.a.m.d. Dar Debs nu plângea şi ochii îi erau reci.

Cu câteva zile înainte, cineva îi spusese lui Debs că, orice i s-ar întâmpla lui Pete Altgeld, viitorul îi va da dreptate. Viitorul va arăta unde e adevărul, dar, în ochii lui Debs, viitorul era o nădejde îndepărtată. El lăsa adevărul abstract, pe seama filosofilor. El era nerăbdător şi plin de amărăciune. Auzea, prin zidul subţire, un copil scâncind de foame. Lunea trecută fusese la înmormântarea lui Johnny Ames, un şef sindicalist de la antrepozite, mort de tuberculoză şi în urma prea multor lovituri, a muncii prea grele, a grozavei subalimentări. Alţii pot aştepta verdictul istoriei! În ceea ce-l priveşte pe el, văzuse cadavrele vinete ale unei întregi familii de polonezi, moartă de ger, aruncată într-o groapă la capătul oraşului. Să vină cineva să-i spună că nimeni nu murea de foame în ţara asta! Se gândea la prea mulţi oameni a căror viaţă nu avea alt înţeles decât foamea.

Degetele lungi ale mâinilor sale deformate de muncă, întorceau paginile jurnalului. Citea cu o atenţie pătimaşă.

La aceeaşi oră, se termina petrecerea la Clubul Uniunii, şi soarele se ridica pentru o zi

nouă. Fusese o serbare extraordinară şi micii potentaţi din Chicago pierduseră orice rezervă. Se spune că reacţia la frică se exteriorizează în mai multe feluri şi se pare că ea merge până la forme care-i împing pe bancherii burtă-verde să joace capra între dânşii. Asta se întâmpla la începutul serii şi măcelarii, magnaţii oţelului, bancherii, jucătorii de bursă, nu depăşiseră încă plăcerile nevinovate. Se aşteptau la victorie, dar ea încă nu era câştigată. Când veni ştirea, şampania începu să curgă în valuri şi se servi supeul: antricoate la grătar, vânaturi felurite, fazani, curcani şi o mulţime de deserturi. Abia atunci începu adevărata distracţie. Oamenii îşi vor aminti de sărbătorirea asta. Primejdia trecuse şi nu poţi învinui pe nimeni că simţea nevoia destinderii.

Cei de la oraş cât şi cei de la ţară se liniştiră. Momentul culminant al încordării trecuse. Alegerile se sfârşiseră şi Republica mai dăinuia încă. Ce rost mai avea să vorbeşti de pierderea libertăţii? Cetăţenii din Chicago vedeau, când se deşteptau din somn, toate lucrurile la locul lor. Umbrele erau tot acolo, savoarea cafelei era aceeaşi şi sunetul vocilor nu se schimbase.

X

Trebuia acum ca Altgeld să facă o declaraţie. Veniră din nou să-l caute, ca atunci când fusese ales Bryan. Chiar şi Bryan telefonă, pentru a întreba cu un ton disperat:

— Ce facem acum?

— Aşteptăm viitorul prilej şi tragem învăţăminte din păţania asta.

Dar nu era nici el însuşi sigur de cele ce învăţase. Când trebui să-şi scrie declaraţia, cuvintele care-i veneau în minte sunau fals, în ciuda violenţei lor:

„Nu uitaţi că acum şase luni marele nostru partid era fără putere. Fusese vândut tâlharilor

monopolişti de către preşedintele Cleveland…”

O citi lui Emma.

— Tâlharilor? întrebă ea.

Cuvântul era prea aspru. Îl schimbă cu „profitori”. Dar nu prea era sigur de ce scria.

„Partidul, bazându-se pe forţe noi, s-a liberat de dominaţia trusturilor…”

— Foarte bine, îl încurajă Emma. Nu te teme.

Cuvântul era oarecum ciudat şi el o privi îndelung. I-a mai spus ea vreodată să nu se teamă?

— Ştiu că nu te temi de nimic, Pete. Nu asta am vrut să spun.

— Dar ce anume?

— Nu vreau să te simţi bătut.

Dar fiecare cuvânt îl făcea să simtă şi mai mult apăsarea înfrângerii. Când scrise, vorbind de partidul său: *„El a alungat din sânul său putregaiul politic, a proclamat din nou principiile democratice şi a îmbrăţişat cauza omenirii suferinde”*, nu se putu împiedica să bolborosească: „S-ar spune că e scrisă de Bryan”.

Se recunoscu mai mult când scrise: *„El a avut de luptat împotriva tuturor băncilor, tuturor trusturilor, tuturor asociaţiilor patronale, tuturor marilor ziare”*. Asta, cel puţin, era adevărul curat şi, oricare ar fi viitorul partidului, putea să afirme că, măcar o dată, democraţii se ridicaseră curajos împotriva tuturor potentaţilor. El scrise cu amărăciune: *„El a avut, de luptat împotriva a tot ceea ce poate cumpăra banul, împotriva a tot ce poate fi şperţuit, împotriva a tot ceea ce poate fi constrâns prin frica de foame…”*

Când îi citi Emmei declaraţia, înţelese şi mai bine ce se întâmplase.

Duşmanii lor se bucuraseră de toate avantajele. Învinseseră pur şi simplu, pentru că stăpâneau bogăţiile ţării.

— Mi-am petrecut ziua, legănându-mă cu iluzia că peste patru ani poporul va şti ce are de

făcut, îi spuse el trist, soţiei sale. Dar peste patru ani, vor închide din nou uzinele.

Sfârşi de redactat ceea ce avea să fie numit, mai târziu, *„Manifestul democraţiei”*. Dar pentru el, acesta era mărturisirea unei înfrângeri.

XI

Mai avea două luni şi-şi încheia cariera de guvernator. Locuiseră patru ani în reşedinţa guvernatorului şi în momentul împachetării, Emma avu un acces de deznădejde. Soţul ei avea obiceiul să adune tot felul de lucruri. Cărţile umpleau rafturi lungi, impresionante şi nu avea niciodată curajul să arunce vreuna. Colecţiona ziare şi reviste, spunând că nu puteai şti niciodată când ai nevoie de ele. Brand Whitlock îi ajută Emmei să le trieze. Altgeld părea nepăsător. Le spuse să păstreze ce li se părea trebuincios şi să arunce restul. Adesea îşi îmbrăca, pe neaşteptate, pelerina, îşi lua fularul şi pleca să se plimbe prin parc. Asta o îngrijora pe Emma şi de multe ori îl ruga pe tânărul Whitlock să meargă după el. „Ştiţi că e foarte bolnav”, spunea ea, pentru a se scuza, gândindu-se în acelaşi timp că dacă soţul ei ar fi auzit-o, s-ar fi înfuriat. Brand se lua atunci repede după el, întrebându-se cum să înceapă convorbirea, dar Altgeld, care-l iubea mult, îl primea întotdeauna cu un „Ce mai faci tinere? Ce se mai aude astăzi?”

— Ziarele spuneau că războiul cu Spania e aproape sigur. Dumneavoastră ce credeţi, domnule?

— Şi vii într-un suflet în parc, pentru ca să mă întrebi asta?

— Nu tocmai pentru asta. Adică, vreau să spun că…

— Lasă, lasă Brand. De bună seamă că va izbucni războiul cu Spania. E doar începutul. O să mai fie multe războaie, abia încep. O să curgă atâta

sânge, încât Războiul nostru de Secesiune ni se va părea o simplă încăierare.

— Dar pentru ce? Pentru ce?

— Pentru ce vrem Cuba? Răspunde, după părerea dumitale, pentru ce vrem Filipinele şi Porto Rico? Oare când ne vom sătura? Hai mai bine să nu mai vorbim de asta. Vorbeşte-mi de dumneata. Şi când vii să te plimbi cu mine, nu te mai obosi să cauţi subiecte de conversaţie potrivite.

— Am înţeles, domnule.

— Şi vino să mă vezi la Chicago. Te încredinţez că Altgeld de acum nu mai seamănă cu cel dinainte. Parcă un alt om părăseşte casa asta.

Nu era decât o sfidare, nimic mai mult. Chicago era numai o etapă nouă, deşi n-ar fi putut spune încotro merge.

Îşi orânduia afacerile, dar parcă lucra ca un automat. Creditorii săi se prezentară şi fu mirat să descopere cât de mult se îndatorase, cât de sărac era. Departe de a-i fi mărit averea, funcţia de guvernator al statului Illinois îl lăsase aproape fără un ban. Cu cât se adunau cifrele, cu atât mai mult se întreba cum s-ar putea descurca un om sărac, dacă ar fi ales într-o funcţie oficială şi n-ar lua parte la marile afaceri şi escrocherii, pe care cei mai mulţi le priveau ca pe ceva obişnuit. El nu luase parte niciodată la vreuna din ele, nu din cauza principiilor sale, ci pentru că simţise întotdeauna un sentiment adânc de dispreţ pentru asemenea chestiuni.

Îşi clasă şi documentele, le puse în ordine în dulapuri, se spălă pe mâini şi se duse s-o anunţe pe Emma că erau săraci. Dar se simţi puţin ruşinat când trebui să adauge:

— Dar n-o să murim de foame. Sunt încă în stare de a profesa avocatura şi cred că mai am şi prieteni.

— Sunt fericită.

Înţelesese ce voia să spună. Trebuia să se despartă când de un lucru, când de altul. Acum era rândul banilor.

— Vom fi liberi, zise ea. Vom putea să facem ce vrem, ce ne place, nu-i aşa, Pete?

De data asta nu mai era vorba de călătorii, nici de lungi după amiezi de odihnă la soare. Ea voia să spună că vor fi liberi să vorbească de orişice, liberi să moară de foame, să fie arestaţi sau să se plimbe pe malul lacului de câte ori vor avea poftă. Vor fi liberi să-şi găsească drumul.

Îşi trecu braţul în jurul mijlocului ei.

— Sunt un om bătrân, Emma, îi spuse el, şi dac-aş crede în Dumnezeu, aş spune că-mi ispăşesc păcatele. Ştii că te-am comparat întotdeauna cu celelalte femei. E liniştitor. Da. Te asigur că am noroc.

Când veni Buck Hinrichsen să-şi arate părerea de rău, el izbucni:

— La dracul cu toate astea. Nu mi-e inima sfâşiată. Buck, nu mai face mutra asta.

— Singurul regret pe care-l am eu e că nu te-ai născut în blestemata asta de ţară.

— Asta ar face din mine un american, Buck?

— Asta ar face din dumneata un preşedinte al Republicii.

— Poveşti. Ţi-am mai spus că puţin îmi pasă. Nu vreau să mă plângă nimeni. Încep să deschid ochii. Ştii, Buck, ce înseamnă să te simţi liber? Desigur că nu. Singura libertate adevărată e să ştii ce-ţi rămâne de făcut şi sunt pe punctul de a o afla.

Scrise, foarte bine dispus, mesajul de adio pentru înscăunarea lui Tanner ca guvernator, subliniind ce voia să fie remarcat, reamintit. Moartea este, între altele, descoperirea dureroasă că trebuie să laşi lucrurile pe jumătate făcute, pe jumătate spuse, deschise tuturor interpretărilor, tuturor minciunilor şi mai ales relei credinţe.

Doctorul Arbady, din Chicago, unul din bunii săi prieteni, îi spusese cu câtva timp înainte:

— Întrebarea ta este cam brutală, Pete. Îţi voi răspunde însă fără ocoluri. Ataxie locomotrice, asta ai, ceea ce înseamnă că te apropii de moarte. E cam nelămurit, dar nu atât cât pare. Toată lumea începe să moară la o anumită vârstă, de la treizeci, treizeci şi cinci de ani începe coborâşul, dar unii trăiesc până la o sută de ani. În cazul tău procesul este accelerat. Felul tău de a fi este un semn; slăbiciunile tale, vărsăturile, sunt atâtea alte simptome. Poate că mai ai zece ani de trăit. Se poate, nu spun însă că e sigur. În locul tău aş face repede ce mai am de făcut; cu cât mai devreme, cu atât mai bine.

Îi mulţumise lui Arbady şi-i urmă sfatul. Şi când învinse, cel puţin în parte, teama care-l paraliza, apropierea morţii nu-i mai păru atât de înspăimântătoare. În orice caz, era mulţumit de toate acţiunile sale, ca de pildă de mesajul ăsta de adio pe care-l citea Emmei încet şi cu oarecare mândrie.

— Sunt încântată că le poţi spune toate astea, mărturisi ea entuziasmată, după ce-i ascultase mesajul.

Dar n-avu prilejul să vorbească. Stătea la tribună, lângă guvernatorul Tanner, şi pentru prima oară guvernatorul care părăsea postul trebui să tacă. Discursul pregătit cu atâta grijă rămase în buzunar. Noul guvernator se scuză după aceea.

— Sunt nespus de mâhnit, Altgeld – spuse el – dar n-am avut timpul necesar. Ce păcat că n-ai putut vorbi, dar mă înţelegi, nu-i aşa?

— Înţeleg prea bine, răspunse Altgeld surâzând.

Se întoarseră la Chicago. Joe Martin era singurul care-i aştepta pe peronul gării. Îi strânse în braţe.

Vântul bătea dinspre lac, rece şi uscat. Străbătură străzile oraşului sub un cer limpede.

XII

Nu avea decât cincizeci de ani, dar era un om îmbătrânit înainte de vreme. Prietenii lui veneau din când în când s-o întrebe pe Emma, dacă nu puteau să-l ajute în vreun fel. Ea dădea doar din cap. Ziarele continuau să-l atace, dar el nu mai părea să aibă nici puterea, nici dorinţa de a le răspunde. Îl numeau acum „comunistul din Illinois”. Porecla îi fusese dată, pare-se, de tânărul şi strălucitorul Teddy Roosevelt. Primejdios, ca guvernator, gata să răspundă fără cruţare atacurilor ca simplu cetăţean era o pradă uşoară pentru ei. În ziua în care declară unui ziarist că principiul întreprinderilor particulare nu era, poate, prea bun, ziarul publică un titlu cu litere uriaşe: „Altgeld lansează un apel la Revoluţie”. Când pledă în primul proces, judecătorul îl privi cu duşmănie. Câştigă procesul, în ciuda tribunalului; judecătorii nu-şi ascunseră pornirea împotriva lui. Banii care-i mai rămăseseră se topiră ca zăpada la soare. Zâmbind cu răutate, bancherii şi cămătarii din Chicago, îl sâcâiau să le plătească datoriile; fie că erau republicani său democraţi, puţin le păsa că el cheltuise totul pentru partid. Când Joe Martin îl forţă să primească treizeci şi cinci de mii de dolari, Altgeld îi spuse:

— Să ştii, Joe, că nu voi trăi destul, ca să pot să ţi-i înapoiez. Am pierdut îndemânarea de a câştiga bani.

— Mi i-ai înapoiat demult, răspunse Joe.

Dar şi banii ăştia se topiră ca şi ceilalţi. John Lanehard, vărul şi asociatul său, muri, lăsându-i noi datorii, şi el se zbătea să le plătească. Nu se mai punea problema îmbogăţirii, ci aceea a sărăcirii „cu eleganţă”.

Citea mult. Emma reorganizase casa lor din Chicago – tot ce-i mai rămăsese – şi biblioteca sa îi oferea un întins câmp de educaţie. Voia să ştie tot ce se petrecuse în ultimii cincizeci de ani. Nu-i mai ajungeau documentele asupra lui John D. Rockefeller, Jim Fisck, Vanderbildt, Lelan

Stanford, Phil Armour, J. P. Morgan şi ceilalţi. Ştia prea bine tot ce se întâmplase, deoarece-i văzuse cu propriii săi ochi la Chicago. Ţinea să ştie însă de ce se întâmplase astfel, pentru ce o naţiune atât de mare ajunsese, cu mâinile şi picioarele legate, prada acestor oameni şi pentru ce, acum, sub îndemnul lor, această naţiune întreprinsese cucerirea imperialistă a lumii.

Trebui să ia parte la alegerea primarului. Democraţii puseseră candidatura lui Carter Harrison, al cărui tată fusese primar în timpul spânzurării condamnaţilor de la Haymarket. I se ceru lui Altgeld să susţină această candidatură. Făcu şi asta, dar fără entuziasmul de altădată, mai mult cu o curiozitate de om de ştiinţă. Cele două partide se asemănau atât de mult, de parcă ar fi fost unul singur şi izbânda democraţilor nu avea nicio însemnătate, pentru că aruncaseră la gunoi idealul pentru care luptaseră odată.

Atitudinea sa faţă de politică nu izvora din cinism, ci mai degrabă dintr-un simţământ de mânie. Astfel, ritul antic putea fi îndeplinit de oamenii ăştia cu ochii şi inima rece, care domneau peste imperii industriale mai mari decât stăpânise vreodată un rege. Consimţeau să se supună acestui rit, în prima marţi care urma primei zi de luni din noiembrie, pentru a putea domni în linişte deplină asupra imperiilor lor. Şi pentru ca ritul să fie păstrat întocmai, politicieni ca el se luptau pentru magnaţii industriali, ca nişte gladiatori moderni.

Când vasul *Maine* fu scufundat, nu se miră de strigătele de război care răsunau de la un capăt la altul al ţării. Începuse să înţeleagă, nu chiar totul, dar din ce în ce mai mult, şi ieşea cu încetul din amorţire. În curând se deşteptă de-a binelea şi începu s-o târască pe Emma la întruniri, la teatru, la anumite dineuri. Oamenii, oameni străini de data asta, reîncepură să se perinde pe la el. Simţea cum îşi recapătă forţele. Aşa că, atunci când Darrow şi Schilling veniră să-i propună înfiinţarea

unui al treilea partid în vederea viitoarelor alegeri locale, fu gata să-i asculte.

— Dar nu porniţi la drum pe jumătate pregătiţi, îi spuse el calm lui Darrow. Lupta va fi grea, necruţătoare şi nu cred că vom fi învingători. Dar trebuie să începem undeva. Vom începe aici.

— Primeşti să fii candidat?

— Primesc, dar nu uitaţi de ce bani dispunem. Sunt ruinat.

Apoi întorcându-se spre Schilling;

— Aş vrea să-l întâlnesc pe Debs. Poţi să aranjezi asta?

— Aici?

— Aici sau în altă parte, mi-e tot una.

XIII

Stăteau în bucătăria lui Debs; îi despărţea o masă pe care se găseau două pahare şi o sticlă de bere. Pălăria şi mantaua lui Altgeld erau aruncate pe un scaun şi un căţeluş negru căuta mâna lui Debs. Mirosea a varză. O carte era deschisă lângă o călimară şi o farfurie cu două bucăţi de pâine uscată. Îşi strânseseră mâna şi acum se priveau.

— Ar fi trebuit să ne întâlnim mai curând, spuse Altgeld.

Debs tăcea. După ce turnă cu grijă berea în cele două pahare, spuse:

— Nu sunt de aceeaşi părere.

— Aş vrea să-ţi vorbesc serios, Debs, dar trebuie să ai încredere în mine. Sau poate nu e cazul?

— Nu.

— Nu mă îndoiesc că ai motivele dumitale.

— Am motivele mele.

— Oare te-ar plictisi să…

— Deloc. De obicei n-am încredere în soiul de oameni din care faci parte dumneata. N-am încredere nici în avocaţi, nici în bogătaşi şi nu-i iubesc. Nu iubesc slugile trusturilor, fie că le zice

Standard Oil sau Carnegie… În ceea ce te priveşte, ai fost guvernator, nu-i aşa? Ei bine, poţi să spui că s-a îmbunătăţit ceva de atunci încoace?

— Nu, e mai rău.

— Vrei să iei puţină bere? întrebă Debs.

Altgeld încuviinţă. Băură o duşcă.

— Oare lucrurile s-ar fi petrecut mai bine dacă ai fi fost dumneata guvernator? întrebă Altgeld.

— Poate.

— De ce m-ai susţinut?

— Erai răul cel mai mic, ăsta-i singurul motiv.

— Şi crezi că dacă Bryan ar fi fost ales, dacă eu însumi aş fi fost ales, n-ai fi fost mult mai bine?

— Nu, răspunse liniştit Debs. Nu s-ar fi îmbunătăţit nimic. Am fi fost în război cu Spania cu câteva zile mai târziu. Poate că democraţii ar fi fost ceva mai greu de cumpărat, dar asta n-ar fi costat mai mult decât cele zece milioane de dolari cheltuite cu Mac Kinley.

— Eşti socialist, nu-i aşa?

— Nu-i un secret, zise Debs.

— Şi socialismul îţi pare singura nădejde? Crezi că într-adevăr capitalismul nu mai poate produce nimic bun?

— E greu să răspund printr-un simplu da, spuse Debs, zâmbind pentru prima dată. Fără îndoială, capitalismul aduce oarecare progrese, precum ştii şi dumneata. E de prisos să-ţi mai fac o demonstraţie. Altădată nu existau căi ferate şi acum sunt. E adevărat că o sută de mii de oameni au murit, construindu-le, că asta a început prin cedarea a zeci de milioane de pogoane de pământ, antreprenorilor, că aceste căi ferate au fost construite mai mult de neştiutori decât de ingineri şi că majoritatea liniilor au trebuit să fie refăcute. E adevărat că şinele se stricau ca brânza, că multă vreme au existat şaizeci şi şase de ecartamente diferite şi că timp de douăzeci de ani niciun tren nu

ajungea la timp. E adevărat că numai Dumnezeu ştie câţi călători au fost omorâţi şi că mai mult de cinci mii de muncitori feroviari au fost ucişi în timpul conflictelor cu patronii. Dar avem căi ferate; şi asta e un progres, nu-i aşa?

— Nu asta am vrut să spun, zise prudent Altgeld, neştiind dacă Debs îşi bate joc de el, îl stimează sau îl dispreţuieşte.

— E oare cu putinţă să înlături toate relele prin legi? Poate! De aceea sunt socialist. Nu c-aş vrea să provoc o revoluţie sau Comuna, cum îi place ziarului „Tribune" să repete mereu, dar… cine ştie… Nu, nu cred să ne lase să luăm puterea chiar dacă am obţine zece milioane de voturi la alegeri. Puterea le aparţine lor. Le aparţinea şi în vremea în care erai dumneata guvernator. De aceea armata lor a tras în noi când au făcut grevă. Vrei să uit asta, Altgeld?

— Nu-ţi cer asta. Ştiu prea bine ce am făcut. Trebuia să-mi respect jurământul şi să fac ca legea să fie respectată.

— Legea lor!

— Legea Statului. Nu sunt mândru, mi-e chiar ruşine, dar am acţionat aşa cum trebuia. Dacă legea este rea, trebuie schimbată, asta-i totul.

— Încerci să răstorni problema.

— Şi apoi, strigă Altgeld, nu sunt socialist, Debs! Dumneata ar trebui să ştii asta, dacă toată lumea o ignoră.

— Ştiu.

Debs şovăi câteva clipe, îşi goli paharul şi începu să vorbească liniştit:

— Dar cine te urmează, Altgeld? Dumneata încerci să te ţii la distanţă egală de extreme, dar cine te urmează? Încerci să trăieşti în bună pace cu sistemul lor putred. De ce? Dumneata eşti primul, de la Lincoln încoace, care ştii să vorbeşti poporului, nu-l dispreţuieşti, eşti iubit de el. Căci te iubeşte, are încredere în dumneata. Ai fi putut deveni un Fisk, Gould sau Armour, dar n-ai vrut.

Din păcate nu mai suntem pe vremea lui Lincoln. Când băieţii au pornit la război, de le plesneau uniformele în spate şi le explodau puştile în mână, era altfel. Astăzi, Altgeld, nu mai poţi fi un Lincoln. Nu va mai exista un astfel de om, s-a sfârşit. Nu mai trăim într-o democraţie, ci într-o oligarhie. Dacă n-ai înţeles asta în ziua în care au închis fabricile, n-o să înţelegi niciodată. Ai fost doar prezent. L-ai văzut pe Mac Donald vânzând concesiunea de autobuze pe nouăzeci şi nouă de ani, ai văzut ce s-a întâmplat la Pullman. Dar la ce bun să mai vorbim? I-ai graţiat pe anarhişti, nu-i aşa?

Altgeld încuviinţă, cu obrazul nemişcat ca o mască şi cu privirea fixată asupra lui Debs.

— Vino la noi, pledă Debs.

Gheaţa era ruptă. Debs se aplecă peste masă. Degetele sale puternice prinseră marginea. Toţi muşchii obrazului său exprimau dorinţa de a-l convinge.

— Vino la noi, Altgeld, repetă el. Lumea se îndreaptă spre viaţă, aşa cum a zămislit-o Dumnezeu pentru om, şi muncitorii vor ridica palate pe lângă care casele voastre vor părea nişte cocioabe. Vom ridica o republică a muncitorilor şi a ţăranilor unde toţi vor fi liberi şi egali. O lume care nu va cunoaşte şomajul, în care copiii vor creşte în curăţenie şi bunăcuviinţă. Va fi o ţară minunată! Dumnezeule, Altgeld, pentru ce mai rămâi cu ei?

Faţa lui Altgeld nu exprima nimic, niciun răspuns.

— Nu sunt mare socialist, Debs, spuse el molcom. Iată adevărul. Sunt un muribund care n-are nimic de ascuns şi nu se teme de nimic. Nu sunt cu voi. Nu pot să fiu cu voi.

Nu încercă să spună mai mult, dar glasul său înfundat şi răguşit era chinuit. Debs înţelese de ce oamenii îl iubeau pe omul ăsta: Altgeld reprezenta anumite lucruri. Întrezăreai, în umbra sa, măreţia

pădurilor doborâte la pământ, linia şerpuitoare a frontierei, democraţia democraţilor, în care totul este cu putinţă. Şi totuşi, în clipa aceea, lui Debs îi era milă de dânsul şi-l ura în acelaşi timp. Gheaţa se întărise din nou. Nu mai erau decât doi oameni faţă-n faţă la o masă de bucătărie.

— Ştii de ce am venit? spuse în cele din urmă Altgeld.

— Mi-a spus Schilling.

— Ce părere ai de un al treilea partid, Debs?

— Ţi-am spus o dată. Dacă e nevoie de unul, apoi acela trebuie să fie un partid socialist, nimic altceva.

— Asta înseamnă, fără îndoială, că nu veţi susţine candidatura mea independentă la primărie?

— Te vom susţine, declară Debs obosit. Te-am susţinut când ai fost guvernator. Te vom susţine atât timp cât vei fi candidat. Idealurile pentru care luptăm nu sunt pentru azi sau mâine şi, până atunci, trebuie să ţinem seama de posibilităţile noastre imediate.

Îşi strânseră mâna şi Altgeld plecă. Debs îl urmărea cu privirea pe omul ăsta mărunt, slăbit care-şi ţâra picioarele, pierzându-se în umbră.

XIV

Altgeld era ca un copil care are salturi bruşte de temperatură.

— Nici dac-aş fi fost numit candidat la preşedinţie n-aş fi fost mai mulţumit, îi spuse el Emmei.

Era liber, cu totul liber, pentru prima oară în viaţa sa. I se părea că respiră aer proaspăt, după ce fusese închis într-o odaie plină de fum, că trece din închisoare, în libertate. Când Bathouse John, acum adversarul lui, îi spuse: „Dar e cu neputinţă, absolut cu neputinţă”, el îi răspunse: „Vom vedea dacă se poate sau nu”. Uitase că e bolnav, uitase de prezicerile doctorului Arbady. Când ziarul

„Tribune” scrise: *„Diavolul trebuie să fie pedepsit şi este limpede că John P. Altgeld este unul din oamenii cei mai vicleni din America”*, el răspunse printr-o primă conferinţă de presă. Convocase atât pe reprezentanţii săptămânalelor muncitoreşti cât şi pe cei ai marilor cotidiane. El însuşi se ocupă de ţigările pe care voia să le ofere ziariştilor. Joe Martin îndeplinea în acelaşi timp funcţiile de portar şi de comitet de recepţie. Emma se îngrijea de băuturi. În aşteptare, şi pentru a-şi ascunde enervarea, făcu soţiei şi prietenilor săi un expozeu asupra presei: „E mai bine ca patronul să fie contra mea şi ziaristul să mă aprecieze. De bună seamă că ei vor să mă doboare, dar priviţi ce i se întâmplă lui Teddy Roosevelt, copilul iubit al trusturilor: nu cred să fie vreun ziarist care să nu fi ajuns să-şi dea seama de ceea ce este Teddy: un imbecil, un burduf gol şi asta se vede din tot ce scriu despre el”.

Ziariştii intrară în biroul său şi-l găsiră aşa cum îl cunoscuseră: cu bărbia în mâini, cu ochii albaştri scânteind.

— Vă înhămaţi iarăşi la jug, domnule guvernator?

— Nu l-am părăsit niciodată, zise el. Nu mi-am luat decât foarte mici vacanţe.

— Cum vă simţiţi singur?

— Singur? Ia o ţigară, tinere, spuse el, prezentându-i cutia. Se spunea altădată de Daniel Boone că nu era niciodată singur, oriunde s-ar îl dus. Nu numai pentru că se simţea ca la el acasă în pădure, ci pentru că era fericit oriunde s-ar fi găsit. Tot aşa mă simt şi eu.

— Ce părere aveţi despre regie, autobuze şi despre gaz?

— Serviciile noastre publice deservesc interesele unor anumiţi indivizi. Cei care au îngăduit asta sunt nişte bandiţi. Vă dau voie să citaţi cuvintele mele, domnilor. Concesiunile pentru cincizeci şi cinci şi nouăzeci şi nouă de ani

sunt o adevărată ruşine. N-aş acorda concesiuni pentru mai mult de zece ani, în orice caz pentru un timp limitat, şi serviciile publice ar trebui apoi redate poporului.

Un ziarist de stânga întrebă:

— Ce părere aveţi despre dreptul de grevă şi dreptul de întrunire?

— În măsura în care acestea depind de primar, le socotesc inviolabile. Nu trebuie să fie supuse niciunei constrângeri, afară de cazul în care ar fi în legătură cu activităţi de interes general ca: circulaţia, transporturile etc. Strada aparţine poporului de la oraşe şi dacă vrea s-o folosească pentru greve sau întruniri, nimeni nu-l poate opri.

— Recunoaşteţi aceleaşi drepturi şi comuniştilor şi anarhiştilor?

— Sunt drepturi de care se pot bucura toţi cetăţenii oraşului Chicago, oricare ar fi rasa, culoarea sau apartenenţa lor politică.

— Înseamnă asta că nu mai aveţi încredere în partidul democrat?

— Nu. Cu cât vor avea independenţii mai multe voturi, cu atât va folosi partidul mai mult.

— Ce părere aveţi despre război, domnule guvernator?

— Sunt partizanul independenţei cubane şi aş dori ca armamentul american să-i îngăduie Cubei să-şi dobândească independenţa, dar cred că anexarea Filipinelor, a insulelor Hawai şi Sandwich este o ruşine şi un pas în plus pe drumul imperialismului american.

Urmă pe acelaşi ton. Pentru prima oară nu era legat de nimic şi putea să vorbească în toată libertatea, să spună ce gândeşte, să spună ce aprobă şi ce nu.

Când se sfătui cu Sam Mac Connell, Clarence Darrow, George Schilling, Joe Martin şi Eugen Debs, vorbiră tot atât de liber. Era ca o adiere de aer proaspăt pe care n-o mai simţise niciodată, întrebuinţau cu grijă şi chibzuială puţinii bani pe

care-i aveau. Harrison, candidatul democrat, şi Carter, cel republican, dezlănţuiseră o campanie violentă anticomunistă şi antisocialistă şi-l acopereau pe Altgeld cu insulte. În loc să le răspundă, el îşi închină forţele expozeului propriului său program, într-o serie de conferinţe şi întruniri populare.

Îşi scrisese întotdeauna singur discursurile. Trebuia să muncească foarte mult, ca să prididească cu munca de fiecare zi. Pentru că vorbea de douăzeci şi chiar de treizeci de ori în acelaşi oraş, ca să nu se repete, avea nevoie de subiecte felurite, pe care trebuia să le studieze în amănunţime. Afară de asta, continua să profeseze şi avocatura, atât pentru a-şi plăti datoriile cât şi pentru a susţine cu bani campania electorală. Se deştepta devreme şi începea imediat să scrie. Emma îi servea drept auditoriu de încercare şi drept critic. Apoi se ducea la Palatul de Justiţie sau la biroul lui. Avea câteodată întruniri înainte de masă, întâlniri sau consultări în timp ce prânzea şi rareori trecea o seară, fără să vorbească la întruniri cel puţin de două, trei sau chiar de patru ori. Emma era uimită de faptul că-l vedea suportând atât de bine viaţa asta zbuciumată. Ea era secretara şi sfetnicul lui; cu vremea învăţă să plaseze cu îndemânare invitaţii de onoare la întruniri, să treacă de la unul la altul, să facă pe nevestele micilor negustori şi ale muncitorilor să se simtă în largul lor, să pregătească în ultima clipă o întrunire; se obişnuise să noteze improvizările soţului ei, ca să poată răspunde ziarelor, dacă era nevoie.

Întrunirile erau încurajatoare. În cartierele de vest şi sud vorbi în faţa unui auditoriu atât de numeros şi variat cum nu se mai văzuse niciodată. Peste tot sălile erau înţesate. Oamenii veneau în haine de lucru: muncitori, negustori, femei cu copii. La Chicago, ca de altfel peste tot în America, era obiceiul de a se asigura săli pline, cu

oamenii adunaţi din cârciumi, închisori şi Adăposturile Armatei Salvării, unde cei fără locuinţă se duceau să se culce după ce scormoniseră până la fund lăzile de gunoi. De multe ori se trimiteau oameni să-i mâne pe muncitorii din cartierul uzinelor, de la Mac Cormick şi de la Pullman; se împărţeau mii de bilete, care, prezentate la întrunire, erau schimbate cu monezi de zece cenţi, cu dublul scop de a umple sala şi a câştiga susţinători. Bineînţeles că nu venea toată lumea, dar tocmai din cauza asta, traficul cu biletele era mai avantajos; deoarece dacă sala nu se umplea, i se schimbau aceluiaşi om chiar şi trei bilete a câte zece cenţi fiecare şi era o afacere bună. Bathouse John stabilise obiceiul butoiului cu bere şi se înţelegea de la sine că după discurs fiecare era binevenit la butoi.

Oricât de bune ar fi fost metodele astea, Altgeld nu-şi putea îngădui astfel de cheltuieli. Întrunirile erau anunţate la sediile sindicatelor şi voluntarii se însărcinau cu împărţirea manifestelor. Oricum, în toate serile, sălile erau înţesate de lume.

Învăţă să vorbească mulţimilor. Avea o voce puternică şi limpede care pătrundea departe. Putea să fie auzit de oamenii din ultimele rânduri, fără ca vocea lui să piardă tonul intim al conversaţiei. Răspundea întrebărilor cu simplitate şi bun simţ. Într-o zi fu întrebat:

— Ce ai de gând să faci împotriva şomajului?

— Vreau ca nimeni să nu moară de foame în oraşul nostru, le spuse el. E tot ceea ce pot să fac şi voi face.

A doua parte a întrunirilor era de obicei rezervată întrebărilor şi răspunsurilor. Inaugurase o metodă nouă. La una din întruniri spuse:

— Susţin că un primar trebuie să fie răspunzător de poliţia sa. Am adunat dosarele a peste trei sute de cazuri în care muncitorii au fost loviţi de poliţia din Chicago, în ultimii cinci ani.

Vă făgăduiesc că niciun muncitor nu va mai fi bătut în timpul administraţiei mele. Susţin că astăzi nu există la Chicago dreptate pentru omul sărac, nici în faţa judecătorului, nici în faţa poliţiei. Voi lupta pentru a vă da această dreptate. Acest oraş e infectat de moda sperţurilor. O ştiu. Am jucat jocul acesta cu politicienii de aici. Vorbesc deci din experienţă şi nu cer să fiu izbăvit de greşelile mele. Dar afirm că dacă voi fi ales primar, voi curăţi oraşul acesta de şperţari.

— Minţi! strigă cu violenţă cineva.

— Aşa e, replică el. Să nu-l credeţi niciodată pe politician! Este singura axiomă americană a cărei valoare rămâne întreagă. Vă dau voie să scrieţi ceea ce spun şi să mă puneţi să semnez.

A striga asemenea cuvinte izbitoare era ceva cu totul nou.

— Ceea ce e ciudat, îi spuse el într-o zi Emmei, e că de data asta spun întregul adevăr.

În fiecare seară o mare de capete se întindea în faţa lui. În fiecare seară, trăsura sa îl ducea dintr-un colţ în celălalt al oraşului. Lui Altgeld îi plăcea lupta asta. Se simţea renăscut. Cucerise partidul democrat de la Cleveland şi acum voia să cucerească oraşul de la cele două partide. Oraşul Chicago pe care poporul îl va da adevăratului său reprezentant.

XV

Într-o seară, la un dineu la care asistau Darrow, Schilling şi Joe Martin, împreună cu soţiile lor, fusese adus şi un copil de paisprezece ani şi Altgeld se lăsă prins de căldura familiară a reuniunii. Era adevărata familie americană, adevăratul „cămin” american cu zidurile sale groase care apără de frig, cu acoperişul care opreşte ploaia şi totul fusese construit pe aceleaşi temelii, pe năzuinţele care-l împing pe om să iubească pacea şi liniştea. În ochii acestui copil

care-l privea cu atâta atenţie, citea făgăduinţele viitorului. Vorbi de copilăria sa, de viaţa sa în timpul Războiului de Secesiune şi începu să zâmbească la amintirea unui marş pe care-l făcuse prin ploaie, în timp ce uniformele lor de hârtie se desfăceau în bucăţi.

— Asta se întâmpla în alte vremuri, le spuse el, vremuri când îţi puteai bate joc de popor, fiindcă mai dormea încă. Astăzi, el s-a deşteptat.

Copilul declară c-ar pleca la război, dac-ar avea vârsta cerută. Mama lui se întoarse spre Altgeld.

— Va dura mult războiul? dori să ştie copilul.

— Nădăjduiesc că nu, răspunse Altgeld.

— Dar s-ar putea, totuşi, să dureze?

— Nu, dacă poporul e conştient, spuse el zâmbind la amintirea aplauzelor care-l întâmpinaseră când condamnase atacul împotriva Filipinelor.

— Atunci, dumneavoastră sunteţi un socialist, fiindcă sunteţi împotriva războiului? întrebă copilul.

Darrow aruncă o privire lui Joe Martin, care zâmbi. Surâsul Emmei linişti pe mama copilului, care se supărase de întrebarea asta.

— Nu, nu sunt un socialist. Există şi alţi oameni care urăsc războiul.

— Nu-i o întrebare politicoasă, spuse mama.

— E perfect îndreptăţită, spuse Altgeld râzând. La urma urmei, Debs crede că socialiştii sunt singurii care se împotrivesc războiului. El crede, de asemenea, că voi fi învins în alegeri.

Din glasul lui Altgeld simţeai că e convins de victoria sa. Emma nu-l văzuse niciodată atât de încrezător în sine, atât de sigur de victorie. Ea îl observă aplecându-se spre copil ca să-i spună:

— Tinere, vezi lucruri de care va fi bine să-ţi aminteşti. Iei parte, după părerea mea, la ultimul război imperialist. De acum înainte vocea

poporului se va face auzită. Scurta domnie a oligarhiei se apropie de sfârşit.

XVI

Emma îşi aduse aminte de acest dineu, când îşi petrecură noaptea în aşteptarea rezultatelor alegerilor. Nu se asemăna cu experienţa trecutului. Lipsea orice avânt. Doar câţiva rămaseră după miezul nopţii, să afle rezultatele fiecărui cartier, să încerce să simtă pulsul unui popor democrat.

Spre zorii zilei, când rezultatul începu să se întrevadă faţa lui Altgeld avea o paloare cadaverică. Darrow era întunecat, Schilling, fără glas şi fără nădejde. Numai Joe Martin încerca să-şi ascundă dezamăgirea, dar nu înceta să repete c-ar fi trebuit să se aştepte la toate porcăriile astea; urne măsluite, etc. Regreta că nu se putuse bizui decât pe câţiva controlori şi susţinea că se aşteptase întotdeauna la falsuri de mari proporţii.

— Nu este o falsificare, spuse trist Altgeld. Ştiu cum se fac fraudele. Dar pentru fiecare vot dat mie, democraţii au trei şi republicanii, două.

Înfrângerea lui Altgeld se preciza pe măsură ce le veneau rezultatele.

— Dar unde e poporul? gemu Schilling.

Dimineaţa, Altgeld obţinuse ceva mai mult de patruzeci de mii de voturi, Harrison, democratul, ajungea la aproape o sută cincizeci de mii şi Carter, republicanul, depăşea o sută de mii. Altgeld îşi recunoscu înfrângerea. Zdrobit, Darrow se duse acasă. Joe Martini aprinse un nou trabuc, în timp ce Schilling se prăbuşea într-un fotoliu ca o grămadă de cârpe. Emma aduse cafeaua, care fu băută în tăcere. Nu se gândeau nici să se ducă acasă, nici să se culce. Fiecare era copleşit de propria sa deznădejde.

Schilling sfârşi prin a spune:

— Clasa muncitorească a votat. Să nu vină nimeni să ne spună că n-a votat, că nu-l voi crede.

— Ai face mai bine să-l crezi! strigă Altgeld.

— Ce spui? întrebă Martin.

— Doar lucruri evidente. E mai bine să crezi într-un vis, decât în fapte. Îmi închipui că acei care-l urmează pe Debs, au votat. Dar duceţi-vă şi spuneţi-le nenorociţilor care lucrează în uzine, că cei şase dolari ai lor pe săptămână vor preţui mai mult sub regimul meu decât sub cel al lui Carter sau Harrison. N-au niciun motiv să voteze, dar niciunul, asta e totul.

Partea a şasea
O NOUĂ MĂRTURIE

I

Înfrângerea lui Altgeld a fost resimţită în diferite feluri. La Clubul Union, de pildă, nu produse niciun efect, căci membrii ei cunoşteau atât de bine mecanismul alegerilor, încât nu se îndoiau de deznodământul lor şi nu se gândiseră niciodată că rebeliunea asta mică ar putea câştiga mai mult decât numărul mic de voturi pe care le câştigase. Dimpotrivă vechii politicieni din Chicago, care lucraseră cu el şi-l urmaseră, erau oarecum întristaţi că fusese atât de nătâng încât să lupte împotriva unui partid pe care-l ajutase să se ridice.

Lor li se părea că boala îi înrâurise spiritul. Se gândeau că fusese influenţat de legăturile sale cu socialiştii. Mai erau apoi dintre aceia care, ca Gene Debs, întrezăreau toată însemnătatea acestei înfrângeri şi, în sfârşit, cei care o regretau.

Lucy Parsons plânse, şi asta nu i se mai întâmplase de multă vreme. Lupta lui Lucy era o lungă bătălie care se proiecta în viitor.

În ziua în care lovitura pricinuită de moartea soţului ei începuse să slăbească, ea-şi dădu seama că niciun om nu moare cu totul; că niciun om, oricât de mic şi oricât de neînsemnat ar fi, nu moare fără să transmită celorlalţi cel puţin o fărâmă din el însuşi, fie o vorbă, fie un gest sau un zâmbet; fără a lăsa ceva care, în cele din urmă, să nu se adauge nădejdii tuturor. Soţul ei se găsea fără îndoială în ea, în copilul ei, în alţi oameni. Această concepţie o împingea în mod firesc şi direct la încercarea de a urma opera soţului ei şi a o duce la bun sfârşit. Îşi dădea seama că era vorba de o sarcină greu de dus şi că puterile ei nu-i ajungeau.

Într-adevăr, trebuia să aibă grijă de copii, să-i crească, să câştige existenţa ei şi a lor, oricât de sărmană ar fi fost. Dar trebuia să-şi urmeze calea. Nu se va odihni până ce numele soţului ei, spânzurat ca ucigaş, nu va fi reabilitat. De bună seamă că ăsta era un ţel care-i răpea orice linişte, dar niciodată Lucy nu visase odihna.

Era o femeie voluntară şi, când îşi înţelese limpede datoria, o urmă. O întâlneai pe străzile din Chicago, lângă ghereta ei, în care erau expuse cărţi în care se vorbea de viaţa lui Parsons şi de scrierile sale. Vizitatori, turiştii şi străinii care alergau după „curiozităţi" erau sfătuiţi să meargă s-o vadă pe Lucy Parsons, înainte de a pleca, aşa cum li se spunea să viziteze vestitele abatoare. Unii se mirau de încăpăţânarea acestei femei slabe şi întunecate la faţă, a acestui obraz în care tot se mai puteau întrevedea urme de frumuseţe, dar cei mai mulţi n-o priveau decât ca pe soţia unui om, vestit pentru că murise pe eşafod.

Dar asta era numai o parte din viaţa lui Lucy Parsons. Mai erau şi copiii ei care, crescând, reprezentau supravieţuirea materială a soţului ei. Şi mai era munca ei organizatorică, mijlocul de a continua opera soţului ei. Vorbea la întrunirile sindicale. O puteai întâlni la toate manifestaţiile greviştilor şi rămânea acolo ore întregi să împartă manifeste, atât ziua cât şi noaptea. Vindea, câteodată, jurnalul socialist, pe străzi. Era neobosită, nezdruncinată şi călită ca oţelul. Poate că sângele ei indian era pricina acestei rezistenţe. În orice caz, cu vremea, ea începu să semene din ce în ce mai mult cu strămoşii ei. Obrazul i se adânci şi pometii îi ieşiră în afară; soarele şi aerul îi bronzară pielea şi ochii ei reflectau pacea aceea interioară, care, ca o pecete a timpului, se vede pe faţa atâtor indieni şi le dă înfăţişarea aceea de răbdare nesfârşită. Vocea ei căpătă acele inflexiuni dulci şi tărăgănate, caracteristice poporului ei.

Acei care lucrau cu ea, o socoteau mai tare decât dânşii în multe privinţe. Se foloseau de puterea ei, pentru că ea le-o dăruia fără să ceară să fie cruţată mila altora faţă de ea simţind-o ca pe ceva care o înfuria peste măsură. În general, era liniştită şi nu-şi arăta simţămintele decât în familie. Continua să-şi ridice nivelul politic, citind de îndată ce avea puţin timp şi Debs, el însuşi, o admira pentru cunoştinţele ei asupra situaţiei muncitorilor din America.

II

Lucy Parsons începu să-l urmeze pe Altgeld din ziua în care acesta îi graţie pe cei trei oameni de la Haymarket. Citea tot ce scria el şi tot ce scriau ziarele despre el. Jertfea un timp preţios, pentru a lua parte la toate întrunirile lui. Urmărea pas cu pas lupta sa împotriva lui Cleveland, având chiar discuţii furtunoase cu acei dintre prietenii ei care erau bănuitori şi pretindeau că un om politic este un politician, oricare ar fi eticheta lui. Când el se prezentă, în sfârşit, ca un candidat independent, ea înţelese că nădejdile şi visurile ei erau îndreptăţite. Ea îşi reaminti de o seară – era cu vreo şase luni înainte de afacerea de la Haymarket – o seară în care soţul ei se întorsese dezamăgit dintr-o călătorie în Pennsylvania. Era mohorât. Nu se simţea învins, ci mai mult deznădăjduit.

— Încotro ne îndepărtăm, Lucy? îi spuse el. Peste tot poporul strigă, dar nu e nimeni care să-i spună ce are de făcut, nimeni care să-l conducă. Ar trebui o persoană importantă, care să aibă o situaţie, o reputaţie, nu unul ca mine. Ah! Dac-ar exista un singur om în Adunarea Reprezentanţilor care să-i spună: „Urmează-mă…”

Parsons se întorcea din regiunea minieră „Coal Center”, pe râul Monongehela, unde încercase să-i organizeze pe mineri. La Coal Center, se petreceau atunci lucruri care se

petrecuseră sau aveau să se petreacă peste tot în America; dar când se întâmplau anumite lucruri, magnaţii aveau grijă să izoleze regiunea de restul tării, în aşa fel încât focul să se stingă fără a se răspândi.

Coal Center era un oraş aproape nou. Societăţile de căi ferate aveau, pe zi ce trecea, mai multă nevoie de cărbuni, şi cu cât se aşezau mai multe linii ferate, cu atât Coal Center devenea mai mare.

La început se aflau acolo doar câteva ferme. În această regiune, în susul râului, cam la optzeci de kilometri de Pittsburgh, vacile găseau păşuni bogate şi omul trăia nici prea bine, nici prea rău, dar cu îndestulare. Avea carne, apa izvoarelor şi câteodată vâna şi câte o căprioară.

Irlandezii şi scoţienii fără pământ veniseră aici cu vreo sută de ani în urmă. Erau oameni înalţi şi aspri, care pătrundeau în pământurile Pieilor Roşii, ridicând case de lemn şi de humă şi împingând pădurea departe de fermele lor. Aveau un simţ ascuţit al libertăţii şi independenţei; de aceea când izbucni revoluţia, acei care erau numiţi „oamenii pădurii” îşi luară din cui puştile lungi de vânătoare, alcătuiră o brigadă şi se bătură în prima linie vreme de şase ani fără întrerupere. Nu încetară lupta nici pentru arat, nici pentru semănat şi suferinţa fu mare în valea râului Monongehela. Dar războiul se sfârşi; se reîntoarseră la căminele lor şi viaţa lor de păstori îşi reluă cursul. Trecură generaţii care-şi crescură fiii şi fiicele şi care-şi îngropară părinţii în pământul Pennsylvaniei. Cei care locuiau acolo, erau aproape toţi de obârşie irlandeză şi scoţiană, căci valurile de imigranţi depăşeau munţii Apalachieni, în căutare de pământuri mai bogate şi mai rodnice. Unii plecară spre oraşe, dar cei mai mulţi rămaseră pe loc. Trăiau o viaţă simplă, rămâneau credincioşi religiei lor protestante, pe care strămoşii lor o aduseseră cu ei şi pietrele din cimitire purtau

mereu aceleaşi nume celebre: Stuart, Mac Gregor, Cameron, Lynn, Mac Kee, Williamson, Augusson, Mac Donald, Bruce. Revărsările apelor, războiul sau molima le întrerupeau câteodată cursul vieţii. Dar erau un neam încăpăţânat. Suportau nenorocirea şi se înmulţeau.

Şi deodată, spre 1860, fu descoperit cărbunele sub iarba verde a munţilor. Nu era un eveniment răzleţ, căci se producea în acelaşi timp în Ohio, Illinois, în Ţara Galilor, în Belgia, şi în Germania. Dar pentru aceşti fermieri din Pennsylvania era un eveniment extraordinar. Veniră atunci oameni care cumpărară pământul. Oamenii adunau mai mulţi bani într-o noapte decât văzuse valea într-un veac. Şi acei care voiau să lucreze la mină, câştigau într-o săptămână mai mult decât un păstor într-un an. Lucruri de necrezut se puteau cumpăra cu aceşti bani; de pildă: o puşcă cu repetiţie, pentru a înlocui vechile flinte cu cremene – şi cum oare să mai trăieşti fără o asemenea puşcă, după ce ai văzut-o? – stofe frumoase, dulciuri, conserve, al căror gust era nou, scaune rotative, cum nu mai văzuse nimeni în vale, încălţăminte cu tocuri înalte pentru femei, haine gata făcute şi multe alte lucruri de toate felurile. Şi nu trebuia să te duci departe, ca să le cumperi. Societăţile miniere de abia începuseră exploatarea, că şi deschiseră prăvălii, ale căror rafturi erau pline până în tavan. Primii fermieri care-şi vânduseră pământul societăţilor, se plimbau cu buzunarele doldora de monede şi bancnote. Şi după ce cumpărară tot ce doriră, le mai rămaseră bani. Societăţile deschiseră deci o Bancă, special pentru ei. Agenţi de-ai societăţii luau pe fiecare fermier în parte şi nu se dădeau bătuţi până nu-l convingeau să-şi depună banii la bancă.

Fermierii de pe dealuri, cei din susul şi din josul văi, veniră cu toţii pentru a afla despre ce era vorba şi se învineţiră de necaz când văzură ce cumpăraseră vecinii lor. La întoarcere, nevestele lor nu osteneau vorbind cu oarecare amărăciune

despre ce aveau celelalte şi de câte lucruri le lipseau lor. Zilele trecură. Ţăranii rezistară flecărelilor nevestelor lor, dar nu putură uita frumoasele şi strălucitoarele puşti „Winchester”, minunatele cizme de vânătoare, pintenii de argint, cămăşile cu carouri, pălăriile cu boruri mari şi chiar inelele, broşele şi şiragurile de mărgele, căci fiecare bărbat doreşte să facă daruri nevestei sale, mai ales când îi vede pe alţii făcând asta. Atunci veniră şi trimişii societăţii; făceau propuneri plăcute de auzit şi uşor de înţeles. Sunt zile în care un fermier nu prea are mult de lucru. Ce-ar fi dacă s-ar duce să muncească în mine în zilele acelea? Va fi bine plătit. Societatea era gata să ofere celor care semnau contractul o primă de cincizeci de dolari. Nu era, la drept vorbind, tocmai o primă; ea urma să fie scăzută din salariu, dar numai câţiva dolari pe săptămână, şi gândiţi-vă cât de mare este un salariu! Care fermier ar fi putut să reziste unei asemenea propuneri? Semnară şi ei şi fii lor, şi trimişii societăţii coborâră din deal cu buzunarele umflate de contracte. Fermierii de la deal veniră deci şi ei să-şi facă cumpărăturile şi să lucreze în mină. Şi ce spuseseră trimişii societăţii era adevărat: salariul era mare şi nu se scădea din el decât câte un dolar sau doi pentru plata „primei”. Ba mai mult, când un fermier era nevoit să se întoarcă la munca sa, magazinerul societăţii deschidea un registru mare şi-i spunea: „Numai o semnătură aici şi capeţi tot ce vrei, pe credit”.

Nimeni nu visase vreodată asemenea timpuri bune. Mulţi hotărâră să nu se mai întoarcă la fermele lor şi să rămână tot anul la mină, unde puteau câştiga de două ori pe atât. Pentru a le uşura viaţa şi pentru a nu-i osteni cu drumurile, societatea ridică o stradă întreagă de case de lemn, lângă prăvălii. E adevărat că aceste case erau lipite unele de altele, făcute din lemn verde, că pereţii lor erau subţiri şi că nu aveau decât trei odăi mititele. Dar erau vopsite în verde deschis sau în

roşu aprins şi se închiriau pe un preţ de nimic: în jurul a trei dolari pe lună. Era deci la mintea omului că era un lucru cuminte să trăieşti în asemenea casă. Aşa că, după ce se clădi primul şir de case, societatea continuă să mai construiască şi altele, căci fermierii veneau din ce în ce mai mulţi să le locuiască.

Nimeni nu fu prea mirat când societatea deschise o cârciumă. Fusese odată, în vale, o tavernă în care se putea bea cidru amărui şi unii făceau câteodată alcool din grăunţe, dar asta era cea dintâi cârciumă adevărată. Obiceiul era să nu se bea decât la sărbători sau la anumite întruniri, sau, câteodată, înainte de cină, doar pentru a-ţi desfunda gâtul. Credinţa acestor oameni nu admitea beţia şi ştiau prea bine că alcoolul nu ajută la muncă. Dar după zece sau douăsprezece ore petrecute în mină, îşi descoperiră o sete pe care numai alcoolul putea s-o astâmpere, aşa că nimeni nu protestă când societatea deschise o a doua şi a treia cârciumă. E drept că bătrânul pastor Mac Nulley se înfurie contra acestui „salariu al viciului", dar salariul unui miner era destul de mare şi fermierii nu se simţeau vinovaţi că-l cheltuiesc pe băutură. Nicio putere omenească nu putea opri desfăşurarea istoriei şi, pastorul Mac Nulley continuând să propovăduiască în felul ăsta, credincioşii se împuţinară repede.

Nu te puteai plânge nici de societate. Fu foarte darnică şi binevoitoare cu toţi muncitorii, în primii doi sau trei ani. De pildă, pentru că oamenii se sfiau să le mărturisească nevestelor lor că cheltuiseră unul sau doi dolari pe băutură, societatea, ca să-i scoată din încurcătură, înfiinţă nişte registre în toate cârciumile. Şi muncitorii semnau în registru şi beau pe datorie. Oarecum şi din această pricină nici chiar cei credincioşi nu îndrăzniră să protesteze când compania aduse femei de moravuri uşoare şi înfiinţă câte un bordel pe lângă fiecare cârciumă.

Mai multe mii de familii locuiau acum în casele de lemn din vale; dar în ciuda salariilor ridicate, cele mai multe o scoteau cu greu la capăt. La fermă nu lipsea niciodată hrana, dar aici existau o mulţime de lucruri care nu se găseau în sat. Decât să se lipsească de ele, mai bine îşi ipotecară fermele. Şi societatea le uşură, şi în treaba asta, calea. Banca ei împrumuta bani la toată lumea. Un nou val de bună stare se abătu asupra oraşului, care se numea acum Coal Center. Dar oamenii îşi dădură repede seama că era uşor să pierzi o fermă. Într-o bună zi împrumuturile pe termene scurte şi dobânda ridicată a ipotecilor îl transformau pe fermieri în mineri, căci, după ce plăteau datoriile la cârciumă şi la prăvălie, nu le rămânea mare lucru, din mia de dolari a ipotecii.

După câţiva ani, reprezentanţii societăţii începură să se poarte altfel. Când era vorba să ia o hotărâre, se referau acum la proprietarii patroni care locuiau departe, în est. Proprietarii porunciseră ba una, ba alta. Criza tocmai se abătuse asupra ţării. Chiria caselor crescu la cinci dolari pe lună din cauza crizei; salariile se micşorară din săptămână în săptămână, şi li se spuse „fermierilor”, care acum îşi pierduseră fermele, că nu mai era nevoie de cărbune şi că societatea continua exploatarea minei numai pentru a nu-i lăsa pe oameni să moară de foame. Bineînţeles că efortul nu trebuia să fie numai al unora: locuitorii văii trebuiau să colaboreze şi ei. Nu trebuiau deci să protesteze împotriva scăderii salariilor şi nici să răspândească zvonuri prosteşti şi anume că preţurile alimentelor ar fi scăzute la Pittsburgh. Nu ştiau ei că aducerea lucrurilor de la Pittsburgh costa foarte scump?

Oamenii protestau, dar nu puteau face mare lucru. Lumea lor se schimbase foarte mult în timpul ultimilor zece ani. Fermele lor nu mai erau decât un vis îndepărtat, de aceea primeau schimbarea asta cu oarecare resemnare. Orăşelul

devenise un adevărat oraş: apăreau trei ziare şi avea nenumărate cârciumi şi bordeluri. În el viaţa se desfăşura în virtutea unor anumite obiceiuri. Ziua începea prin şuieratul sfâşietor al sirenei. Bărbaţii şi flăcăii, ba până şi băieţaşii de opt, nouă ani, ieşeau atunci din cocioabele lor, cu câte un coşuleţ în mână. Un torent uman începea să se scurgă spre mină. Chiar şi priveliştea se schimbase. Se vedeau peste tot deluşoare noi, negre, murdare, acoperind pământul rănit şi domesticit. Torentul uman se înfunda în măruntaiele pământului şi rămânea acolo până noaptea. Sirena urla din nou şi din pământ ieşeau oamenii şi copiii, acoperiţi acum de funingine şi frânţi de oboseală; şi mulţimea asta tristă se întorcea acasă, trăgându-şi picioarele.

Iată cum îşi făcuse cărbunele intrarea în frumoasa vale Monongehela şi cum foametea păşea pe urmele lui. Şi salariile continuară să scadă. În fiecare an se oprea un timp lucrul şi o dată la şase, şapte ani, câte o mină îşi înceta exploatarea cu totul. Atunci nu mai era nici lucru, nici salariu. Asta se numea o perioadă grea şi oamenii slăbeau în timpul acestor perioade grele, sugacii urlau de foame şi buzele femeilor se învineţeau de amărăciune. Banca societăţii dădu faliment la prima perioadă grea. Nimeni nu înţelesese cum era cu putinţă să se întâmple una ca asta, căci societatea continua să lucreze, dar astea erau faptele. Şi atunci veni un om la Coal Center, pe care-l denumiră „agitatorul”. Începu să le vorbească despre un lucru căruia îi zicea sindicat. Dar minerii văzuseră foarte rar străini şi nu-i iubeau, aşa că nimeni nu făcu scandal, când într-o zi omul fu găsit pe marginea râului cu un glonţ în cap.

Oamenii spuneau că mai rău decât era nu putea fi, dar, cu cât trecea timpul, lucrurile totuşi se înrăutăţeau. Foamea deveni un lucru obişnuit şi

noile generaţii erau bolnăvicioase şi pirpirii. Nădejdea dispărea şi ea.

Aşa stăteau lucrurile, cu o generaţie mai târziu, când minerii se uniră şi hotărâră să nu mai lucreze până ce nu se vor ridica salariile. Nu ştiau că ceea ce făceau ei se chema „grevă", dar învăţară ce înseamnă o grevă, prin propria lor suferinţă, pentru că societatea închise şi mina, ca să-i pedepsească.

Ştirea se răspândi şi aşa ajunse Albert Parsons, în 1886, în acest oraş pe moarte.

III

Desigur că biata Lucy Parsons nu era singura care să plângă înfrângerea lui Altgeld; şi alţii o regretau. Şi nu era nici singura care privea viitorul cu teamă şi neîncredere. Dar fără îndoială, reacţiile ei erau strâns legate de amintirea omului care fusese spânzurat. Căutând printre lucrurile soţului ei, lucruri pe care le păstra ca pe o comoară, găsi o scrisoare, una din acele scrisori cum avea el obiceiul să scrie, şi unde-i mărturisea dârzenia şi dragostea sa. Toate începeau la fel:

„Draga mea nevastă,

Am sosit la ora două după-amiază în acest orăşel de provincie, unde mă simt ca un străin. Este un loc ciudat, decăzut, aşezat în valea îngustă a râului Monongehela şi străjuit de dealurile din împrejurimi. Pe străzi se văd grupuri de câte trei, patru oameni, îmbrăcaţi sărăcăcios, cu obrazul aspru. Frigul e pătrunzător. Nimic nu mă încurajează. Neştiind unde să mă duc, am întrebat, fireşte, de birourile ziarului „Messenger". Odată ajuns acolo, am cerut să vorbesc cu proprietarul, domnul Winehart. M-au condus imediat la el. Este un om de vreo treizeci şi cinci de ani, tipul americanului modern; deşirat, uscăţiv, cu ochii vioi, mintea isteaţă şi hotărâtă. L-am întrebat dacă

primise scrisoarea mea. Îmi răspunse că da şi că o publicase. La cererea mea, îmi dădu ziarul.

Ziua era răcoroasă şi tristă, oraşul neprimitor, iar omul aşezat în faţa mea, rece ca un sloi de gheaţă. Închipuie-ţi în ce situaţie mă găsii, citind comentariile care însoţeau anunţul meu (era vorba de o întrunire muncitorească la care trebuia să vorbesc): chemau populaţia să-l întâmpine pe „agitator" cu bâte şi ouă clocite şi să-l arunce în apă. „Fii cu băgare de seamă, mi-am zis eu, n-o să meargă uşor".

— Ce-nseamnă toate astea? îl întrebai eu, ridicând privirea.

— Asta-i părerea pe care o avem noi despre agitatori, îmi răspunse el.

— E firesc ca trustul minier să mă primească aşa, răspunsei eu, dar nu şi acei pe care-i asupreşte.

Îmi adusei aminte că „Messenger" era singurul ziar din regiune care-i apărase pe mineri în cursul grevei lor îndelungate. Tocmai mă gândeam la duşmănia pe care mi-o arăta omul ăsta, când el începu să vorbească:

— În orice caz, aşa gândim noi, domnule. Blestemaţii ăştia de agitatori ne-au făcut mult rău. Ei au ruinat valea noastră. I-au împiedicat pe mineri să lucreze. Ar trebui să-i înecăm pe toţi.

Când vorbea, scrâşnea din dinţi şi avea aerul foarte hotărât.

— Domnule, îi spusei eu foarte liniştit, am văzut cum aţi fost tratat de celelalte ziare, pentru că aţi luat apărarea minerilor şi-am crezut că dumneavoastră înşivă sunteţi tot un fel de agitator.

Nu-l părăseam din ochi şi văzui că lovitura mea îl atinsese.

— Valea noastră este ruinată, şi vina este a lor, repetă el.

Mă făcui că nu-i iau în seamă cuvintele şi începui să citesc jurnalul. După vreo cinci sau zece minute, îl întrebai:

— Sunt străin aici şi bineînţeles că nu ştiu dacă se poate găsi o sală pentru întrunire. Dumneata ştii vreuna?

— Da, zise el, există două, dar cred că aceea a lui Guiske e cea mai bună.

Înăbuşii un oftat de mulţumire şi-mi spusei în gând: „S-a-mblânzit. Altfel nu mi-ar fi dat informaţia asta". Aşa că-i spusei, fără şovăire:

— Îl cunoaşteţi pe domnul Guiske şi poate aţi avea timp să mă conduceţi la dânsul?

— Desigur, spuse el, luându-şi mantaua, şi iată-ne străbătând oraşul.

Pe drum, pornii la cucerirea adversarului. Nu-i vorbii de socialism şi mă gândeam să-i pun întrebări asupra prăvăliilor societăţii, asupra patronilor, asupra minerilor, etc. Nu-l găsirăm pe proprietarul sălii şi, la îndemnul ziaristului, pornirăm în căutarea lui. Asta ne mai luă o oră întreagă.

Apoi ne-am întors la Guiske. Petrecurăm încă o oră vorbind de multe şi mărunte până la sosirea proprietarului. Winehart închirie sala pentru mine şi apoi mă întovărăşi la hotel.

— Îţi prezint pe domnul Parsons, din Chicago, spuse el hotelierului, daţi-i ce aveţi mai bun şi trimiteţi-mi mie nota de plată.

Stătu cu mine până la ora unu şi când să plece îmi spuse, strângându-mi mâna:

— Am făcut o greşeală, Parsons.

Apoi, strângându-mi mâna din nou:

— Te poţi bizui pe mine ca pe un prieten şi mă voi abona la „Alarma". Trebuie să te întorci cât mai curând. O să facem noi rost de bani, pentru ca de la Pittsburgh să vii la noi înainte de a te întoarce la Chicago. Şi să ştii c-o să vină mai mult de o mie de oameni să te asculte.

Impresia pe care o făcui asupra publicului în seara aceea a fost extraordinară. Oamenii se asemănau cu călătorii care au mers toată ziua şi sunt fericiţi că se apropie de sfârşitul drumului,

când deodată îşi dau seama că au luat-o într-o direcţie greşită şi trebuie să se întoarcă.

Situaţia generală în regiune este foarte rea şi muncitorii n-au conducători.

Ah, de-aş putea, aş dărâma zidurile răului şi ale asupririi şi aş înfige stindardul umanităţii pe ruinele lor! S-ar putea face atâtea! Dar trebuie timp şi mijloace, nu mijloace prea mari, dar în orice caz mai serioase decât ale noastre. Răbdare, totuşi.

Cu dragoste, al tău soţ
Albert R. Parsons
26 ianuarie 1886."

Lucy plângea, dar nu din pricina acestei scrisori. Trecutul era mort demult şi durerea aparţinea trecutului. Plângea pentru că Altgeld fusese învins şi că o mare nădejde murise odată au înfrângerea lui.

Partea a şaptea
SFÂRŞITUL

I

Privind omul mic şi slăbuţ care apăra sindicatul, judecătorul Kohlsaat căzu pe gânduri. Îşi aduse aminte de fraza: „Cei puternici au fost doborâţi şi par fără apărare” sau ceva asemănător. Astăzi, 11 Martie 1902, nimeni nu se mai interesa de avocatul muncitorilor, Altgeld, care apăra Sindicatul birjarilor. Judecătorul Kohlsaat se întreba cât putuse să-i plătească lui Altgeld sindicatul ăsta slab organizat şi cu numeroase greutăţi, având în vedere dosarul voluminos pe care îl preparase şi apărarea care ţinuse două zile întregi. De bună seamă că nici jumătate din ce ar fi primit, cu zece ani în urmă, pentru un proces normal; poate că nu primise niciun sfert, poate chiar nimic. Căci, deşi şefii sindicatelor erau mereu învinuiţi că cheltuiesc sume uriaşe cu propaganda, judecătorul nu înţelegea niciodată de unde ar fi putut să ia atâţia bani.

Judecătorul se plictisea. Procesele plictiseau întotdeauna, căci cuvintele: drept, justiţie, constituţie, precedente, obiceiuri, libertate, atentat la libertate şi aşa mai departe erau atât de des întrebuinţate, încât îşi pierduseră orice însemnătate. Sfârşeau chiar prin a părea caraghioase. De pildă, astăzi, judecătorul Kohlsaat abia se stăpânea să nu le spună celor doi avocaţi: „Ei, voi doi de colo, lăsaţi flecăreala: o mică asociaţie nenorocită de irlandezi şi emigraţi din Europa centrală îndrăznesc să se ridice împotriva „Căilor ferate ale Pennsylvaniei”, dar e ceva nemaiauzit! Băgaţi-vă minţile în cap, domnilor! Să sfârşim odată, cu afacerea asta caraghioasă! Suntem în America, în veacul al XX-lea!” Dar se

stăpâni. Orele treceau. Judecătorul îşi petrecea timpul în diferite feluri. Din când în când, aruncă o privire asupra concluziilor scrise pe care le avea în faţa lui. De fapt ar fi fost normal să le fi citit şi studiat cu băgare de seamă înaintea şedinţei, dar după atâţia ani şi după atâtea concluzii obositoare, se mulţumea să arunce numai din când câte o privire pe ele, pentru a verifica anumite fapte în contradicţie cu argumentele avocaţilor. Se întâmpla să urmărească zborul unei muşte, să-şi aşeze cutele robei, să fluiere încet un cântec la modă, sau să se joace cu creionul. Avea astfel la îndemână o lungă serie de mijloace de distracţie şi se servea când de unul, când de altul în cursul şedinţei.

Câteodată se întâmpla să-i şi asculte pe avocaţi. Altgeld îl interesa. Fusese judecător, guvernator al Statului, şi-l doborâse pe Cleveland. Judecătorul clipi din ochi şi-l privi atent pe omuleţul cu vocea aspră. Asta era, vasăzică, omul! Viaţa este ciudată, gândi judecătorul. Omul ăsta îi graţiase pe anarhişti. Judecătorul se întreba pentru ce o făcuse? o greşeală, una din acele greşeli neaşteptate care schimbă toată viaţa unui om. Pesemne că-i pare foarte rău de ce a făcut! Fără povestea asta, ar fi putut deveni orice, ar fi putut rămâne guvernator toată viaţa! Fără îndoială, unii acţionează într-un fel, alţii într-altul şi până la urmă nu mai înţelegi nimic. Numai un lucru e sigur, că e adevărată zicala „spune-mi cu cine te însoţeşti, ca să-ţi spun cine eşti!”. Şi iată ce i se întâmplase lui Altgeld.

Gândurile judecătorului începură să rătăcească din nou. Privi razele soarelui, care pătrundeau prin fereastră. Îşi aduse aminte de o întâlnire la care nu se dusese, apoi observă pe unul din spectatori, un bătrânel, probabil fără locuinţă, care dormea din când în când. Capul cărunt îl cădea, câteodată, pe piept, apoi se smucea în sus

cu eforturi. „Lasă-l să doarmă, la urma urmei, gândi judecătorul, e dreptul lui”.

— Domnule judecător! strigă deodată Altgeld.

Judecătorul îl recunoscu şi începu să-l asculte, cel puţin pentru un timp. Altgeld avea un anumit fel de a fi care-l tulbura, şi nu-i plăcea să-i înfrunte privirea albastră, pătrunzătoare.

— Da, maestre, răspunse, judecătorul.

Avocatul „Căilor ferate din Pennsyilvania” căscă. Judecătorul îşi scoase ceasul şi-l puse în faţa sa.

— Îmi îngădui să atrag atenţia asupra unei afirmaţii făcute de onoratul meu adversar – zise Altgeld, întorcându-se către avocatul Companiei – care i-a numit pe clienţii mei „elemente străine şi indezirabile”. Nu cred ca asta să aibă vreo legătură cu afacerea noastră, nici cu faptele pomenite până acum. Dar pentru că aceste cuvinte au fost pronunţate aici, pentru că, fără îndoială, numeroşi membri ai acestui sindicat sunt născuţi în Irlanda, Germania şi Lituania, pentru că lupta pe care o duc pentru ei e o chestiune de viaţă şi de moarte, şi, în sfârşit, pentru că am vorbit mereu de el ca de nişte Americani, aş dori să spun câteva cuvinte în legătură cu afirmaţia asta.

Judecătorul încuviinţă. Iată care era nenorocirea cu procesele astea. Puteau să continue fără sfârşit, şi dacă încercai să-l aduci pe unul sau pe celălalt din avocaţi la miezul procesului, erai imediat acuzat de părtinire. În acest gen de afaceri, hotărârea depindea de judecător şi nu de juraţi, din care cauză era silit să asculte orice. Când pledoariile se vor sfârşi, sau va confirma sentinţa pe care compania o obţinuse atât de repede şi după care orice pichet de grevă şi orice agitaţie sindicală devenea o crimă de stat, sau o va anula, sau va trimite afacerea la Curte de Apel, ceea ce va întârzia hotărârea definitivă cu câteva săptămâni,

în timpul cărora sentinţa provizorie îşi va păstra tot efectul şi greva va fi automat înfrântă.

— M-am considerat drept American multă vreme… continuă gânditor Altgeld…

Îşi rezemă braţele de masă, îl privi pe judecător, se aplecă înainte, dând impresia unei mari oboseli, impresia că s-ar fi prăbuşit dacă n-ar fi fost masa de care se se rezeme.

— …dar, poate pe nedrept, pentru c-am venit în ţara aceasta abia în 1848 şi nu sunt născut aici. Nu e prima oară că mă gândesc la asta şi nu vorbesc acum numai pentru a răspunde reprezentanţilor „Căilor ferate din Pennsylvania". Adesea m-am întrebat dacă sunt American. M-am întrebat chiar, domnule judecător, ce este un American! Ce înţelegem noi prin acest cuvânt? Ce însemnătate adâncă poate să cuprindă? O asemenea întrebare este, fără îndoială, foarte grea şi chiar descurajantă, mai ales când crezi de cuviinţă să-l califici ca indezirabil pe un birjar născut în Irlanda. Totuşi, nu-mi amintesc ca cineva să-i fi adus vreo acuzaţie asemănătoare lui Andrew Carnegie, care s-a născut în Scoţia. De bună seamă, că trebuie să existe un factor comun de apreciere, dar din ce se naşte el? Din aprecierea omului, a profesiei sale, sau a ţării lui de baştină? Desigur că s-ar putea vorbi mult despre virtuţile respective ale Scoţiei şi ale Irlandei…

Judecătorul îl întrerupse:

— Maestre, v-aş fi recunoscător dacă nu v-aţi îndepărta de subiect. N-am de gând să pun piedici pledoariei, dar există, totuşi, limite pe care trebuie să le observăm.

— Să mă iertaţi, domnule judecător, dar aducerile amintite sunt o boală a vârstei mele. Cer Curţii scuze şi voi încerca să nu mă depărtez de subiect. Dar vorbeam despre Americani şi nu mă pot împiedica să-mi exprim părerea în legătură cu această problemă. Am obiceiul să spun că asta este ţara mea: nu e întru totul exact, dar aproape. Poate

că nu mai există o altă ţară pe lume, în care un străin să se simtă cetăţean ca aici, în America, şi asta întruchipează mândria ei. Asta e ţara mea. E de atâta vreme ţara mea, încât îmi pare că e de totdeauna şi va fi atât timp cât voi trăi. E ţara mea, pentru că m-a format şi m-a hrănit. Gândurile mele izvorăsc dintr-însa.

Judecătorul îl asculta acum atent ca şi avocatul Companiei şi ca şi Joe Martin, care tocmai se strecurase în sală şi se aşezase în prima bancă. Chiar şi aprozii şi rarii spectatori, şi bătrânelul care venise numai să doarmă acolo, îl ascultau.

— Şi iată că cei pe care-i reprezint sunt învinuiţi de a fi străini. Actele lor sunt calificate de uneltiri străine, lupta lor, care este o luptă de mare însemnătate, domnule judecător, pentru pâine, siguranţă şi viaţă, e socotită ca antiamericană, ca o trădare faţă de ţara care le-a deschis porţile. Domnule judecător, nu vă voi aduce insulta de a vă aminti că niciun om alb nu este originar din această ţară. Ştiţi prea bine că bogăţia şi civilizaţia nu au fost aduse aici decât de valurile neîntrerupte de imigranţi. Există oare vreo ţară în lume, care să nu ne fi dat sângele ei, oamenii ei, cultura, legendele ei, obiceiurile de muncă, sau jocurile sale până şi mijloacele de cucerire a libertăţilor şi de păstrare a el? Cum aş putea să definesc, oare, America, decât prin a spune că tocmai toate astea s-au concretizat aici, că aici libertatea a devenit o realitate vie? Există oare, domnule judecător, un moment când lupta pentru libertate poate fi întreruptă? Vă întreb serios, domnule judecător. Vă întreb pentru că guvernul nostru federal a decretat, prin mijlocirea tribunalelor că sindicatul pe care-l reprezint nu mai are dreptul de a continua apărarea existenţei însăşi a membrilor lui.

Vă cer, domnule judecător, să vă gândiţi la ceea ce este american şi la ceea ce nu este. Există oare, vreo luptă pentru libertate, oriunde s-ar duce

ea de albi, sau negri, în Filipine sau în Africa de Sud, care să nu fie lupta Americii? Libertatea poate ea oare să fie înfrântă, undeva, fără să ne micşoreze, fără să ne slăbească şi fără să sădească sămânţa propriei noastre înfrângeri? Putem oare să înăbuşim în ţara noastră vocea libertăţii şi să ne numim, totuşi, o democraţie? Ce înseamnă, oare, a fi American? Aici, în America, domnule judecător, s-au format primele sindicate pe care le-a cunoscut lumea. Am auzit oameni care pretind că întâiul Mai, care este sărbătoarea muncitorilor, ar fi un obicei străin, şi totuşi ne reamintim cu toţii de întâiul Mai care s-a sărbătorit la Chicago, în 1886. Ce nebunie, oare, ne-a cuprins pe toţi, ca să-i privim pe cei ce muncesc cu mâinile lor, ca antiamericani, de îndată ce aceştia încep să gândească, sau, mai mult, să acţioneze? Am arătat de multe ori, poate de prea multe ori, domnule judecător, că cei pe care-i reprezint trebuie sau să se unească şi să lupte, sau să moară. Nu vreau decât să răspund avocatului Companiei care acuză Sindicatul birjarilor că ar fi alcătuit din elemente străine şi indezirabile. Ţin numai să-i aduc aminte că elementele străine şi indezirabile, cum le numeşte domnia sa, au luat parte la revoluţia noastră şi eu însumi am fost într-o brigadă în care foarte mulţi erau născuţi în străinătate.

Numai dacă ar exista un moment în istoria ţării noastre, în care lupta noastră pentru libertate şi progres ar trebui să se oprească, numai atunci aş recunoaşte că am interpretat greşit cuvântul „American”. Cred că „American” vrea să spună: viaţă, dar dacă trebuie să ne exprimăm numai în termeni negativi, atunci putem tot atât de bine să uităm acest cuvânt, să-l lăsăm trecutului.

El se aşeză şi începu să-şi răsfoiască dosarele. Avocatul părţii adverse scrise repede câteva note, pregătindu-se să vorbească, dar judecătorul, care tocmai aruncase privirea pe ceasul din faţa sa, îl opri.

— Şedinţa se amână pentru mâine.

Nu prea se simţea la largul lui şi avea impresia că pledoaria lui Altgeld îi va strica restul zilei. Avocatul Companiei, un tânăr deşirat, cu o carieră asigurată, aruncă dosarele în geantă, strânse mâna lui Altgeld şi-i spuse:

— Bravo, Altgeld. Să ştii că m-ai învăţat câte ceva.

Plecă sprinten, cu capul sus şi fluierând. Lumea din sală începu să iasă. În curând nu mai rămăsese decât un aprod, Altgeld şi Joe Martin. Raza de soare care încercuise încăperea îl lumina acum pe Altgeld, aurindu-i părul cărunt. În picioare, în fundul sălii, Joe Martin îşi muşca gânditor buzele.

II

În timp ce înainta spre el, Altgeld oftă, îşi îndreptă trupul şi-şi dădu capul pe spate. Martin se apropie tăcut. Altgeld îl văzu şi-i spuse:

— Noroc, Joe. Nu ştiam că e ziua ta, astăzi.

Avea o voce obosită, chiar puţin plictisită.

— Ai vorbit foarte frumos, spuse Martin, fără să răspundă la întrebare.

Într-adevăr, de câteva vreme, el, Darrow, Schilling şi încă alţi câţiva, ştiind că Altgeld se putea prăbuşi oricând din cauza bolii, hotărâse că ca unul din ei să-l întovărăşească întotdeauna când părăsea oraşul. Înţelegerea era secretă, dar Altgeld o pricepuse demult. Supravegherea asta nu-i prea plăcea, pentru că însemna că nu-l socoteau stăpân pe forţele sale. În seara aceea trebuia să vorbească la Joliet şi Joe Martin fusese însărcinat să-l întovărăşească.

— Adevărat? îl întrebă Altgeld. Cred că sunt obosit să-mi tot aud mereu vocea, obosit de tribunale, obosit de a vorbi judecătorului cu respect…

Joe Martin se aşeză şi-l privi.

— Pur şi simplu obosit, repetă Altgeld.

— Vrei să plecăm?

— Îndată. Lasă-mă… puţin… să mă odihnesc.

Chipul îi era îngrozitor de palid. Martin îi dădu un pahar cu apă, pe care Altgeld îl bău dintr-odată.

— Ţi-e mai bine?

— Îndată o să-mi fie mai bine.

— Emma crede că ar trebui să te duci la masă şi să renunţi de a mai vorbi la Joliet. Ce spui, Pete? Cinăm toţi trei liniştit şi apoi îţi dau o lecţie de poker, ce zici?

Altgeld dădu din cap.

— De ce nu, Pete? Eşti sfârşit, de oboseală. Un discurs mai mult sau mai puţin, nu va schimba mare lucru.

— Trebuie să mă duc, Joe, dar nu te mai obosi să vii şi tu; ştiu ce gândeşti despre întrunirile astea. Am să mă descurc şi singur.

— Ar fi interesant de văzut.

— Întrunirea a fost organizată pentru mine, Joe, pentru că le-am făgăduit că mă duc. Trebuie să luăm apărarea burilor. Ştiu c-o să-mi spui că sunt departe de noi şi că niciodată n-o să ştie că-i susţinem. Vor continua să se bată şi să moară; şi totuşi e important să-i apărăm. E neapărat să ne facem auzită vocea, chiar dacă nu suntem ascultaţi.

— E tot atât de important să te odihneşti, repetă hotărât Martin.

— Să lăsăm asta, Joe. Am discutat destul astăzi. Ai biletele de tren?

— Da, răspunse Martin.

III

În tren, Altgeld se adânci în gânduri.

Parcă tot îi mai purta pică lui Martin că-l supraveghea şi nu-i răspundea la întrebări decât prin mormăieli, aşa încât Martin îl lăsă în pace

până la cină. Evenimentele şi discuţiile din timpul zilei se ciocneau în capul lui Altgeld într-o luptă haotică. Oboseala îl cuprinsese din cap până-n picioare, se scurgea prin trupul lui ca nisipul dintr-o clepsidră. Încerca să se pună în locul judecătorului Kohlsaat şi propriile-i cuvinte îi apăreau ca un behăit de oaie. Ce rost avea dârzenia cu care vorbise despre America şi despre el însuşi? Îl urmărea imaginea judecătorului încercând să-şi rupă un fir de păr din nas şi executând cu delicateţă şi răbdare această operaţie, dându-şi silinţă în acelaşi timp să pară că înţelege ce se spune.

Şi cuvintele îi intrau printr-o ureche, pentru ca să-i iasă imediat pe cealaltă. De ce oare nu-şi rupea şi firele de păr din ureche? De ce oare nu-şi rupea firele negre şi buclate din ambele urechi dintr-odată?… Tribunalul, judecătorul, justiţia, raţiunea, majestatea Curţii, formula sacră: „Dreptatea să iasă la iveală!” da, asta parcă repetau roţile în mersul lor… „Dreptatea să iasă la lumină… Dreptatea să iasă la lumină… la lumină, la lumină, la lumină…”. Îşi aduse aminte de povestea cu orbii şi elefantul. La urma urmei, ce descoperiseră? Dar el însuşi ce descoperise? Că judecătorul, Palatul de justiţie cu coloanele sale corintice puteau fi cumpărate de „Compania Căilor ferate din Pennsylvania”, sau de Standard Oil, sau de oţelăriile Carnegie, sau de oricare altul care avea poftă să cumpere un tribunal, un judecător, un deputat, o femeie, o sticlă de whisky, un pachet de ţigări, orice, chiar şi adevărul sau ceea ce-i seamănă, imitaţia lui, imaginea sa cea mai asemănătoare, acea reproducere atât de perfectă încât n-o mai poţi deosebi de original, deşi nu e decât o reproducere: imitaţia unei imitaţii. Şi roţile continuau parcă să-şi silabisească: „Adevărul, tot adevărul, numai adevărul”.

IV

Era aproape să adoarmă, când Joe Martin îl strigă încetişor.

— E vremea să cinăm, Pete.

Sări în picioare, zâmbind.

— Probabil c-am adormit. Ştii c-am uitat să mănânc astăzi?

— Ţi-e foame?

— Aş putea să-nghit o vacă întreagă, recunoscu el. Nimic nu-mi taie pofta de mâncare.

Se duseră în vagonul restaurant. Când chelnerul, un negru, veni să ia comanda, nu se putu împiedica să-l privească îndelung pe Altgeld.

— Iertaţi-mă, domnule, îi spuse el. Dumneavoastră sunteţi guvernatorul Altgeld?

Joe Martin încuviinţă, zâmbind. Altgeld îşi desfăcu şervetul şi nu spuse nimic.

— Mi-am închipuit eu, reluă chelnerul. V-am mai servit acum patru ani. E o mare plăcere să vă revăd, domnule.

— Mulţumesc.

Dintr-o veche obişnuinţă de om politic îl întrebă cum îl cheamă.

— Sydney Jackson.

— Îţi mulţumesc că ţi-ai reamintit de mine, domnule Jackson, spuse el.

— E greu să vă uite cineva, domnule, într-adevăr foarte greu, asta e.

După aceea Altgeld se simţi mai bine, poate pentru că aţipise puţin. Comandă un biftek, o plăcintă cu mere şi brânză, fumă un trabuc, bău o cafea neagră şi apoi, întinzându-se în fotoliu, îi zâmbi mulţumit lui Joe Martin.

— Ţi-e mai bine?

— Mult mai bine, dar îmbătrânim, Joe, organismul lucrează mai încet. Trebuie să mă odihnesc din când în când. După aceea mă simt mai bine.

Se gândi puţin, apoi lovi puternic cu pumnul în masă şi toată lumea din vagon tresări.

— Am găsit, Joe. Am vorbit cu totul greşit în faţa tribunalului: m-am rugat de ei. Mâine, nu mă voi mai ruga, voi ataca. Oricum, cauza este pierdută.

— Vei cere o sentinţă împotriva Companiei?

— Cred că da.

— Cum de poţi s-o duci mereu aşa? Oare nu oboseşti niciodată? Nu eşti niciodată abătut?

— Desigur că da. Dar atunci îmi trebuie ceva mai mult timp, ca să-mi revin.

V

Când coborî din tren la Joliet, Altgeld trebui să se sprijine de braţul lui Martin; faţa-i era din nou cenuşie. O trăsură îi duse la Random House, unde Martin închiriase o cameră. Dar în clipa în care-şi scriau fişele, funcţionarul îi anunţă că odaia nu va fi gata decât peste câteva minute şi-i rugă să mai aştepte.

— Dar am reţinut o cameră telegrafic, protestă Martin.

— Într-adevăr, dar nu orice cameră, răspunse funcţionarul. Nu pot să-l culc pe guvernatorul Altgeld orişiunde. Camera pe care v-am rezervat-o e cea mai bună. Va fi gata peste câteva minute.

— Oricare ar fi, Joe, îl imploră Altgeld cu vocea scăzută. Oricare ar fi, pentru numele lui Dumnezeu. Nu pot să rămân aici, trebuie să mă întind undeva.

Joe Martin insistă, dar funcţionarul ţinea morţiş ca Altgeld să aibă cea mai bună cameră. În cele din urmă, Joe Martin izbucni plin de furie:

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, dă-mi o cameră.

Funcţionarul, zăpăcit, oarecum jignit, sfârşi prin a asculta şi-i conduse sus. Odată ajunşi în odaie, Altgeld se prăbuşi pe pat şi se întinse. Rămase nemişcat, cu mâinile întinse şi ochii aţintiţi spre tavan.

— Cum te simţi, Pete?

— Bine. Eram puţin obosit şi mi se părea că mi se învârteşte capul. Probabil c-am mâncat prea mult.

Joe Martin îi scoase pantofii.

— Nimeni nu te obligă să te duci acolo, spuse el. Eşti bolnav, destul de bolnav, ca să rămâi în pat. De ce nu le comunici asta?

— Am venit până aici, nu-i aşa?

— Desigur. Şi rău ai făcut.

— De ce ţi-e teamă, Joe? întrebă încet Altgeld. Că voi muri?

— S-a mai întâmplat şi altora.

— Duc moartea de nas de mulţi ani, Joe, şi-n fiecare zi. M-am mai simţit de multe ori aşa. Ce însemnătate are asta?

Apoi tăcu. Martin rămase pe scaun, cu privirea pierdută în gol.

Pe cămin, un orologiu învechit număra secundele, fără milă: tic, tac, tic tac…

După vreo zece minute, cineva bătu la uşă. Joe Martin deschise, dar rămase în pragul uşii.

— Domnul Altgeld nu poate fi tulburat, spuse el.

Un om cu ochelari, cu chipul searbăd, spuse:

— Sunt redactorul responsabil al ziarului local. Aş vrea mult să am o întrevedere cu domnul Altgeld.

— Dar îţi spun că nu poate fi tulburat acum.

În cameră se ridică o voce:

— Joe! Cine-i acolo? Nu mai face pe dădaca!

— Un ziarist.

— Foarte bine, spune-i să intre şi nu mai spune prostii.

Omul intră. Altgeld se ridică în capul oaselor şi se sprijini în cot.

— Aşează-te, te rog, spuse el. Dă-i drumul. Dar repede! Trebuie să fiu la teatru peste o jumătate de oră. De ce nu vii să mă asculţi? Vom putea vorbi mai liniştit după întrunire.

— N-am decât una sau două întrebări de pus. Înfieraţi acţiunea Angliei în Africa de Sud?

— Tot aşa cum înfierez acţiunea noastră în Filipine. Tot aşa cum înfierez imperialismul, fie el englez, american sau german. Înfierez acest monstru peste tot unde-şi ridică fruntea.

— Credeţi că burii luptă pentru o cauză dreaptă?

— Cel care luptă împotriva cotropitorului, pentru a-şi apăra pământul, familia şi casa, duce o luptă dreaptă. Nu-i nevoie să cauţi prea mult, pentru a înţelege asta.

— Veţi vorbi de războiul cu burii, în seara asta?

— Da.

— N-o să vă lase să vorbiţi.

— Ştiu cum să-i iau, din timpul când am fost candidat democrat, spuse Altgeld zâmbind.

VI

Aruncară o privire prin sală. Era plină; oamenii stăteau şi-n picioare. Membrii societăţii corale, în fundul săli, îşi dregeau glasurile, cântând în surdină. Haley, primarul, care făcea onorurile, îşi deschise drum până la Altgeld.

— Ne vom aşeza pe scenă, spuse el. E cel mai bine. Nu sunteţi de aceeaşi părere? Corul se va putea aşeza în faţa noastră şi la nevoie vom putea pleca fără să fim văzuţi.

— Cum doriţi.

Directorul societăţii corale, care stătea în spatele lui Altgeld, interveni..

— Domnule primar, credeam că vom cânta la început.

— Lăsaţi-mă să vorbesc primul, şopti Altgeld.

— Dar o să pară caraghios ca vorbitorul principal să-şi ţină cuvântarea la început şi nu la sfârşit.

— Vă rog, lăsaţi-mă pe mine la început, stărui Altgeld…

— Nu prea se obişnuieşte, răspunse Haley dând din umeri, dar dacă ţineţi cu tot dinadinsul, cred că n-are prea multă importanţă.

Altgeld îl urmă pe Haley pe scenă. Adunarea, la început tăcută, izbucni în aplauze, când îl recunoscu. Cei din primele rânduri se ridicară în picioare, apoi încetul cu încetul toată sala se ridică, bătând din palme cu entuziasm. Joe Martin surâdea mulţumit. Cei care stăteau în picioare aplaudară încă vreo cinci minute.

În cele din urmă Haley spuse:

— Iată un om, pe care cred că nu mai e nevoie să vi-l prezint. Îl cunoaşteţi. Tot statul Illinois îl cunoaşte. Întreaga Americă îl cunoaşte. Iată-l pe John Peter Altgeld.

La început le vorbi liniştit. Sprijinindu-se cu mâinile de masă, se aplecă spre ei şi, timp de o jumătate de oră, le vorbi în cuvinte simple şi directe despre imperialism, despre ce însemna el în realitate, de îndată ce era despuiat de zornăitul înşelător al unui Rudyard Kipling şi nu mai rămâneau decât trupurile sfârtecate ale bărbaţilor, femeilor şi copiilor. Le vorbi de lagărele de concentrare pe care englezii le organizaseră în Africa de Sud… când trebui să se oprească. Broboane de sudoare îi stăteau pe frunte. Căutându-şi batista, fu cât pe-aci să cadă. Se agăţă de masă şi-şi şterse fruntea. Apoi, ţinând încă batista în mână, îşi căută cuvintele:

— V-am vorbit de lagărele de concentrare. Ele nu rezolvă nimic. Aruncaţi în ele o mie de oameni sau zece mii, tot n-aţi rezolvat nimic. Oamenii nu pot fi doborâţi prin teroare. Spiritul nu poate fi distrus…

Şovăi o clipă şi se uită ţintă la manuscris, ca şi cum l-ar fi văzut pentru prima oară. Lumea îşi dădu seama că se petrece ceva anormal şi el auzi şoaptele sălii. Făcu un efort, zâmbi şi spuse:

— Nu-i nimic, nu-i nimic. Mi se întâmplă să fiu obosit. E ceva firesc. Ni se întâmplă tuturor să ne simţim câteodată deznădăjduiţi şi să ne întrebăm: la ce bun asemenea întruniri? Dar ele îşi au tâlcul lor.

Vorbea încet, greoi, fără să se uite pe manuscris.

— Peste tot, unde oamenii se întrunesc pentru a apăra libertatea, fac un lucru bun… Când un om îşi pune umărul la umărul vecinului…

Vocea-i slăbi din ce în ce mai mult. O clipă continuă să zâmbească, apoi dădu din cap, surprins de el însuşi. Se reîntoarse la manuscris şi citi greoi, cu încăpăţânare:

— Nu sunt descurajat! Lucrurile vor intra pe făgaşul lor normal. Vântul suflă când dintr-o parte, când dintr-alta, dar fenomenul gravităţii universale ne readuce mereu spre centrul pământului. Orice construcţie trebuie să asculte de legile verticalei, căci fără de asta s-ar prăbuşi. Aşa se întâmplă şi cu naţiunile. Răul poate să pară triumfător. Dreptatea poate să pară învinsă…

Vocea i se sfârşi din nou şi abia se auzi murmurul ultimelor lui cuvinte. Zâmbi, îşi strânse hârtiile, se întoarse şi căzu greoi pe scaun. Haley se ridică şi aşteptă sfârşitul aplauzelor. Abia începu să vorbească şi cei din sală îl văzură pe Altgeld ridicându-se cu greutate în picioare şi îndreptându-se încet spre ieşire. Doi membri ai corului îi săriră în ajutor, tocmai când era gata să cadă şi Joe Martin îl sprijini, ajutându-i să părăsească scena. Haley îi urmă. Altgeld îşi petrecu braţul după gâtul lui Martin, şi Haley îl sprijini de cealaltă parte.

— Unde s-ar putea odihni? strigă Joe Martin.

Altgeld dădu din cap şi începu să verse. Cei doi oameni îl sprijineau în timp ce trupul lui Altgeld era străbătut de tresăriri prelungite.

Găsiră nişte pături şi Martin îi ajută să se întindă. Închise ochii în timp ce Joe Martin îi scotea pantofii şi-l acoperea cu o pătură.

Întrunirea se sfârşise. Haley căuta cu disperare un medic, dar din întâmplare nu era niciunul printre cei din sală. Îşi aduse aminte deodată că banchetul anual al Societăţii medicale a Statului avea loc nu departe de teatru şi că toţi medicii se găseau probabil acolo. Trimisă pe cineva şi imediat veniră trei doctori. Unul din ei era Cushing, un vechi prieten a lui Altgeld. Îngenunche lângă el şi-i luă pulsul.

Altgeld leşinase. Joe Martin, tăcut, cerceta obrazul doctorului, pentru a-i ghici gândurile. Cushing dădu din cap şi se ridică nedumerit.

— Ce are? întrebă Martin.

— Nu ştiu. Pare să fie o criză.

Ceilalţi erau de aceeaşi părere. Îl transportară pe Altgeld, învelit în pături până la hotel. Medicii îi frecară încheieturile mâinilor şi ale picioarelor şi-i dădură să respire nişte săruri. Deodată deschise ochii, tocmai ca un om deşteptat din somn şi păru foarte mirat. Spuse apoi: „Bună ziua, Cushing", ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Cum te simţi?

— Foarte bine. Doar puţin obosit. Sfârşisem de vorbit?

— Da, zise Joe. Ai ţinut o cuvântare foarte frumoasă.

— Probabil c-am leşinat.

— Trebuie să te culci şi să te odihneşti, declară Cushing.

Martin şi doctorul începură să-l dezbrace. Martin îi pipăia cămaşa, când Altgeld îl întrebă brusc:

— Ce dracu' cauţi acolo?

— Nasturii de la cămaşă.

— Ai mei sunt în faţă, Joe, şi sfârşeşte odată cu tremuriciul ăsta. Ţi-am spus că mă simt bine.

— Desigur, Pete, ştiu.

Altgeld se ridică brusc în capul oaselor şi-l privi ameninţător.

— Joe! sper că nu ţi-ai închipuit că sunt pe moarte şi ai telegrafiat Emmei? N-ai făcut prostia asta?

— Nu, bineînţeles că nu.

— Te rog să nu faci aşa ceva. Mă înţelegi? Trebuie cruţată. Asta ar înnebuni-o.

— Mai bine culcă-te, zise Cushing. Eu mai rămân puţin cu el. Aveţi o cameră, domnule Martin?

Martin făcu semn că nu.

— Ei bine, luaţi una, afară numai dacă nu dormiţi în oraş. E cu neputinţă să fie transportat în seara asta.

Joe Martin se apropie de Altgeld, îi zâmbi şi-i strânse mâna.

— Noapte bună, Pete.

— Noapte bună.

Coborî în hol, îşi cumpără un pumn de trabucuri, se trânti într-un fotoliu mare de piele, aprinse unul şi începu să pufăie în tăcere. Începură să vină ziarişti şi să se informeze la portar, care făcea semne spre Martin. După ce puseră câteva întrebări, plecară.

Se făcuse târziu şi nici Cushing, nici ceilalţi nu coborâseră. Trecuse de ora unu şi funcţionarul întrebă:

— Nu aveţi nevoie de o cameră, domnule?

Joe Martin făcu semn că nu. Funcţionarul îşi strânse registrele, ţigările şi stinse luminile, afară de două din ele. Doi beţivi treceau, împleticindu-se, pe stradă. Cântau. Paznicul de noapte, un negru, se apropie de Joe:

— Cum îi este guvernatorului? întrebă el.

— Nu ştiu.

— Să-i spuneţi că toţi oamenii cumsecade se roagă pentru dânsul. O să-i spuneţi, domnule, nu-i aşa?

— Poţi să fii sigur, răspunse Martin.

Orologiul din hol bătu ora două jumătate. Joe îl privi ţintă.

— Scapă?

— Nu cred. Aţi face mai bine s-o înştiinţaţi pe soţia lui.

— Dar el se împotriveşte. Până când nu vom fi singuri…

— Atunci înştiinţaţi pe un prieten al familiei.

Martin ieşi în căutarea poştei şi-i telegrafie lui Clarence Darrow. La întoarcere, celălalt medic, James Herrick, îl aştepta în hol. Se priviră în tăcere. Apoi apăru Cushing.

— A murit, spuse el.

Joe Martin dădu din cap. O clipă rămase în picioare, apoi se îndreptă spre fotoliul în care stătuse toată seara, se prăbuşi în el şi începu să plângă. Mâinile-i atârnau fără vlagă de-a lungul trupului. Plângea. După câteva minute, medicii, stânjeniţi, se întoarseră şi suiră scara.

VII

Corpul său fu expus la Biblioteca Municipală. Porţile rămaseră deschise toată ziua şi toată noaptea. Niciodată, în toată istoria oraşului Chicago, nu se văzuse defilând asemenea mulţime, afară doar de înmormântarea lui Parsons, Spies şi a celorlalţi tovarăşi ai lor.

Ploua. Ploaia îngheţată de martie cădea cu găleata. Dar oamenii stăteau în ploaie. Cinsprezece ani se scurseră de la moartea lui Parsons, dar acela care ar fi avut memorie, ar fi putut spune că cei care se aflau acolo erau aceiaşi oameni. Erau aceleaşi chipuri întunecate, fără vârstă, aceiaşi bărbaţi, unii în straie de duminică, alţii în haine de lucru. Aceiaşi muncitori din uzine, fermieri veniţi de la ţară, femei cu copii, aduşi ca să poată vedea şi ei o dată chipul lui Altgeld; târgoveţi, slujbaşi, croitorese, care erau nevoite să stea toată ziua aplecate peste maşinile lor, pentru a-şi câştiga existenţa, dar care erau gata să-şi piardă o zi de lucru, ca să vadă chipul acestui om. Birjarii

grevişti, acei a căror cauză o apărase, oameni bine îmbrăcaţi şi alţii, în zdrenţe. Poporul, aşa cum era, venise să vadă chipul unuia dintre ai lor.

Martin era acolo, în ploaie, susţinând-o pe Emma. Mai erau şi Bryan, Schilling, Darrow, Debs, Lucy Parsons şi mulţi alţii.

Defilară toată ziua, doi câte doi, apoi plecară în tăcere, prin ploaie.

—— *Sfârşit* ——

---

[1] Cuvântul e întrebuinţat pentru a desemna pe un individ care cumpără şi vinde voturi, pentru a asigura reuşita unui candidat în alegeri. (n.t.).

[2] Situaţie. (n.t.).

[3] Om ajuns prin propriile sale puteri. (n.t.).

[4] Închiderea fabricilor, de către patroni, cu scopul de a coborî salariile şi a pune capăt grevei. (n.t.).

[5] În spaniolă „deznădăjduiţi”, de unde oameni gata la orice. (n.t.).

[6] Casey vrea să danseze vals cu o blondă rumenă la obraz şi orchestra cântă… (n.t.).

Table of Contents

Pag. gardă
Partea întâia PROLOG PASTORAL
Partea a doua MĂRTURIA
Partea a treia PRIMA SCHIMBARE
Partea a patra A DOUA SCHIMBARE
Partea a cincea A TREIA SCHIMBARE
Partea a şasea O NOUĂ MĂRTURIE
Partea a şaptea SFÂRŞITUL

Table of Contents

Pag. gardă	1
Partea întâia PROLOG PASTORAL	2
Partea a doua MĂRTURIA	37
Partea a treia PRIMA SCHIMBARE	87
Partea a patra A DOUA SCHIMBARE	140
Partea a cincea A TREIA SCHIMBARE	194
Partea a şasea O NOUĂ MĂRTURIE	243
Partea a şaptea SFÂRŞITUL	256